

د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام (درېیم ټوک)

لیکوال: زبیر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ سره

خوندي دي.

پېروز Peroz

پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فهرست

- سریزه ۷
- میرمن په نرواکه ټولنه کې ۹
- د بناغلي جهاني تاريخي څېړني کتاب ته يوه کتنه ۱۳
- پوهنتوني نصاب او د ټولني و بازار عيني شرايط ۲۶
- د تاريخ ارزښت ۳۰
- د تعليم، مطالعي او عمل تجريد ۳۹
- د ژباړې سختيا او پېچلتيا ۴۳
- ستايڼه او نقد ۴۹
- د افکارو غلا ۵۷
- په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجه کېږي او د څه
لپاره دي؟ ۶۹
- په نورو هيوادونو کې د ديني زدکړو زيانونه ۷۴
- د جگړې انگېزه څنگه پيدا او پياوړې کېږي؟ ۸۲

پیغام درېیم/اب	فهرست
۹۳	دیني مدارسو ته مصارف باید له کومه شي؟
۱۰۲	دروغجن او درواغ په ټولنه کې
۱۰۶	کاذب شهرت؛ گټه که تاوان؟
۱۰۹	له علماؤ سره د ټولني چلند
۱۱۵	ولې
۱۱۸	ادبستان چې ما ولوست
۱۲۵	پر کتاب باور
۱۳۱	په داستاني نړۍ کې د افراطیت خام مواد
۱۳۷	د چاپیریال اغېز
۱۴۱	د دین په وړاندې دسیسې د چا له لورې؟
۱۴۷	د طلوع افغان د ۹۷ کلیزې په پلمه
۱۵۱	نقد څه دی او منتقد څوک دی؟
۱۶۳	هوشیار انسانان چېرې دي؟
۱۶۸	په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند
۱۷۳	د نشیانو په اړه د حکومت مسوولیت
۱۷۷	د اجماع په اړه زما نظر
۱۸۰	د صدقاتو گټور میتود

پیغام در پیما/ات	فهرست
۱۸۷.....	د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمگړی نصاب
۱۹۴.....	پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز
۱۹۹.....	د ونو گټې
۲۰۳.....	د دین او شریعت تر منځ توپیر
۲۱۱.....	ولاء او براء
۲۱۸.....	دبښمن او مقاتل
۲۲۱.....	د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه
۲۲۶.....	دعوت؛ څنگه، چاته او د چا دنده؟
۲۳۱.....	د جنگ اسباب او شرایط
۲۳۴.....	عمومیت او خصوصیت
۲۳۷.....	له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟
۲۵۲.....	په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه
۲۵۸.....	د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان
۲۶۱.....	د مسیار نکاح او شرعي حکم یې
۲۶۵.....	مشوره (جرگه) په اسلام کې
۲۶۹.....	سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې
۲۷۲.....	د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟

فهرست

پیغام در پیم‌ا‌ث

۲۷۸ جنگې ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟

۲۸۳ د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه

۲۸۸ د قاضي او قضا حینې اړین شرطونه

سريزه

د دې کتاب مقالې مې د څو کلونو په اوږدو کې کړې دي، د پیغام په نوم د کتابونو لړۍ چې مې پیل کړه، په دې کې مې خپلې ټولې پخوانۍ او اوسنۍ لیکنې سره یو ځای او د نشر لپاره واوډلې.

په دې لیکنو کې ځینې ما داسې کړې دي چې له څو سرچینو مې گټه اخیسته ده، په اخیر کې مې سرچینې یوځای یادې کړې دي، یا مې هم په نیت کې له ځینو مقالو گټه اخیستې ده بیا مې په ریفرینس کې د مقالې نوم او ویبسایټ یاد کړي دي، که څه هم زموږ خلک دغه ډول ریفرینس نه خوښوي، خو ما یو وخت دغه ډول حوالې بدې نه گڼلې، پر دغو مقالو مې وخت لگولی و، په تکلیف مې تیارې کړې وې، اوس مې زړه نه کېدی چې همداسې یې پرېږدم، له دې امله مې په کتاب کې ځای ورکړ، که څه هم بنایي دغه ډول مقالې د اوسني معیار له مخې په ټول پوره هم نه وي، اما راوړل یې ما گټور گڼلې دي، نوره پرېکړه یې پر لوستونکو چې فایده من یې بولي که بې فایده.

په کتاب کې گڼ موضوعات دي، ځینې یې له تاریخ سره اړه لري، یو څه یې له ادب سره تعلق لري، نور یې بیا ټولنیز دي او یوه برخه یې د دین په اړه کښل شوي دي. د موضوعاتو گڼوالي ته په کتو مې کتاب دوې برخې کړې، لومړۍ برخه یې ټول هغه موضوعات دي چې له دین سره سروکار نه لري، په دویمه برخه کې یې یوازې له دین سره تړلي موضوعات راغلي دي.

د کتاب اوډنې مهال مې يوځل اراده شوه چې له دين سره ناتړلي موضوعات ټول وباسم او يوازې ديني مطالب خپاره کړم، بيا مې له څو ملگرو سره هم خبره شريکه کړه، دوی ويل که دا لړۍ يوازې د ديني تعبير لپاره ځانگړې وي، بيا سمه خبره ده او که ځانگړې نه وي، خپل مضامين پکې خپروې، نو کتاب څو برخې کړه، هره برخه د يوې ځانگړې موضوع لپاره تعين کړه، ټول مطالب پکې خپاره کړه.

د هغوی نظر ته په کتو مې وپتيله چې دوې برخې به يې کړم، اوله يې غير ديني موضوعات او دويمه يې له دين سره تړلي، په دې سره به د دواړو پولې سره بېلې شي، که چا يوازې ديني برخه غوښته هغه کولای شي د لوست پر وخت د خپل ذوق برخه را واړوي، له سره تر پايه به مسلسل ټول د هغه د خوښې مطالب وي، که چا د ټولنيزو، تاريخي، ادبي او ديني گړدو موضوعاتو په اړه زموږ د ذوق معلومول غوښتل، هغه به له سره کتاب تر پايه وگوري.

د کتاب ځينې موضوعات په مجلو، اخبارونو او ويبسايټونو کې نشر شوي دي او نور يې تر اوسه نه دي خپاره شوي، که چا هلته يو ونيم لوستي وي، دلته يې بيا د نورو په څنگ کې کاملن لوستای شي، زه به په لنډ وخت کې څلورم ټوک چمتو کړم او نورو ستاسو و د کتاب د مطالبو ترمنځ نه خنډ کېږم، په اړه يې ښه او بده پرېکړه ستاسو خپل کار دی، پر خدای مو سپارم.

لومړۍ برخه:

میرمن په نرواکه ټولنه کې

د انساني ناپوهي له امله تر اوسه انسان په دې ونه توانېد چې د بشر-
حقيقي دښمن کوم دی؟ خپله وړتیا چېرې مصرف کړي او د بشر-
سوکالي او خوشالي په څه کې ده؟ انسان د خپل اصل دښمن (طبیعت)
پر ځای خیالي دښمن ځان ته پیدا کړی دی او خپل ټول توان د هغه
خلاف لگوي.

د انسان طبقاتي ژوند دا معما را منځته کړې ده او له انسان څخه
اصل هدف ورک شوی دی. په انسانانو کې گڼې طبقې د دې سبب
شوې دي چې ځینې انسانانو د نورو خلاف ودرېږي، یوه طبقه د بلې د
له منځه وړلو لپاره کار وکړي، یوه طبقه بله غلامان کړي، یوه طبقه بله د
خپل ځان خادمان کړي او هر کار یې د دوی په خوښه شي.

د نر او ښځینه طبقې کشمکش هم ښه ډېره مخینه لري، د اسلام په
پیل کې پر جاهلي عربو د اسلامي متونو دا نیوکه وه چې هغوی ښځو ته
د ژوند حق نه ور کاوه، لونی یې وژلې، په دویمه درجه مخلوق یې
ورته کتل، میراث یې نه ور کاوه، ښځې د نر په واک کې وې، هغوی
خپل مکلیت بللې، نو چې څنگه یې خوښه وه، هغه ډول یې کار ځنې
اخیستی.

په نړۍ کې د فیمینیزم را منځته کېدل هم د دې لپاره دي چې د دې
دوو طبقو ترمنځ په روان کشمکش کې ښځې کوتل شوې دي، دوی د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱

مغوی لپاره خپل حقوق غواړي، البته لږ ووايم که ډېر ویل به ورسره مناسب وي، چې په افراطي توګه یې غوښتنه کوي.

زموږ ټولنه هم له دې حالت څخه بېله نه ده، موږ تر اوسه هم نرسالاره ټولنه لرو، د نړواک پکې چلېږي او په دې ویاړ کوو، دا راته اسلام معلومېږي، له ځان سره په افتخار دا خبره کوو چې تر افغانانو ښه مسلمانان نه شته، وګورئ ښځو ته یې څنګه حقونه ورکړي دي؟ په داسې حال کې چې زموږ په ټولنه کې ښځې حق نه لري، دویمه درجه مخلوق دی او یوازې د نړد خوښې کار کوي.

نرانو له ښځې د تعلیم حق اخیستی دی، ولې؟ ځکه نړفکر کوي چې که ښځه تعلیم وکړي، بد اخلاقه کېږي، نو باید وې نه کړي. دا فکر نه کوي، چې له ښځې سره په بد اخلاقي کې بل لوری څوک دی؟ ځواب واضح دی چې بل طرف نړدی، نو نړ ولې تعلیم کوي؟

ښځه په تعلیم هوښیارېږي، باید هوښیاره نه شي، ځکه بیا له نړه خپل حق غواړي، ځواب ورسره وايي او د هغه د خوښې لپاره ژوند نه کوي، بلکې د خپلې خوښې سره ژوند کوي؛ نو دا کار یې د نړ طبقې په زیان دی، له دې امله یې پابندي پر لګولې ده.

د ښځې تعلیم کې شرعي پرده او حجاب نه مرعات کېږي، له دې امله هم باید ښځه تعلیم ونه کړي. له دې پردې داسې یوشی جوړ شوی دی لکه زموږ د ټولني بلا، بلا څه شی ده؟ هیچا نه ده لیدلې، پرده هم عیني بلا ده. هر څوک په وېروي. ښځه که ډاکټر ته ځي، پرده کوي که نه؟ هو کوي یې، نو همدغه پرده دې دتعلیم په وخت کې هم وکړي؟ ښځه که زیارت ته ځي، د پیر دم و تاویز لپاره ځي، پرده لري که نه؟ هو لري یې، نو همدا پرده دې دتعلیم لپاره هم کافي وبلله شي؟

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۱

جالبه ده چې د نر خوښه وي، بیا یې راباسي او د خپلې خوښې پرده په کوي، خو که یې خوښه نه وه، بیا د شرعي پردې د نه رعایت له امله یې په کور کې له یوه انساني حق څخه محرومه ساتي او څوک د نیوکې حق هم نه لري.

ښځه د کار حق نه لري، زموږ په دیني تعبیر کې راغلي دي چې نر د ښځې سرپرست دی، نو ښځه څه حق لري چې کار وکړي؟ ښځه د نر ناموس ده، نو که دې ناموس ته په بده وکتل شول، بیا د نر غیرت پارېږي او وطنونه تبا کېږي، خو دی خپل د بل په ناموس پسې سترگې وړي؟! ښځه د نر ملکیت ده، دی پکې د خپلې خوښې تصرف کوي، که ښځه مال ولري، بیا د هغه ملکیت له گواښ سره مخېږي، له دې امله باید کار ونه کړي، په کار کې ښځه له بل سړي سره ویني، خبرې ورسره کوي، جنس پر پلوري یا یې ځنې را نیسي، په دفتر کې به سره یوځای وي، دا شرعن حرام دي، نو له ښځې د کار حق ولاړ، دا ټولې بانې او پلمې له شرعي متن څخه دي که د کلتور له اړخه دي، یوازې د نرواکې ټولنې د ذهنیت زېږنده دي، په هغه ټولنه کې چې دواړه خپل-خپل حقوق لري، څوک دا پلمې نه مطرح کوي.

ښځه مسجد ته نه ځي چې د خدای عبادت وکړي، د جمعي خطبه نه اوري، د اختر لمانځه ته نه راوړي، په سفر کې پر لار له موټره نه کښته کېږي چې د نر په شان لمونځ وکړي؛ دا هر څه ولې؟ ځکه ښځه بیا نر ویني!!! یعنې نر ځان ته دا حق ورکړی دی، چې خدای ورکړی حق له ښځې اخلي، د خدای د فرض لمانځه حق په مسجد کې نر ځنې اخیستی دی، د خدای د دین زدکړه د ده خوښه ده، خطبې ته کېږي، جومات ته ځي، له ملا پوښتنې کوي، خو ښځه د فرض لمانځه د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۲

اداینې لپاره جومات ته د تلو حق نه لري. د نر خوبسپري چې د یوه لمانځه ثواب یې په پنځه ویشته چنده ثواب بدل شي، خو له ښځې یې د ثواب دا وسیله اخیستې ده، دا هر څه یوازې د نرواکې ټولني ځانگړتیاوې دي، یوه نرسالاره ټولنه ځان ته حق ور کوي چې د ښځو بشري، اخلاقي، قانوني او شرعي حقوق په گڼو پلمو ځنې واخلي، که د قانون خبره شي، هم نر ځان د قانون وکیل کړي، د خپلې گټې لپاره یې تفسیر کړي، که د اخلاقیاتو او بشري حقوقو شي، هم نر د بشر حقونو مدافع وي او اخلاقیات په هغه ډول معرفي کوي چې د نر گټې پکې وي، که د الهي شریعت شي هم یې د تعبیر سر داسې گور کړي چې یوازې د نر گټې خوندي کړي، ښځې په هغه درجه کې وساتي چې د دوی د ټولني غوښتنه وي.

مور له خپلو غټو ادعاوو سره په جومات کې د ښځو د لمانځه ځای نه لرو، پر لار د ښځو تشناب نه لري، د اودس یې ځای یې نه شته، په هوتل کې د خوراک لپاره یې ځای ځان کړی دی، خو په جومات کې نه شته، پر لار نه شته، په بازار کې یې تشناب نه شته، د ټولني هر څه د نر لپاره دي، ښځه پکې هغه وخت واک یا حصه لري چې نر یې وغواړي، که د نر خوبښه نه وه، د ښځې تقدیر محرومیت دی.

۱۸/۴/۲۰۲۲

د ښاغلي جهاني تاريخي څېړني کتاب ته يوه کتنه

د جهاني صاحب تاريخي څېړني کتاب د تاريخ په موضوع کې پر خپل ځای ډېر ښه کتاب دی، د ځينو موضوعاتو هغه اړخونه يې له لاسوند سره په داسې ډول برسيره کړي دي چې نه پکې مبالغه شوې ده او نه يې تر ډېره حده د خپلو خلکو مينې د حقيقت پر مخه پرده غوړولې ده.

جهاني صاحب د اول ټوک تر څرنګه تاريخ لیکو؟ سرليک لاندې د تاريخ په اړه ښې لارښوونې کړې دي، د ناسمو ارقامو په لړ کې يې د ميوند د جنګ په اړه د مورخ غبار خبره راخيستې ده چې د انګريزانو ۱۲ زره تلفات وو، ښاغلي جهاني پر دې خبره داسې نيوکه کړې چې په دې جنګ کې ټول ټال ۲۴۷۶ عسکرو برخه درلوده چې ۹۷۱ يې مړه او ۱۶۸ زخميان شول. جهاني دا خبره د انګليس افغان د دويم جنګ د رپوټونو له کتابه کړې ده. (ياد کتاب: ۸)

د پښتنو د تاريخ په اړه ګڼې ليکنې شوې دي، له ماسره په خپل کور کې هم په دې اړه څو کتابونه شته، په دې اړه ښاغلي جهاني د (د پښتنو فولکورې تاريخ او تاريخي فولکور) تر سرليک لاندې يوه لويه مقاله کښلې ده چې شخصاً ما ته ډېره په زړه پورې ده. ليکوال د دې مقالې په شروع کې وايي:

د پښتون قام، پښتو ژبې، قبایلو او د پښتنو د ټاټوبي او د هغوی د منشأ په باب په بهر او داخل کې پوهانو ډيري زياتي ليکنې کړې دي. چا بني اسرائيل، چا قبطيان، چا الباني اصله او چا هم د اريايانو اصیل زامن بللي دي. دلته زموږ هدف د دې نظرياتو او عقايدو ردول او

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۴

تاییدول نه دي، بلکه دا خبره کوو چې دغو اکثر مورخینو په پای کې د خپلو تحقیقاتو نتیجه بیرته پر هغو فولکورې افسانو بنا کړې ده چې له لویه سره هیڅ اساس نه لري او زیاتره خو یوازې د یوه لیکوال پر هغو اطلاعاتو تکیه کوي چې یوازې په هغه لیکوال پورې اړه لري او په هیڅ کتاب کې راغلي نه دي. ددې فولکورې تاریخ تر ټولو لوی نکلچي خواجه نعمت الله هروي پخپله د پښتنو او اسلام له تاریخ څخه بې خبره دی او چې هر څه یې زړه غوښتي دي هغه یې لیکلي دي. (یاد کتاب:

(۴۱)

د کتاب په لومړي ټوک کې له ۸۴ څخه تر ۱۰۲ پورې د اوغان په اړه یوه تحقیقاتي څېړنه شوې ده چې د اوغان او اوغان پر توپیر رغیدلی دی. د مقالې په اخیر کې یې دا نتیجه اخیستې ده چې اوغان او اوغان دواړه د تاریخ په کتابونو کې د پښتون لپاره کار شوي دي خو په دومره توپیر چې د کرمان په شاوخوا کې پراته اوغان یا اوغانیان مغول دي او د آل مظفر د کورنۍ د قدرت مهال راڅرگند شوي او بیا په شاوخوا پرتو قومونو کې منحل شوي دي.

ورپسې د اوغان شال مقاله ده چې د افغانستان په تاریخ کې ما په دې اړه خاص څه نه دي لوستي، جهاني صاحب په دې اړه ښه څېړنه کړې ده او د اوغان شال کلمه یې په ښه ډول روښانه کړې ده.

خوشحال خان خټک او دهغه عصر، د بلې مقالې عنوان دی چې د خوشحال په اړه یې نوې خبرې پکې کړې دي. اصلاً د پښتنو هغه کسان چې د تاریخ نه هیڅ څه پکې څیړې یې بللای شو، باید زیات تحقیق وشي او که لږ هم کېږي خو چې نویو اړخونو ته یې اشاره وشي او لوستونکي د هغه کس په اړه نوې معلومات تر لاسه کړي. لیکوال د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۰

ختیک په اړه مقاله کې همداسې تگلاره خپله کړې ده. دغه مقاله له ۱۷۴ تر ۲۰۹ مخه غزبړي چې په منځ کې یې ډېری څنګه عنوانه هم شته، لکه دا: د پښتنو ترمنځ قومي اختلافات او خپل منځي تلفات، یې د دې مقالې هغه برخه ده چې د پښتنو د ضعف په اړه ډېر څه ورڅخه زده کیدلای شي. په دې برخه کې یې د پښتنو په اړه دا یادونه هم کړې ده چې په هند کې د پښتنو د دولت سقوط ولې او د کومو عواملو له امله رامنځته شو؟

د جهاني صاحب د کتاب اهمیت په دې کې دی چې له افغان تاریخ سره اړوند یې هغه موضوعات د څېړنې لپاره غوره کړي دي چې یا یې په اړه ناسمې لیکنې شوې دي یا هم ډېر کم څه یې په اړه لیکل شوي دي. یوه بله ځانګړنه یې داده چې حتا د ښو مورخینو او هغو کتابونو په اړه چې د افغانانو په ستاینه کې لیکل شوي دي او د بل قوم په اړه یې بې انصافي کړې وي جهاني دواړې نکتې په ګوته کړې دي، هم یې د مبالغې تر حده د خپلو ستاینو یادونه کړې ده او هم یې د بل قوم په اړه د بې انصافي یادونه کړې ده، مثال یې د ده په کتاب کې د قاضي نور محمد جنګ نامه ده چې د کتاب له ۲۱۱ مخ څخه تر ۲۵۲ مخ پورې یې په اړه لیکنه کړې ده او همدغه ذکر شوې یادونې یې د نورو ګڼو خبرو ترڅنګ پکې کړې دي.

دروند جهاني صاحب د کتاب له ۲۵۴ مخ څخه د هندوستانی مجاهدینو په اړه مقاله کښلې ده چې د سید احمد بریلوي په مشرۍ د پښتنو سیمو ته راغلي وو او د انګریزانو او سیکانو خلاف یې جګړه کوله. دا مقاله تقریبا د یوه واړه کتاب حجم لري چې له ۲۵۴ څخه تر ۳۴۵ مخونو پورې اوږده شوې ده. په دې مقاله کې جهاني صاحب د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۶

بریلوي د متشددانه کارونو پر ځای پښتانه غندلي دي چې ولې یې له سید احمد بریلوي سره سمه همکاري نه کوله او د هغوی هڅې یې ناکامه کړې؟ زما په اند له انگریزانو سره دښمني د دې سبب شوې ده چې جهاني صاحب د سید احمد بریلوي هغه کړنې چې د پښتنو د مذهب او فرهنگ خلاف یې دلته کولې او هم یې د یوه پردې سړي په توګه دلته د پښتنو پر قومونو مشري کول غوښتل او د جهاد له نوم څخه د هغه د ملګرو د ناسمې استفادې په اړه جهاني دومره نیوکه نه ده کړې لکه پښتانه چې یې ورته راجپه کړي دي او کلک یې ملامت کړي دي. زما په اند په دې برخه کې جهاني صاحب د مورخینو لپاره هغه توصیې چې د کتاب په سر کې یې کړې وې، لږ له پامه ایستلې دي او د انگریز هر دښمن ته یې په ښه سترګه کتلي دي او حتا خپل پښتانه یې د هغه چا په مقابل کې ټکولي دي چې له انگریزانو سره یې جګړې کولې که څه هم هغوی د انگریز خلاف دومره جګړې ونه کړې لکه د سیکانو خلاف چې وجنګیدل او سیک یې انگریز ته له پښو واچاوه.

جوسیا هرلان، لومړنی امریکایي په افغانستان کې؛ د هغې مقالې عنوان دی چې له ۳۴۸ مخ څخه پیل شوې او ۳۸۸ کې پای ته رسیدلې ده. په دې مقاله کې یې د یاد امریکایي په اړه په زړه پوري معلومات ور کړي دي. دغه امریکایي له شاه شجاع سره ویني او په افغانستان کې د تللې پاچاهي د تر لاسه کولو په اړه مشورې ور کوي، له هغه وزارت غواړي او دلته خپلو فعالیتونو ته ادامه ور کوي.

د کتاب د لومړي ټوک له ۳۸۹ مخ څخه تر ۴۴۹ پورې یې د امیر عبد الرحمن خان او امیر حبیب الله خان په اړه د یوه امریکایي او بل انگریز د لیکنو ځینې یاد داسټونه په دوو جلا مقالو کې راخیستي دي

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۷

چې زما لپاره دومره په زړه پوري وو چې کله به مې ورته خندل او کله به مې ورته له حسرته افسوس کاوه. دغه مقالې د هغو امیرانو د شخصیت په اړه ډېرې جالبې دي چې لوستل یې موږ ته د خپل تاریخ او امیرانو په اړه ډېر څه رابښي.

د سقاو زوی ښايي زموږ په هیواد کې هر زوړ او ووړ وپېژني، د کتاب په لومړي ټوک کې د سقاو زوی که د خراسان عیار تر سرلیک لاندې ۲۲ مقاله لیکل شوې ده چې په دې برخه کې یې نه یوازې د سقاو د زوی د جنایتونو یادونه کړې ده بلکې په سر کې یې د مجاهدینو د جنایتونو لنډه یادونه هم راغلې ده. نوموړي د دې مقالې زیات مواد د فیض محمد کاتب چې د سراج التواریخ لیکوال دی د هغه له یاد داسټونه اخیستي دي، دغه یاد داسټونه د تذکر انقلاب په نوم د یوه کتاب په بڼه د کابل په ملي ارشیف کې پراته دي چې له دې ځایه یوه روسي لومړی روسي ژبې ته ترجمه کړی دی او بیا یې یوه انگریز د (کابل په محاصره کې) په نوم انگریزي ته ترجمه کړی دی چې لیکوال له همدې کتابه زیاتره مواد چمتو کړي او په دغه مقاله کې یې ځای پر ځای کړي دي.

پایلوچان او عیاران د یوې بلې مقالې سرلیک دی چې د کندهار د پایلوچانو په اړه یې کښلې ده. دغه مقاله پر ځپل ځای ډېره مهمه ده؛ ځکه د پایلوچانو په اړه ډېرې ناسمې او سمې کیسې موجودې وې چې موږ یې سمې له ناسمو نه شواي بیلولای، جهاني د مقالې په پیل کې وایي چې د اسد الله زړه سواند په نوم یوه کس د پایلوچانو په اړه یوه سمینار ته یوه د کندهار پایلوچانو په نوم یوه نسبي مفصله څېړنه کړې وه چې زیاتره مواد یې نه تاریخي لاسوند لري او نه یې په سمه بڼه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۸

حقایق پکې بیان کړي دي بلکې تر ډېره حده پر احساساتو ولاړه ده. نو په داسې حال کې چې زموږ د تاریخ په اړه داسې له حقایقو لرې لیکنې کېږي، د جهاني صاحب غوندي د یوه متخصص کس مسوولیت جوړېږي چې دغه خلا ډکه کړي، له نیکه مرغه په دغه مقاله کې یې تر یوه بریده دغه هڅه کړې ده او ښایي په راتلونکي کې د نورو کسانو لپاره د لارې مثال شي.

د جعلی خاطرات، په نوم مقاله یې د یوه فارسي کتاب چې نوم یې (خاطرات مستر هیمفر جاسوس انگلیسی در ممالک اسلامی) دی، د ایرانیانو له لوري چاپ شوی، نوموړي د دې کتاب د اصلیت په اړه دغه نسبت وړه مقاله کښلې ده چې د دې کتاب ځینو مبهمو اړخونو ته یې گوته نیولې.

د کتاب د پای مقاله د امیر امان الله خان په اړه ده، د دې مقابلي سرلیک دی: د اعلیحضرت امان الله خان اصلاحات او سقوط؛ دا مقاله د کتاب ۵۱۰ مخ څخه پیل شوې او د کتاب تر ۵۸۱ مخه پوري اوږده شوې ده. ما د امیر امان الله په اړه دا ډول مستند معلومات نه وه لوستي، ښاغلي جهاني د امان الله خان په د خپل کتاب په دواړو ټوکونو کې مقابلي لیکلې دي چې ډېرې مستندې او په زړه پوري دي. که څوک د هغه په اړه تر دې وروسته څېړنه کوي او د جهاني صاحب دغه کتاب یې په ماخذونو کې نه وي، نو ښایي څېړنه یې نیمگړې وي.

د امیر د اصلاحاتو په اړه دومره جالب معلومات پکې شته چې د انسان ویښته ورته شخ شي. حتا په بازار کې د غیر ښاري ښځو څخه د چادري ایسته کول هم ددې اصلاحاتو برخه وه ان دې کار ته یې خارجیان هم حیران شوي دي.

لومړۍ برخه

بیغام درېیم/۱۹

د امیر د سقوط په اړه یې هم څېړنه گټوره ده چې کوم عوامل ددې سبب شول چې ولس پر هغه پاڅون وکړي او د هغه پاچاهي نه یوازې له لاسه ووزي بلکې د یوه نااهل کس لاس ته ورشي؟ دا اوس وخت چې د امیر امان الله په اړه ځوانان زیات د معلوماتو مینه وال دي لازمه ده چې د جهاني صاحب دغه څېړنه ولولي او خپل نیمگړي معلومات بشپړ کړي.

د کتاب دویم ټوک د فردوسي له شاهنامې پیلېري چې سرلیک یې دی: شاهنامه او تاریخي افسانې؛ تر دغه سرلیک لاندې جهاني صاحب ۲۲ مخه مقاله لیکلې ده. ښاغلي جهاني د فردوسي د شاهنامې په اړه ښه څېړنه کړې ده که څه هم لنډه ده. د هغې د گڼو روایاتو پر ځای یې یو روایت غوره کړی دی، که د دې پر ځای هغه لیر په تفصیل رغیدلی وای، ښایي تر دې هم خوندوره او ښه تحقیقي مقاله راغلې وای.

د ټیپو سلطان او شاه زمان، تر سرلیک لاندې یې د دې دوو پاچاهانو په اړه هم یوه ۳۶ مخه مقاله کښلې ده چې د دواړو د شخصیتونو او کارنامو په اړه یې نوي اړخونه رابرسیره کړي دي. د هغه د ښې مسلماني لپاره یې همدا بس بللې ده چې له انگریزانو سره یې سخته ورانه وه، ما وړاندې هم یادونه وکړه چې له انگریزانو سره په دښمني کې جهاني صاحب د ځینو کسانو داسې ستاینه کړې ده چې باید نه یې وای کړی او ځینې یې بیا په هغه شي غندلي دي چې باید نه یې وای غندلي، لکه د پښتنو او سید احمد بریلوي په اړه شوې څرگندونې.

له ۶۹ مخ څخه تر ۸۹ پورې جهاني صاحب د ايپي فقير د آزادۍ د لاري مبارزه، تر عنوان لاندې مقاله کښلې ده چې ما خپله د دغه مجاهد پښتون په اړه ډېر څه پکې ولوستل. که څه هم د دې ستر شخصيت په اړه بايد تر دې هم ډېر څه وليکل شي او حتا کتابونه ورته کم دي، خو جهاني صاحب په دې لنډه گنډه ليکنه کې داسې گوښې را برسیره کړې دي چې ممکن د کتاب ليکلو مهال نور کسان هم له دې څخه استفاده وکړي.

له ۹۱ تر ۱۱۳ مخ پورې يې د راجا مهيندرا پرتاپ سينگه په اړه ليکل کړي دي چې زما په اند د هغه شخصيت او کارنامې هم تر دې د ډېر څه حقداره دي. له هغه سره ملگري اسلامي علماء يې هم نه دي هير کړي او د افغانستان د پاچاهانو يادونه يې هم کړې ده چې دوی د هغوی په دور کې له کابل خپل فعاليتونه کول. دغه مقاله که څه هم د حجم له مخې موضوع ته په کتو ډېره وړه ده، خو بيا يې هم تر يوه حده ښه تگلاره غوره کړې ده. جهاني صاحب د راجا ځينې ويناوې هم راخيستې دي، لکه دا: هغه خلک چې د مذهبونو پر سر جگړې کوي، هغوی چنداني مذهب ته عقیده نه لري. (ياد کتاب: ۹۲)

شامي پير څوک وو؟ تر دې سرليک لاندې ليکوال کونښن کړی دی چې د دغه پير اصليت او د کار و فعاليتونو په باب يې له تاريخ څخه په مستند ډول حقايق را برسیره کړي. د شامي پير په اړه دی او غبار بيل دريځونه لري چې په دې مقاله کې يې جهاني صاحب يادونه هم کړې ده. د شامي پير حرکت غبار د مرحوم ظاهر شاه د واکمنۍ په وړاندې غوره اقدام بولي، خو جهاني وايي چې له شواهدو پرته د غبار خبره چې ظاهر شاه د انگرېز لاس پوځی او پير ښه گڼي، د تايد وړ نه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۲۱

ده. لیکوال په دې اند دی چې ظاهرن پیر د امان الله خان د بیا واکمنولو لپاره مبارزه کوله او په دې کار کې یې جرمنیانو ملاتړ کاوه او د امان الله خان په راتلو جرمنیانو ته گټه رسیده ځکه چې امان الله خان د انگریز سخت دښمن و.

په افغان واکمنانو کې تر لوی احمد شاه بابا را وروسته شاه زمان او امیر شیر علي خان دوه هغه شخصیتونه دي چې په خپلو کړنو یې ثابته کړې وه د هیواد او ولس لپاره یې کار کاوه، لیکوال د امیر شیر علي خان په اړه تر دې سرلیک لاندې مقاله کښلې ده: د انگریزي استعمار او روسي امپراطورۍ په مقابل کې؛ ده په دې مقاله کې د انگریز او روس دوه مخې پالیسي او له امیر شیر علي خان سره ناځوانیو ته اشاره کړې ده. په دې برخه کې د امیر د اصلاحاتو په اړه هم یادونه کړې ده اما له خپلو وروڼو سره د قدرت پر سر په جگړه کې یې خاصه دلچسپي نه ده ښودلې چې حتا شیر علي خان خپله پاچاهي هم بايللې ده او بیا دویم ځل قدرت ته رسیدلی دی. د جهاني صاحب ډېر زور د انگریزانو او روسانو د دريځونو په اړه دی چې څنگه یې زموږ هیواد او خلک د خپلو گټو لپاره استعمالول غوښتل او دا لوبه هر وخت لوی قدرتونه د کمزورو هیوادونو په اړه کوي.

په دې کتاب کې گڼې مقالې چاپ شوې دي، خو یوه له هغو مهمو مقالو چې ما ته ډېره په زړه پورې وه د (خلجیان او غلجیان) تر سرلیک لاندې مقاله وه چې جهاني صاحب یې په اړه غوره تحقیق کړی دی، دا چې هغوی له بهره راغلي دي او دلته میشت شوي دي، دی یې په اړه لیکي: خلیج د ترکانو قوم وو او په ډېره پخوانۍ زمانه کې دغو سیمو ته راغلي دي. (یاد کتاب: ۲۱۴) دا خبره یې د یوه عربي مورخ په حواله

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۲۲

کړې ده که څه هم وروسته د هغوی په ترک بللو کې یې ډېر شکونه را پیدا کړي دي.

له غزني تر بسته په دې پراخه سیمه کې د دې قبایلو وجود دې ته اشاره کوي چې پښتانه وروسته دغې سیمې ته راغلي دي او اصلا یې خپله سیمه د هند لورته نژدې وه. لیکوال وايي چې دې قبایلو د غزنوي په پوځ کې هم خدمات کړي دي، د حجاج خلاف ممکن عبد الرحمن بن اشعث هم له دوی استفاده کړې وي او له دې سیمې چې نورو هر چا د مقاومت لپاره اقدام کړی وي دوی به یې حتمن په پوځ کې ورسره شامل وو چې وروسته دغه قبایل دغلجي افغانانو په نوم یادېږي.

اخوند دروېزه او ارشاد الطالین، د بلې مقالې نوم دی چې د اخوند په اړه یې لیکلې ده. د اخوند په اړه پښتانه چندانې سم نظر نه لري او هر وخت یې د روښانیانو په مقابل کې د دریدلو له امله غندلی دی، خو جهاني صاحب د نورو برخلاف دومره تیز نه پر ورځي. البته د هغه څو بعدي شخصیت یې له پامه نه دی اچولی، دی دا مني چې هغه پراخه مطالعه در لوده کتابونه یې لیکلي دي او په کتابونو کې یې خورا زیاتې حوالې موندلې کېږي، اما دا هم وايي:

د مثال په ډول اخوند دروېزه په دې نه دی خبر چې معاویه د حضرت رسول صلعم له وفات څخه تقریبا پنځوس کاله وروسته نور هم ژوندی وو او څه کم شل کاله یې خلافت وکړ. (یاد کتاب: ۲۳۷)

د اخوند یوې بلې خطا ته یې هم گوته نیولې ده چې د حسین بن منصور حلاج په اړه یې کړې ده، اخوند لیکي چې هغه د هارون رشید

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۲۳

په زمانه کې ووژل شو، جهاني زیاتوي چې په دې وخت کې د هارون له وفات څخه ۱۱۰ کاله تیر شوي وو. (یاد کتاب: ۲۳۸)

ښاغلي جهاني په کتاب کې وړاندې وايي چې د اخوند دروېزه د ارشاد الطالبین په اړه مې فکر کاوه چې د پښتنو په اړه به تاریخي او اجتماعي معلومات لري، خو زما د اټکل برخلاف هغه له خرفاتو ډک وختی. (یاد کتاب: ۲۴۰)

د نالوستي لیکونه، د امیر حبیب الله خان په اړه ده، د هغه د شخصیت په اړه یې د ځینو یاد دابستونه یادونه کړې ده، البته تر څنګ یې د هغه د پلار یادونه هم کړې ده چې دواړه پاچاهان یو د بل ضد صفات لري. امیر عبد الرحمن خان خپل زوی ته هم اجازه نه ورکوله چې پټه میلمستیا وکړي او دا یې د خپل واک لپاره خطر باله، خو حبیب الله خان بیا خپل ورور نصر الله خان له ځان سره تر اخیړه وزغمی په داسې حال کې چې تل په نظریاتي لحاظ د هغه مخالف پاته شو. په همدې ډول یې پر گڼو نورو ځانګړتیاوو او توپرونو رغیدلی دی.

تر دې وروسته یې د امیر عبد الرحمن خان په اړه یوه ځانګړې مقاله بله هم کښلې ده چې د هغه د شخصیت په اړه یې ډېر څه پکې ذکر کړي دي. زه د جهاني د لیکنو په استناد وایم چې عبد الرحمن خان به دومره پښتانه وژلي وي چې هزاره گان یې نیمايي ته هم نه رسېږي، خو خلک پښتانه نه یادوي او د هزاره د وژلو تور یې نړۍ ته ورسید. دا سمه ده چې له هزاره گانو یې کرکه کوله اما د هغه طبیعت ته په کتو هغه له هر مخالف څخه کرکه کوله او پښتانه یې هم د خپل مخالفت له امله وژلي دي ځکه هغه د یوه ماشوم په شان ځان خوښی و چې دې کار هغه په ځان کې ډوب کړی و او هر څه یې د ځان بلل د بل شراکت یې

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۲۴

نه شواى زغملای. د دواړو امیرانو په اړه لیکل شویو مقالو کې به دومره حیرانونکې کیسې ولولئ چې هک حیران به ورته پاته شی.

تر دې وروسته یې بله مقاله د محمد نادر شاه په اړه لیکلې ده. په دې مقاله کې جهاني صاحب هغه تورونه هم رد کړي دي چې نادر خان له امیر امان الله خان څخه قدرت غصب کړ، دی استدلال کوي چې نادرخان په خپل زور له حبیب الله کلکاني څخه قدرت ونیوی نو سیاسي منطق او تاریخي سوابق دا نه مني چې یوه جنرال دې په خپل زور قدرت نیولی وي او بیا دې خپل حریف ته تسلیم کړي. دی د هغو کسانو سره مخالف نظر لري چې نادر خان د انگریزانو لاس پوڅی بولي یا یې حد اقل په اړه منفي نظر لري.

ملا، پیر او خان د پښتنو په ټولنه کې، د یوې بلې مقابلې سرلیک دی چې د ملا، پیر او خان پر اهمیت رغیدلی دی چې په ټولنه کې څومره اهمیت لري. دی لیکي چې ملا په ټولنه کې یو ضروري عنصر- او له بلې خوا بې بنسټه او کمزوری موجود دی. د ده په اند په ټولنه کې د جهالت له امله چې یې کوم اهمیت درلود هغه یې د ښونځي له راتلو سره له منځه ولاړ. دی وایي چې ملا مذهبي ناراضه قشر دی، په ټولنه کې منزوي دی، خو بر خلاف یې پیران او مرشدان ټولنیز کسان بللي دي، دی دا دواړې بیلې طبقې بولي، هره یوه یې بيله دنده مخته وړي، ملا د بې وسې له امله سخت ژوند لري خو پیر د خپلو گټو مریدانو په برکت د ښه ژوند خاوند دی.

د خان په اړه خپله مقاله کې لیکي:

په پښتني ټولنه کې د خاني مقام له قبیلويت، تېر او قبیلوي اړېکو سره ملگری دی، چې په قبيله کې دننه د تقریب ټولو اجتماعي اړېکو

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۲۰

بنسټ د ترږور بدمرغه کلیمه جوړوي... خان، د ترږورگلوو او قومي دښمنیو په مرکز کې قرار لري؛ او علت یې دادی چې هم له میراثي امتیازاتو څخه برخمن وي او هم یې مادي او مالي امتیازات تر عادي خلکو او قومیانو زیات وي. (یاد کتاب: ۴۹۱)

ملي وحدت زموږ د تاریخ په رڼا کې، مقاله یې زموږ د اصلیت ښه ښکارندویه ده. ده هم لیکلي دي چې د ملي وحدت کلیمه د هر چا پر خوله وي خو عمل یې د خپلې وینا خلاف وي. ان نادر افشار د غلجیو او درانیو د اختلاف له امله ابدالیان وځپل او په خپل هدف کې بریالی شو. په دې مقاله کې یې پر همدې موضوع ډېر ښه تمرکز کړی دی چې لوستل یې په اوسنیو حالاتو کې ډېره گټه لري.

ملا نجم الدین، د همدې ملاصاحب او روحانیت په افغانستان کې، د ده هغه مقاله ده چې د دې پښتون جهادي و روحاني شخصیت په اړه پکې رغیدلی دی. دا ښه خبره ده چې زموږ د تاریخ د مهمو څیرو په اړه د جهاني غوندې څیرک مورخ لیکنې وکړي چې په ایښده کې مو تاریخي څېرې یا بیخي گمنامه نه شي یا یې هم د قومیت د مینې له امله یې خلک له اصلي حقایقو څخه لرې په اړه داسې څه ولیکي چې د سم پر ځای مو ناسم لوري ته بوزي او د گټې پر ځای یې تاوان زموږ تاریخ ته ورسېږي.

د تاریخي څېرنې په دویم ټوک کې ځینې مقالې تکراري راغلي دي چې نوې زیاتونې یې ور باندې کړې دي لکه د پښتنو د تاریخ په اړه مقاله چې لومړي ټوک کې هم خپره شوې ده، له ځینو مقالو سره یې بیا ضمیمې ملگري کړې دي چې په اړه یې نور گټور معلومات او اضافي هم ور باندې کړې دي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۲۶

د جهاني صاحب د تاريخي څېړنې ارزښت په دې کې دی چې خاص موضوعات يې انتخاب کړي دي او بيا يې په اړه تر ډېره حده منصفانه ليکنه کړې ده، منابع يې هم مستند دي او په هسې اوازو پسې نه دی تللی .

۳۰/۱۱/۲۰۲۰

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عيني شرايط

زموږ د عام ژوند په اړه يو چا ويل چې يو پر مختلې نړۍ ده، يوه وروسته پاتې نړۍ ده، يوه مخ پر وده او يو زموږ دنياگۍ ده. خبره يې زموږ تر انټيکو کارونو کوله، رښتيا هم زموږ له عامونو کيسو وړ واخله تر خاصو، نسبت نړۍ ته ډېر جالب دي.

په نوره نړۍ کې ډېر پخوا پر دې بحثونه کېدل چې څنگه وکولای شي د پوهنتون نصاب د وخت او بازار له غوښتنو سره سم کړي، په دې اړه گڼ پلانونه طرحه او د عمل ميدان ته راغلل، کله به له يوه پوهنتون څخه ځانگړې کمپنۍ د کارمندانو غوښتنه کړې وه چې پر دغو شرايطو پوره وي، زموږ ورته اړتيا ده او په دې ډول به د پوهنتون له دورې پر همدغو شرايطو د پوره کيدلو لپاره محصلين چمتو کيدل، دوی که به فارغ شول تيار به کار ورته موجود و، نه به دوی بې کاره کېدل، نه به پر ټولنه بوجېدل او نه به يې وخت ضايع کېده.

فعلن د يوه بل پلان له مخې په غربي هيوادونو کې د پوهنتون دوره راکمپري، ان په هند کې لا د ليسانس دوره درې کلنه ده، د ماسټرۍ دوره په ځينو امريکايي پوهنتونو کې يوه کال ته را کښته شوې او همداسې به دا کار نورو هيوادونو ته هم غزېږي. د دې کار گټه داده

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۲۷

چې په پوهنتون کې په نظري ډول ویل شوې تیوریانې باید په بازار کې تر وخت تیرې نه شي که محصل په پوهنتون کې زیات وخت تیر کړي، تر فراغت وروسته ممکن د نن په ژر بدلیدونکې نړۍ کې هغه څه چې ده ویلي او زده کړي وي هغه په بازار کې نور د عمل له میدانه وتلي وي او پر ځای یې نور داسې څه را منځته شوي وي چې ده په خپله تعلیمي دوره کې اوریدلي هم نه وي، نو په دې ډول د پوهنتون او بازار ترمنځ واټن را پیدا کیده چې د همدې د مخنیوي لپاره تعلیمي دوره کمږي او په لنډ وخت کې هم هغه څه ورته وایي چې بازار اړتیا ورته لري.

زموږ په هیواد کې دغه فورمول کار نه ور کوي، دلته نه د دیني زدکړو په برخه کې دا اصل په پام کې نیول کېږي او نه د دنیوي. په اقتصاد کې یو اصل دا دی چې که هر شی تر تقاضا زیات بازار ته وړاندې شي اهمیت او ارزښت یې کمږي، که هر شی له تقاضا پرته وړاندې شي، نو هیڅ ارزښت به ونه لري.

زموږ په ټولنه کې دا دواړه کارونه ښه په پيڅر کېږي؛ هم تر تقاضا زیات عرضه لرو او هم داسې عرضه شته چې ټولنه یې هیڅ تقاضا نه لري. له دې امله نو لوستي کسان بې کاره دي، په ټولنه کې نه جذبېږي، کاري وړتیاوې یې کمې دي، ټولنه چې کوم شي ته اړتیا لري موږ هغه نه وړاندې کوو، بلکې تر وخت تېره عرضه موږ لرو او ټولنه چې د یوه شي په اړه کمه تقاضا لري موږ یې څو فیصده زیاته وړاندې کوو.

په دې توګه مو د پوهنتونو او بازار ترمنځ انډول خراب کړی دی چې اوس د خلکو پر پوهنتونو باور په کمېدو دی. له ما سره په دفتر کې ای ټي یو نوی ځوان و چې له کمپیوټر ساینس څخه فارغ شوی و، د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۲۸

کمپیوټر ډېر کوچنی مشکل یې نه شوی حل کولای، خو بل لور ته یو پخوانی تجربه کاره مامور وو چې په ای ټی کې مدیر و، هغه به په دوی دقیقې حل کاوه. عینې همدغه ډول مشکل د بازار او پوهنتوني نصاب او محصلینو ترمنځ هم دی، د بازار تجار یو کار کولای شي خو د پوهنتون څخه ور فارغ په هغه کار نه پوهېږي او نه یې شي کولای، چې دا کار د عامو خلکو ذهنیت د پوهنتونو په وړاندې خرابوي او پر لوستو کسانو یې باور کمېږي.

هر نصاب باید د وخت غوښتنې په پام کې ونیسي، په لنډ وخت کې اړیتې شي، د پوهنتون خلک باید پر ټولنه او بازار سترگې ښخې کړي چې هلته هر بدلون راتلی دوی یې په نصاب کې ځای تعین کړي، هلته چې هره تقاضا پیدا کېده دوی یې له پوهنتونو څخه عرضه وړاندې کړي، په دې ډول اندول سم ساتل کېږي او که دوی هسې خلک فارغوي دې ته نه کتل کېږي چې د کومې برخې دی او اوس ورته اړتیا شته که نه، نو به لکونه کسان لکه زمور د ټولني له پوهنتونه ډگري اخیستې د دولتي او شخصي دفترونو دروازه په دروازه به گرځي، خو د کار ساحه به یې ورته نه موندله کېږي، دا مشکل ټول د محصل نه هم دی د نصاب دی چې له لویه سره ناسم او د وخت له غوښتنو سره ناموافق جوړ شوی دی.

یو لنډ مثال یې زمور د علماؤ او نورې نړۍ د علماؤ راواخلی! ولې یې ترمنځ د ځمکې او اسمان توپیر شته؟ همدغه خبره ده، نصاب تر وخت تیر دی، ټولنه چې د څه شي اړتیا لري، هغه مدرسه نه وړاندې کوي، څومره چې ورته اړتیا ده هغه کمیت ته پام نه کېږي، نتیجه یې په ټولنه کې د بې کارۍ اوج، پر علماؤ د خلکو د باور کمی، د دیني

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۲۹

مدارسو څخه د خلکو خپګان او له ټولني سره د علماؤ فاصله پیدا کیدل دي چې ملامتیا یې خپله مدرسو او د هغوی منتظمینو ته ور ګرځي.

ژوند ډېر جالب دی، واګې یې ستا په لاس کې دي، پر مختګ پکې کوي او که وروسته پاتېوالی دې خوښ دی؟ په تعلیمي او علمي مرکزونو کې د معیارونو ټیټوالی د ټولني په وروسته پاتېوالي کې لوی لاس لري، هیله ده اړوندې ادارې دې لورته پام وکړي او وضعیت تر بیخي ډېرې خرابېدا مخته درک او حللار را وړاندې کړي.

۲۰۲۰/اګست/۲۴

د تاریخ ارزښت

ژباړه او زیاتونه

د تاریخ اصطلاح څه وخت رامنځته شوې او د لغت رېښه یې کوم ځای ته رسي؟ په دې اړه د نظر اختلاف شته. لغوي معنا یې د پېښو زمانه ټاکل ده او دا لغت په گڼو ژبو کې د متعددو مفاهیمو لپاره کار شوی دی. په قران یا حدیث کې د دې استعمال نه شته اما لومړی وار د دویمې پېړۍ له منابعو د دې د استعمال څرک لگېږي چې په درېیمه پېړۍ کې ښه پوره رواج شوی دی. لغتپوهان یې د اشتقاق په اړه مخالف نظرونه لري. ځینې له دې منکر دي چې دا لفظ دي عربي یا فارسي رېښه ولري او له اهل کتابو اخیست شوی یې گڼي. نورو بیا ویلي چې دا اصلن فارسي دی او د (ماه روز) معربه ښه مورخ ده. دا احتمال هم نه شي ردېدای چې تاریخ له اَرخ یا وَرخ سامي توري څخه جوړ شوی دی؛ ځکه د ورخ جمع اورخم تر اسلام مخکې د سعودي په جنوبي سیمو کې پر ډبرو د قمري میاشتو لپاره کارول شوې ده.

همدارنگه د تاریخ تعریف هم اسانه کار نه دی، په دې اړه هم گڼ تعریفونه شوي دي چې تر اوسه هم د یوه تعریف په اړه د نظر یووالی نه شته. دلته د موضوع پر تعین او د دې علم د سرحدونو پر ټاکنه خورا جدي اختلاف راغلی دی. په هر حال نن د دې فن د پوهانو او پکې د نظروالو ترمنځ دوه تعریفونه مشهور دي چې یو په بل پسې یې راوړم:

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۳۱

۱/ پر تېرو پېښو او د تېرو کسانو پر احوالو، ژوند لیکونو، بریاو او سیرتونو علم در لودل تاریخ دی، دا هر څه که د ملتونو ترمنځ تالیف شوي وي یا هم تالیف کېږي، د تاریخ نوم ورته کارولای شو.

تاریخ په دې معنا جزي دی، یعنی د یوه شخص یا فرد د چارو سلسلې ته پام شوی دی نه کلیاتو، قواعدو، ضوابطو او روابطو ته. بل ټکی دادی چې یو نقلی علم دی نه عقلي. همداشان پر تېرو پېښو علم دی نه د آینده تحلیل او له ماضي سره تړاو لري نه له حاضر سره. زه د تاریخ دې ډول ته د (نقلی تاریخ) اصطلاح کاروم.

۲/ د تېرو کسانو پر ژوند د حاکمو اصولو او قواعدو علم دی چې د تېرو پېښو او حوادثو له تحلیل څخه تر لاسه کېږي. دلته مورخ د تاریخي پېښو تر شا پراته طبیعي عوامل او له پېښو سره د علت و معلولیت پر اړیکه یې بحث کوي چې له دې څخه د عمومي او عامه فهمه قواعدو یوه لړۍ را پیدا کوي چې تېر او اوس یې سره مشابه وي. زه د تاریخ دې ډول ته د علمي تاریخ اصطلاح استعمالوم. د تاریخ دا ډول خورا گټور دی، د انسان پېژندنې لپاره دا یوه ښه سرچینه کېدای شي او ده ته پر خپله آینده د تسلط واک ور کوي. علمي تاریخ د نقلی تاریخ په شان له تېر سره اړه لري نه له حال سره، پر شویو پېښو علم دی نه پر کېدونکو، د نقلی تاریخ برخلاف کلي دی نه جزي او عقلي دی نه محض نقلی. علمي تاریخ په حقیقت کې د ټولنپوهنې یوه برخه ده، یعنی د تېرو سویو ټولنو پېژندنه وړاندې کوي. نو د که علم تاریخ نوم استعمال شي هدف یې همدا دویمه معنا ده او که حوادث تاریخ وکارېږي موخه به یې لومړۍ معنا وي.

۳/ د تاریخ فلسفه؛ دا درېیم شی بیا د تاریخ تعریف نه دی خو د تاریخ فلسفه له پورته هر یوه تعریف سره ځانگړی ارتباط لري. د لومړي تعریف له مخې د تاریخ نظري، مادي یا محتوایي فلسفې ته د تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نظري فیلسوف له تاریخي پېښو څخه هدف الگو یا د کلي معنا کشف وي. د دویم تعریف له مخې د تاریخ نقدي، صوري یا تحلیلي فلسفې ته د تاریخ فلسفه یا د علم تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نقدي فلسفه د تاریخي څېړنو په اړه کېږي چې علمي نیوکې پر کوي. د دې فیلسوف موخه دا وي چې د تاریخي څېړنو ماهیت روښانه کړي، اساسي فرضیې، مهم مفاهیم او د څېړنو ډول یې واضح کړي.

عربي او فارسي ادبیاتو کې د تاریخ لفظ هم د علم لپاره کارېږي او هم د دې علمي موضوع لپاره، دارنگه په انګلیسي او الماني ژبو کې هم د دې لفظ معادل د دوو مفاهیمو لپاره کارېږي. مور پوهېږو چې یو علم دی او بل د علم موضوع ده. مثلاً: ځمکه، اسمان، عناصر او روان، علمي موضوعات دي، ځمکپوهنه، هیأت، ټولنپوهنه، روانپوهنه بیا په خپله علوم دي. یا هم د طب کلیمه چې د یوه علم نوم دی، موضوع یې د انسان بدن او ورپېښي ناروغۍ دي، نو ګواکې د دې علم موضوع د بدن ناروغۍ دي، اما خپله علم ته بل لفظ کارېږي چې طب یې بولو؛ خو په تاریخ کې دواړه مفاهیم یعنی د تاریخ موضوع او علمي تاریخ ته یو مشترک لفظ (تاریخ) کارېږي.

د تاریخ دا برخه هم له اختلافه خلاصه نه ده چې ایا هره تېره پېښه په تاریخ کې حسابېږي که له انسان سره مربوط پېښې په علم تاریخ کې ځای لري او که د تاریخ علم ټول موجودات په غیره کې نیسي؟ د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۳۳

همدې اختلاف له امله ځینو د تعریف مهال دې ته پام کړی او داسې تعریف یې کړی دی: د مورخانو د تفسیر، څېړنې او انتخاب له مخې د تیرو انسانانو د حالاتو تفسیر او تحلیل علم تاریخ دی.

ځینو نورو بیا درې شاخصونه په تعریف کې اړین بللي چې (د تېر انسان مهمې پېښې) دي. یعنې تېریو شاخص دی، انسان بل او مهموالی هم پکې شته. همدې درو شاخصونو ته مرحوم شریعتي هم پام کړی دی، هغه ویلي: پدیدې، پېښې او اړیکې، همداشان فعل او انفعالات، د مرگ او زیادت حوادث، د ټولنو جوړښت، پرمختگ، رشد او د تمدنو، ټولنو او پرگنو زوال، دا ټولې بشري پېښې او پدیدې د انسان له طبیعت سره یا هم د دوی تر خپل منځ له هغه بېله بیا تر اوسه د علم تاریخ موضوع ده.

د مایکل استفورډ له نظره د تاریخ په تعریف کې تېري پېښې، د پاته اثارو تفسیر او زمانه مهم دي. له دې لید لوري د علم تاریخ موضوع د انسان پر ټکي رامحدوده نه ده. مگر هیگل بیا خورا زیاته را محدوده کړې ده، ځکه ده ویلي چې یوازې هغه قومونه د تاریخي اقوامو په لیست کې یادولای شو چې خپله یې ځانونه په تاریخ کې د یادولو وړ ثابت کړي وي. کالینګوود هم د تېرو انسانانو کړنې د علم تاریخ موضوع گڼلې ده.

په هر حال په تاریخ کې انسان مهم دی او زیاتره بحثونه په تاریخي کتابونو کې هم د انسان له کړنو او اعمالو سره تړلي او ډېرې نورې طبیعي پېښې چې یادېرې هم د انسان له امله یادېرې چې هغوی ته یې یا زیان اوښتی وي یا هم د انسانانو ژوند یې اغېزمن کړی وي.

تاریخ خومره مهم دی؟

ما خو پلا له ځینو کسانو اورېدلي دي چې تاریخي کتابونه لوستل د انسان وخت ضایع کوي. ما ته ځینو ملگرو ویلي چې د انسان په تاریخ کې له وژنو پرته نور شی نه شته نو تاریخ چې گورې بس همدا د مړو تعداد به در سره لیکې نور به څه کې زدکړې؟

دا سمه ده چې په انساني تاریخ کې د وژنو خورا لویي کیسې ثبت دي مگر له دې اړخه پرته تاریخ نور اړخونه هم لري. دا هم یو حقیقت دی چې د پېښو تر شا یې عوامل وي، مور کولای شو چې د تاریخ په پاڼو کې د ثبت جنگونو تر شا هغه عوامل درک کړو چې له کبله یې انسانان د یوه بل مرگ ته درېدلي وو، په تاریخ کې بریالي و نابریالي انسانان، نظامونه، ټولني او تمدونه تیر شوي دي چې د بریالي د بریا لاملونه که مور پیدا کړو ممکن ځینې یې زموږ په زمانه کې هم د دې وړ وي چې عملي یې کړو او د نابریالي تر شا هم عوامل شته چې که درک کړل شي اوس هم انسان ته په گټه ورځي او له هغو ناکامه تجربو د ځان ساتنې کوښښ باید وکړي.

په هر حال زه دلته غواړم د تاریخ پر اهمیت نور هم بحث وکړم چې زموږ اړیکه له تاریخ سره ثابته کړو او پر لایات اهمیت یې هم رڼا واچوم. ځینې کسان فکر کوي چې تاریخ یوازې په تاریخي پاڼو کې د نورو کسانو ثبت شوي احوال دي چې لوستل یې مور ته څه نه لري، مگر تاریخ یوازې دا ډول نه لري، بلکې د تاریخ مور دوه تعریفونه لور بیان کړل چې تر ټولو مهم یې دویم ډول وو او دې تاریخ ته انسان په هره زمانه کې اړتیا لري. د تاریخ دا ډول زموږ اړیکه له ماضي سره پیدا

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۳۰

کوي او په دې ډول مور دا فکر نه کوو چې هغه د تېرو کسانو حالات وو او زموږ په ژوند کې اغېز نه لري، بلکې دا یوه روانه لړۍ ده چې شکېده نه لري او مور هم د دې اوږدې لړۍ یوه کړۍ یو چې په هیڅ صورت ترې بېلېدای نه شو.

تاریخ د انساني ژوند یوه روانه ویا له ده چې تر مور مخکې یې هم سیلان در لود او تر مور وروسته به یې هم ولري. په بشري تاریخ کې د گڼو شیانو په اړه انساني تجربې لیکل شوې دي او مور هم له دې سلسلې جلا کېدای نه شو، په همدې تعبیر نو تاریخ ماضي، حال او آینده ټولو ته شامل دی.

مور چې کله د ماضي په اړه فکر کوو، کتابونه یې درسوو او لوست کوو نو عینن په همدې وخت کې د حال او آینده په اړه هم دا ټول کارونه کوو؛ ځکه که دقیق نظر وکړو نو زمانه د هیڅ موجود شي ارزښت یو مخیز له منځه نه وړي، طبیعت پوهان وایي چې ماده په مطلق ډول له منځه نه ځي او د تاریخ پوهانو دا خبره هم سمه ده چې یو شی په بشپړه توګه له زوال سره نه مخېږي؛ بلکې هر شی د زمانې په اوږدو کې مختلفې بڼې اخلي. که انسان د خپل ځان په اړه فکر وکړي چې یو مهال تی خوره ماشوم وو او بیا هغه صورت له اوسني شکل سره پرتله کړي نو توپیر یې دومره واضح دی چې په هیڅ ډول د پټېدو وړ نه دی. دا وخت ممکن فکر وکړي چې دا دوه بېل انسانان دي، اما حقیقت دادی چې هغه ماشوم همدا لوی سړی دی خو زمانې یې بڼه ور بدله کړې ده.

یو عرب شاعر د تاریخ د اهمیت په اړه وایي:

لَيْسَ بِأَنْسَانٍ وَلَا عَاقِلٍ مَنْ لَا يَعِي التَّارِيخَ فِي صَدْرِهِ

وَمَنْ وَعِيَ أحوَالَ مَنْ قَدْ مَضَى أَضَافَ أَعْمَارًا إِلَى عُمَرِ

ژباړه: هغه هوبنیار انسان نه دی چې په سینه کې یې تاریخ نه وي او که چا د تېرو احوال یاد کړل، نو گواکې خپل عمر یې زیات کړ. علم تاریخ په خپل ذات کې دومره ارزښت لري چې په اړه یې خاصې او عامې څېړنې وشي او له هر ډول گټې پرته د تېرو انسانانو پر احوالو علم درلودل په خپل ذات کې هم ډېر ارزښت لري. که د انسان هدف ژوند وي نو په هره وسیله چې وي باید د تېر وخت په اړه پوهه تر لاسه کړي، که مور هغه علم صرف نظر کړو چې د تېرو انسانانو د ژوند په اړه یې معلومات خوندي کړي نو کله به هم خپل هدف ته ونه رسېږو او مور د تاریخ په ذریعه له خپلو تجربو سره د تېرو انسانانو تجربې ملگرې کوو، په ژوند کې پرمختگونه کوو او په دې ډول گواکې خپل عمر هم زیاتوو.

تاریخ مور ته له ماضي سره د اړیکې ډول هم رابښي او له نورو ټولنو و کلتورونو سره د اړیکو په څرنگوالي او اهمیت مو هم خبروي. علم ولې زدکوو، ځکه د شیانو معرفت ته اړ یو، نو اړتیا د علم په زدکړه کې اساسي شی دی همداشان د پرمختگ په برخه کې هم اړتیا اساسي ځای لري، عربي کې متل دی چې (الحاجة ام الاختراع) یعنی اړتیا ابتکار راوړي او پښتانه وايي چې مجبور ته غښتلی مه وایه، دا پښتو متل عین د لوړ عربي متل مفهوم بیانوي، کله چې انسان اړ شي نو فکر کوي او له هرې وسیلې په کار اخیستو خپله اړتیا پوره کوي. د ماضي له علم څخه مور کولای شو چې ډېری اړتیاوې او حللارې یې درک کړو. همداشان د تاریخ په اړه د معلومات راغونډول، د پېښو ذکر او یاد یې له مور سره د حاضر و پېښو په تحلیل او شننه کې هم مرسته کوي، د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۳۷

ستونزو په وړاندې حللار وړاندې کوي چې پرمختګ ته لار هواروي. زمور ژوند به هغه مهال ډېر بريالی وي چې له خپلې ماضي سره ژورې اړیکې وپالو، له تجربو یې ګټه واخلو او د یوه ښه استاد په صفت یې هر مهال لارښوونو ته غور شو.

د تاریخ مطالعه د شخصیت په جوړولو کې هم مهمه ده. د نورو نیمګړتیاوې چې تاریخ خوندي کړې دي که یې هر څوک ولولي نو د خپل ځان په کمي هم بیا پوهیږي او د حللارې لټه به یې حتمن کوي. تاریخ د هر انسان لپاره ډېره غوره حافظه ده، خورا ډېر شیان یې مور ته خوندي کړي دي چې په لوستو یې کولای شو ډېر څه زدکړو. تاریخ زمور هویت او ډېر نور څه هم خوندي کړي دي، که د یوه انسان حافظه خرابه شي نو حتمن یې ټول مریض بولي، نو که د یوه ملت او قوم تاریخ ضایع شي هغه ملت و قوم به هم د خپل تاریخ په ضیاع ناروغ وبلل شي.

د تاریخ ګټه دا هم ده چې مور ته د بشر ماضي تر یوه حده تشریح کوي، څومره چې مور مخکې ځو او د ډېرو جزوي شیانو په اړه معلومات تر لاسه کوو نو په استاد یې هم نن او هم د پرون خورا زیات شیان تشریح کېږي. د بشري ټولنو په اړه بیخي ډېرې پوښتنې همداسې ناحل پاته دي او د تاریخ علم یې له مور سره په ښه سپړونه او حل کې مرسته کولای شي. له دې امله نو د تاریخ په اړه ویلي شوي چې دا یو اجتماعي ضرورت او صانع (جوړونکی) دی. اجتماعي ضرورت ځکه دی چې د ټولني په اړه ډېر څه را زدکوي او صانع له دې امله دی چې د فرد او ټولنو په بدلولو کې اغېزناک دی.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۳۸

تاریخ د یوه رهبر پر شخصیت هم خپل اثر کوي، هغه رهبر چې تاریخ گوري، د تېرو انسانانو له تجربو ګټه اخلي، د مشکلاتو په وړاندې د هغوی له حللارو سره خپلې نوې حللارې هم ملګرې کوي، د بریا رازونه یې کشف کړي او د خپل ژوند په اوږدو کې استفاده هم ځنې وکړي که یې امکان وو، نو دا کس به په خپله رهبري کې ډېر بريالی وي او خپلې ټولنې ته به ډېر څه په میراث پرېږدي او هم به د خپل ژوند مهال انساني ټولنې ته خدمت وکړي. د تاریخ همدې اهمیت ته په کتو نو دا وینا سمه ده چې وايي: تاریخ د ماضي او حال ترمنځ خبرې اترې دي.

۱۶/۱۱/۲۰۱۸

سرچینې:

- ۱/ التاريخ والمؤرخون، د حسين مؤنس.
- ۲/ التاريخ ومشاكل اليوم والغد، د محمد الطالبي
- ۳/ تفرج صنع، د عبد الكريم سروش لومړی چاپ
- ۴/ انسان، د علي شريعتي
- ۵/ درآمدی بر تاریخ پژوهی، د مايکل استنفورد
- ۶/ جامعه و تاريخ، د مرتضی مطهري

د تعلیم ، مطالعې او عمل تجرید

تجرید عربي لفظ دی ، مور یې په عمومي ډول خپله محاوره کې کاروو؛ البته د مطالعې یا عمل تجرید زموږ په ټولنه کې یا نه شته یا د نشت تر کچې کم دی. تجریدي مطالعه او عمل دادي چې پر یوه خاص کار او ځانگړي فن تمرکز وشي. انسانان د خپل ژوند په لومړیو کې عمومیات یا کلیات زدکوي، کله چې یې عمر زیاتېږي، د زدکړو سویه یې لوړېږي او د تخصص درجې ته ځي نو له کلي او عمومي جزئي او خاص ته سیر کوي چې اخیر یې پر یوه خاصه نکته ټول تمرکز راټول شي. همدغه کار که په عملي بڼه وي؛ نو د عمل تجرید ورته وایي، که په مطالعه کې وشي د مطالعې تجرید او که تعلیم کې وشي د تعلیم تجرید یې بولي او دا د هر انسان لپاره اړین څه؛ بلکې له دې پرته پرمختگ او اختراع ناشونې ده.

پخوا چې به خلکو زیاتره عمومیات زدکول، نو هغوی چندانې اختراعات هم نه لرل. تر یوه کلي لاندې حتمي جزئیات وي، که یوڅوک د کلي د پیژندلو هڅه کوي باید جزئیات یې لومړی وپېژني او بیا د هغوی له خواصو معلومولو وروسته د کلي پر پیژندلو د توانیدلو شونتیا زیاتېږي، اما که جزئیات معلوم نه شي او د هر یوه ځانگړې پلټنه ونه شي له دې په صرف نظر کولو د کلي پیژندنه که څوک وړاندې کړي هم به مبهمه وي او هم به خاصه گټه پر مرتبه نه وي؛ د دې په نسبت به د هغه چا معلومات او نظر ډېر د اعتبار وړ او حقیقت ته نژدې

لومړۍ برخه

بیغام درېیم/ ۴

وي چې د کلي تر جزئیاتو وروسته یې هم د جزي په اړه او هم د کلي په اړه نظر ورکړی وي.

هر څومره چې تمرکز زیاتېږي په هماغه کچه د اختراع او ټولنې ته د نوي شي د وړاندې کولو شونیا ډېرېږي، تر اوسه مې د چا په اړه نه دې لوستي او نه مې اوریدلي دي چې د شلو علومو او فنونو ماهر و او په پلاني پلاني علم و فن کې یې دغه نوي کارونه کړي دي؛ اصلن د شلو علومو ماهر نه شته څوک چې ځان د گڼو فنونو ماهر گڼي حقیقت کې تشې خبرې وي. په ننۍ نړۍ کې دا کار سخت ځکه دی چې د هر فن ساحه پراخه شوې ده او په ټوله معنا پر دې یوه ساحه غېږ راگرځول او ځان د مهارت تر کچې په پوه کول که ناشونی نه دی نو سخت کار خو له شک پرته دی.

د طب په برخه کې مور د یوه انسان د بدن لپاره په لسگونو متخصص ډاکټران لرو، په ټولنه کې د دغه ډول حقیقت وجود خپله د عملي و تعلیمي تجرید اهمیت داسې په گوته کوي چې انکار یې ناشونی دی.

دغه مهم ټکي ته نوره نړۍ په ډېره بڼه توگه متوجې شوې ده، هغوی که د یوې موضوع په اړه څوک رغوي هم هر کاره نه راغواړي او نه یې نظر ته اهمیت ورکوي، بلکې د متخصص په لټه وي که یې د نړۍ په هر کونج کې پیدا کړ چې په هره ژبه یې پر دې موضوع خبرې کولای شوی هغه ورته مشکله نه ده، دوی ترجمه کوي اما یو غیر متخصص کس رغول ورته ستونزه ده.

که دوه کسان عملن په سیاست کې بنکيل وي؛ یوه یې سیاست هم ویلی او عملي سیاست هم کوي، نو د ده رغول نسبت هغه کس ته

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۴

گټور دي او دی یې د هغه په پرتله وړ هم دی چې یوازې عملي سیاست کوي، ډېر امکان لري چې په دې برخه کې د عملي سیاست والا له تیوریکي پلوه له افلاس سره مخ وي، په عملي سیاست کې ممکن هغه یوازې په محلي کچه سیاستوال وي؛ خو هغه بل کس د سیاستپوه په توګه له نړۍ وال سیاست څخه خبر دی او په تیوریک لحاظ د نړۍ د سیاستونو په اړه معلومات لري چې تر څنګ یې د عملي سیاست محلي یا سیمه ییزه تجربه هم لري، نو طبعن به تر هغه بل د ده ږغول هم گټور وي او هم به یې مناسب شخص انتخاب کړی وي، دا قاعده که کلي نه وي نو پر اکثریت د تطبیق وړ ده.

که موږ په دې نظر یو چې ټولني ته خدمت وکړو یا حد اقل ځانونه جوګه کړو؛ باید له کلیاتو او عموماتو ورسره او له خپل ذوق او اړتیا سره سم د تخصص یو مسند د ځان لپاره غوره کړو چې په دغه وخت کې هم ځان د خدمت جوګه بللای شي او هم یې خدمت په ټولنه کې موثر واقع کېږي. هره خبره نوې نه وي او نه هره خبره پر اوږدوونکو تاثیر کوي، څوک چې له خپل زمان و مکان سره مناسب د خدمت ابزار ونه لري هغه به څه نوې خبره یا نوی کار وکړي؟ د نن عصر نوي ابزار د فنونو او علوم تخصصي کول دی چې له عمومیت او هر کاره ګۍ څخه باید ووزي. یوه بل مثال ته چې نن بڼه سره لګېږي او مهم هم دی به راشم:

زموږ د دیني او شرعي متن علماء ولسي د دین په اړه د یوه داسې تعبیر له افلاس سره مخ دي چې د مکان، زمان او ټولني پر شرایطو برابر وي؟ ځکه دوی د دې برخې له حالاتو سره مناسب او لازمي ابزار نه لري؛ له پښ سره که د اهنګرۍ وسایل نه وي هغه به څه وکړای شي؟

گیله هم نه ځنې کېږي. زموږ دیني علماء که ځانونه د دین او شریعت متخصصین بولي بیا یې باید له حالاتو، زمان او مکان سره د تطبیق مناسب فورمولونه هم زدکړه کړي، د هغه تعبیر وړتیا هم په ځان کې پیدا کړي چې وخت یې ځنې غواړي که یې وړاندې نه کړي نو دیني ارزښتونه به په ټولنه کې د ملنډو شي او په دې برخه کې به ټوله پوره د هغه معبر پر غاړه وي چې لازم و مناسب ابزار یې نه درلودل خو بیا یې هم د یوه داسې ټولنیز کار د انجامولو اقدام وکړ چې نه یې وړتیا لرله او حتا نه یې دا فکر کړی وو چې دغه هر څه ورته لازم او ضروري دي. نن چې د نړۍ په هره برخه کې د دیني مفکرین شته خو موږ یې نه لرو، ستره وجه یې همدغه ده چې موږ یې ابزار نه دي تیار کړي، زموږ علماء تر اوسه د تجریدي عمل او تعلیم په اهمیت نه پوه دي او نه ارزښت ورته لري. تر هغو به له افلاس سره مخ یو چې دغه عیني شرایطو زېږولي ټولنیز جبري شرایط مو نه وي پوره کړي او دا قاعده ده چې شرط نفی شي مشروط بیخي وجود ته نه شي راتلای.

ټولني ته خدمت هغو کسانو کړی دی چې د تجرید په اهمیت پوه شوي او عملي کار یې هم له دې ځایه پیل کړی دی، په انساني ټولنه کې باید د تخصص ساحې وټاکلې شي او هر متخصص د خپل فن په ساحه کې کار وکړي چې که نوی کار ونه کړي نو هغه زوړ له اسلافو راپاته چوکاټ خو حد اقل ونه شرموي، اما که څوک تجرید ونه کړي پر هغه پرمختګ او اختراع د طې ټکی دی بلکې د نورو ثابت شوي اصول او چوکاټونه به هم په شرمونو و شرموي. دا اوس یو بهترین اصل دی چې که څوک د خدمت چیغې وهي خو تجرید نه کوي، نو اصلن خدمت نه غواړي بلکې یوازې یې کار تر شعله دی. راځئ تجرید تجربه کړو او بیا یې له گټو څخه برخمن شو!

د ژباړې سختیا او پېچلتیا

له ډېره وخته ژباړې سره سر وکار لرم، خو کلونه مخکې به مې له اردو زیاتې ژباړې کولې، وطن ته په راتلو مې عربي ژباړې هم پیل کړې، خو په دې برخه کې چې مې څومره زیات کار کاوه همدومره متوجې کېدمه چې ژباړه حتا په ځینو ځایونو کې تر لیکنې هم سخت کار دی. ما د کړنټین په ورځو کې له عربي د یوه سخت متن سیرت ترجمه کاوه چې کله ناکله به یې د پښتو جملو جوړښت او سلاسیټ دومره وخت راڅخه اخیست چې که عادي ژباړه وای، نو څو مخونه به شوې وای، خو په دې وخت کې ما به یوازې یو مخ ژباړه په تکلف کړې وه.

د ژباړې ځینې سختۍ داسې دي چې لومړي سر کې ښايي ځینې کسان ورته متوجې نه شي، ورو- ورو چې له دې فن سره روږدېږي په پېچلتیا یې هم پوهېږي او اخير په وازه خوله اعتراف کوي چې ځینې ستونزې یې لاینحل دي او د موري زوی نه شي کولای چې ژباړه دې په ټوله معنا د هغه اصلي متن ګرده مفهوم په داسې ډول را ولېږدوي چې یو څوک یې ژباړه ولولي نو د ژباړې او هغه اصلي متن ترمنځ درځ ونه ویني او لکه یو متن چې یې دوه ځله لوستی وي.

دا کار زما په اند د بشر له وسه وتلی دی، په څو دلایلو دا کار نه شي

کېدای:

اول ژباړه لکه د کلتور ترجمه چې کوي، د انسانانو کلتورونه سره یو ډول نه دي، له دې امله که ژباړه کېږي نو کلتوري توپیر حتمي دی او

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۴۴

کله چې توپیر راپیدا کېږي نو حتمي خبره ده چې په ټوله معنا توپیر په اتحاد بدلول امکان نه لري.

دویم یوه ژبه له بلې سره فرق کوي، په یوه کې د موادو زیاتوب، د اصطلاحاتو خاصه او پر ځایه کاریدنه، ترکیبي جوړښت، د علمي او تخصصي څانگو لپاره ځانگړي نومونه او اصطلاحات چې په خپل چوکاټ کې له ځینو ځانگړتیاو سره خاصه معنا افاده کړي، په بله ژبه کې دا ټول خصوصیات هیڅ امکان نه لري، له دې امله نو د ځینو ژبو ویونکي مجبورېږي چې د اصلي متن مفهوم د خپلې ژبې په لغاتو کې نه شي ادا کولای هماغه لفظ یې اخیستی وي او که ډېر نانشنا وي تعریف یې ورسره لیکلی وي چې دا کار د ژباړې په خوند کې لخته ور وهي او خوند یې اوبه وړي او د اصلي متن سره یې فاصله کرار کرار زیاته شي او یو ډول بې ذوقی ورته لار پیدا کړي.

درېیم مهم ټکی دادی چې د لیکنې مهال چې لیکوالو په کومو احساساتو او عواطفو لیکنه کړې ده، دغه احساس او عاطفه یې مترجم نه شي درک کولای، دی چې په کوم محیط کې اوسي د هغه په ټوله معنا درک له ژباړن سر نه شي پیدا کیدلای، لیکوال چې په خپله لیکنه کې مطالب څنگه او په کوم ترتیب اوډي ممکن ژباړن یې په ټول هدف پوه نه شي، د هغه ځینې خاص اصطلاحات کیدای شي هغه د خاص وخت او خاص مکان لپاره کارولي وي چې ژباړن یې شونې ده درک نه شي کړای، دا ټول احتمالات چې په یوه ژباړه کې ځای کړې، نو بیا لوی واټن سره پیدا کوي چې په هیڅ ډول یې سره رانژدې کول ممکن نه دي.

څلورم دلیل دادی چې د ژباړونکو ترمنځ جالب فرقونه شته، تکړه مترجمین دي خو د اصطلاحاتو په ژباړه کې د ځمکې او اسمان فرق کوي. ځینې د بلې ژبې اصطلاحات داسې ترجمه کوي چې لوستونکی د هغه صلي متن چاپیریال ته نه بیایي بلکې د ژباړونکي محیط درباندي گوري؛ نور بیا همدې اصل ته پام کوي چې د لیکوال لیکنه باید داسې ترجمه شي چې د هغه د چاپیریال خیال پکې وساتل شي څو لوستونکی د لوست مهال د هغه چاپیریال له ځان سره انځور کړي او هلته د هغه په سیمه کې په گڼت ورسره وتلی وي.

پنځمه خبره داده چې په یوه متن کې د الفاظو د ځای بدلون معنا ته حتمي تغیر ور کوي چې بنایي کله بیخي لوی توپیر وي، دغه ټکی هم د ژباړونکو ترمنځ باوري نه دی چې دوی به د ځای او مکان په بدلون سره د یوه لفظ کومه ترجمه انتخابوي؟ په دغه کار کې ممکن ځینې ژباړونکي له هغه اصلي مفهوم څخه لرې ولاړ شي او هغه څه چې لیکوال یې غواړي ووايي دی یې بیخي سرچپه خبره وکړي چې د اصلي مطلب پر گیده تر ناستې وروسته به نو لوستونکی د هغه اصلي متن خوند ډېره ځنې وويني.

نتیجتن زه دې پایلې ته رسېدلې یم چې ژباړه ځکه تر لیکنې سخت کار دی چې په لیکنه کې دې فکر خپل وي که تحقیقي لیکنه وي که طنزیه او که هره یوه، خپل قلم دې په خپل لاس کې دی چې په یوه عبارت دې خبره پر طبعه برابره نه شوه په پل یې ولیکه او لس واړه یې ږنگه کړه بیا یې په مختلفو الفاظو ولیکه؛ مگر په ژباړه کې ته یوه لار لرې چې پر همدې نړۍ لار دې تلل حتمي دي دا چې په ځغاسته پر ځې، پیاده مزل کوي، په گونډو پر تیرېږي او که پر څخېږي دا نو د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۴۶

ژباړن تر مسلکیتوب، پر دواړو ژبو مهارت، د متن دقیق فهم او احتیاط ته په کتو له یوه تر بله ډېر زیات توپیر کوي.

بناءً ژباړه د هر کس و ناکس کار نه دی، که د علمي متونو ترجمه کېږي، نو له مسلکي کسانو ماسیوا که یې نور بازاری کسان کوي، تر دې دا ښه ده چې هغه کتاب او متن اصلن ترجمه نه شي. د خلکو خو به په ذهن کې وي چې دغه علمي کتاب نه دی ترجمه شوی یو تکړه ژباړن به پر پېښ شي او تر یوه حده به یې حق ور ادا کړي؛ دا کار هغه څوک کولای شي چې هم مسلکي وي، هم یې متن لوستی وي په جگېدل نه بلکې په نوزي، پر دواړو ژبو د کمال تر اندازې مهارت ولري او د لیکوال له کلتور سره اشنا وي که اشنا نه وي نو هغه سخت ځایونه چې دی یې د مفهوم په اخیستلو کې شک لري، په دغو ځایونو کې د لیکوال له کلتور سره اشنا شي چې له هغه ځایه دقیقه معنا ورته پیدا کړي او اشتبا ونه کړي.

یوه خبره چې زه له ډېره ورته وخته ورته متوجې شوی یم هغه له ژباړې ژباړه ده؛ زما په اند دغه کار که ونه شي ډېر به ښه وي، ځکه د دویمې یا درېیمې ژباړې فاصله له اصلي متن سره زیاتېږي چې فرقونه یې له اصلي مطالبو سره حتمي دي او یو ډول له لیکوال سره خیانت دی، له دې امله چې هغه اصلي متن نه شته ممکن ژباړن په ځینو ځایونو کې تیروتي وي، د خپل چاپېریال تر دومره اغېز لاندې راغلی وي چې د لیکوال سبک یې نه وي رعایت کړی او هر څه یې د خپل کلتور په قالب کې اچولي وي چې له دې مته ژباړه بیا له اصلي متن سره فاصلې ته لار جوړوي او هغه اصلي مفاهیم امکان لري چې په سم ډول یې حق ادا نه شي؛ یا د اصلي متن اصطلاحاتو ته په خپله ژبه کې

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۴۷

مناسب اصطلاحات نه شي پیدا کولای چې د اصلي مفهوم په رسولو کې خنډونه ایجادوي. ما خو دغه ډول ژباړې لیدلې دي چې زیاتې تیروتنې پکې تر سترگو کېږي.

د قران کریم ژباړې همداسې ناخبره، بې مسلکه، پر ژبو مهارت نه لرونکو او د عربو له کلتوره پرديو کسانو کړې دي چې د خلکو یې د الله له کتابه خوا ور توره کړه. له قران کریمه د اختلاف یو لوی لامل دادی چې د قران له کلتور سره خلک اشنا نه دي، د هغه کارولې ژبه چې عرب څنگه او په کوم ځای کې کاروي دوی نه دي په خبر، پر خپل کلتور او ژبه یې قیاسوي چې گنې ستونزې ځنې پیدا شوې او دغه ابهام بیا له جهالت او ځایي عنعناتو او محلي کلتور سره لاس یو کړی دی او انسانانو ته یې دومره مشکلات ایجاد کړي دي چې تر دوو سپوږمو یې راوستلي دي.

یوه ډېره جالبه ژباړه چې اوس رواج شوې ده او بیخي زیاته هم ده هغه د سیاسونو د کتابونو ژباړه ده چې هم لوستونکی خندوي او هم یې ژړوي. د ژړا ځای دادی چې مال پر مصرفېږي، د خلکو وخت نیسي او خلک فکر کوي چې اصل شی راته رسېدلی دی خو هغه له مصارفو سره ناسم شی له بده مرغه ورته رسېدلی وي. خندا بیا د ژباړونکي پر ژباړه سړي ته ور شي چې وه ملا وروړه! روښانه متن دې سره پېچلی دی او یو داسې کروت دې تر جوړ کړی چې نه ولاکه اوس ستا خوښ شي او نه زما، که دې دومره د کتاب په متن سره نه خلاصېدای، له موضوع یې ناخبره وې، له کلتور او محیط سره دې هیڅ بلدتیا نه در لوده نو دې څه کاوه خو یو بل اسانه کتاب به دې انتخاب کړی وای؟ دغه بازاری ژباړې مور ته په سرخوږي اوښتي دي او که

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۴۸

سمې نقد نه شي او دغه لوی نومي ژباړونکي په سم ډول ونه ټکول شي نو بازار به دغه ناسمې ژباړې پر سر واخلي او له خلکو به د سمو و ناسمو ژباړو او کتابونو د انتخاب لار ورکه کړي هسې هم زموږ کهول نوی پر مطالعه راغلی دی او که دغسې بې لارۍ په دې میدان کې روانې وې نو ژر به خلک له کتابه او ژباړې تور زړي شي چې بیا راماتول به یې هم زیات زیار وغواړي او هم زیات وخت. د فن ماهرین باید لاس تر زني نه کېني، په دې میدان کې د نقد دغه تشه باید ژر ډکه کړي او د بازار د خرابېدلو مخه ونیسي. موږ به خپل کار ته د دین په ساحه کې دوام ورکړو او د ژبې ماهرین و پر ژباړه نظروال دې دغه میدان ته ور شي چې ډېره اړتیا یې محسوسېږي.

۲۰۲۰/سپټمبر/۱۴

ستاینه او نقد

څوک په ښو یادول، دا که تش الفاظ وي یا هم مادي یا معنوي څه ورسره وي، ستاینه ده، نقد د ناسم عمل/وینا غندل دي. که څه هم نقد مثبت او منفي دواړه اړخونه لري، خو دلته یې یو اړخ مطرح دی. په انساني ټولنه کې که له ستاینې او نقد څخه هر یو کم شي، ټولنه زیان ویني؛ بشري ټولنه په هر حال کې دواړو ته اړتیا لري، که ستاینه ونه شي، پر یو کار تشویق به نه وي، هڅونه به نه وي، کارونو او ابتکاراتو ته به خلک زړه ښه نه کړي، بل لور ته که نقد نه وي، ټولنه به اصلاح نه شي. نقد د یوه شخص او ټولني دواړو لپاره د اصلاح ښه لار ده، یو کس د خپلو کارونو مکمل جاج نه شي اخیستلای، هغه خپلو کارونو ته له یوې زاوېې گوري او نور کسان له بلې، له دې امله یې نقد د کار/موضوع نوور ابعادو ته پام کوي، په همدې بڼه ټولنه هم ده، په یوه ټولنه کې ناسم رواجونه او کارونه کېږي، که د ټولني هونبیار خلک د هغې ټولني دا کارونه او رواجونه نقد نه کړي، په هغه ټولنه کې به اصلاح را نه شي.

البته د بل پر کار ستاینه، یا هغه کار چې بیخي شوی نه وي اما خلکو ته دورغ وویل شي چې هغه کار ما کړی دی، او له خلکو د ستاینې هیله لري، دا شرع او اخلاق ناسم عمل دی، قران کریم وايي:

{وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبْنَهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ

العَذَابِ}. [آل عمران: ۱۸۸]

لومړۍ برخه

بیغام درېیم/ ۰

ژباړه: او دوی خوشبوي چې پر هغو کارونو یې ستاینه وشي چې دوی نه دي کړي، نو له عذابو د دوی د ځان خلاصونې په اړه به یې فکره اوسه.

انسانې وجدان دا نه مني چې د بل په خولو شوی کار دې زه ځان ته منسوب کړم، یا دې خلکو ته دوکه ورکړم، هغه کار چې نه وي شوی، زه دا په فکر کې ورکړم چې کړی مې دی، په یوه کې د بل انسان حق تلفي وشوه او په بل کې دورغ وویل شول، چې دواړه د اخلاقیاتو له مخې ناسم کارونه دي.

په دواړو کې تر حده زیاتوب د بشري ټولني او شخص په زیان دی، نه به په ستاینه کې مبالغه کېږي او نه به نقد تر اندازې زیات وي؛ تر اندازې زیاتوب یې په دې معنا چې که نقدېږي هم باید د کړي کار د ناسموالي په تناسب وشي او که ستاینه وي، بیا هم عمل په نظر کې نیول کېږي، دومره شاباش یو چا ته په کار دی چې څومره یې عمل کړی وي، کله یو څوک یوازې د خولې په کلیمو کفایت وکړي، کله یوازې کلیمې او جملې کفایت نه کوي، باید ډالی ورکړل شي، ځینې وختونه یې ستاینې ته غونډه ونيول شي، دا هر کار د هغه کس د کړو خدمتونو په تناسب باید وشي، نه تر زیات وي او نه تر کم.

د کلیمو په برخه کې به تر خپله وسه هڅه کېږي چې مبالغه امیزه الفاظ کار نه شي، لکه: بې مثاله شخص، د ده په شان نه بل شته نه پیدا کېږي، دا ملت به بل داسې کس پیدا نه کړي، بې شمېره کتابونه یې لیکلي دي، بې حسابو خدمتونه یې دې قوم ته کړي دي او داسې نور. د صفاتو په برخه کې به یې یوازې هغه صفات یادېږي چې په هغه شخص/ټولنه کې وي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۰۱

زموږ په ټولنه کې له بده مرغه له ډېره وخته د ستاینې ډېر افراطي شکل رواج شوی دی، تاسو به د یوه دیني عالم په اړه زیات ځایونه اورېدلي وي یا به واورئ چې کله یې د وینا لپاره انانسر-ور غواړي، شیخ الحدیث والتفسیر، جامع المعقول والمنقول، فرید العصر، وحید الزمان، ترجمان المذهب، مجاهد، مرشد، استاذ العلماء والمجاهدین حضرت مولانا پلانی صاحب.

ښه دې پېړو ته څه اړتیا ده؟ که یوازې اول دوه صفات یې را واخلو، چې هم محدث دی او هم مفسر، نو زموږ د وخت او سیمې پر علماؤ خو بیخي درانه دي؛ بلکې تر مور وړاندې او د نورو سیمو پر عالمانو هم دواړه درانه دي. په قران کریم کې د تاریخ بحثونه شته، ټولنیز موضوعات دي، دیني او شرعي احکام دي، له کاروبار سره تړلي مسایل یې بیان کړي، د کائناتو د پیدایښت په اړه رغېدلی، میتافزیک مسایل یې راخیستي، د عبادت او عقایدو موضوعات پکې شته، د قران د فصاحت او بلاغت چیلنج پکې راغلی او گڼ نور بحثونه، یو څوک که مفسر کېږي، که په دې هره برخه کې متخصص نه وي، نو داسې خو به هم نه کوي چې د هرې موضوع په اړه یوازې د بل پر شوې خبره د ده اتکا وي او دغه کس ته بیا مور مفسر هم وایو؟!

تر دې که تېر شو، د حدیثو برخه را واخلو، نو لومړی خو د حدیثو کتابونه خورا ډېر دي، د حدیثو شمېر لکونو ته رسېږي، موضوعات یې ډېر دي، نژدې د ژوند د هرې برخې په اړه روایات پکې شته، د اصولو بحث یې یوه لور ته گران دی او د حدیثو ترمنځ تطبیق، پر صحت او سقامت یې اختلاف، د زرگونو روایانو شتون، په دې برخه کې د باورونو بحث بېل دی چې د چا روایت ومنل شي او د چا رد شي؟

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۵۲

نور ډېر بیخي ډېر بحثونه، موضوعات او ابعاد شته چې دلته یې یادولو اړین نه دي؛ که د انسان ژوند را واخلو او بیا زموږ ستونزو ته نظر وکړو، نو زما په اند هغه څوک چې هم مفسر-وي او محدث، د دې دواړو برخو به یې یوه هم په سر نه وي رسولې.

له دې ورو هخوا، نو جامع المعقول والمنقول، بیا ته سره لگوه! دا نور القاب یې پر همدې قیاس کړی.

له دې قشره هخوا که د ټولني د نورو افسارو ته پام وکړو، دلته هم په ستاینه کې افراط کېږي، مثلن: د یوه لیکوال په اړه که وویل شي چې ډېر زیات کتابونه یې ترجمه کړي او لیکلي دي، له دې امله نو د نړۍ د تکره لیکوالانو او ژباړونکو لقبونه و نومونه ورته کارېږي؛ اما که د کار کیفیت او ټولني ته پر گټه یې فکر وشي، نو د ستاینې پر ځای باید یو څه ټکول شوی وای. نوم اخیستل به یې مناسب کار نه وي!

یوه خپرندویه اداره چې ډېر کتابونه نشروي، که له دې امله د ستاینې وړ وي چې زیات کتابونه یې چاپ کړي وي، بیا خو سمه ده، اما که د ټولني گټې، د کار کیفیت، په کتابونو کې شته پیغام او نورو ابعادو ته یې فکر وشي، نو بیا د ډېرو پر ځای به یې بیخي کم په ستایلو ارزوي. د کتاب د ژر چاپ لپاره، یو کتاب په څو کسانو ژباړي، بیا په ډېر لنډ وخت کې هغه کتاب چاپ ته چمتو او بله ورځ په بازار کې وي، یعنې که یو کتاب په امریکا کې چاپ شي، یوه اونۍ وروسته همدلته زموږ په هیواد کې د هغه پښتو بڼه زموږ په لاس کې وي، د دې د کیفیت به څه حال وي؟ داسې یو کتاب چې پر سیاسي، اقتصادي، کلتوري، نظامي او نورو مسلو یې بحثونه کړي وي، د لیکوال ټولنه یې له مور لري هم وي، زموږ په ټولنه کې داسې تکره ژباړونکي چې هم پر دې یادو

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۵۳

موضوعاتو د ژباړن په توگه برلاسی وي او هم دې د لیکوال له کلتور او ژبې سره اشنا وي، ډېر کم دي، نو په یوه وخت کې دومره ژباړونکي، چې پر دې معیار پوره وي، له کومه شوو چې یو کتاب ترجمه کړي؟ بیا یې داسې تکره ایډیټر پیدا کړی وي چې هم د دې ژباړونکو سبک یو ډول کړي او هم ترجمه له اصل کتاب سره وگوري، دا کارونه په دومره لنډه موده کې وکړي چې یوه اونۍ کې د کتاب ترجمه، ایډیټ، ډیزاین او چاپ چارې ټولې پای ته ورسېږي؛ دا که ماشینان نه وي، فکر نه کوم چې د انسانانو په وس دې پوره وي، اما زموږ خلک، لیکوال او ژباړونکي دغه بې معیاره کتابونه هم ستایي، خپرندویه اداره/ادارې خو بیخي د ستاینې وړ دي.

که د شاعرانو په اړه فکر وکړو، پر ټولنیزو رسنیو یو شاعر خپل شعر خپور کړي، بس زموږ زیاتره کسان که په شعر له فني اړخه پوهېږي که نه، ورته لیکي: ډېر ښه، بیخي اعلا، جالب دی، افرین دې وي، خوند دې په کړی. په داسې حال کې چې نه به دا ستایونکي په شعر پوهېږي، نه به د هغه شعر له فني اړخه ډېر جالب وي او ټولني ته د پیغام کیسې به یې نه نو کوو. ښه څه اړتیا ده چې ناحقه د یو شي/شخص ستاینه کوو؟ که له هر یوه پوښتنه وشي، چې ولې جالب دی؟ حیران به شي چې څنگه ځواب در کړي.

که د کور چاپیریال ته راشو، په کور کې مشران کشران څنگه ستایي؟ زه یوه روغ د خپلوانو کره ورغلی وم، یوه مولوي صاحب د خپلو دوو زامنو ستاینه راته کوله، د مشر زوی په نسبت یې کشر-ډېر وستایه، ان داسې خبرې یې وکړې چې مشر به حتمن زموږ د ټولو په مخکې د کمتری احساس کړی وي. زموږ ستاینې داسې وي چې دوه کسان په

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۵۴

مقابله کې سره راوولو، یو د بل ضد ته یې دروو، زما په ستاینه د هغه بل کس له دې ستایل شوي کس سره کینه پیدا کېږي.

دا د ستاینې ناسمه طریقه ده، د ستاینې ډول ډېر مهم دی، د کلیمو پر ځای کارول اړین دي، زیاتوب به پکې نه وي، که یو څوک تر خپل حد زیات وستایل شي، دا ښه کار نه دی، خو که د کار په تناسب کم وستایل شي، زما په اند به پروا نه کوي. ناحقه او بې ډوله ستاینې هم د ټولني د خرابېدو سبب کېږي او هم د اشخاصو. زموږ ملت ته د غیور، مجاهد، ښه مسلمان، د زیرځواکونو ماتونکي القاب ور کول کېږي، خو هغه کارونه چې په همدې ملت کې ترسره کېږي، په شریعت کې حرام وي، اخلاق ښه نه وي، په قانون کې ممنوع وي، هغوی ته بیا څوک گوته نه نیسي؛ دا بې اندوله ستاینه ده، پایلې به یې هم داسې سرچپه وي لکه زموږ د ټولني.

نقد مو هم عین د ستاینې په شان دی، که یو څوک زما ملگری وي، ستاینه یې تر حد زیاته کوم، که زما د کورنۍ وي، هر څه یې بولم، البته که د داسې کورنۍ وي چې زما ورسره جوړه نه وي، یا زما ملگری نه وي، بیا یې افراطي غندنه کوو. موږ ټولو ته د مسلمانانو په صفت د قران کریم دا هدایت دی:

إِيَّا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ
أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ [النساء: ۱۳۵].

ژباړه: اې مومنانو! د الله لپاره په شاهدۍ کې له پوره انصاف څخه کار واخلي، حتا که ستاسو پر خپلو ځانو، مور و پلار او خپلوانو وي.
زموږ د ټولني یو کس چې خلکو د بوتل لقب ور کړی وي، بله ورځ اتل وي، یو څه وخت وروسته بیا د اتل له درجې را کښته شي،

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۰۰

غندي یې او افراطي نقدونه پر کېږي، ان هغه کسان یې هم کوي چې د هغه د کار په نوعیت به نه پوهېږي، پر یوه داسې کرڼه به یې نقدوي چې دی به یې په اړه هیڅ نه پوهېږي. ما په کلیوالو سیمو کې یو داسې بزگر لیدلی چې نه زدکړې لري، نه تجربه، نه یې نور هیوادونه لیدلي، البته د سیاست په اړه به یې خبرې کولې، ولسمشران به یې پرې بلل، یوازې د خپل هیواد ولسمشر هم نه؛ بلکې د نورو هیوادونو مشران به یې هم ملامت کړل.

په نقد کې مبالغه زموږ په دیني قشر کې هم ډېره ده، هغوی نقد تر ډېره حده نه کوي، سمدستي یې د اسلام له لیکې باسي، دا ډېره افراطي ډول دی. یو څوک باید د هغه د کرڼې په اندازه نقد شي، معقول نقد به وي او دلیل و توجیه به لري، نقد باید د دې سبب نه شي چې چپه پیر وکړي، تر حد زیاتوب یې زیاتره وخت د چپه پیر کولو سبب کېږي.

ماشوم که یو ناسم کار وکړي، مور ورته وایو تمبله، د یوې خوانه یې، ښه یې سپک کړو. که مشر د اوبو گیلانس چپه کړي، د کور بل مشر غړی ورته وایي، پروا نه کوي، باران به وشي، که ماشوم دا خطا وکړه، ټول یې سپکوي، ملامتوي یې، ناسم نومونه ورته یادوي، حتا وهي یې هم. داسې یو بام دوې هواوې دي!

اصلن په ستاینه او نقد کې د اعتدال لپاره معتدلو خلکو/ ټولنې ته اړتیا ده، مور ډېرو جنگونو، فقر، بې کاره رواجونو، بې علمۍ او گڼو نورو عواملو زموږ د ټولنې لویه برخه له نارمل حالت څخه ایستلې ده. پر ټولنیزو رسنیو د یوې جنجالي موضوع د شاربلو مهال زموږ د ټولنې دغه حالت انسان ته ښه معلومېږي. له خپل دريځه هاخوا د مخالف

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۵۶

فکر خبرې نه شو زغملای، حتا ځانونه له پوهنتونو فارغ بولي، مگر د مخالفت مهال به دومره را ټیټ شي چې انسان ورته حیرانېږي. په نقد او ستاینه کې افراط کول، بدې پایلې لري، زموږ ټولنه له دې رنځه کرېږي، په دې اړه ډېر کار ته اړتیا ده، که ووايم چې پیل دې له کورنۍ تربیې او د تعلیمي ادارو له چاپیریال، نصاب او د تدریس له میتوده وشي؛ نو زما په اند پر ځای خبره به وي.

۲۹/۱/۲۰۲۲

د افکارو غلا

د بشر په تاریخ کې د علم او افکارو غلا خورا اوږده مخینه لري، اوس چې د افکارو او علم د لیرد وسایل زیات شوي دي نو د غلا دې ډول کې هم زیاتوب راغلی دی. د پخوا په نسبت اوس مهال د نړۍ مختلفې مشهورې ژبې د زیاتو خلکو زده هم دي. په خواله رسنیو کې بیا د خلکو افکار زیات کښته پورته کېږي او د غلا زمینه یې هم خلکو ته مساعده کېږي ده. خو دا یو بد او کرغږن عمل دی، د افکارو غلا څه ده؟ په اړه یې خورا گڼ تعریفونه وړاندې شوي دي، زه یې دلته یو مشهور تعریف کوم:

د بل افکار د اصلي سرچینې له ذکر پرته د ځان په نوم خپرول؛ د افکارو غلا ده؛ لیکل او نه لیکل پکې شرط نه دي.

ځینو کسانو په تعریف کې دا هم اضافه کړي چې د بل ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د هغه له نوم پرته راوړل ادبي یا د افکارو غلا ده. که دا تعریف و منو نو بیا بیخي ډېر کسان د ادبي غلو په لیست کې داخلېږي. اما زما په اند ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د ټولو مشترکات دي، له دې امله به یې په کارولو کې ستونزه نه وي او بل د یوې اصطلاح، یا ترکیب یا هم کلیمې هغه لومړی پنځونکی ژر نه شي پیدا کېدای چې خلک یې په خپلو لیکنو کې هغه ته نسبت وکړي له دې امله هم د اصلي سرچینې له ذکر پرته د دې استعمال زما په گومان باک نه لري.

که څه هم د ټولنیرو پدیدو په اړه یو تعریف نه وي، بلکې گڼ تعریفونه یې کېږي خو زما په اند یې تر ځینو تعریفونو دا تعریف غوره او جامع دی. په نیت کې یې ما ځینې تعریفونه پیدا کړل چې یا خورا اوږده ول یا هم بیخي مختصر، هلته د زیاتو تعریفونو تر لیدو وروسته د دې پاس تعریف الهام مې تقریباً له هغو واخیست.

دا غلا په ټوله نړۍ کې رواج ده او له نن څخه مخکې هم مشهور کسانو دا غلا کړې ده او نن یې هم مشهور کسان کوي. حتا داسې کسان چې د هغه په نوم بازار ته راوتلی کتاب چې اصلن د بل کس وي میلیونونه نسخې خرڅ شوی هم دی، مگر تر دې هر څه وروسته ثابته شي چې کتاب د هغه نه وو بلکې د بل کتاب یې په ځان پسې تړلی و. زموږ په ټولنه کې هم ځینې کسان دا کار کوي. زما یو خوربې و چې په فیسبوک کې یې تر خپلې سويې لورې خبرې لیکلې. ما یوه ورځ ټلیفون ور وکړ چې دا لیکنې له کومه کوي؟ لومړی یې ځان داسې ونيو چې زه پوه نه یم ستا هدف څه دی؟ بیا مې په واضح ډول ورته وویل چې د فیسبوک لیکنې دي له کومه کوي؟ دا خبرې ستا تر سوبه لورې دي او ته له دې سره چې لیکې یې، هم کېدای شي پرې پوه شوی نه یې؟ کرار یې راته وخنډل، بیا وویل: له ما سره یو کتاب دی چې د پوهانو خلکو خبرې یې را ټولې کړې دي، له هغه کتاب یې لیکم. ما ورته وویل: داسې مه کوه، د هر چا خبره چې لیکې یا د هغه کس نوم ور سره لیکه یا هم په دوو لینډیو کې یې لیکه چې خلک پوه شي دا وینا ستا نه ده. ځکه په دې ډول خلکو ته بدنامېږي؛ که سبا در سره مخ شي یا هم نورې فیسبوکي لینکې دې وگوري نو دستي دې حقیقت ورته معلومېږي او بیا دې په خبره خلک باور هم نه کوي.

لومړۍ برخه

بیغام درېیم/۵۹

یو بل وخت مې بیا اخبني همداسې کول، زموږ له کوره یې کتابونه وړي وو او له هغو کتابونو یې بسته پاراګراپونه غلا کول او په خپل نوم یې نشرول. بیا مې یو مهال ورته وویل چې دا کار ښه نه دی، خلک تا پېژني داسې مه کوه چې د کتابونو خبرې په خپل نوم خپروې. وروسته یې دا کار لږ کړ خو ختم یې نه کړ.

یو بل کس مې پېژاند چې د نورو بسته کتابونه یې په خپل نوم چاپول. یو چا راته ویل ماته یې یو کتاب راکړ چې دا راته ترجمه کړه. کله چې مې کتاب تر سل زیات مخونه ورته وژباړه بیا یې بل راکړ چې دا هم تر دا په ښه شوي ځایه ترجمه کړه. ما دا کار هم ورته وکړ او خپله مزدوري مې ترې واخیسته، مگر بل ورځ که گورم هماغه ترجمه یې سره وړ وړې وه او د کتاب په منځ کې یې ځینې خبرې خپلې هم کړې وې، کرار یې پر دا پښتۍ لوی خپل نوم له غټو القابو او تخلص سره لیکلی وو!!!

ارواښاد پیروز هم یوه ورځ راته ویل چې د (قران او ساینس) په نوم ده یوه لیکنه کړې وه، بل وخت که گورم زما لیکنه په یوه اخبار کې د بل کس په نوم نشر شوې ده. بیا مې هغه ته مسیج وکړ چې زما لیکنه دې ولې په خپل نوم نشر کړې ده؟ د ده په ټکو چې هغه خپله غلطې ومنله او له بخبښې سره یو ځای یې ځینې عذرونه هم بیان کړل. ده ویل ما هم برغ ورته ونه کړ چې څه خپله تېروتنه مني.

د مولانا وحید الدین خان په نوم یو افغاني الاصله هندی عالم دی چې د دین او ټولنیزو مسلو په اړه یې ځینې ډېرې جالبې خبرې کړې دي. له ماسره د هغه ډېر کتابونه دي او کله ناکله به مو د هغه په نوم دهغه وړې لیکنې نشرولې او له دې سره مو د هغه ځینې کتابونه او یو

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ٦٠

تفسیر هم ترجمه کړل، مگر بل وخت که گورم یو کس زموږ ترجمه شوې لیکنې په خپل نوم خپروي. نه یې زموږ د ژباړې یادونه کړې ده او نه یې د مولانا وحید الدین نوم اخیستی دی او دا هر څه یې هوبهو په هغه بڼه نشر کړي دي چې موږ ترجمه کړي وو؛ دې کس دومره لوی جرأت کړی وو چې په ډېره مېړانه یې پر خپل وال دا پردي افکار نشر-کړي وو او ده غریب یې د ژباړې زحمت لا هم نه وو کړی دا خو پرېږده چې د افکارو تولید دې وکړي.

ما له ځان سره فکر وکړ چې دا کسان تر خپلې سویبې لوړې خبرې نشروي، نو که هر هوبنیار انسان ور سره مخ شي د ده دوکه سمدستي معلومولای شي، ځکه دی په خبرو کې خپله علمي ذخیره او وړتیا دستي ورته ښکاروي او هغه پوهیږي چې پر وال دې نشر شوې لیکنې خپلې نه بلکې د غلام دي. دا کسان هم اوس ځانو ته بدنامي پرېږدي او هم په تاریخ کې.

یو بل مشهور لیکوال او سیاسي رهبر بیا پېژنم چې د افکارو غلامو یې له وخته کوله اما داسې کارونه یې لا هم وکړل چې له عربي ژبې یې د قراني قسمونو په اړه یو کتاب ترجمه کړ او په پښتو کې یې خپل نوم پرې ولیکه چې گواکې دا ابتکار ده کړی دی. نادره دا ده چې په خپل تفسیر کې یې هغو تفاسیرو ته یا ریفرینس نه دی ورکړی چې ده غلام ترې کړې ده یا یې هم یو یا دوه ځایه مازې یاد کړي دي. په دې ډول غواړي خلکو ته څرگنده کړي چې ده له پخوانو زرو تفسیرونو استفاده کړې ده او دا نوي ابتکارات یې ټول خپل دي. مگر ما ته د لوست مهال معلومېدل چې دا افکار یې له چا اخیستي دي او هغه یې له کومه یوه پټ کړي؟ حتا د خپل تفسیر نوم یې لا له یوه بل اردو تفسیره

لومړۍ برخه

بیغام درېیم/ ۱۱

ترجمه کړی دی؛ زه دا نه وایم چې نن به خلک هغه تر مری را ونیسي، مگر پر دې کتابونو به یوه ورځ حتمن یو څوک څېړنه کوي، ممکن د نورو ژبو له تفسیرونو سره یې ښه په خوند وگوري او په دې راز پوه شي چې دا افکار له کومه ځایه غلا شوي دي؟ ان د هغه کتاب یا مولف نوم هم نه دی ذکر شوی. په غلا کې نو دا د خپل ماډل نمبر ون غلا ده چې نه له یوه کتابه شوې ده نه له دوو، بلکې خورا ډېر کتابونه یې پسې کتلي او تر استفادې وروسته یې نه د کتاب حواله ور کړې ده او نه یې د لیکوال نوم یاد کړی دی. مال له دې کتابونو سره ځینې ځایونه مقایسه (پرتله) کړل ان ټکي په ټکي یې هغه ځایونه را ترجمه کړي وو، له ماسره نژدې ځینو کسانو ته مې وښودل چې گورئ خلک څومره په سپین سترگۍ د نورو افکار غلا کوي، یو کس خولې توی کړی، مطالعه وکړي، وخت ور کړي او ځان ستړی کړي بیا د خلکو د خدمت لپاره یو گټور شی نوشته کړي، مگر بل ظالم راولاړ شي د هغه ټوله خواري په اوبو لاهو کړي او د هغه افکار په خپل نوم نشر کړي. هغه تر دومره خواریو وروسته اقلن د دې حق هم نه لري چې نوم یې یاد شي یا یې کتاب ته حواله ور کول شي؟!

دا کسان به حتمن یوه ورځ رسوا کېږي او د خپل دې کرغېرن عمل سزا به گوري، سزا یې نو دا نه ده چې فزیکي تکلیف ور کړل شي یا مالي جریمه ترې واخیستله شي بلکې له افکارو به یې خلک ډډه وکړي او د یوه لیکوال یا مفکر پر ځای به خلک د یوه غله او خاین په سترگه ورته وگوري.

زما په گومان که یو څوک په خپله خواري یو کتاب لیکي دا تر هغو لسو کتابونو ښه دی چې د بل افکار د هغه د نوم له یادونې پرته پکې

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۲

ځای پر ځای کړي. کتابونه مور ته معلوم دي چې نن یې لیکوالانو ته میلیونه پیسې ورگټلې دي، دا مطلق اوس مال بلل کېږي او څوک چې له بل کس څخه مال غلا کوي، نو د قانون، اخلاقو او دین له اړخه مجرم دی چې که په دې دنیا کې عذاب ونه گوري آخرت کې به حتمن عذاب ور کول کېږي. لیکنه چې هر څوک وکړي دا د هغه شخصي-ملکیت دی او د هغه د شخصیت و علمیت استازولي کوي، نو که بل څوک د هغه کس لیکنه غلا کوي د هغه ملکیت ترې وږي چې حق یې نه لري او بل د هغه کس شخصیت هم ترې غلا کوي چې دا یو ډېر نااخلاقي او له انساني چوکاټه وتلی عمل دی.

د افکارو او کتابونو د غلا توریوازي زموږ په زمانه کې پر خلکو نه لگېږي بلکې په تېر وخت کې هم مشهورو او نوموړو کسانو دا کارونه کړي دي، یو څو مثالونه یې د تاریخ له مشهورو کسانو دادي:

یاقوت حموي په خپل کتاب الارشاد کې وایي چې له پلاره مې واورېدل ویل چې د خپل پلار خط مې ولید هغه کښلي وو چې په بغداد کې مې له ابو الحسن بن الطبوري څخه واورېدل ویل یې: د خطیب بغدادی زیاتره کتابونه د ابو عبد الله محمد بن علي الصوري نومي کس دي ماسیوا د بغداد له تاریخه.

همداراز د مشهور عالم جلال الدین سیوطي په اړه راغلي دي چې هغه هم د خپل وخت له مشرانو علماؤ زیات کتابونه غلا کړي دي. د ده په اړه ویل کېږي چې له ابن تیمیه یې د تحریم المنطق په نوم کتاب غلا کړی، له ابن حجره یې د المنقول في اسباب النزول او نور ډېر کتابونه غلا کړي، همدا شان یې له شمس الدین سخاوي څخه هم ډېر

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۶۳

کتابونه په خپل نوم کړي دي، یوه شاگرد یې په اړه دا بیتونه هم ویلي دي:

سرق السارق مني کتباً وادعاها وهو في ذاك مفتري
وعلى كتب السخاوي قد جني وكتاب القطب أعني: الخيصري
في مزايأ سيد الخلق عال خير مبعوث أتي من مضر (۱)
په یوه عربي ویکیپیډیا کې یې د علمي غلا دا شپږ ډولونه ذکر کړي

دي:

۱/ استنساخ: دلته په بشپړ ډول د نورو عمل وړاندې کېږي خو داسې څرگندوي لکه یوه فرد چې دا کار کړی وي.

۲/ النسخ: په دې کې مختلفې برخې سره پینه کېږي خو سرچینه یې نه ذکر کېږي.

۳/ الاستبدال: په دې کې د ځینو مهمو کلیمو له بدلون پرته د لیکنې نور اساسي معلومات همداسې راوړل کېږي مگر سرچینه یې نه یادېږي.

۴/ المزج: په دې کې بیا د مختلفو سرچینو مواد سره گډېږي خو د یوه سرچینه هم نه ذکر کوي.

۵/ التکرار: د یوه تېر کس له کتابه غلا ده خو نوم یې نه اخلي.

۶/ المزيج: د یوې لیکنې داسې برخې چې سرچینه یې په سم ډول ذکر شوې وې له داسې لیکنو سره یوځای کړي چې سرچینه یې بیخي یاده شوې هم نه وي.

په یو عربي مقاله کې مې دا لاندې توپيرونه او تقسیمات هم ولوستل:

د فکري او ادبي غلا ترمنځ هم توپیر شته؛ نسبت ادبي غلا ته د فکري غلا مفهوم پراخ دی، نو د دوی دوو ترمنځ د کل او جز اړیکه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ٦٤

ده، ادبې کړنې د فکر زیږنده دي، نو هره ادبي غلا فکري غلا هم ده، خو عکس یې سهې نه دی.

فکري غلا د نوعیت له مخې دوو ډولونو ته وېشله کېږي: علمي غلا: علمي غلا له علمي کړيو سره تړلې چاره ده او د نورو علمي پایلې له قانوني او اخلاقي جوازونو پرته په ځان پسې تړل علمي غلا ده.

ادبي غلا: د بل ادبي کارنامې، بحثونه، روایات، لوحې، رسمونه، مقالې، اشعار، قصیدې او... د هغوی له ذکر پرته ځان ته منسوبول ادبي غلا ده.

د محتوا له مخې فکري غلا دوو نورو نوعونو ته تقسیمېږي: بشپړه فکري غلا: د ادب له هرې برخې سره که تړاو لري، غل راځي ټوله اختراع (ابتکار) ځان ته منسوبوي او تر منځ یې د ادب اصلي پنځونکي ورکېږي.

جزي فکري غلا: د یو چا له لیکنې د هغه د محتوا ځینې برخې د دې لپاره غلا کېږي چې خپله لیکنه په پوره کړي، په دې ډول هم غواړي لیکنه کې نوې زاوې لوستونکو ته وړاندې کړي او هم له خپلې لیکنې سره د بل د لیکنې په گډولو پر خپله غلا د پردې اچولو کوښښ کوي چې د اصلي لیکنې لیکوال پرې پوه نه شي.

دا چې د علمي، ادبي او فکري غلا تر شا کوم اسباب دي؟ لاندې به په لنډ ډول بحث پر وکړو:

د فکري غلا اسباب

د فکري غلا د تعريف، په تېر او اوس کې د بېلگو او ځينو نورو اړينو ټکو په اړه مو توضيحات ور کړل. په دې برخه کې غواړم معلوم کړو چې د فکري غلا تر شا کوم اسباب وي چې يو څوک د غلا کولو ته هڅوي؟

يو عام سبب د انسان کمه متي او سستي ده. يو کس په ذهني ډول دې ته چمتو نه وي چې ځان ستړی کړي او تر زيار و خواريو وروسته يوه لاسته راوړنه ولري. کله چې انسان کمه مته او لټ شي نو بيا خواري کښل ورته گران وي او نه شي کولای چې په زحمت کښلو خپل ځان هدف ته ورسوي، له دې امله نو خپل هدف ته د رسېدو لپاره لنډې او اسانه لارې گوري. د ادب په ميدان کې يوه اسانه او لنډه لار د نورو افکار غلا کول دي چې دا کار خورا ډېرو کسانو پخوا هم کړی او اوس د وسايلو په زياتېدو سره دا کار تر پخوا څو چنده زيات شوی دی.

ځان خوښونه هم ددې سبب کېږي چې کله ناکله خلک د فکري غلا لپاره چمتو کړي، کله چې يو څوک غواړي خلک يې بايد ياد کړي، په مجالسو کې يې ستاينه وشي او د ده کارنامې ذکر شي، نو د دې لپاره هغه هر ډول وسيلې ته لاس اچوي چې د افکارو غلا هم ترې مستثنا نه ده.

زيات شهرت غوښتل هم د دې سبب کېږي چې يو کس دې ناوړه کار ته لاس ور واچوي. هر څوک چې د جنون تر حده د شهرت وړی وي نو هغه خپل دې هدف ته د رسېدو لپاره هر کار کوي چې د افکارو له غلا هم اروو مخ نه اړوي. دا زموږ په زمانه کې مور ليدلي دي

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۶

چې ځینې کسان د ستاینې او شهرت په موخه له عربي تاریخي کتابونه ترجمه کوي او په پښتو ژبه کې یې ځانته نسبت کوي. دلته مهمه داده چې هغوی ځانونه په زیاتو علومو خبر ښکاروي په داسې حال کې چې یو لیکوال تر هغو سم تاریخي کتاب نه شي لیکلای چې د تاریخ سره تړلي علومو باندې پوه نه شي او هغه علوم چې د تاریخ لپاره اړین دي شاوخوا ۱۶ علوم دي او لومړی اړین شی د مورخ لپاره داده چې له یوه فکري مکتب سره به تړلی نه وي بیا که تړلی هم وي نو د تعصب تر اندازې به ور سره مینه نه لري چې د تاریخ لیکلو مهال حقایق مسخه کړي مگر زموږ ادیب چې د تاریخ دوه کتابه یې غلا کړي دا لومړی شرط هم نه دی پوره کړی نو علوم خو پر لویه لار پرېږده.

مالي گټې هم د دې سبب کېږي. ځکه افکار په هره زمانه کې مهم دي او فکري تولید، نظریات او ایډیایوې د هر کس کارنه دی، مور په خپله زمانه کې وینو چې د همدې وجې ځینې خلک خورا ښو دندو ته لوړ شوي او ځینې نور له همدې لارې معاش تر لاسه کوي. د دې لپاره چې په خپل وخت کې ځینې مادي گټې لاسته راوړي ځینې کسان د افکارو غلا ته پنا وړي او په دې ډول خلکو ته ځان بیداره هوسیار معرفي کوي چې هغوی یې درناوی کوي او د هغه د پوهې و نظر په مقابل کې یې بدله ور کوي او په دې ډول خپل ژوند مخته وړي.

کله غیرت هم د دې سبب کېږي چې یو څوک فکري غلا ته مخه کړي. مثلاً: یو کس خپل همصنفي ویني چې ښې مقالې لیکي، غوره نظر ور کوي او خلک یې نظریاتو ته له درناوي سره عملي کوي هم. دا کس د خپل همزولې او همصنفي په دې کار اور اخلي او کوبښن کوي

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۷

چې دی هم تر یوه حده په دې میدان کې د خلکو د خبرو او پرې د نظر ور کولو جوگه شي د همدې لپاره د نورو نظریات غلا کوي او په خپل نوم یې تیروي چې د خپل همصنفي یا همزولې یا هم بل کس سره د ضدیت و غیرت له امله ټاکلی هدف لاس ته راوړي.

• حل لار څه ده؛ څه باید وکړو؟

دا یو بد کار دی، حتمي خبره ده چې په هره زمانه کې به یې د مخنیوي لپاره ځینې لارې چارې لټول شوې وي، اما نن هم اړتیا ده چې پر ځینو حلارو یې فکر وشي. له دې ناسمه کاره د خلاصون لپاره لومړی گام انساني وجدان او اخلاقیات دي. یو انسان که وجدان ولري او د انساني اخلاقو په نوم کوم ارزښت ته درناوی ولري نو باید له دې ناوړه کار څخه ډډه وکړي ځکه دا د بل انسان ملکیت دی او د هغه ملکیت د هغه له اجازې پرته ترې وړل هیڅ اخلاقي جواز نه لري.

دویم مهم گام په دې اړه نوي او جدید قوانین دي چې باید دولتونه یې رامنځته کړي او په کلکه یې پلي هم کړي، ځکه د وسایلو په زیاتېدو سره دا سرقه (غلا) خورا زیاته شوې ده او د خلکو خپل افکارو لیکنې خوندي نه دي. په دې اړه باید جدي گامونه پورته شي او داسې قوانین جوړ شي چې ددې برخې ټول اړخونه یې په ښه سم ډول روښانه کړي او د هر واړه و لوی جرم لپاره یې سزاگانې ټاکلې وي چې وکولای شي فکري غله له دې غلا را بند کړي.

درېیم گام خپله باید لیکوالان، تیوریستان او د رسنیو خاوندان واخلي. دوی باید خپله افکار د باوري منابعو له طرفه نشر کړي چې خلکو ته باوري وي او په هغه رسنۍ کې بیا بل څوک نه شي کولای

لومړۍ برخه

بیغام درېیم/ ۱۸

چې همدا مواد په لږ ادلون بدلون د بل په نوم خپاره شي. د رسنیو خاوندان کولای شي چې د هغه چا لیکنې د وخت لپاره له نشرولو وغورځوي چې پر هغه د ادبي او فکري غلا تور ولگېږي او دا په شواهدو پرې ثابته هم شي. په دې ډول کولای شي چې د خلکو افکار او ادبي لیکنې تر یوه حده خوندي کړي او که له غلا شوي کتابونو سره خپرندویه ادارې بایکات وکړي او کله یې هم ورته چاپ نه کړي، نو دا غلا که ورکه نه شي گراف یې حتمن را کمېږي.

څلورم اقدام باید نن دولت یا ځینې بنسټونه دا وکړي چې د ټیکنالوجي په مټ کولای شي غله او سم لیکونکي سره تفکیک کړي. هر کس که د بل مخکنی لیکنه، کتاب او افکار غلا کړي ول او د ټیکنالوجي په مټ دا پرې ثابته شوه باید سزا ورکړل شي له دې لارې کولای شي چې خورا زیات غله معلوم او ثبت کړي. په نوره دنیا کې خلکو د مونوگراف یا تیز لپاره داسې پروگرامونه ایجاد کړي او که مور یې دلته د ادبي و فکري غلا د مخنیوي لپاره استعمال کړو زما په گومان ښه نتیجه به ورکړي. اوس د ټیکنالوجي په مټ کولای شو چې اصلي لیکوال او جعلی لیکوال سره معلوم کړو، یوه فیصدي باید د قوانینو له مخې ورته وټاکله شي چې که یوه کس دومره سلنه د سرچینې له یاد پرته د بل کس له لیکنې د الفاظو په لږ تغیر و تبدیل واخیسته دا غلا بلله کېږي، په دې ډول غله هم اسانه پېژندل کېږي، نتیجه به یې هم ښه وي او قانون ته سپارل یې هم بیخي اسانه کېږي.

۱۰ / ۱۱ / ۲۰۱۸

سرچینه:

(سرفات الکتب و اتتحالها... د محمد ماهر حماد مخ: ۷۱۰،

المخطوطات د السامرائي مخ: ۷۴۳، ۷۴۴)

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟

په ژوند کې د پرمختګ چانس هغه افراد، ډلې او ملتونه لري چې د بل د کار پایلې ته لاس تر زړې ناست نه وي، د بل د شوي کار پر نتیجه تر شخوند وهلو دا ورته ښه وي چې خپله ابتکار وکړي. د ابتکار وړتیا هغه کسان لري چې د تقلید پر ځای اجتهاد کوي، هڅاند کس بریالی کېږي او د لټ و سست برخلیک معلوم دی، هغه څوک چې پر ځان یې د اجتهاد دروازه بنده کړې او د جمود په وروسته پاته نړۍ کې د بل په پېښو کولو ځان ته د کاذب ډاډ هڅه کوي، ناکامي یې د ژوند تر پامه ملګرې وي، دوی نه یوازې دا چې نورو ته څه نه شي وړاندې کولای، بلکې د خپل ځان د چلاو لپاره هم د نورو لاسنیوي ته اړ دي، د هغوی د ژوند په سوانحو کې به کله هم ونه وینې چې نورو ته د خدمت مرجع شوې وي، بلکې ټوله هڅه یې دا وي چې له نورو د ځان د گټې لپاره یو څه شی څنګه بېل کړي او خپل ژوند په وکړي.

جمود/تقلید له لویه سره د ژوند له فلسفې سره جوړ نه دی، ژوند د تحول پر ډګر نه سوځېدونکی لوبغاړی دی، زموږ مشاهده هم دا ثابتوي چې په ډېر کم ژوند کې د خورا زیاتو تغیراتو شاهدان یو، نو که څوک په ژوند کې هڅه کوي چې د پدیدو د رامنځته کېدو مخه ډب کړي، هغه په حقیقت کې ژوند دروي، دا کاروان نه درېږي که څوک یې د مخنیولو هڅه وکړي نو پایله یې یوازې د خپل ځان ناکامي ده او د تحول ثابت قدم به له پرمختګ څخه کله هم څوک را ونه گرځوي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ V.

جمود/تقلید هغه مزمنه ناروغي ده چې د مریض په برخلیک کې له مرگ او پنا کېدلو پرته بل هېڅ شی نه لیکل کېږي، هغه ټولني او ملتونه چې د تقلید لار یې د ژوند لپاره غوره کړې ده، ډېر ژر به یې د ژوند ډېوه بې نوره او ځای به یې داسې څوک نیسي چې له کاروان سره د تلو جوگه وي. له روان کاروان سره د تلو جوگه کېدل د وخت او مکان له شرایطو سره تر هېمېرغې پورې اړه لري، هغه ملتونه چې د تحول د کاروان د ملتیا په شرایطو ځانونه پوه کوي او بیا د ملگرتیا لپاره هڅه کوي چې دغه شرایط پوره کړي، نو هغوی په خپلو کړنو کې بریالي شوي دي، د دې په نسبت بیا هغه وگړي/ملتونه/ډلې/سازمانونه چې تر حرکت یې مفت برکت خوښ دي، تر اجتهاد یې جمود خوښ دي، د ژوند تېرولو د طریقې تر پوهېدا یې ناپوهي غوره گڼلې ده، هغوی ځکه د مرگ په حتمي نتیجه محکوم دي چې له روان کاروان سره د مزله نه دي، هغوی یې د کښولو لپاره نه وخت لري، نه گټه ورته لري او نه دوی له هغوی پرته د ژوند کولو اهلیت لري، له دې امله په تاریخ کې ډېر قومونه، ډلې، ژبې او ملتونه په دې سرنوشت اخته شوي او دا لری به لاهم دوام کوي.

علم دا نه دی چې د بل پېښې وکړه، نه دادی چې حتمن دې له یو چا سره له بله د زدکړې سند وي، علم که له بله زده کېږي نو په خپله تجربې هم مور ته ډېر څه را زده کوي چې دواړو کټگوریو ته علم ویلای شو. د انسانانو نسل پر نسل راغلې تجربې دومره پخې دي چې د نن وخت پرمختگونه د همدې تجربو پایله دي، انسان نه یوازې د تېر وخت تجربو ته په کمه سترگه نه گوري بلکې د لا صحت او باور لپاره

لومړۍ برخه

بیغام درېیم/VI

خپلې هم پرې اضافه کوي چې په نتیجه کې یې نور نوي څه هم په لاس ورځي.

زموږ په ټولنه کې علم ته پراښتل شوي مرکزونه له بده مرغه د علمي پرمختګ پر ځای له علم څخه شا ته روان دي، په دې نړۍ کې د ژوند کولو د کامیابه طریقي د معلومولو پر ځای هڅه کوي چې دغه دريځه څوک خلاصه نه کړي ځکه چې په دې لار کې د پرتو کړاونو د زغمولو همت په دوی کې نه شته، نو ځکه یې تر پراښتلو په بندولو خوښ دي، دوی ددې پر ځای چې خپل ځانونه د دې جوګه کړي چې خپل ژوند د نورو له لاسنيوي پرته وکړي، په دې خوشاله دي چې نورو د هغوی د ژغورنې لپاره بوخت دي ابتکارونه کوي، د ابتکار خاوندان هم خپله ژوند کوي او هم دوی ته د ژوند کولو زمينه برابروي ځکه مات لاس دی چې په غاړه کې له وړلو پرته بله چاره نه لري.

د جمودپالو ټولنو لویه ستونزه داده چې د خپلو ستونزو په درک نه پوهېږي، حتا داسې ټولني هم شته چې د نورو په لارښوونو هم نه پوهېږي، دوی تقلید داسې خپلي دي چې د پوهاوي او راپوهاوي وړتیا یې یو مخیزه ختمه شوې ده، د دغه ټولني یوازې د دې ویاړ لري چې د تاریخ برخه شي او د کتابونو په صفحاتو کې د هغوی نوم او د ژوند نیټه یې د له منځه تلو له نیټې سره یوځای ذکر شوې وي.

زموږ علم ته د منسوبو مرکزونو په نصاب کې لا د هغه وخت بابولالې ویل کېږي چې نه یې خلک اوس د هغه وخت شرایط درک کولای شي، نه یې د ژوند په طریقه او طرز پوهېږي او نه یې د بیا راګرځېدلو احتمال شته، نو بیا دغه بحثونه او موضوعات د څه لپاره

لومړۍ برخه

بیغام درېیم/۷۲

تدریسېږي؟ یوازې د دې لپاره چې خلک تقلید ته وهڅېږي؟ د دې لپاره چې خلک نوی فکر او د ژوند نوی موډرن طرز زده نه کړي؟

د عملي فقهي عباداتو په برخه کې ماشومانو ته زموږ د سیمې ملایان د شروط الصلاة په نوم یو کتاب تدریس کوي، په غه کتاب کې د مینځې یادونه هم راغلې ده، چې زه د ازادې بڼې او د مینځې ترمنځ د هغو احکامو په اصلیت نه پوهېدم چې د دې دوو صنفو په تړاو به یې توپیر سره درلود. دغه کتاب چې زموږ د رواج له مخې خورا په وړوکتوب کې ماشوم ته لوستل کېږي، د مینځې او غلام د یادولو څه اړتیا لري؟ ماشوم چې په خپل چاپیریال کې نه مینځه ویني او نه غلام نو د احکامو تفکیک به هغه ته څه ګټه وکړي؟ یوه نظریه چې په پراتیک ډګر کې له ماتې سره مخ شوه، نو په اړه یې ماشوم ته اطلاعات ورکول به د هغه کوم درد دوا کړي؟

ذمي، خراج، دار الحرب، دار الکفر، دار الاسلام، دار السلام، جزیه او دې ته ورته نور فقهي اصطلاحات به د وخت غوښتنه وه چې فقهاؤ په خپل وخت کې پاملرنه ورته کړې وه؛ اما د هغو په دور کې تحول دومره چټک هم نه و لکه نن چې دی، نو که هغوی ددې اصطلاحاتو د جوړولو، کارولو او عامولو حق درلود ایا موږ یې نن د خپل عصر له غوښتنو سره سم د ګوښه کولو او پر ځای یې د هغو اصطلاحاتو د ایجادولو او نشر حق نه لرو چې زموږ عصر یې غوښتنه کوي؟ که هغوی حق درلود چې د خپلې ټولنې، چاپیریال، وخت او ځای له غوښتنو سره سم موضوعات وڅېړي، د نویو بحثونو کړکۍ پرانيزي، خپل اند په ازادانه توګه د فقهي په کتابونو کې ولیکي او تر موږ را ورسېږي، نو ایا

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۷۳

مور د ژوند په دې چټک تحول مننونکي دور کې د دې حق نه لرو چې پخوانو ته د مسلم حق په نوم ور کول شوی و؟
دغه تر وخت تېر نظریات اوس دومره نه دي مهم لکه نن چې نور موضوعات را پیدا شوي او په عقلي و شرعي لحاظ دغه موضوعات د اولویت حق لري، زما حتمي خبره دا نه ده چې دا موضوعات دې له ټولو کتابونو وباسي، په ځینو لوړو کتابونو کې که یې دوی اړتیا ویني پاته دې شي، اما د ماشومانو او ټیټې کچې له کتابونو دې دا موضوعات ایسته او پر ځای دې د نن اړین موضوعات ځای پر ځای شي چې د زمانې لومړیتوبونه په پام کې ونیول شي او هر حقدار ته خپل حق ور کول شي.

۲۶/۱۱/۲۰۲۱

په نورو هیوادونو کې د دیني زدکړو زیانونه

زموږ د هیواد زیاتره دیني زدکونکي د زدکړو لپاره له هیواده بهر ځي. ډېری یې نژدې هیواد پاکستان او ایران ته ځي او نور یې سعودي، مصر، هند، ترکیې او... ته سفرونه کوي.

دا که په اوسنیو شرایطو کې یوه اړتیا ده، نو بل خوا زیانونه هم ټولني ته لري. یوه خبره د تجربې له مخې حقیقت ده چې زموږ ټولنه دومره دیني فارغینو ته هم اړتیا نه لري لکه دلته چې یې تولید کېږي. هر شی چې تر تقاضا زیات شي په بازار کې یې نرخ ته زیان رسېږي. د دیني فارغینو زیاتېدا دوی ته دا تاوان کړی دی چې په ټولنه کې یې حیثیت ته صدمه رسېدلې ده که څه هم په دې کې یوازې دا لامل نه دی، اما یو لامل یې بلل کېدای شي.

په بل هیواد کې دیني زدکړې په اوسنیو شرایطو کې موږ ته ډېر زیان لري، اما دا چې خلک ولې بهر ته ځي دا بیا پر خپل ځای یو بحث دی چې تر شا یې گڼ عوامل وجود لري.

زه دلته یوازې هغه نقصانونه په گوته کوم چې زما پوهه ورته رسېدلې

ده.

۱/ په ټولنه کې ټکر ته لار جوړول

په دې خبره ټول پوهېږو چې د هرې ټولني دیني تعبیرونه د هغوی له شرایطو او مکان څخه اغېزمنېږي، زموږ د ټولني تفسیر حتمن له نورو ښه جوت توپیر لري. کله چې یو څوک خارج ته ځي، نو هلته په بل هیواد کې د یو بل ملت په منځ کې جسمن او ذهنن وده کوي. عمومن

لومړۍ برخه

بیغام درېیم/۷۰

د بل هیواد له زدکونکو سره یوځای وي، استادان یې د هغه ځای عالمان وي، شاوخوا چاپیریال ټول ورته پردی وي او کلتور هم نابنده وي. لومړي سر کې دوی له یوه نوي کلتوره ورغلي وي چې هغه هر څه ورته نااشنا وي، ورو ورو هلته بلد شي او د هغوی د کلتور، تعبیر او شرایطو تر تاثیر لاندې راځي چې له کشرتوبه تر فراغته یې په ذهن کې بڼه پوره ځای ونیسي. کله چې همدغه فارغ خپلې ټولنې ته راځي، نو د هغه تعبیر د پلي کولو او ښودلو هڅه کوي چې ده په لس کلن تعلیمي ژوند کې بهر زدکړی وي؛ دلته څو ټکرونه رامنځته کېږي، یو ټکر د هر فارغ او ټولنې ترمنځ وي، بل ټکر د هر هیواد فارغ کس د بل هیواد له فارغ عالم سره لري چې ټولنه سوکه سوکه د یوه لوی تشنج خواته بیایي. که په لومړي سر کې د دوی خبرې زیات تاثیر ونه لري، د وخت په اوږدو کې حتمن اغېز کوي، ځکه یو خو خپل اولادونه، قریبان او اشنایان پیدا کوي چې هغوی باندي یې خبره تاثیر کوي او بل یې عمر لوړېږي چې زموږ خلک د مشرانو احترام کوي او خبره یې هم پر خپل ځای خلکو ته تر یوه حده د منلو وړ وي. له دې امله په ټولنه کې پر یوه وخت مختلف افکار را ټوکېږي چې هم ټولنه ورسره په تقابل کې وي او هم دوی یو له بل سره په تصادم اخته وي چې اینده کې ټولنې ته د مذهبي خشونت لار جوړوي.

۲/ د ټولنې بې زغمه کول

د مذهبي کسانو ترمنځ دوامداره اختلافات یوه لور ته او له ټولنې سره اوږدمهاله تقابل بل خواته د دې سبب کېږي چې په ټولنه کې زغم کم شي. ځکه هر وخت شخړې او اختلافات خلک ستړي کوي چې اخیر خلک ترې ستومانه کېږي او په وړاندې یې حوصله له لاس وړ

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۷۶

کوي، مذهبي جنگونه پېښېږي، وژنې به وي او خلک به ترخپل منځ په سختو مذهبي مشکلاتو اخته شي. د دې ښه مثالونه په هیواد کې د سلفي افکارو زیاتوب دی چې دا اوس اوس یې تاوتریخوالي ته لاس اچولی دی. پاکستان کې د سپاه صحابه او شیعه مذهب ډلو اختلاف یادولای شو چې ترمنځ یې وړاندوونکې پېښې وشوې.

۳/ د ټولني ارزښتونه بې ارزښته بلل

په هره انساني ټولنه کې ځینې ارزښتونه وي چې د هغه ځای خلک یې په پاللو ځانونه مکلف بولي. دا زیاتره دیني جنبه هم نه لري خو ځینې بیا له تاریخي حیثیت سره مذهبي بڼه هم لري؛ لکه لرغوني زیارتونه، مساجد او... اما ځینې هغه کسان چې په خارج کې رالوی او زدکړې کړې وي، هغوی هر شی ته له دیني لیدلوري وړ گوري، د ټولني ځینې تاریخي، ملي او کلتوري ارزښتونه له دین سره د تصادم په کوټک وهي. مثلن: زیارت که تاریخي اړخ لري، نو ځینو ته مذهبي هم لري، له دې امله یې د شرک اډې بولي او کوښښ کوي چې ټولنه له دې شیانو مخ واړوي او دوی یې د وړاندوونکو فتواوې وړ کوي؛ اما ټولني زیارتونه یوازې د مذهبي صبغې له امله نه رغوي، بلکې دا تاریخي حیثیت لري چې د تېرو خلکو د ټولني یو ډول انعکاس مور ته راکوي. یا هم د طالبانو د حکومت مهال د بودا مجسمې، دې مجسمو که یو لور خورا تاریخي ارزښت درلود، نو بل لور ته یې دوی ته مذهبي جنبه هم لرله؛ له دې امله یې د وړاندوونکو لپاره ملا وتړله او د ټولې نړۍ د زاریو، مشورو او وړاندیزونو ته غوږ ونه نیوی او د هیواد دا تاریخي ارزښت یې له منځ یووړی.

۴/ مذهب او مذهبي کسان بې ارزښته کول

د مذهبي کسانو ترمنځ اختلافات پر عوامو دا تاثیر لري چې دوی او حتا ځینو ته یې مذهب هم بې ارزښته شي. یو څوک چې مذهبي اعمال کوي او د بل کس په نظر هغه اعمال صحت نه لري، د پلار اعمال یې د خدای په دربار کې د مقبولیت مقام نه شي خپلولای، نو عوام لومړی پر خپلو مذهبي کسانو شکمن کوي، له هغوی مختلفې پوښتنې شروع کوي، کله چې یې قناعت حاصل نه شي سوکه سوکه دې لور ته سوق کېږي چې پر مذهب هم شکمن شي. که موږ خپلې ټولنې ته متوجې شو نو پوهېږو چې اوس خلک د علماؤ د اختلاف زیاتې پوښتنې نه کوي، بلکې د قران او خدای په اړه بحثونه خورا تاوده دي، دا زیاتره د دې اختلافاتو نتیجه ده چې عوام له کلونو کلونو اختلاف لیدلو وروسته پر مذهبي کسانو شکمن شول، هغوی د یوه بل په اړه ناسم فکر خلکو ته ورکړ، اعمال یې د یوه او بل باطل وگڼل، خلک یې پر خپلو مذهبي لارښوونکو شکمن کړل، کله چې د عوامو په اذهانو کې دا شک ځای ونیسي، نو خپله دا فکر ورسره پیدا کېږي چې هسې نه دا مذهبي معلومات یې ناسم راکړي وي، پوښتنې پیلوي چې اخیر د دین او خدای په اړه هم پوښتنو ته دا سلسله رسېږي.

۵/ ټولنه په رواني مشکل اخته کول

د ملي دیني تولید گټه دا وي چې خلکو ته د دوی له اړتیا او تقاضا سره سم تعبیر و تفسیر کوي، خلک په روحي ډول ارام وي او خپل مذهبي اعمال په ډاډ ترسره کوي. دوی د خپل عمل په اړه شک نه ور لوېږي چې دا عمل دې خدای نه مني، کله چې مذهب ته منسوب کسان په ټولنه کې دا غوغا جوړه کړي چې د هغه عالم او عوامو اعمال

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۷۸

ناسم دي، نو ټولنه کې دا اختلاف رواني مشکل ته لار جوړه وي، هر کس له ځان سره فکر کوي چې دا ټول ديني او مذهبي اعمال د خدای د رضا لپاره کوم، که د هغه عالم خبره رښتیا وه او دا زما اعمال د خدای په دربار کې نه قبلېدل؟ د پلار په اړه دا فکر ورته پیدا کېږي چې د هغوی اعمال هم نه دي قبول شوي، خدای به څه ورسره کوي او زه دعا ورته وکړم که نه؟ ځینې وختونه په یوه کورنۍ کې د مختلفو افکارو وروڼه یا نور قریبان پیدا شي چې هر وخت یې پر همدې مذهبي موضوعاتو سره جنجال وي او اخير نتیجه د کورنۍ ټوټه کېدل شي. دا یو لوی رواني مشکل دی چې زموږ ټولنه همدا اوس ترې سخته کېږي.

۶/ بې باوري رامنځته کول

زما د خپلې تجربې خبره داده چې یو مهال موږ په دې سلفي وزمه بحثونو کې زیات بوخت وو؛ زموږ قریبان، کلیوال او انډیوالان به د کورنیو مشرانو نه ايله کول چې یا له موږ سره کینې یا هم زموږ کره راشي. دوی فکر کاوه چې موږ به یې کشران ناسم مذهبي لوري ته رهبري کړو او بیا به یې اخرت ته صدمه ورسېږي. یعنې د خپلو قریبانو، پلار و زوی، کلیوالو او انډیوالانو ترمنځ سخته بې باوري را پیدا کوي چې قرابت، صله رحمی او ملگری ته کلک زیانونه رسوي.

۷/ د فقر زیاتول

کله چې د یوې ټولنې څو فیصده کسان له هیواده بهر زدکړو ته ځي نو حتمن له کوره او وطنه د ځانو لپاره توبښه هم اخلي. په دې ډول لومړی له دې ځایه بل هیواد ته د پانگې تلل پیلېږي او دا په اوسني وخت کې زموږ د ټولني پر کمزوري اقتصاد یوه ښه کاري ضربه ده. بل

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۷۹

دا چې راغلي کسان دلته اختلافات جوړوي، په دې اختلافاتو کې کورنۍ سره جلا کېږي، کلي سره خپه کېږي، مساجد نوي جوړېږي، هر فکري مکتب ځانته نوې مدرسې جوړوي او نوي کسان گومارل کېږي چې د ټولني اقتصاد ته زیان رسوي. ما داسې کورنۍ لیدلې دي چې د لس پنځلسو کسانو لپاره لوی مسجد جوړ شوی وو، بلې کورنۍ چې مذهبي اختلاف یې درلود، همدلته نژدې بل جومات جوړ کړی وو، هر یوه مسجد کې بېل ملا و، مصارف یې وو او د جوړولو مهال یې له ټولني چنډې ورته کېدې، دا هر مسجد په شل دېرش لکه جوړېږي چې د فقیرې ټولني اقتصاد ته ښه گاللی ټک وړ کوي.

۸/ د مذهبي افراطیت ډېرېدل

انسان داسې موجود دی چې که د یوه نوک ځای ور پیدا شي، نو سوک ځایوي. اختلاف که لومړي سر کې هر څومره کم هم وي او هغه نظروال یې یو بل ته احترام هم ولري، خو وروسته پیروان یې اختلاف ته زور ور کوي او هغه ډول متقابل احترام هم نه پاتېږي لکه د اولنو چې و. په دې ډول یوه ډله پر بله ډله تورونه لگوي، کمزورې نکتې یې ریشخندوي او مقابل لوری یې تر دې شدید ردعمل ښيي، ځکه عکس العمل زیاتره وخت تر هغه عمل سخت وي چې ددې سبب شوی وي. نو د مذهبي کسانو دا اختلاف د افراطیت لور ته د ټولني بوولو یوه لار شوه چې که نن نه وي سبا به ټولنه کې افراطیت حتمن وده کوي او ټولنه به ترې کپړېږي. یو بل بعد بیا د دې اختلاف دا هم دی چې که یوه ډله د بلې په مذهبي ارزښتونو ریشخند ووهي، هغوی هم داسې کوي او د مذهبي ارزښتونو درناوی یو د بل په نظر کې له منځه ځي او راتلونکی نسل تر دې هم څو گامه وړاندې ځي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۸.

دا یې ځینې زیانونه وو چې ما یې دلته یادونه وکړه، که په دې اړه څېړنه وشي تر دې به هم زیات زیانونه ممکن په گوته کړای شي. متاسفانه چې دلته دا هر څه ته په کمه سترګه کتل کېږي او ټولنې یې تر اوسه په اړه هیڅ ډول تصمیم نه دی نیولی. دا سلسله همداسې روانه ده او اوس په یوه تجارت بدله شوې ده، له بده مرغه چې مذهبي وارداتي فکر د یوه تجارت بڼه اخیستې ده او هغه هیوادونه چې زموږ کسان پکې روزل کېږي، زموږ په ټولنه کې د دې هڅه کوي چې هغه بل فکري مکتب ته ماته ورکړي او خپل اغېز دلته زیات کړي چې دا به په آینده کې د خونړیو فزیکي شخړو سبب شي او زموږ د هیواد امنیت، اقتصاد، ملي یووالي، د مذهب ارزښت، کلتور او خپلو تاریخي اثارو ته د پام وړ زیانونه ورسوو. زموږ حکومتونه او نظامونو له وخته غلطې کړې ده چې دلته یې دیني مرجعیت ته کار نه وو کړی، دې خلا زموږ مذهبي قشر د نورو په وړاندې د کمتری په یو ډول احساس اخته کړ او دا احساس د دې سبب کېږي چې موږ د نوور احترام ته راکاږي، د هغوی فکر راباندې غلبه وکړي، تر هغوی ځانونه کم وبولو او بناءن باید د شاگردۍ ګونډه ورته ماته کړو چې دا مو د تل پاتې کمتری په احساس اخته کوي او زموږ مذهبي قشر اوس پر دې لاره مزل پیل کړی دی. له دې امله هغه کسان سخت بدنامېږي چې دلته د ملي مذهبي فکر د تولید کوښښ کوي او غواړي چې ټولنې ته د دې اهمیت په گوته کړي، ټولنه له کمتری خلاصه کړي او د مذهبي وارداتي فکر پر ځای خپل ملي مذهبي فکر تولید کړي چې په خپل وار یې د ټولنې شرایط، تقاضاوې او مکان و زمان ټول په نظر کې ساتلي وي. د دا ډول خلکو مخالفت هم نورو هیوادونه کوي ځکه بیا د هغوی د مذهبي وارداتو

مخنیوی کپړي او هم یې له خارجه ځینې فارغ کسان کوي چې د دوی په فکر هغه ارزښت دوی ته نه پاتېږي چې مخکې یې پیدا کړی وو، که څه هم دا په ټوله جامعه کې نه وو، اما هغه سیمه کې وو چې دوی پکې اوسېدل او د فکر مرغه یې تر همدې ځایه الوت کولای شوی.

زموږ ټولنه تر اوسه په دې اړه فقیره ده، دلته لا داسې کسان نه دي پیدا شوي چې د دې بهیر بنسټ جوړ کړي، له بده مرغه چې مذهب ته منسوبې وسله والې ډلې په لومړي سر کې هغه دینپالان په نښه کوي چې د ملي مذهبي فکر تولید لپاره کار کوي او هڅه یې دا وي چې حد اقل په دې نسل کې د دې بهیر لږ غوندي څرک معلوم شي او دا نوی بنودل شوی نهال بیا راتلونکې نسلونه په ونه بدل کړي او د پاللو پوره هڅه یې وکړي. وسله والې ډلې هم دا کسان د خپل ځان او مبارزې لپاره خطرناک بولي، ځکه دوی که یو خوا د واک د انحصار پلویان دي بل لور ته د مذهبي تعبیر او تفسیر د انحصار غوښتونکي هم دي. نو بڼان دوی هغه هر څوک چې د دې انحصار د ماتولو کوښښ وکړي په مرگ گواښي او که یې وس وشي وژني یې هم. دا قافله هله خپل منزل پیلولای شي چې په اول گام کې د ټولني ټول اقشار دا تشه حس کړي او د ډکولو لپاره یې عملي علمي گامونو ته راټول شي او بیا دولت د دې بهیر د انتظام لپاره لازمي گامونه واخلي او دا ورو بهیر گړندی کړي چې په لنډ وخت کې خپل منزل ته ورسېږي او د ټولني دولت هغه هیلې چې له وخته په دې قافله پسې تړلې وې او دي؛ ورسره بشپړې کړي.

د جگړې انگېزه څنگه پیدا او پیاوړې کېږي؟

جنگ کول د انسان په فطرت کې نه شته، بلکې بهرني عوارض ځینې انسانان دې ته اړ کړي چې جگړې ته مخه کړي. دلیل یې دادی چې ټول انسانان جگړه مار نه دي، حتا په ځینو هیوادونو کې د جرمونو گراف دومره کم دی چې بیخي د نشت حساب دی او یوه اروپایي هیواد د زندان دروازې له دې امله بندې کړې چې ورته اړتیا نه وه؛ که انسان فطري جنگیالی وای، نو بیا به ټولو انسانانو جنگونه کولای او د جگړې په سیمو کې داسې وگړي وي چې جنگ یې نه وي خوښ.

پاس عنوان نه په تاریخ کې د شویو جنگونو انگېزو راسپړلو ته ښودل شوی دی نه په مجموع کې د نورو هیوادونو د جنگونو په اړه بحث کوي؛ دلته یوازې او یوازې غواړم چې زموږ په هیواد کې چې اوس څه تېرېږي، د دې په اړه خپل نظریات ولیکم، د دې جنگ انگېزه څنگه پیدا شوه او نوره څه ډول پیاوړې کېږي؟

له خلقیانو او بیا شورویانو سره د جنگ تر داستان به هم راتېر شم، رابه شم له ۲۰۰۱ کال څخه به د دې موضوع په اړه بحث را پیل کړم.

هغه مهال چې طالبان د ټول هیواد نیولو ته نژدې وو، د امریکا په مشرۍ مسلمانو او نامسلمانو هیوادونو د طالبانو په وړاندې یوه اتحاد کې سره را غونډه شول او د طالب رژیم د پای ته رسولو پرېکړه یې وکړه. په نتیجه کې خارجي قوتونه راغلل او دلته یې نظام ته تغیر ور کړ.

له دې څخه د جنگ دوه سببه را پیدا شول؛ اول: د خارجیانو تېری او شتون، دویم: له قدرته د ایسته کړل شویو کسانو همداسې له واکه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۸۳

ګوښه ساتل چې هغوی یې د تر لاسه کولو لپاره حتمن لاس په کار کېږي.

د طالبانو په لیکو کې عمومن دا فکر دی چې خارجیان دلته راغلي دي او پر مور مقاومت فرض دی، دا یو عمومي فکر دی. اما د طالبانو په لیکو کې هغه کسان چې واک یې لیدلی دی یا هم مشران دي اوس یې هم تجربه کوي، هغوی یوه بله انگېزه هم لري چې یا اوس واک کې ډېره برخه ور کړل شي یا که فرضن خارجیان ووزي وروسته به بېرته قدرت نیسو او واک به له مور سره وي.

د طالب نظام تر سقوط وروسته د واک خلا د خارجیانو په مشرۍ داسې ډکه شوه چې زیاتره منفور کسان واک ته ورسېدل؛ هغه کسان چې پر ضد یې طالبانو پاڅون کړی وو، د امریکا په مرسته یوځل بیا واک ته ورسېدل او خپلې پخوانۍ عقدي یې سرولې. له ما سره د دې حالت ژوندي مثالونه شته چې د دوی عقدي چلند څنگه ګڼشمیر کسانو ته د مقاومت انگېزه شو او د طالبانو له لیکو سره یوځای شول؟

په لومړي سر کې د خارجیانو او اوس ورسره د ځینو خاصو افغان پوځي قطعو له لوري پر مسجد، واده، مدرسه، جنازه او نورو مقدسو یا ملکي تجمعاتو باندي ږنډې بمبارۍ هم د دې سبب کېږي چې یو سوله ییز کس خپل د امن ژوند ایله کړي او له مخالفانو سره یوځای په جنګي روحیه او انگېزه خپل ژوند د جنګ او جګړې قرباني کړي. په یوه جغرافیه کې ټول وګړي جنګیالي نه وي، بناءن کله چې دوه لوري جنګ کې سره ښکېلېږي، باید د بې طرفه کسانو د ژغورنې په خاطر هغه اصول مرعات کړي چې د هغوی د خونديتوب سبب کېږي، اما دلته یو لوری هم هغو اصولو یا جنګي قوانینو ته پام نه کوي چې همدا

سرتمبگي هم ځينو کسانو ته د جنگي انگېزې په ور کړه کې مهم نقش لري.

د خارجيانو له راتلو سره د ښځو د حقونو نارې هم ډېر اوچتې شوې، په دې اړه ځانگړې ادارې جوړې شوې، پروژې وايستل شوې او ميليونونه ډالر مصرف شول. اما دا هم جوته شوه چې د همدې ښځو د حقونو په نوم ځينو ښځو خورالوی فساد وکړ، ځينو ښځو د هغوی حقونه تر پښو لاندې کړل، ځينو ښځو د هغوی حق ته په سپکه وکتل او د ښځې حيثيت ته يې په دې هم زيان ورساوه چې په ځينو ادارو کې اخلاقي فساد ته لار جوړه شوه او دا نن هم دا چيغې وهل کېږي چې اخلاقي فساد شته او دا بې بندو باره اخلاقي فساد به د ټولني اينده له لوی گواښ سره مخ کړي. له دې هر څه سره هممهاله بيا په مطبوعاتو کې د خلکو پر واقعي ستونزو د پروگرام پر ځای زموږ له کلتور او شرعي ارزښتونو سره ټکر سريلونه خپرېږي دا خپله په خلکو کې د جنگ انگېزه پياوړې کوي، يو شمېر کسانو ته د تبليغاتو موکه برابره وي او نور سرناخالصه بيا د فحاشي د نوم په اورېدو دې ته تيارېږي چې راشي بازارونو کې ځانونه انفجار کړي او د وحشت يوه نمونه نړۍ ته وړاندې کړي.

دا سمه ده چې زموږ په ټولنه کې د ښځو حقونه تر پښو لاندې شوي دي، اما دا کلي او عمومي قاعده نه ده، دلته څو فيصده ښځې حقونه لري خو لويه سلنه ممکن په گټو ډولونو له بېلابېلو حقونو بې برخې شوې وي، چې هغه هم تر شا خپل عوامل لري او يوازې د شعار په ور کولو او د ځينو ډيسکو ښځو په راوستلو دا معضله نه حلېږي بلکې لا نور بعدونه اخلي چې د نورو مشکلاتو سبب کېږي او دا اوس فعلم

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۸۵

همداسې سرچپه کیسه روانه هم ده. په ټلويزيون کې د ناسمو سريالونو خپرېدا او يا دانه مانه داسې کارکونکې يې چې د دې ځای له عنعناتو سره سم يې حجاب نه وي مرعات کړی، ځينې خلک دې ته ودرول چې لونيې له تعليمه بندې کړي او د جنگي ليکو پر کسانو يې هم خپل اغېز کړی دی.

د همدې ټلويزيون يوه بله برخه بيا د جنگي سريالونو په خپرولو بوخته ده چې دا بيا په خپل وار د توپک، بدمعاشۍ، خپل سري وژنو، قاچاقو، انسان تبستونې، غير قانوني کړنو، له وسله والو ډلو سره اړيکو پيدا کولو او نورو ناخوالو ته لار جوړوي چې له بده مرغه ښه په درز کار ورته کېږي. دا هم د جنگ انګېزه پياوړې کوي چې د همدې هدف لپاره دلته خپرېږي.

په جنگونو کې د چا سات تېروي او څوک پکې مري، څوک پکې چاغ شول او نورو بيا د يوې گولې ډوډۍ له پيدا کولو ناتوانه شول، د چا خپل کسان پکې مري او د بل لپاره بيا تجارت دی او له دې لارې د خپلې کورنۍ عايد برابروي. زموږ جنگ هم له دې قواعدو استثنا نه دی، د طالب او حکومت په دواړو اړخونو کې همدا معامله روانه ده. هلته هم د مشرانو له لوري يې جنگ د يوې ښې تجارتي وسيلې په توګه کارېږي او د هغوی کاروبارونه او معاملې د سيمې د هيوادونو په کچه روانې دي، او د حکومت لوری له هيچا پټ نه دی چې له هنده، تر پاکستانه، دوبي، اروپا او امريکا يې ملکيتونه ورسېدل، کار يې په لويه پيمانه شروع شو او مسکين کسان پکې داسې شول چې اوس ميليونان دي. بل لور ته عام عسکر، عام طالب او ولس درې واړه داسې دي چې د يوې گولې مړی د پيدا کولو لپاره له هرې وسيلې

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۸۶

استفاده کوي، داسې کسان په دې وطن کې شته چې مریضان یې کورته پراته وي، خو د دوا او درملو وس یې نه وي، بچیانو ته د تعلیم وسایل نه شي ور کولای، سمې جامې نه شي ور کولای او داسې نور د ژوند اړین توکي، دا هم یو سبب دی چې ځینو ته د جنگ د اوږدېدا انګېزه ورکوي او څومره چې زیات وخت نیسي دوی ورته خوشالېږي.

په ادارو کې د نااهله کسانو ګومارنې؛ اداري فساد، بداخلاقي، د خدماتو نه وړاندې کونې او د ملت و دولت ترمنځ د واټن پیدا کونې ته لار جوړه کړه چې د جنگي انګېزې په پیدا کولو او پیاوړې کولو کې مهم نقش لري. نااهلانو نه یوازې دا کارونه وکړل، بلکې د قاچاقو په کار کې هم بوخت شول ځکه د سبا ډار دې ته اړ کړل، د ترهګر لاس یې هم د وژنې لپاره تر هره ځایه راوړد کړ ځکه پیسې یې ور کولې، ګاونډیو ته یې جاسوسي هم پیل کړه ځکه ثروت یې ټولواوه، د مجرمانو خلاصونې، نه نیولو او رشوت اخیستنې ته یې هم اوږه ور کړه له دې امله چې لاس ته یې یوڅه ورتلل اوله دې ټولو سره د جنگ انګېزه نوره هم غزېده او جنگ ورسره شدت پیدا کاوه.

بې کارۍ یو بل فکتور دی چې د جنگ لیکو ته د جنگیالیو په وړ تېل وهلو کې خورا اغېزناک تمامېږي. دولت او جمع خارجي هیوادونو دلته زیربنایي کارونه ونه کړل، د بشر د حقونو نارې وهل کېدې، خو بشر له لورې مړ کېده ډوډۍ نه ور کول کېده، په داسې حال کې چې د بشر اول حق سهېي غذا ور کول دي! د میرمنو د حق خبرې تودې وې، خو دا نه ویل کېدل چې عوامل چیشي دي؟ کمزوری اقتصاد د زیاتره ناخوالو بنسټ دی، خو لس فیصده بڼڅو ته کار پیدا نه شو؟

کله چې څوک بې کاره وي، نو د تخریب سوچ یې ښه ژر ذهن کې ځای نیسي او د یوه مجرمانه کار کولو ته اړ کېږي، په تېره هغه ټولنه کې چې تیار د تخریب نور اسباب، وسایل، ملګري او فکر هم ورته چمتو وي، زموږ له دغسې حالت سره نړۍ والو په اصطلاح همکارانو قصدي او زموږ د دولت چارواکو تر یوه حده په غیر ارادي او هم ممکن په ارادي داسې کړي وي. فقر ممکن ځینې کسان د جرم خواته کش کړي، زموږ نیمايي ملت په فقر کې ژوند کوي، نو حتمي ده چې د جنگ انګېزه به هم تر بل هر وخت زیاته تولیدېږي او هم به پیاوړې کېږي.

جهل، یو بل هغه لامل دی چې د جنگ انګېزه هم ترې زېږي او هم یې په پیاوړتیا کې نقش لري. هونښیار انسان کله هم له فکر پرته یو ګام نه اخلي، د خپل عمل نتیجه باندې فکر کوي، روش و طریقه کار ګوري، ځان او ټولنې ته ګټې یې سنجوي، د دنیا او اخرت محاسبه ورته کوي، اما جاهل دا یو کار هم نه کوي، تر هرڅه مخکې عمل کوي، وروسته که هر څه پېښ شول بیا هغه مهال ورسره تعامل ته ځان چمتو کوي. له دې امله جاهل بلل کېږي چې د خپل عمل په اړه حساب نه کوي، خپل ځان او جهان ته فکر نه کوي. له جاهل سره انصاف دادی چې له جهله د وتلو لار ورته وموندل شي، که یو قشر یې همداسې پاته شي، بل یې باید علم ته بوتلل شي، اما کله چې په لوی لاس هڅه کېږي د خلکو د سواد مخه ډب شي، نو تر شا ولاړ حقيقي/حقوقی اشخاص همدا هدف لري چې د خلکو په تیاره کې د ساتلو مهال زما کار اسانېږي او د رڼا مهال ګرانېږي، له دې امله په دې جنگ کې هر وخت د علم مرکزونه او اشخاص په ښه شوي دي د دې

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۸۸

لپاره چې خلکو ته فکر ور کول د هغوی (جنگپالانو) د برق له تارونو سره لوبې کول دي چې نتیجه یې حتمي مرگ دی؛ نو ځکه علم او اهل یې وژل کېږي. جاهل ته یو تش له واقعیته لرې شعار ور کړه، یو نه تر لاسه کېدونکی هدف ورته په گوته کړه، یوه تاریخي افسانه ورته جوړه کړه او دی ور مرش کړه چې ټولنه کې گډوډي جوړه کړي، بس همدا یوه خبره د هغه د پارولو لپاره کافي ده. له مور سره له بده مرغه همدا لوبه روانه ده.

پردۍ پالنه؛ زه نه پوهېږم لکه خلقت کې چې مور ته د پردۍ پالنې یوه خاصه پرزه را اضافه کړل شوې وي مور دا اوس هم ډېر پردي پاله شوي یو. پردي افکار چې له ټولني، تقاضا، زموږ له افکارو، مکان او عنعناتو سره سر ونه خوري گډوډۍ ته لار جوړه وي او خشونتونه راپاروي. د ټولني یوه برخه پردي افکار ساتي، د هغوی په خدمت کې وي، بله برخه یې حتمي د بل پردي افکار واردوي چې ټکر سره کوي او تاوان یې همدې ټولني ته رسي، دواړه بیا له ټولني سره په تصادم اخته وي چې بیا یې زیان ټولني ته رسي. زموږ هغو کسانو چې بهرنۍ مقدسې یا نامقدسې ایډیالوژۍ راوړې دا غلطې یې وکړه چې د دې کلتور او ټولني په رنگ یې ونه رنگولې، هممهاله ورسره تصادم پیل شو چې تر اوسه یې مور په چرخ کې راگېر یو او لا هم دا لړۍ روانه ده. بڼه په تېزي لا هم چېي افکار د چېي له چوکاټ، نوم، طریقي، اصولو او د هغوی د اشخاصو له نومونو سره واردېږي او کار ورته کېږي، په مقابله کې یې بڼې اړخي هم لاس تر زني نه دي ناست، دلته چې د یوه ملي فکري تولید وړتیا پیدا نه شوه نو حتمن دواړه خواوې د افکارو واردات پیلوي چې د بلې ټولني تولید وي، هره ټولنه تولید د خپلې

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۸۹

تقاضا لپاره کوي، کله چې د هغې ټولني فکر زه راوړم په خپله ټولنه کې یې تطبیقوم، نو دلته مې تقاضا ته حساب او محاسبه نه ده کړې، له تقاضا پرته یو شی عرضه کول که په ټوله معنا زیان ونه لري نو نیمايي خو یې تاوان حتمن کوي، زموږ د وارداتي افکارو چلند له ټولني سره همدا سې دی. زه دا ادعا هیڅکله نه کوم چې چپیان ټول غلط وایي، نه دا وایم چې مقابل لوری یې مکمل ناسم وایي یا هم سم وایي. اما زه وایم له هر یوه سره په شته ایډیالوژي کې دې وکتل شي چې زموږ د ټولني لپاره چیشي په درد خوري؟ یو څه د ټولني خپل، یو څه د یوه اړخ او نور د بل که سره میکس کړل شي او د دې ټولني د تقاضا موافق یو شی ترې جوړ شي، اما له دې شرط سره چې نه هغه د بل هیواد نوم پر پروت وي، نه یې د تعمیم هغه روش وټاکل شي، نه دلته د زنده اباد لینین او زنده اباد اخوان، پاکستان، و خموني، سعودي، وهابي او داعشي چينغې پورته کړل شي؛ بلکې کاملن د دې ټولني په رنگ رنگیدلی یو خوځښت وشي، زما په اند هم به بريالی وي او هم د ولس اعتماد ور خپل کړي. زموږ د هر تېر (په اصطلاح) انقلاب خلاف ځکه د جنګ انګېزه پیدا او پیاوړې شوه چې دلته د ټولني یوه برخه د پردی پالنې په مقابل کې حساسیت لري، یوه بله برخه د بلې پردی پالنې دعوه کوي، هغه فکر چې دلته حاکمیت پیدا کوي، حتمن یې مقابل لوری په کمین کې ورته ناست وي او له هرې موکې څخه په گټې اخیستنې یې د پرزولو هڅه کوي چې څو پلا مو همدا حالت او تجربه په خپل ژوند کې لیدلې ده. کله چې د ملت ترخپل منځ کشمکش پیل شي، بیا نو خارجي لاسونه هم را اوردې شي چې هره اسانه مسله بیا نور پیچلي بعدونه پیدا کړي او معضله تر حل د ناحل کېدو لور ته ډېره وړله کېږي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۹۰

مور دا اوس هم په دې حالت کې راگیر یو؛ ټولې خواوې پر وارداتي افکارو سره په شخړه دي او حتا د الفاظو او نومونو پر ټاکنه لا هم اختلاف دی او تر جنگونو یې خبرې رسېدلې دي.

له دې حالته د وتلو لپاره خو کارونه زما په اند اړین دي چې باید

وشي:

۱/ ملي گټو ته ژمن داسې گوندونه جوړول چې د وطن اقسار ورباندي باور وکړي، خلک پکې ځان وويني اول له ښاره تر کلي، له يوه سمته تر بله، له يوه قومه تر بله د هیواد لويه برخه وگړي په خو لویو گوندونو کې را ټول شي چې چارې د يوه کس پر ځای بسته کیمټې ته نقل شي او د ولس په اراده او غوښتنه تصمیم ونیول شي.

۲/ د ټولو هیوادوالو لپاره مشترک ټکي پیدا کول چې گرده خلک ورباندي اتفاق نظر ولري، دا که طالب وي، یا حکومت، ولس وي که پخواني جهاديان، له خارجه راغلي افغانان وي که دلته ستر شوي تعليم یافته روشنفکران.

۳/ د خارجیانو د وجود په اړه يوه داسې اجماع چې ټول اقسار پکې نظر ور کړي او هر موقف که ټاکل کېده هیڅوک هم داسې احساس نه کړي چې زموږ خبرو ته غوږ ونه نیول شو. د دوی د وجود په اړه باید هر څه واضح شي چې د مخالفت لپاره چا ته دلیل پاته نه شي.

۴/ ټول افغان طرفونه باید یو د بل په وړاندې له حوصلې او زغمه کار واخلي، هیڅ یو افغان دې د بل په وژنه او تکلیف نه خوشالېږي. افغانان باید یو د بل له ترتې او دښمنۍ لاس واخلي دلته هر انسان بل ته د قدر په سترگه وگوري او متقابل احترام ټول ومني.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۹۱

۵/ دواړه ډلې له جنگه د ستړیا احساس کوي، اما عملن جنگ تشدیدوي، د ښه نیت لپاره دې له دواړو غاړو سره شته بندیان د یوه داسې میکانیزم له مخې خوشي کړل شي چې دواړه ډلې ورباندې اتفاق وکړي.

۶/ د بندیانو د خوشي کولو له سلسلې سره دې یوځای دواړه ډلې خپل جنگي عملیات کم کړي، یا دې په ځینو سیمو کې بیخي اوربند وکړي چې په دې ډول به باور را پیدا شي او سوکه سوکه به دا لړۍ پسې پراخه شي.

۷/ دواړه ډلې دې تر خپل منځ خبرې سره وکړي او هیڅ ډول خارجي لاسونه دې نه ورته را ایله کوي، ځکه د دوی له لاسه همدغه حال دی. که افغانان په خپل منځ کې سره جوړ شي نو د خارجیانو هر ډول شتون ته اړتیا نه پېښېږي او نن تر هر څه مخکې زموږ خپل منځي باور ته اړتیا ده.

۸/ دواړه غاړې دې له ټولو هغو اعمالو ځانونه وساتي چې د جنگ انگېزه ترې پیدا کېږي او دا کړنې چې حساسیتونه پاروي یوه یوه په نښه شي او خپل جنگیالي او ځواکونه دې امر کړي چې د دې ټکو په کلکه مرعات وکړي.

۹/ دواړه لوري دې یو د بل په وړاندې له تبلیغاتي جگړې سوکه سوکه لاس واخلي. ځکه تبلیغات یو د بل غوسه را پاروي چې د جنگ د اوږدېدا سبب کېږي.

۱۰/ دواړه ډلې باید له ځانو سره دا فرض کړي چې سوله او یو له بل سره تفاهم کې تېرېدل وي، په دې هم باید پوه شي چې د افغانانو تر خپل منځ جنگ کې هیڅ لوری که بل له میدان وباسي هم گټونکی نه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۹۲

دی، ځکه خپل د وطن انسان یې وژلی دی، ژوبل کړی یې دی او له وطنه یې فرار ته مجبور کړی چې که سبا هغه وس پیدا کړي نو له دې بل سره به همداسې کوي؛ له دې امله باید هر طرف نرمښت وکړي، تر خپل موقف را تېر شي او د یوه امن هیواد لپاره چې وگړي یې نور ناحقه ونه وژل شي، سوله وکړي او د سولې لپاره پر ځان لازم تنزل فرض کړي او ځان ورته له هره وخته چمتو کړي.

۲۰۱۹/نومبر/۳

دیني مدارسو ته مصارف باید له کومه شي؟

زمونږ په سیمه کې د دیني زدکړو لپاره جوړ سیستم خورا گټور او له مشکلاتو سره مخ دی. که یو څه مبالغه ورسره وکړو نو دلته اصلن هیڅ سیستم وجود نه لري. له یوې سیمې تر بلې د زدکړو چاپیریال، د تدریس طریقه، د نصاب کتابونه، د استادانو لیدلوری او د متعلمینو د نس مړولو وسایل یو له بل سره توپیر کوي. همدې ته په کتو موږ ادعا کولای شو چې سیستم وجود نه لري او له دې امله په دې لار کې خورا زیاتې خلاوې موجودې دي.

تر ټولو لویه خلا په نصاب کې موجوده ده، اما د نصاب پر مشکلاتو به یو بل ځای بحث وکړو، دلته غواړم د دیني مدارسو د مصارفو په اړه یادونه وکړم چې مصارف یې باید څنگه را پیدا شي او څوک یې تمویل کړي؟

دا اوس وخت د ځینو مدرسو لپاره یې بنسټگران چندې کوي، څوک ورته له شتمنو کسانو په یونه یو ډول زکاتونه اخلي، څوک خپله یو څه لري او نور پاته مصارف له حکومت یا بل ځایه تر لاسه کوي. د مساجدو طالبان بیا نس مړولو لپاره ډوډۍ ټولوي چې ځینې ورته زیرې وایي او نورو سیمو کې بیا وظیفې بلل کېږي.

دې حالت له ځان سره بدې پایلې راوړې دي، ټولنې ته د گټې پر ځای یې زیان زیات دی. دا زدکړې که څه هم وړیا دي خو د فقر، مسکنت، چندو، د بل په ډوډۍ او خواریو کېږي چې نتایج یې هر وخت بد ثابت شوي دي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۹۴

د وړیا زدکړو له وجې خلک دیني مدارسو ته هغه ماشومان ور کوي چې د کار نه وي، په خپل کور کې زیات کار نه شي ځنې اخیستی، د دې لپاره چې هم ثواب هم خورما شي، نو مدرسې ته یې لېږي چې دیني عالم شي.

زموږ د خلکو اولادونه زیات وي، له دې امله د ټولو تربیه ورته گرانه وي، همدا وجه ده چې د مسکینانو زامن زیاتره د مکتب پر ځای مدرسې ته ځي، دوی هلته نس هم اړولی وي، خلک ورته کالي هم ور کوي، په ختمونو او اسقاطونو کې ور کول کېدونکو پیسو ته یې سترگې اړولې وي. د روژې او اختر په میاشتو کې زکاتونه یا سړسایې ور کول کېږي چې له همدې څخه د کتابونو او جامو مصارف پوره کوي.

دې وضعیت له څو اړخونو پر طالبانو اغېز کړی دی:

رواني لحاظ:

یو کس چې له مسکینې کورنۍ څخه وي، په کور کې یې هم راحت نه وي لیدلی او د مور و پلار تر سیوري لاندې د تربیې پر ځای د بل رحم ته ولېږل شي او هلته یوازې د نس په مزدوري ورته درس رسېږي؛ نو دا د طالب رواني حالت سخت ځي او په هیڅ صورت یو نارمل انسان له دې څخه نه شي جوړېدای.

دوی چې د یوې گولې ډوډۍ لپاره ځانونه نورو ته محتاج بولي، هر وخت نورو ته په تمه وي او د مفتخوری له وجې یې بیا کار ته هم زړه نه کېږي. دوی په بې کارۍ کې را لوی شي، په مدرسه کې ورته ویل کېږي چې تاسو پر خلکو حق لرئ چې هغوی مو خدمت وکړي؛ ځکه نو هغوی باید پیسې در کړي، کالي در کړي، ډوډۍ در کړي، ځای درته جوړ کړي او د ژوند نور لوازم.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۹۰

دا فکر د هغوی له لوییدا سره پراخېږي او دوی هم پر ټولنه ځانونو نه ور تحمیلوي چې مور ته به تر ژونده هر څه مفت راکوي. یو لور ته زموږ ټولنه مسکینه ده، بل لور ته د طالبانو فیصدي خورا زیاته ده، د کار کولو هنرونه یې بیخي کم دي، له ملایي او تدریس پرته یې په بل شي سر نه خلاصېږي، لویه برخه یې د بې وزلو کورنیو کسان وي، له اوله تر اخره مفتخواره اموخته شي او هیڅ کار د تعلیم مهال نه کوي، دا حالت د هغوی رواني حالت سخت خراب کړي او یو لور ته مسکینان وي خو بل لور ته د خپل ناسم چاپیریال له امله پټ غرور هم ور سره وي چې مور حق لرو خلکو مو وساتي. په داسې حال کې چې رسول الله ص ویلي دي: الید العلی خیر من الید السفلی. طالب که هر څومره هم د دیني زدکړې وکړي، خو چې د بل په ډوډۍ را لوی شي بیا هغه غرور او عزت النفس نه ورته پاتېږي چې اصلن یې یو انسان باید ولري، له همدې وجې دوی د ټولني، ملک، ماره، تجار او نورو کسانو تر احسانانو لاندې وي چې د دین تعبیر و تفسیر یې هم ترې متاثره کېږي.

بېکاري:

د طالب العلمانو لویه برخه بې کاره وي. ما زموږ د سیمې طالبان لیدلي دي چې د کورنۍ مصارف یې وروڼه ور کوي. زما یو د خاله زوی دی، پلار یې هم خپل کور ساتي او هم د زوی، ما یوه ورځ ورته وویل چې له پلار سره دې کومک شه؛ ویل یې څنگه؟ ما ورته ویل: که نور نه وي کور شه، هغه به په خلاصه پښه یو خوا ته ځي، باغ کار کړه، اوبه ورسره ولگوه، د کور مالونو ته واښه وکړه، که یو څوک مریض وي ډاکټر ته یې بوزه. ته نه مصارف راوړې نه په دې نورو چارو کې ورسره مرسته کوي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۹۶

د دوی لوی کار ملایي ده، په کلیو کې ملایي هم په زکات وړ کول کېږي چې د کال ټول مصارف به بیا هم د ملا پر خپله کورنۍ وي، دا ملایي نو کله د هغه د کال شومه کېږي او کله په نیمايي کې خلاصه شي چې بیا یا ورور ته محتاج وي یا هم فقر کوي یا هم حتمن قرض اخلي.

کمزوری ظرفیت:

په وړیا زدکړو بیا په مدرسه کې داسې هنرونه کله زده کېږي چې هغوی ته په آینده ژوند کې په ښه وړ شي. له دې امله یې لویه برخه کسان د ظرفیت له مخې خورا پر څوړه وي. د دوی لویه برخه چې زموږ د سیمې ماته معلوم دي نو تدریس هم نه شي کولای. یوازې د یوه داسې جومات امامت ته جوړ وي چې په کال کې یوه ورځ نه تقریر وکړي او نه هم کومه خطبه لازمي وي. داسې مساجد به نو چېرې پیدا کېږي؟ دومره مساجد له کومه شي؟ د وینا هنر نه لري، تدریس نه شي کولای، کار وبار نه شي کولای او په چیشي یې وکړي؟ له خلکو سره تعامل هم ورته سخت وي؛ ځکه زیاتره وخت یې په انزوا کې تېر کړي وي، په هیڅ ژبه نه پوهېږي، انگریزي یې نه وي زده، عربي سره مازې بلد وي، د قران کریم تلاوت لا ټول په سم ډول نه شي کولای، کمپیوټر باندې پوهېدل خو دومره گران ورته ښکاري لکه له ناسا سره چې کار کوي؛ تر دې ټولو وړ هاخوا یې خپله خواړه ژبه هم نه وي زدکړې چې لیک لوست وړ باندې وکړي. په دغسې یوه حالت کې دوی ټولني ته د خدمت لپاره وړاندې کېږي چې د ټولني د خدمت پر ځای ټولنه مجبوره ده د دوی خدمت وکړي.

اقتصادي حالت:

اقتصادي حالت یې د پام وړ خراب وي. ما مخکې وویل چې زیاتره یې له بې وزلو کورنیو سره اړه لري، له دې امله یې اقتصاد له پيله هم پر خوله پروت وي. مالي حالت بیا د انسان د ژوند له ټولو برخو سره تعلق لري، کله چې د یو چا مالي حالت خراب وي، نو ذهن نارا مه وي، ظاهر یې سره ګډوډ وي، تمرکز نه لري، تر کار یې بې کاري خوښه وي، د بل جیب ته تمه کوي، د کار حوصله ورسره نه وي پاته، له ژونده تنګ کوي، خلکو د ژوند د نعمت او الهي پیرزوينې پر ځای د هغه د سختۍ او بدوالي خبرې زیاتې کوي چې هم خپله له ژونده تنګ معلومېري او هم نور زړه توري کوي. زموږ د ملایانو لویه برخه له دنیا کرکه کوي، دوی د ټولو ګناهونو سر دنیا کني، اصلن دوی محروم دي، کله چې دوی په لاس کې شی ونه لري د خپل زړه د کاذب تسلیت لپاره هغو افکارو ته پنا وړي چې دنیا پکې غنډل شوې ده او هغه کسان ورته ولیان ښکاري چې له دنیا یې مخ اړولی وي. که نه د انبیاء علیهم السلام تگلاره داسې نه ده، هغوی په ښارونو کې مبعوث شوي دي، د خلکو سره اوسېدلي دي، شتمن خلک یې دعوت کړي دي، د مالي نفقې فضایل یې ذکر کړي دي او قران کریم وايي: {رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ} [البقرة: ۲۰۱]

د زدکړو تسلسل:

د زدکړو مهال یې تسلسل هم ډېر خراب وي. ځکه دلته د یوه سیستم مدرسې او پوهنتونونه نه شته چې دوی له یوې درجې ووزي بلې درجې ته امتحان ور کړي او همداسې مخته ولاړ شي.

د دوی زیاتره درسونه پر خپل طبیعت وي، هر کتاب چې یې خوښ وي هغه وایي او کوم چې یې خوښ نه وي هغه ايله کړي همداسې تر اخیره.

زیاتره وخت د مالي مشکلاتو له امله یا هم د کمزوري خوراکي نظام له وجې له یوه ځایه بل ځای ته کډې کوي، له یوې مدرسې بلې ته ځي ډېر وخت یې په سفرونو او رحلتونو کې تېر شي.

د زدکړو تسلسل هغه مهال سره پیوسته کېږي چې د یوه نظام تر چتر لاندې وي، کله چې نظام وجود ونه لري، هر کس د خپل طبیعت له مخې کتابونه لولي، دوی د زدکړو مهال نه پوهېږي چې اینده به کوم کتابونه ورته گټور وي؟ دوی ته نه مهم کتابونه له نامهمو معلومېږي، نه د اړتیا وړ کتابونه په دقیق ډول ورته ښودل کېږي، له دې امله فارغ ملایان وي د عربي گرامر یې نه وي زده، د قران له اصولو سره ناخبره وي، اصول الفقه او اصول الحدیث ورته ناشنا وي، نوي جدید فقهی اصطلاحات او مسایل ورته بیخي د بل فن خبرې معلومېږي، په مجموع کې دوی هغه څه وایي چې زیاتره برخې ته یې اوس ټولنه اړتیا نه لري، په ماضي کې پاته وي، خیال او تصور ور سره وي خو فعلن یې ژوند ته خاصه گټه نه لري.

کله چې د زدکړو بهیر یو لور ته سره پیوست نه وي، مخکې یې له وروسته سره ربط ونه لري، یو د بل تکمیلونکی نه شي، تر یوه چتر لاندې نه وي، د معاشرې اړتیاوې نه پوره کوي، لویه برخه یې پر خیال، تصور او ماضي ولاړه وي، نو دا زدکړې اصلن له لویه سره اړینې بیخي نه دي چې زموږ د زرگونو بلکې لکونو ځوانانو ژوندونه پکې خاورې کېږي.

له ټولني څخه دايمي خپگان:

د وينا مهال مې ملايان ليدلي دي چې له ټولني څخه گيلې کوي، پر خلکو ور غوسه وي او تېره ژبه ورته کاروي. داسې ښکاري چې د خدای خاص مخلوق دی او دا نور خلک يې د دوی رحم و کرم ته ايله کړي وي. په داسې حال کې چې خدای خپل رسول ته هم وايي:

{ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ } [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم يې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به حتمن ستا ملگري ايله کړې وای.

د رسول الله صلی الله عليه وسلم حديث بخاري نقل کړی دی چې وايي: بسروا ولا تعسروا، بشروا ولا تنفروا.

اساني کوئ، سختي مه کوئ، زېری ور کوئ کرکه مه خپروئ.

سخته ژبه پر خلکو تاثیر نه لري، خلک د دې پر ځای چې هغوی ته مایل شي نفرت يې ځنې کېږي، سختي د مشکلاتو دوا نه ده، رسول الله ص وايي: خدای نرم دی او نرمي يې خوښه ده. مسلم

له ټولني خپگان د هغوی لپاره په ژوند کې خورا زیات مشکلات را پيدا کوي، په مرضونو يې اخته کوي، ډېریشن ورته پيدا کوي، انزوا ته يې تېله کوي، توند خويه اموخته کېږي، غوسه ژر ورځي، په تعامل کې مشکلات لري او په ټوله کې د بد اخلاقي او بد خلقی لورته مایل کېږي چې دا د ديني طبقې لپاره ښه نه دي. نه په دې ډول دوی ديني پیغام خلکو ته سم رسولای شي او نه پر خلکو اثر کوي، بلکې په دې ډول دوی دين او شريعت ناسم معرفي کوي چې تر مثبتو نتايجو به يې منفي خورا زیات وي. لکه چې دا هر څه مور اوس په سترگو وینو!

حلاړ څه ده؟

څو کارونه حتمي دي چې د دې وضعیت مخه بدله کړي:

۱/ له نورو هیوادونو په دې برخه کې باید مثبت کارونه کاپي کړل شي، هغوی څنگه نظام ورته جوړ کړی، سیستم یې څنگه دی؟ څوک زدکړو ته جذبېږي او له پيله تر پایه یې میتود څنگه دی؟ که مور په خپل شاوخوا کې هیوادونو ته فکر وکړو نو هغوی زموږ په شان کمزوری نظام نه لري، هلته طالب العلمان دومره خوار هم نه دي او نه دومره بې هنره دي چې یوازې تر ملایي او تدریس پوري یې ټول ژوند ور ټول وي.

۲/ د ماشومانو زدکړې دې د مدرسې او مکتب په نوم نه سره جلا کوي، بلکې لومړی دې ټول یو ځای زدکړې پیل کړي، کله چې هر څوک د تخصص مرتبې ته ورسېږي نو هر څوک دې خپله څانگه انتخاب کړي، شرعیات وایي که طب وایي، عمومي زدکړې به یې یوځای وي، هغه ابتدایي اړینې زدکړې به ټولو کړې وي، هغه لومړي هنرونه به ملا او غیر ملا زده وي، ظرفیتونه به یې ښه شي او د ټولني له نورو اقسارو سره به یوځای اوسي چې د مدرسې او مکتب، یا په اصطلاح د طالب او مکتبي ترمنځ شته فاصله له منځه ولاړه شي.

۳/ د زدکړو مهال باید زده کونکي ځینې هغه کارونه په ښه کړي چې دوی ورسره دلچسپي لري. په کوم شرکت کې کار کول، د کمپیوټر په دوکان کې کار، له دوکانداري یا کاروبار سره اشنا کېدل، ساعت سازي زدکول یا هم په ژوند کې خورا زیات کارونه دي که یې څوک زده کول وغواړي؛ نو ورته غوره به هم وي او ژوند کې به یې ډېر په ښه هم ورشي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱ . ۱

۴/ د زدکړو د جذب لپاره دې معیارونه معلوم شي، که څوک پر هغه معیار پوره وي، نو د لوړو زدکړو لپاره دې ومنل شي او که پر معیار پوره نه وي، نو د دنیوي هنرونو لپاره دې بل ځای قبول شي، خو د شریعت او دین یا له اجتماع سره اړیکه لرونکو څانگو ته دې نه ايله کوي.

۵/ د خطابت او امامت لپاره دې معیار وټاکل شي او دولت دې د یوه خاص میکانیزم له مخې دا کسان غوره کوي، ځکه دوی له اجتماع سره راسن په تماس کې دي او د دوی خبرې و عمل پر ټولنه مستقیم و نامستقیم اغېز لري، څوک چې دې منصب ته راځي حتمن باید نه یوازې دیني علوم یې په کامل ډول خلاص کړي وي، بلکې له ټولنپوهنې، تاریخ، نبوي سیرت او دې ته ورته نورو مهمو علمي څانگو سره هم رابطه ولري چې د مسایلو د بیان مهال د ټولني حساسیتونه او اړتیاوې په نظر کې ونیسي، نه داسې چې په خپلو وعضونو ټولني ته د گټې پر ځای تاوان زیات ورسوي.

۶/ د دیني تخصص لپاره دې یا دولت مدرسې جوړې کړي چې ټول نصاب دې د اړتیا له مخې ورته وټاکي، خصوصي مدرسې دې هم له دولت سره راجستر شي او د دولت جوړ نصاب دې په هغوی هم ومنل شي. که داسې نه کوي نو لکه د نورې نړۍ پوهنتونونه دې جوړ کړي او هلته دې همدا دیني تخصص ته څانگې علمي څانگې وټاکي لکه د الازهر، مدینه یونیورسټي، ام القری پوهنتون، ریاض او داسې نور.

دروغجن او درواغ په ټولنه کې

له زیاتو کسانو مې دا متل ډېر ځله اورېدلی چې د دروغو منزل لنډه وي. دا مې هم اورېدلي چې وايي، دروغ دې شخصیت ته زیان رسوي او رښتیا دې باور پخوي. په اشعارو کې هم دروغ او درواغجن غنډل شوي. شاعر وايي:

دروغجن سپری د عفوې لایق نه دی

په رښتینو باندې عفو ده روا

مگر له دې متلونو سره زموږ په ټولنه کې خبره د دې برخلاف ده. زه چې څومره معلومات کوم، خلک پېژنم او مجلسونو کې گډون کوم، نو تر حقیقت خوښونکي پر درواغجن او لاپو ډېر کسان را غونډه وي. تر رښتیا ویونکي او رښتیا خوښونکي د درواغجنو خبرو ته خلکو ښه غوږ نیولی وي او د مجلس گډونوال زیاتره د هغه لور ته گوري او ورته غوږ وي. زما په گومان دا به یو حقیقت وي چې حقایق ویل ترخه وي او د ترخو هضمول بیا د هر چا کار نه دی. درواغ لکه د هر سپري خیال، دنگې مانی په جوړې کره، خلکو ته ښه زېري ور کره، خلک خوشاله کره، په مجلس کې په لویو خبرو، ښه وعدو، سترو زېرو او لاپو د خلکو زړونه لاس ته کره او څه خپل کار مخته وړه.

نه پوهېرم د نورې دنیا خلک به هم هغه کسان په لویه پیمانه خوښوي چې له حقیقته ځان کاري او د دروغو په نړۍ کې خلکو ته اسمان څکې مانی ښکاره کوي؟ که یوازې موږ داسې یو؟ زموږ د ټولني په ترکیب کې د هغو کسانو پله درنه ده چې تر حقیقي جهان د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱.۳

دروغو یې ثباته نړۍ ورته بڼه ښکاري. له دې امله مو د عوامو تر څنګ لوستي کسان او ان مشهور چارواکي په دروغو عادت دي.

که په دې خبرو کې څوک را سره همنظری نه وي، نو فکر کوم دی د درواغو په ډولونو نه پوهېږي، یا خو پوهېږي، مګر یو شمېر ډولونه د درواغو له لیست څخه باسي. زمور په ټولنه کې درواغجان په خورا ډېرو ډولونو هڅه کوي چې د حقیقت رڼه څېره د خپلو اوهامو د ځادرونو په پلونو کې پټه کړي. دلته یو شمېر کسانو دروغو ته د رښتیا جامې ګنډي. دا جامې ما لیدلې دي. دین ته منسوب کسان په دیني رنگ ښکېدلو جامو کې خپل درواغ پټوي. زمور خلک په ټوکو وایي چې کله ملا درواغ ووایي، نو دوی وایي: مبالغه مو وکړه او که امي درواغ ووایي، بیا ملا وایي، درواغ یې وویل. دا ځکه ویل شوي چې خلکو ته د ملایانو درواغ برېښي شوي دي. خو دا چې دوی خپل ځان ته یو ډول دیني تقدس ور کړی، له دې امله نو خلک مخامخ برید نه شي پر کولای. له عامو کسان سره چې کېږي، دوی هم په خپل ور ځنې ژوند کې له درواغو ځان نه شي خلاصولای. د دوی د درواغو خورا ډېر او دلچسپه میتودونه دي. یو شمېر کسان له حقیقت سره هلته او دلته د درواغو سپړونې ګډوي. دوی چې کله کیسه کوي، نو یو ځای د ځان په ګټه دروغو ته لار سمه کړي. بل ځای په غیر مستقیم ډول ځان ته کمپاین کوي، بیا د ځان ستاینې لپاره د حقیقي کیسې په یوه ګوښه کې کوشنی ځای درواغو ته خالي کړي. کله بیا نوري طریقې هم کاروي.

نور بیا د خدای بوزي بندگان چورلټ درواغ وایي. ما لیدلي دي. که ته یوه رښتني دلچسپه کیسې وکړې چې د مجلس خلکو ته خورا په زړه پورې وي. نو دی سمدستي ستا کیسې ته ورته کیسې را پیل کړي، خو

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۴. ۱

وخت، ځای او کریکتر یې ور بدل کړي. دا نو د درواغو هغه برېښه ډول دی. داسې کسان مې هم ښه ډېر لیدلي چې لاپو درواغجن وي. که دوکاندار وي، د سودا، د ده د مال د ښه کیفیت، د نورو د بد مال، له خلکو سره د ښې گوزارې او داسې نورو په اړه عجیب درواغ کتار کړي، خو دا ډول چې ما څومره لیدلی دی، نو د لاپو په بانه دا درواغ ستا مخ ته بیانوي او فکر کوي چې مخاطب یې لکه یو ووړ بې عقل ماشوم د ده په باډسکو هیڅ نه پوهېږي او هر څه به رښتیا-رښتیا ورته ښکاري. له هر مسلک سره تړلي درواغجان همداسې چمونه کوي.

ځینې بیا هر وخت درواغ نه وایي، خو کله ناکله ښه گېر په خرڅوي. دوی نیمه د درواغو عادت لري. په ور ځنې ژوند کې دوی هڅه کوي چې درواغ ونه وایي. تر یو حده یې هڅه بریالی هم وي، اما عادت بیا هم عادت دی. انو ارو مرو د ورځي یو وخت موکه مومي او په دې توگه د خپل تمرین وخت او موکه له لاسه نه ور کوي.

د ټولني یوه بله برخه کسان بیا د درواغو په څو داسې ډولونو اخته دي چې هر څوک یې دروغجنوالی نه شي ثابتولای. ما داسې کسان لیدلي دي. د مشاهدې خبرې دي. یو چا به لوړ پوړي چارواکي ته د ځان نږدې ثابتولو لپاره یوه داسې کیسه چې د ده تر مخ به شوې وه، مگر ده به رول نه پکې درلود، په داسې بڼه وړاندې کړه چې ځان ته به یې رول پکې ثابت کړ.

کله یو څوک کیسه کوي، مخاطبین د هر پور خلک وي؛ مگر د حقیقت را بر سپره کولو هیڅ مجال نه وي، نو دی په کیسه کې هڅه کوي چې خلکو ته د کیسې، یا بل وار د حال بیانولو، را پور ور کولو او نورو کې ځان هم مهم ثابت کړي. بیخي مشهور کسان په دې مرض

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱.۵

اخته دي او خو واري مې تر مخ داسې څه شوي دي. حتا دې کسانو په مجلس کې شناخته ماخسته ته سترگه هم وهلې چې چانس مې له لاسه مه باسه. د خپل واک او صلاحیت ښودلو په خاطر هم خلک درواغ وايي. یو څوک غواړي ځان چارواکو ته مهم ښکاره کړي، نو د موکې په موندلو هر وخت مزغن درواغ ورته ووايي. د دې برخلاف بیا داسې کسان شته چې عوامو ته دا فکر ور کوي چې دی چارواکو ته زیات نژدې کس دی. د دې لپاره نو کله په مجلس کې نامعلوم نمبر ډایل کړي، کمپیوټر د نفي ځواب ور کړی، دی له ځانه سره لږ په لږ ږغ وايي، د پلاني صیب نمبر هم بند دی خدای دي خیر کړي. کله یوه کیسه کوي چې دی یا حاضر یا نه حاضر، خوشته کسانو ته داسې ښيي چې انو پلاني ماته وویل، داسې وکړه، ما پلاني صیب ته داسې وویل، پلاني شی مې پلاني ته ور کړ یا ده له ما پلاني شی وغوښتی.

درواغ زموږ په ټولنه کې هم خورا ډېر ډولونه لري. زما په گومان په پرمختللي نړۍ کې به تر دې هم زیات او پیچلي ډولونه لري چې د هغه ډول درواغو ویلو چم به لا تر اوسه موږ نه وي زده کړی، که نه له مسلماني سره درواغ ویل خو زموږ اوس یوه پيشه گرځېدلې.

دا چې خلک ولې درواغ وايي؟ نو د دې لاملونه هم ډېر دي او هم پیچلي، خو له دې سره یې زه په دې لیکنه کې د یادولو هڅه نه کوم. ځکه اوس مې لا تر اړتیا زیاتې لیکې کښلې دي، له دې امله باید دلته د پای ټکی ور کړم. والسلام!

۲۸/ دېسمبر/ ۲۰۱۶

کاذب شهرت؛ گټه که تاوان؟

د کاذب شهرت غوښتونکي یوازې زموږ په ټولنه کې ژوند نه کوي. بلکې د دې بېلگي په نورو ټولنو کې هم لیدل شوې دي.

کاذب شهرت دا معنا چې څنگه وي، هغسي ځان نه ښکاره کوي، بلکې تر خپل حقیقت د ښه تظاهر په داسې حال کې کوي چې اصلن هغه ډول نه وي. لکه: یو کس لیکوال دی، اما نوښتگر او مفکر لیکوال نه دی. مگر دی هڅه کوي چې د نورو لیکنې، ویناوې او ژباړې را پټې کړي او تر خپل نوم لاندې یې د دې لپاره نشر کړي چې خپل شهرت زیات کړي او لوستونکي تر اغېز لاندې راولي.

دا پېښې مخکې هم کېدلې، خو د ټولنیزو رسنیو له رامنځته کېدلو سره دا پېښې هم زیاتې شوې دي او هم یې کونکي ژر رسوا کېږي.

کاذب شهرت ځکه ورته وایو چې کوم شی حقیقت ونه لري، نو ضرور به کاذب وي. دا چې یو څوک ځان په نوښتگر لیکوال مشهور کوي، خو هغسي نه وي، نو دا ځان ته کاذب شهرت جلبول دي. یو څوک ځان په ښو اخلاقو معرفي کوي، خو اصلن په خپل کور او ګاونډیانو کې په بد اخلاقه مشهور دی، نو دا کاذب شهرت دی.

ځینې بیا په فیسبوک کې کوښښ کوي چې ځان د بې وزلو مددګار ورسپي. وخت ناوخته له مسکینانو سره د ناستې ولاړې تصویرونه پورته کوي او ځان د هغو غمخوار معرفي کوي. دا په داسې حال کې چې د هغوی د اصلي ربرې لپاره که یې په وس ډېر څه پوره هم وي، لکن که شخصي گټه پکې ونه ویني؛ کار ورته نه کوي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱.۷

گن شمېر چارواکي شته چې ظاهرن د فساد و خیانت پر ضد چیغې وهي. خوګ بیا له کعبې شریفې سره خپل عسکونه اخلي او تر مور یې را رسوي. نور بیا په نورو طریقو د کاذب شهرت د تر لاسه کولو هڅه کوي. کاذب شهرت له عباداتو تر معاملاتو، له اخلاقو تر سیاسته، له شخصي ژونده بیا تر ټولنیز ژونده زموږ په رگ-رگ کې ځای نیولی.

کاذب شهرت ډېر بد مرض دی چې زموږ په ټولنه کې ورځ تر بلې سرایت کوي. دا شهرت له گټو سره تاوانونه هم لري. که یو لور ته انسان ته شهرت ور کوي، نو بل لورته انسان په لیکوالي، عباداتو، معاملاتو، مسوولیتونو او د ژوند په نورو مهمو برخو کې په درواغو اخته کوي.

کاذب شهرت خلکو ته کاذب تسکین ور کوي. د دې لپاره چې یو خوګ پر خپلو ظرفیتونو کار وکړي، ظرفیت رالور کړي، هنرونه او کمالونه زد کړي او په حقیقي کار او زیار ځان ته د شهرت زمینه برابره کړي، د کاذب شهرت تېري د دې برخلاف لکه تېری چې په سراب پسې ځي، دوی هم د خپل ژوند لپاره همدا د کاذب شهرت لار غوره کړي. یعنې خلک د هنر له زدکړو، ظرفیتونو لوړولو، کمالونو زیاتولو او... څخه راگرځوي.

د کاذب شهر تېري خلک لت اموخته کوي. یو کس تر ښه زیار وروسته یوه تخلیقي لیکنه کوي، بل یې ترې پټه کړي او د جملو په لېر تغییر یې په خپل نوم نشر-کړي. یو د یوې مسلې په اړه خپل فکر بیانوي، بل سمدلاسه راغوټه شي او د هغه فکر غلا کړي په خپل نوم یې خلکو ته وړاندې کړي.

یو خوګ ښه وړه جمله لیکي چې هم یو ترکیب خوندور وي او هم د محتوا له مخې د لوستونکو زړونو ته لار کوي. بل یې پټه کړي،

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۸.۱

اوونۍ، میاشت او یا څو میاشتي وروسته یې پر خپل وال کېنېږدي او په هیڅ ډول نورو ته دا اشاره لانه و رکوي چې دا بل کس جمله ده یا هم مې په خپلو الفاظو کې د بل فکر بیان کړی.

د کاذب شهرت بل زیان دا دی چې د نورو حقونه پکې تر پېنولاندي کېږي. کار یو کوي او نوم د بل یادېږي. خولې یو توی کړي او رنگ د بل ښه کېږي. زحمتونه یوه تېر کړي وي او خلک بل ته شاباسونه ور کوي. انرژي د یوه کس مصرفېږي او بل چې د لټې ژوندی مثال وي، د هغه له کار او زیار څخه په گټې اخیستنې د خپل ځان لپاره فرصتونه گوري. گټې تر لاسه کوي، نوم کوي، خلک یې عزت کوي، ټولنه کې یې دروند نوم یادېږي. دا ټول د بل د زیار نتیجه وي چې صله یې په ناسم او غیر قانوني ډول بل کس وړي.

کاذب شهرت د شریعت له مخې ریا، د قانون له مخې ناروا، د انساني اخلاقو له مخې یو پرېوتی کار او د ادب و فرهنگ په ډگر کې یوه غلا ده. د کاذب شهرت تر لاسه کول د وجدان وژل دي. له قانونه بغاوت دی. انساني شرم تر پېنو لاندې کول دي. د بشري غیرت قتلول دي. په دنیا کې غلا و ریا ده او په اخرت کې رسوایي او د عذاب وړ کړنه ده.

۱/۱۲/۲۰۱۷

له علماؤ سره د ټولني چلند

زموږ د ټولني د عالمانو په اړه چې ما د حکومت له کسانو سره خبرې کړې دي که د ولس، هغوی زیاتره گیلې ترې کوي. دوی فکر کوي چې یو لورته ظرفیتونه پکې کم دي، بل لور ته یې تولید زیات شوی دی، بیا هغه خدمت چې ور له غاړې دی هغه یې په سم ډول نه دی ادا کړی او بل خورا بې زغمه دي؛ یعنې له ټولني او نظامونو سره په گوزاره کې یې ډېری پاتې راغلي دي.

اما دا نیوکې به پر خپل ځای سمې وي، خو که عالمان د ټولني او نظام په وړاندې مسوولیتونه لري، نو ټولنه او نظام یې هم د عالمانو په وړاندې لري. زموږ په جامعه کې چې د عالم کومه وظیفه ده، دا ولاکه یا د هغه له شان سره مناسبه ده یا د هغه له زدکړو سره سمون لري.

زموږ یو مشکل دادی چې کارونه مشخص نه دي. ملا ته مو دومره کارونه ور له غاړې کړي دي چې مزدور یې ولاکه وکړي. په دولتي ادارو کې مو تر اوسه همدا حال دی؛ کار مشخص شوی نه دی هر څوک د بل په کارو کې مداخله کوي او ټیټ پورې کسان د زیاتو کارونو له امله ستړي وي او لوړپېرې مزې ورته کوي، ځکه لومړی ورځ دا نه شته چې ته د همدې کار لپاره یې خپل کار به کوي په نورو به کار نه لرې او نه به بل څوک په تا اضافه کار کوي. کله چې د حکومتي دندو دا حال وي، نو ټولنه خو تر حکومت هم غیرمنظمه ده، له دې امله نو هلته خورا زیاته بې نظمي ده.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۱

زموږ د کلي ملا و؛ لمونځ یې هم راکاوه، د ضرورت مهال یې وعظ هم کاوه، جنازې ته به هم ولاړ و، که به بل کلي کې فاتحه وه هم به تلی، د کلي پر فاتحه یا تعزیت به هم څو ورځې ناست و، د مریض پوښتنه به د هغه په اقتدا کې کېده، کور یې هم ور له غاړې و او په جومات کې به مو طالبان هم ورته ساتل چې درسونه ورته ووايي؛ له دې هر څه سره به مو د کلي ماشومان هم د ملایانو له غاړې وو چې په ابتدایي دیني چارو یې خبر کړي هغه به مجبورن طالب ته ور له غاړې کړي وو.

دا ټول کارونه یوه لور ته، له ملا سره به د کلي هغه کس هم خبره بنده کړې وه چې په کلي کې نه؛ په کور کې یې هم چا ولاکه خبرې ته اهمیت ور کاوه؛ اما د مسجد په ملا به د هغه هم کار و، په چارو کې به یې لاسوهنه ور کوله او د هغه د کارونو په اړه به یې عامه مجالسو کې نظر ور کاوه چې دا څنگه ملا دی، هغه او دغه کارونه کوي؟!

ښه! دا کارونه ټول یوه انسان ته ور له غاړې شول، په مقابل کې ټولنه څه ور کوي؟

د کلي خلک د حاصلاتو پر وخت ملا ته زکات یا عشر ور کوي یا په واړه اختر کې سرسایه!

پوښتنه داده چې که زکات ملا ته د هغه په مزدوري کې ور کوي، نو خدای ته چیش ور کوي؟ که خدای ته زکات، عشر- او سرسایه ور کوي، نو ملا ته یې چیش ځانگړي کول چې د هغه کار په وشي؟ خلکو زکات هم د خدای؟ لپاره ور کاوه او هم یې د ملا غاړه په خلاصوله؛ که ملا مسکین وي، نو له امامت پرته هم د دې مستحق دی، نو بیا یې له امامته پرته ولې نه ور کوي؟ که دا هر څه په امامت پوري اړه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۱۱

لري، بیا یې د خدای لپاره چپش ور کول هغه فرض زکات، عشر- او واجبه سرسایه؟ په دې ځای کې خلکو تر اوسه دا نه ده مشخصه کړې چې د خدای لپاره ده که د ملا؟

دا مشکلات پر خپل ځای؛ بله خوا ټولنه په هغه ملا پسې ګرځي چې یا یې خپل وي، یا هم د دوی خبره ومني، خلک چې څه ورته وایي، هغه یې ومني او په پټو سترګو د کلي له مشر او خلکو سره پر لار ولاړ شي. نور دوی ته د ملا ظرفیت مهم نه دی، دوی ته دا مهمه نه ده چې ملا څومره په خپل مسلک کې تکره دی؟ څومره پر سنت او فقه برابر مور ته لمونځ را کوي؟ څومره سم احکام راته بیانوي؟ له هغه سره زمور د دیني چارو او اخرت څومره فکر دی؟

کله چې یوه ټولنه په قصدي ډول له خپل هغه رهبر سره داسې عمل کوي چې تقدس یې هم مني، مقدسه چاره یې هم ور کړې وي او په ټوله کې دوی د هغه او د هغه د مسلک په وړاندې دومره بې تفاوته شي، نو بیا له ملا ولې گيله وشي؟

عرضه د تقاضا موافق وي، ټولنه چې د هر ډول کیفیت توکي غواړي نو عرضه هم د هغه ډول کیفیت شیانو کېږي، زمور ټولنه چې له ملا څخه کیفیت نه غواړي، کمزرفه او باظرغه ورته بې توپیره وي، نو دا که یو لورته د مسوولیتونو په اداینه او پېژندنه کې ستونزې ایجادوي، بله خوا پر تعلیمي ژوند باندې هم اغېزه کوي. یو څوک ډېر تکلیف کوي، بل څوک هغسې نه وي، کله چې فارغ شي، نو هغه کمزرفه ته په ټولنه کې ځای ور کول کېږي او هغه کوشنې هک حیران پاتېږي، کله چې په ټولنه کې د دیني علومو زده کونکي دا حال ویني، هغوی چې د ژوند په ژورو او لوړو باندې لا سم نه پوهېږي تجربه یې نه شته، نو د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۱۲

درسونو مهال کوبښښ نه کوي؛ ځکه دوی په دې فکر وي چې که هر ډول فارغ شم په ټولنه کې دا گنجایش شته چې ځای شم نو تکالیفو ته څه اړتیا ده؟

دا لړۍ پسې زیاتېږي، کله چې په بازار کې بې کیفیته توکي زیات شي، نو نرخونه یې هم رالوېږي او د هغه توکي ارزښت خپله د زیاتې بې کیفیته عرضې له امله را کمېږي.

د دیني فارغانو سره زموږ چلند خورا پر زړو معیارونو ولاړ دی. یو طرف ته دلته فقر دی، خلک په زامنو د دیني زدکړو تر څنګ نورې زدکړې او هنرونه نه زده کوي او دا کسان یوازې تر یوه مسلکه رامحدودېږي، همدا فقر بیا دې مسلک ته دز یاتو کسانو د راتلو سبب هم شوی دی چې لامل یې وړیا زدکړې دي. بل لور ته زموږ تعلیمي نصاب ډېر زوړ دی چې نویو بشريو غوښتنو ته پکې لازمه پاملرنه نه ده شوې. د علومو چټک پرمختګ د دې سبب شو چې د دې حوزې کسان شاته پاته شي، له اړتیا پرته ځینې تر وخت تېر اکسفایر نظري علوم ووايي چې نه په اخرت کې ورته ګټه لري او نه په دنیا کې هنر بلل کېږي چې مادي ګټه ځنې تر لاسه کړي.

په دې ډول دا غریبان خورا کمزرفه فارغېږي، یو لورته په ټولنه کې د ځان ځایولو لپاره اړ دي چې د خلکو غوښتنې ومني، په دې توګه خپل قشر ته زیان رسوي، ځکه حیثیت یې سپک شي او خلک بیا ټولو ته په هماغه نظر گوري چې دوی تجربه کړی وي. بل لور زیات کسان وي چې د خدمت موکه ټولو ته نه پیدا کېږي، داسې هنرونه ورسره نه وي چې په نورو چارو کې ځانونه مصروف کړي او ځانته یو حاله روزي پیدا کړي؛ دا زیاتوب که یوه لور ته د هغوی حیثیت ته صدمه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۱۳

رسوي، نو بل لور ته د زیاتو مشکلاتو او جنجالونو سبب هم کېږي چې مور یې په خپله ټولنه کې شاهدان یو؛ حتا په اوسني وخت کې دغسې کسانو ته ځینې استخباراتي کړۍ هم لاس ور کوي چې کار نه لري، نو هغوی د خپلو گټو د خونديتوب لپاره یوه مشغله ورته پیدا کوي او د هغوی د گټو خونديتوب بیا زموږ د گټو په تخریب کې وي.

زموږ ټولنه د دیني فارغانو د منلو او جذب لپاره هیڅ معیار نه لري، که څه هم په نوره دنیا کې د دیني زدکړو لپاره پر معیار برابر مرکزونه وجود لري، هلته پلټنې شوي استادان ټاکل شوي وي، د تعلیم مهال هر کال زده کونکي امتحان ور کوي چې د هغه په سند کې د هغه د ظرفیت ذکر کېږي او هر څوک یې له سنډه هم ظرفیت معلومولای شي، بیا ټولنه د هغوی د منلو لپاره خپل معیارونه لري، که په هغه معیار پوره نه شي نو هر څومره که د دیني علوم فارغ وي او ځان خدمت ته وړاندې کړي، خو ټولنه یې نه مني، نو هغوی اړ دي چې د ټولنې پر معیارونو ځانونه برابر کړي، هغه شرایط حتمي په ځان کې پیدا کړي چې خلک یې په یوه دیني عالم کې وجود لازمي بولي.

همدا شان په نوره نړۍ کې دولت هم دې ستونزې ته متوجې شوی دی. هغوی خپل تعلیمي مرکزونه لري او له هغه ځایه فارغ کسان پر هغو شرایطو پوره وي چې دولت یې د خپلو ادارو لپاره یوه برخه کسان جذب کړي، دوی د خپل نصاب په چمتو کولو کې د دیني زدکړو ترڅنګ نورو هنرونو ته هم پام کړی وي چې د دیني فارغانو یوه برخه کسان دولت ته ځي، یوه برخه یې ټولنه جذبوي، یوه برخه یې خصوصي سکتور کې ځان ځایوي او یوه برخه یې خپله هم ځان ته کارونه پیدا کوي چې په دې ډول د دوی د بېکارۍ مخه نیول کېږي. یو

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۱۴

مهم شی د نورو هیوادونو په اړه دا هم دی چې هغوی تر تقاضا زیات تولید او عرضه نه کوي، هغوی خپله ټولنه گوري، خومره چې د سروې گانو له مخې تقاضا وي په هماغه اندازه عرضه کوي چې نه د هغوی حیثیت ورسره داغداره کېږي او نه د لوستي کسان بې کاره پاتېږي چې بیا په نه شي پر ټولنه ځان وپلوري یا هم پر ټولنه تحمیل شي یا یې د بل هیواد استخباراتي کړۍ د ځان لپاره جذب کړي.

دا یوه لویه ستونزه ده؛ له دې ځایه زموږ ټولني ته زیات مشکلات ور پېښ دي. دا خلک چې دیني زدکړې کوي، له انسانیت سره سره زموږ د ټولني غړي دي، زموږ جامعه د یوې مذهبي ټولني په توگه دې کسانو ته اړتیا هم لري، اما له دې ټولو حقیقتونو سره ولې له دوی سره داسې معامله کېږي؟ ولې یې مسلک ته په ښه سترگه نه کتل کېږي؟ ولې د هغوی لویه برخه بې کاره پاتېږي؟ ولې هغه مسوولیتونه چې باید دیني فارغانو یا عالمانو ترسره کړي وای، دلته یې زموږ مذهبي کسان نه کوي؟ دا مشکلات دي؛ په دې کې یوه برخه کې هم دولت تر یوه حده ملامت دی، هم ټولنه او هم خپله دیني عالمان. یوه دقیقه څېړنه کولای شي چې دا ستونزې او عوامل یې مشخص کړي، حللارې ورته په گوته کړي او دولت، ټولنه او عالمان یو بل ته په لاس ور کولو د دې ستونزو د ختمولو لپاره لاس په کار شي.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۲

ولې

کله چې په یوه شي نه پوهېږو، یا د یوه شي په اړه شک لرو یا هم غواړو د یوه شي په اړه خپل دریځ نور هم پیاوړی کړو؛ نو په اړه یې (ولې) وایو او پوښتنه کوو.

ولې په ژوند کې ډېر مهم دی. د مشهور یوناني فیلسوف سوکرات په اړه ویل کېږي چې هغه خلکو ته د شیانو په اړه پوښتنې پیدا کولې. د سینووه په نوم چې کوم کتاب لیکل شوی په هغه کې کریکتیر ته چې د فرعون ډاکټر دی همدا دنده ورکول شوې چې خلکو ته د هر شي په اړه همدا د ولې پوښتنه پیدا کړي.

پښتون شاعر هم د (ولې) په اړه یوه بیت کې وایي:

نور که د ښېگڼې وس دې نه رسي امجده
خلکو ته ذهنونو کې سوالونه اچوه

زموږ په ټولنه کې یوه لویه بدمرغي دا ده چې د ولې فرهنگ مو سم نه دی غوړېدلی. دلته ولې عیب بلل کېږي. یو کس فکر کوي چې د دې شي په اړه که ولې ووايم؛ نو نور به فکر وکړي چې زه ناپوه يم، کم علمه يم، په دې ساده شي لانه پوهېږم، شخصیت ته به مې زیان ورسېږي.

په داسې حال کې چې څومره زه پوهېږم، زموږ ټولنه کې خلک بېخي د ساده شیانو په اړه نه پوهېږي. خو د ولې نه ویل هم د شخص په ځان کې دننه لاملونه لري او هم د یوه کس له شخصیته بهر. زموږ ټولنه هم داسې نه ده جوړه چې یو څوک په ښه جرات پوښتنه مطرح

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۱۶

کړي او بل یې یا ښه ځواب ورکړي یا په لوی زړه ورته ووايي چې نه پوهېږم.

زموږ په ټولنه کې د ځینو شیانو په اړه خاموشي تحميلي ده. ځیني رواجونه، عادتونه، کارونه او... هم تپل شوي غونډې دي. زموږ په ټولنه کې بیخي ډېر شیان شته چې په اړه یې د ولې خبره مطرح کړو. اما نه مو ده کړې او یا نه شو کولای.

یو بل شی هم د ولې په ورکولو کې رول لري. په ټولنه کې شته جهالت هم ددې عامل بللای شو چې زیاتره وگړي د زیاتو شیانو په اړه ذهن کې پوښتنه پیدا نه کړي. که پوښتنه وهم کړي، نو ځواب دا وي چې ستا یې له دې سره څه؟ ته په دې نه پوهېږې! یا دې ته ورته نور نامناسب ځوابونه.

دا لوړ ځوابونه د خلکو جرات وژني. زموږ زیاتره کورنۍ ماشومانو ته په مجلس کې د گډون او خبرو حق نه ورکوي. کله چې یو څوک له ماشومتوبه همداسې بې (ولې) وروزل شي؛ نو په لویوالي کې هم پوښتونکی ذهنیت نه لري.

زموږ د کلتور ډېري برخې نن تر پوښتنې لاندې راځي. اما څوک جرات نه لري. یو ښه مثال یې دا تیر ۴۰ کلن جنګ دی چې ترننه یې څوک په اړه د ولې خبره نه شي مطرح کولای.

که ووايو چې ولې یوه پلا د روس خلاف د امریکا، عربو او پاکستان په مرسته او وسلو (په اصطلاح) جهاد روان و، چې نتیجه کې یې نظام خراب او ملت و وطن یې له پښو واچول. بیا طالب د مجاهد پر ضد وسله واخیسته اووه کاله یې د شر او فساد خلاف جهاد؟ وکړ؛ دا جنګ لا هم پای رسېدلی نه و، چې د امریکایانو راتګ ته مختلفو ډلو،

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۱۷

حزبونو او گوندونو لار جوړه کړه. له راتگ سره سم یې پر خلاف نن بیا د روس، چین، ایران، عربو او پاکستان په مرسته جهاد! روان دی.

دلته پوښتنه چا ته نه پیدا کېږي چې اخیر دا څه روان دي؟ ولې روان دي؟ د چا په گټه روان دي؟ اهداف پکې څه دي؟ زه چې څومره پخواني مجاهدین او اوسني طالبان پیژنم نو ۹۰ سلنه یې د جهاد له شرایطو، تعریف او تگلاري سره نااشنا دي.

اما عملن ولاړ دي نظام خرابوي، وطن وړانوي، خلک قتلوي او په هېواد کې د هر پرمختگ مخنیوی کوي. دلته په دا ۴۰ کاله نه ملت ته او نه مجاهد ته دا پوښتنه پیدا شوه چې اخیر دا جهاد خو به هم یوه نتیجه لري؟ دلته یې موږ ولې دا ۴۰ کاله نتیجه نه ده لیدلې یوازې د هېوادوالو وژنې روانې دي او ټول وطن مو کنډیکېر کړ؟

که موږ له وخته پوښتونکی ذهنیت در لودای؛ نو حزبونو، ملایانو، جهادیانو، طالبانو، توپکیانو، حکومتونو، زورواکو، جنایتکارانو، سیمه ییزو استخباراتو او نړۍ والو ترهگرو سازمانونو او دولتونو به دومره لوبې نه راباندې کولې. ولې پر مختگ ته لار برابرې. ذهنونه روښانه کوي. د شیانو عمق ته مو رسوي. خلک د بیان ازادې په ترلاسه کوي. لنډه دا چې ولې د انسان له ژوند سره تړلې ده. که ولې نه وي؛ هلته به ژوند جامد وي. ذهنونه به تیاره وي. نوښتونه به په ټپه ولاړ وي. انسان به له کړاو سره مخ وي. ټولنه به وروسته پاتې وي. پر ملت او ولس به یو څو زورواکي، مفسدین، جنایتکاران، مذهبي مافیا، شتمن، د نورو گوداگیان او جاسوسان واک چلوي او په دوی کې به دومره څوک نه وي چې د روان حالت په اړه یوازې (ولې) ووايي.

ادبستان چې ما ولوست

په فیسبوک کې مې د دې کتاب د چاپ خبر ولید. زه ورته خوشاله سوم. کتابخانې ته ولاړم او له دې کتاب سره مې څو نور هم د لوست لپاره انتخاب کړل. لومړی مې د ملا ضعیف کتاب مطالعه کړ. له سریزې بیا تر پایه مې نقدونه پر لرل، خو د ځینې نزاکتونو له امله مې اوس مناسب ونه گڼل. بیا مې ادبستان ته مخه کړه. ما مخکې هم د اجمل ښکلي ادبي زاویې، د نړۍ ادب او د ژباړې په اړه لیکلې مقالې لوستې وې. په دې کتاب کې مې ځینې ځایونه په نښه کول چې ما له خپل لیدلوري پرې نقد در لود.

د کتاب پر سپینه ورکه، اخیر دا په نښه شوي ځایونه ښه ډېر شول او ما هم پر دې مطالبو د خپل نظر د اظهار لپاره یوه لیکنه غوره وبلله. که څه هم اجمل ښکلی تکړه لیکوال دی. لیکنې یې زموږ لپاره غنیمت دي. له ادبستان او نورو کتابونو یې ما ډېر څه زده کړي دي. اما په دې کتاب کې یې ځینې ځایونه ما ته د نقد وړ ایسي. زه یې په دې لیکنه کې د کتاب له حوالو سره خپل نظر هم یو ځای لیکم. یا به واقعن استاد ښکلی تېروتي وي یا به زه خطا یم. که هغه تېروتي وي؛ نو اینده چاپ کې ممکن دا اصلاح کړي او که زه خطا وم نو لوستونکي به ما متوجې کړي.

په ۷ مخکې د سپنوهه په اړه لیکي:

ادبیات له مور سره د ژوند په پېژندولو کې مرسته کوي. چا چې سینووه لوستی، تر بل هر هغه کس ژوند ښه پېژني، چې سینووه یې نه دی لوستی. (ادبستان: ۷)

دا به و منو چې سینووه تر یوه حده ښه کتاب دی. ما لوستی دی او د مطالعې پر وخت یې ځان تر پایه راندي وکوت. مگر په دومره زیاتوب نه ارزي. بیا که د لیکوال همدومره خوښ شوی وي، نو دا به د ده خپله شخصي تجربه وي، اما حتمي نه ده چې د لوستونکي نظر د ده په شان وي. لیکوال خپله پر شعرستان د نقدونو په لړ کې دا نقد هم کړی چې لیکوال (درمل) د خپل ذهنیت له کړکۍ لوستونکي ته هم کتلي. اما دلته یې خپله هم هغه کار کړی چې پر درمل یې له همدې امله نقد کړی و. زه ډېری داسې کسان پېژنم چې د سینووه نوم یې هم نه دی اورېدلی اما ژوند سم پېژني. مور د ښه ډېرو تېر و انسانانو په اړه هم معلومات لرو چې سینووه د هغوی په وخت کې لیکل شوی نه و، اما ژوند یې سم پېژندی. دا الفاظ زما په اند له مبالغې خالي نه دي. د استاد ښکلي په شان لیکوال باید داسې زیاتوب ونه کړي. که دوی هم له خپلو الفاظو او جملو سره پام ونه کړي او په کتاب کې لیکلې جملې یې له زیاتوب او مبالغې ډکې وي، نو له نورو کشرانو گيله نه شي کېدای ځکه هغوی یې له دې مشرانو لیکوالو زده کوي. د استاد په شان لیکوال باید په لیکنه کې له خپلو جملو سره دومره دقت وکړي چې تر خپله وسه یې هېڅ توری او جمله نه زیاتوب وي او نه زاید. اما په کتاب کې یې د داسې مثالونو لیدل مور لږ ناهيلي کوي.

د ادبستان په ۱۰۵ مخکې لیکي:

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۲

که لیکنه راته تازه فکر رانه کړي او پر خپل ذهنیت مو شکمن نه کړي، مطلب دا چې په مور کې یې مثبت بدلون نه دی راوستی او خپل مسوولیت یې نه دی تر سره کړی.

زه د استاد له دې پاراگراف سره موافق نه یم. ټوله پړه پر لیکنه او لیکوال وړ اچول انصاف نه دی. ځینې وختونه لوستونکي داسې وي چې له لیکنې څخه هغه مطلب نه شي اخیستی چې لیکوال پکې ځای پر ځای کړی وي. ما داسې لوستونکي لیدلي چې له واضحو لیکنو یې هغه مطلب نه دی اخیستی چې لیکوال تر لوستونکو د هغه رسول غوښتل. دلته به ولې پړه پر لیکنه او لیکوال وړ اړوو؟

لیکوال هغه مهال ملامت دی چې په لیکنه کې یې لوستونکي ته نوی فکر په سم ډول رسولی نه وي. لیکنه یې ستونزې ولري. نوی فکر پکې نه وي. که خبره د دې برخلاف وي، نو بیا لیکوال او لیکنې ته د ملامتیا گوته نه نیسو، بلکې لوستونکي دي لیکنه په دقت ولولي او هلته شته مطالب دي را برسېره کړي.

استاد ښکلی په ۱۰۷ مخکې لیکي:

رنسانس نویو ساینسي پر مختگونو ته لار جوړه کړه او ساینس په اروپایي ذهنیت کې ژور بدلون راووست. فلسفه یې تجربې مېتود ته رانښکله او عقل پر ځای پر حواسو تکیه ډېره شوه.

دلته له دوو خبرو سره جوړ نه یم. ساینس یوازې په اروپایي ذهنیت کې بدلون نه دی راوستی، بلکې د نوري نړۍ ذهنیتونه یې ښه پوره بدل کړل. نو یوازې اروپایي ولې یاد شوي؟ صرف دومره به یې لیکلي وای چې ساینس په اذهانو کې ژور بدلون راووست، د یو ځای ذکر ته اړتیا نه وه.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۲۱

بله خبره دا چې که فلسفه تجربی مېتود خپل کړي، نو بیا د ساینس او فلسفې پولې سره ګډې نه شوې؟! مور ساینس داسې تعریفوو چې پر تجربه ولاړ علم ساینس دی. د فلسفې په اړه وایو چې پر ماوراء الطبیعت بحث کوي یا که ووايم فلسفه یوازې عقلي دلایلو باندې اتکاء کوي تجربې ته چې خبره ورسېده، نو فلسفه پاته نه شوه؛ بلکې ساینسي مرحله شروع کېږي.

که د استاد ښکلي هدف دا وي چې فلسفه د خپلو ادعاوو د اثبات لپاره ځینې ساینسي مېتودونه کارولای شي، نو زه هم مشکل نه وینم. اما دلته لیکلې جمله بل څه افاده کوي. د ټولې فلسفې په اړه د تجربی مېتود خبره شوې ده چې د ساینس او فلسفې پولې پکې ماتې شوې. یوه بله ستونزه له (عقل) توري سره د (د) نه شتون دی، چې جمله کې یې مشکل جوړ کړی دی. که استاد ښکلی ارادي داسې جمله لیکي، نو زما په اند ویلو کې مشکل پېښوي، نه پوهېرم دوی به یې هم ورسره لري که نه؛ خو زه ور سره ستونزه لرم. یا که ټایپي تېروتنه وي، نو یوازې دا یوه نه ده بلکې کتاب تر ۵۰ ځایه نورې تېروتنې هم لري چې اینده باید اصلاح شي.

په همدې مخکې د تیورۍ په اړه لیکي:

د تیورۍ بنسټ پر فرضیې ولاړ دی. فرضیه چې کله په دلایلو ثابته شي، بیا ترې تیوري جوړه شي او په ټولنیزو علومو کې د یوه قانون په توګه ومنل شي. (ادبستان: ۱۰۷)

د تیورۍ په اړه د استاد له دې دریغ سره جوړ نه يم. ما داسې اورېدلي او لیدلي دي چې تیوري خپله ناثابت نظر ته وایي. ځکه خپله استاد په (۱۰۹) مخکې کاري: نوی تیورسن پر زړو تیوریو باندې فکر

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۲۲

وکړې، ډېر څه ورته پکې ناسم ښکاره شي او پر بنسټ یې د څه منلو او د څه ردولو د مېتود له لارې د زړې تیورۍ پر بنسټ او مخالفت کې خپله نوې تیوري ورغوي.

دلته یې ویلي چې نوی تیوريسن د څه منلو او ردولو په مېتود بله تیوري ورغوي. که تیوري یوځل په دلایلو ثابته شي او د قانون په توگه هم ومنله شي نو بیا یې ردوو ولې؟ ثابت شی خو باید ومنل شي؟ دا دوی خبرې تر خپل منځ سره تکر دي!

په ټولنیزو علومو کې د تیورۍ اصطلاح هم نوې ده. تیوري په ساینسي علومو کې استعمال لري اما ټولنیز علوم تر اوسه د تیوري په نوم کومه اصطلاح نه لري. دا هم د تامل وړ ځای دی.

یو بل ټکی د قانون ذکر دی. قانون خپل تعریف لري، هر ځای یې ذکر کول سم نه دي، دلته د قانون یادونه زما په اند سمه نه ده.

په (۱۰۸) مخکې د څېړنې او تیوري فرق بیانوي:

پر دې بنسټ موږ په علومو کې له دوه شیانو سره مخېږو، چې یوه ته څېړنه وایي او بل ته تیوري. یو څېړونکی او بل تیورسن.

البته په همدې مخکې تر یوه پاراگراف وروسته بیا داسې کاري:

زموږ خو ان څېړنې هم له تکراري خبرو ډکې دي؛ نو چې څېړنې مو داسې نادقیقې او تکراري وي، د تیورۍ ایجاد څنگه ممکنېدای شي؟

که تیورۍ څېړنې ته اړتیا نه لري، نو بیا د اثبات دلایل ورته له کومه شي او د څېړنې په نه شتون کې د تیورۍ نه ایجاد ولې ناممکنېږي؟ ځکه څېړنه بېل شی ده او تیوري له څېړنې پرته ایجادېږي، نو یو تر بله یې سره تړلي ولې دي؟

په (۱۳۸) مخکې راغلي:

زموږ مورخانو چې له ادبیاتو استفاده نه ده کړې، دا تصور یې هم پر ذهن حاکم و، چې ادب ټول دروغ دي او تاریخ ټول رښتیا؛ خو چې څیر شو، خبره سرچپه ده. وایي، چې له تاریخه نېټې او د اشخاصو نومونه لرې کړې، ټول دروغ دي او په ادب کې چې کرکټرونه او نیتې په پام کې ونه نیسې ټول رښتیا دي. ادب د عامه ذهنیت ښکارندویي کوي او د تاریخ کار له عامه ذهنیت سره دی.

زما په اند دلته استاد ښکلي له تاریخ سره یو څه بې انصافي کړې ده. د تاریخ په اړه دومره منفي نظر لوستونکو ته ورکول هم ښه نه دي. لیکنه یو لیکوال د ځان لپاره نه کوي، بلکې لوستونکي یې په نظر کې وي. د استاد دا دریځ چې خبره سرچپه ده، یعنې تاریخ دروغ دي، زما په اند ناسمه ده. تاریخ کې درواغ ځای شوي دي اما په دومره لویه پېمانه هم نه دي چې که نیتې او د اشخاصو نومونه ځنې وباسو نو یوازې دروغ به پاته شي. د تاریخ په اړه باید استاد ښکلی په ډېر دقت تल्ली وای. د لویو لیکوالو په ټولنه کې ښه ډېر پیروان هم وي، نو چې استاد د تاریخ په اړه دا دریځ خپلوي، د پیروانو به یې څه حال وي؟

یو لیکوال باید په لیکنه کې تر احساساتو لاندې را نه شي، که احساساتي هم شي، خو کنټرول یې باید له لاسه ور نه کړي. که مورخ د ادب په اړه ناسم دریځ لري، نو ایا ادیب به هم د تاریخ په اړه هغه دریځ خپلوي چې مورخ یې د ادب په اړه لري؟ دلته استاد ښکلي د مورخ دریځ غندلی خو خپله یې بیا د تاریخ په اړه بې انصافي کړې ده. مورخ یو له افراطه راگرځو، خو خپله هم تر حد ورسره وزو.

په (۱۲۳) مخکې استاد لیکي:

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۲۴

په پارسي، اردو (او پښتو) شاعري کې ښځه د معنا پنځگره فاعله سرلې ده نه، بلکې د لېوي ستړاس په اند يوه تېره هېره کلمه ده. دلته په لومړۍ جمله زه بيخي نه پوهېږم. يا به زما کمزوري وي يا هم ممکنه ده د ليکوال ناسمه ژباړه وي. دا هم احتمال لري چې کمپوزر غلطې کړې وي. ځکه زموږ کمپوزران هم په ليکنو کې گوتې وهي. زموږ له ليکنو سره يو وخت همداسې معامله شوې وه. د نورو کتابونو په پرتله دې کتاب کې ټايپي تېروتنې هم خورا زياتې دي. پر شعرستان ليکنه کې يې يوازې ۶ واره د کتاب شمېرې ناسمې ليکلې دي. کمپوزي غلطۍ کې تر ډېره ليکوال نه ملامتېري خبره ادارې ته متوجې وي. البته يادونه يې ځکه لازمه بولم چې اينده ايډيشن کې يې بايد له دې تېروتنو پاک کړي.

۲۰۱۸ / جنوري / ۴

پر کتاب باور

په دې لیکنه کې د هغه باور په اړه خپل دریځ روښانه کوم چې موږ یې پر کتاب لرو. پر کتاب د باور په بحث کې د کتاب لیکوال، ژباړن، خپرندویه اداره او هم خپله د کتاب محتوا اړینه ده.

یوه ورځ د کندهار د اطلاعاتو او کلتور په ریاست کې ولاړ وم. یوه ملګري د ریاست له کتابتون څخه د (درې کیسې) په نوم یو کتاب را واخیست چې اکاډمیسن عبدالشکور رشاد ترجمه کړی و. ما پوښتنه ترې وکړه چې له کیسو سره مینه لري؟ ده ویل، نه؛ البته دا کتاب رشاد صاحب ژباړلی؛ حتمن یو څه پکې شته.

استاد اسد الله غضنفر په خپل کتاب کلتور او ټولنه کې لیکلي چې فارسي ژبې ته ډېرې ژباړې کېږي اما ټولې یې د اعتبار وړ هم نه دي. که مشهورې ادارې او نوموړ ژباړن ترجمه کړې وي؛ خو ښه، که نه د فارسي هر کتاب او ورته شوې ژباړه هم د باور وړ نه وي.

داسې کسان مې لیدلي چې یو کتاب یې یوازې د لیکوال د نوم په لوستلو پیرلی دی. د ژباړن په اړه مې هم داسې ډېرې پېښې په یاد دي. د محتوا په لحاظ د کتاب رانیول خو عام رواج دی. ما یوازې هغه څوک نه دی لیدلی چې د یوې ادارې پر نشر کړو کتابونو یې دومره باور کړی وي چې یوازې د هغې ادارې چاپ کړی کتاب د ادارې د نوم په لیدلو رانیسي.

له لویه سره پر یوه لیکوال، ژباړن او اداره د لوستونکو باور هم تر ډېره حده د کتاب په محتوا پسې تړلی دی. که یو لیکوال په خپلو لیکنو

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۲۶

کې احتیاط وکړي، له باوري سرچینو ګټه واخلي او تر خپله وسه له کمزورۍ او د لوستونکو له نیوکو د ځان ساتنې کوښښ وکړي، نو لوستونکي د کتاب له مخې پر لیکوال باور کوي.

د ژباړن او ادارې مسله هم داسې ده. که ژباړن سم انتخاب وکړي، ژباړه یې روانه او د مفهوم لیردونکې وي، نو لوستونکي باور پر کوي. اداره یوازې د باوري لیکوال او ژباړن کتابونه خپاره کړي. نو د لوستونکو زړونه لاس ته راوړلای شي.

زه پر دې بحث نه کوم چې لیکوال او ژباړن د کوم میتود په کارولو پر ځان د نورو باور ته لار هوارولای شي؟ ځکه په دې سره بحث ډېر اوږدېږي، زما له دې لیکنې یوازې هدف دا دی چې د کتاب په باوریتوب کې د لیکوال، ژباړن او ادارې ډېر رول دی.

نو له دې امله پر هر کتاب د لیکوال، ژباړن او ادارې نوم اړین دی. که یو کتاب نه د ادارې نوم ولري او نه د لیکوال او ژباړن، لوستونکي به یې بیخي په سختي وپيري. زما شخصي تجربه دا ده چې د کتاب په کره کولو کې له محتوا سره د دې درو واړو ونډه هم ډېره ده. ځکه ټول لوستونکي هم د محتوا له مخې پرېکړه نه شي کولای. داسې کسان هم شته چې یو کتاب د لیکوال د نوم له امله اخلي. ځکه هغه یې د خوښې لیکوال وي. څوک بیا د ژباړن له امله کتاب رانیسي او ځینې به یې د ادارې له امله. که څه هم اصلن د کتاب محتوا مهمه ده. خو له دې سره جوخت دا نور هم د اهمیت له مخې په دویم، درېیم او څلورم مقام کې ځای لري.

که په دیني برخه کې مور د یو چا کتاب لولو او هغه په نصوصو استدلال هم کړی وي. خو بیا هم تعین یې اړین دی. لامل یې دا دی

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۲۷

چې که موږ د یو نا معلوم کس استدلال وینو دومره ژر مو باور نه پر کېږي لکه د هغه چا دلیل چې ور سره شناخته یو او د مسلک له مخې یې پېژنو چې دینپوه دی.

یو لیکوال داسې وي لکه یو کس چې په ټولنه کې ورو ورو فزیکي وده کوي، لیکوال هم لومړی څوک نه پېژني، باور پر یوه ناپېژندل شوي کس څنگه وکړي؟ که یو کس په خپله ټولنه کې خلکو ته زیان ونه رسوي، د گټې کارونه وکړي، ارزښتونه وساتي او اجتماعي کارونو کې برخه واخلي، مذهبي، ملي او کلتوري ارزښتونو په اهمیت ځان پوه کړي او له اجتماعي ارزښتونو سره سم تگ وکړي، ټولنه سوکه سوکه پر هغه باور کوي او د وخت په تېرېدو د باور وړ شخص جوړېږي.

لیکوال هم؛ که په خپلو لیکنو کې دقت وکړي، له کمزورو نظرونو تېر شي، تلوار ونه کړي، د یوې خبرې اثبات یا رد، صحت یا سقامت ته یې عجله نه وي، بلکې تر ښې څېرې وروسته یو لوری په دلیل او شواهدو خپلوي، انصاف یې د خپلو تقالیدو او تعصبونو قرباني کړی نه وي، حقه خبره ورته حقه وي او ناحقې ته پرتوگ نه گنډي. د موضوع انتخاب، د دلایلو چاڼ، د لیکنې سلاسیټ، اسانوالی او بامفهومه لیکنه د هغه شخصیت ته وده ور کوي او اعتبار یې د وخت په تېرېدو پخېږي او وروسته د یوه منل شوي کس په سترگه ورته کتل کېږي.

که لیکوال پر خپلو لیکنو زحمت وباسي، خلکو ته به یې لکه د ډوډۍ تیاره گوله، کره او غوره مواد راوړي وي. د مواد انتخاب خورا گران کار دی، ځکه یو خو کوټه له ناکوټه بېلول مشکل کار دی او بل هر انسان د خپل چاپیریال په محدوده کې بند هم وي، د هغه ځای اغېز حتمن وي او انسان د خپل محیط له اغېز څخه الوت نه شي

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۲۸

کولای، که هر څونه کوښښ وشي له دې تاثیرې انسان تر اوس نه دی خلاص شوی، له دې امله نو هم د موادو په انتخاب کې ستونزې وي، چې له دې اغېزه سمو موادو ته ځان وباسې، تعصب یوې خوا ته بردي او په یوه داسې وخت کې د نوي فکر اواز کوي چې در معلوم نه وي ټولنه به څنگه ردعمل ښيي، دا یو دروند کار دی چې همدا ریسک اخیستل په ټولنه کې یوه ورځ د یوه لیکوال او مفکر شخصیت یو ډول ارزول کېږي او بله ورځ بیا بل رقم.

په نړۍ کې د ټولو لیکوالو کتابونه نورو ژبو ته نه ترجمه کېږي او نه یې د بلې سیمې خلک لوست ته لېوال وي؛ بلکې ځینې کسان دي چې لیکنې یې هم په خپله ژبه کې مینه وال لري او هم د نورو ژبو لوستونکي ورسره مینه لري. دا ولې؟ ځکه دوی پر معیار پوره ختلي وي، لازمي نه ده چې د یوه لیکوال لیکنې دې د هر وخت لپاره معیاري وي، ممکن په خپل وخت کې ښې وي، خلکو ته فکر ور کړي او د یوه موثر شخصیت په توګه خلک ورته وګوري، خو د وخت تېرېدا ښایي د هغه د لیکنو اهمیت ته صدمه ورسوي، دا د انسانانو له تیوریو او کارنامو سره د زمان معامله ده چې د بشر تر ژونده به جاري وي، اما معیاري مو له دې امله وبللې چې په خپل وخت کې یې ټولني ته کار ور کړی دی، د خلکو زړونه یې تر لاسه کړي وو او دا بې له زحمته ممکن نه دي.

د لیکوال شخصیت د هغه کتاب دی، ټول خلک لیکوال نه وي، خو کتاب یې وایي، له دې کتابه پر هغه باور کوي او یا یې ردوي. د هغه مینه وال کېږي یا یې نفرت ځنې وشي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۲۹

خومره چې د کتاب محتوا موثره وي؛ په هماغه اندازه د هغه شخصیت ورسره درنېري، موثر بلل کېږي او خلک یې لیدلو، اورېدلو او لوستلو ته تلوسه لري.

تقریباً هر شي، البته لیکوالي بیا په ځانگړي ډول، د کیفیت ځای ده نه د کمیت. یو کتاب ولیکه، خو بڼې ولیکه، نه دا چې لس ولیکي اما یوازې پانې یې تورې کړې وي.

کتاب کې لکه هنداره د لیکوال شخصیت دغسې خلکو ته ور ښيي. د یوه متعصب لیکوال لیکنه له یوه منځلاري لیکوال څخه له ورايه معلومېږي؛ یو خوشک چې د مرچو پر بورۍ ناست وي، له هغه کس څخه یې لیکنه بیخي زیات توپیر کوي چې د زغم نمونه وي؛ د یوه سرسري کس لیکل د یوه محقق له لیکو سره ښکاره فرقونه لري. کله چې موږ دا فرقونه درک کوو؛ تر څنگ یې د لیکوال پر شخصیت هم نظر ور کولای شو.

ښه کتاب، د لیکوال پر ښه شخصیت دلالت کوي، باوري کتاب د لیکوال باوریتوب زیاتوي، د کتاب مینه وال د لیکوال مینه وال هم وي، البته په طنز یا سیاسي لیکنو کې ممکن دغه معیار ونه پالل شي.

خوږې جملې د خواره لیکوال له قلمه وزي، درنې کلمې چې د لوستوال زړه ته تېرېږي یو غمخور لیکوال یې لیکي چې د ټولني غم ورسره وي او دا لیکنه یې د خپلو لوستونکو لپاره کړې وي. کله چې لیکوال خلکو ته وخت ور کوي، لیکنې کوي، مواد چمتو کوي، خلکو ته یې وړاندې کوي، په تحقیق او مطالعه اخته وي، هڅه کوي چې د خلکو باور ته زیان ونه رسېږي، نو په مقابل کې یې ټولنه هم هغه ته مینه ور کوي، باور پر کوي، لیکنې یې وایي او دا کس په فزیکي لحاظ

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۳

مړ هم شي نو نوم او کارنامې یې د خلکو په اذهانو کې ژوندۍ پاته وي.

د ښه لیکوال یو صفت دادی چې په ټولنه کې ورو ورو سر را پورته کړي، هغه کسان چې په یوه دم تر اسمانه ورسېږي او بل ځل په ځمکه پسې پیت وي، زیاتره یې د شهرت تېري وي چې همدې هدف ته د رسېدو لپاره له ادبي غلا او نورو ناسمو طریقو استفاده کوي، ځکه نو یوه ورځ ستوری وي او بله ورځ یې زوال. څوک چې په تدریج شخصیت جوړ کړي، هغه بیا په یوه ورځ د کلونو جوړ شوی خپل شخصیت په لغته نه وهي.

لیکوال له اوله ټکه داسې کارنامه نه کوي چې له امله یې د نړۍ وال شهرت خاوند شي، بلکې دا یا افسانې دي یا هم د شهرت تېري غله. لکه د پوځ سرتیري چې له لومړۍ ورځې د هاوان یا توپ ډز نه کوي، همدا شان لیکوال هم له بنیاده را شروع کېږي، لوړ ځي او وروستی نکتې ته رسېږي او هدف لاسته راوړي. یوه ورځ پورته بله ورځ کښته د باوري کسانو کړنې نه دي او نه باوري شخصیتونه داسې وي چې د ورځې په نرخ یې تلي، هغوی دوامداره کار کوي او دوامداره ځای په ټولنه کې لري.

۲۵/۲۰۱۹ اکتوبر

په داستاني نړۍ کې د افراطیت خام مواد

دا خو ورځې وړاندې مې له یوه ملګري څخه واورېدل چې د استاد اسد الله غضنفر نوی کتاب (خراغ) چاپېږي. زه ورته خوشاله شوم. د استاد لیکنې مې پر طبعه ښې لګېږي. ما یې کلتور او ټولنه هم دوه ځله لوستې او د نثر لیکلو هنر مې هم مخکې لا په شوق و ذوق مطالعه کړې و. دې پخوانو کتابو ته په کتو مې له خراغ څخه همداسې تمه در لوده لکه نوم چې یې دی. تر ډېره حده مې کتاب دا تمه را پوره هم کړه. خو داځل مې د استاد یوې غټې داسې لیکنې ته هم پام شو چې زه یې ذهنن ښه وځورولم. د لیکنې سرلیک و: د ویسا د لسمې کالیزې په پلمه.

تر دې سرلیک لاندې استاد کابو څلور مخه اوږده مقاله د ښاغلي زبیر شفیقي په اړه لیکلې ده. زه له زبیر شفیقي سره شخصن نه پېژنم او نه مې ور سره وړانه ده. خو یو شی چې له دې ښاغلي سره زه مخالف یم هغه د انتحار هغه ناولونه وو چې د ده په قلم پښتو شول او زمور ډېری داسې ځوانان د دې ناولونو له برکته انتحار، جنگ او د نظام تخریب ته مخه کړه چې همدا د شفیقي صاحب ژباړلي کتابونه یې لوستي وو.

لومړی د خپل ځان په اړه یو څه لیکم. یو وخت چې ډېر وړوکی وم، په کور کې مې ټول ژمی د شفیقي صاحب وروستی مورچل، د غازي داستان او د تروبرمی مسافر را کتل. لپې لپې اوبښکې مې ورته توی کړې او په ډېره تیاره کې مې کتاب لوستی چې د سترگو په ناروغی

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۳۲

یې اخته کړم. له دې را پېښي ناروغي مې اخير عينکو ته پنا يو وړه او تر اوسه هم عينکې استعمالوم. بل لور ته داسې افراطي شوم چې له هغه چا پرته بل څوک مسلمان راته نه ښکارېده چې پر خوله يا قلم يې د جهاد، اسلامي خلافت، له کفارو سره د ټکر، د پخواني برم يادونه، د هغه د احيا کولو هڅې او داسې نور نه وای. ښه مې په ياد دي چې تر دې اغېز لاندې مې يوه ورځ د افريقايي مسلمانانو په اړه له انجنير عبد الله گل ريان صاحب څخه وپوښتل چې هغوی څنگه مسلمانان دي؟ زه يې پر مسلماني شکي وم. ځکه ما ټول هغه ډول غوښتل چې د شفيقي صاحب په ژباړل شوي داستانو کې را معرفي شوي وو. ريان صاحب تر اسويلۍ وروسته وويل: تاته که سم نه ښکاري مور يې سم مسلمانان بولو. زه يې خر کړم.

زه دا نن هم ډېری هغه کسان پېژنم چې د همدې کتابونو تر اثر لاندې راغلي او عملن زموږ په هيواد کې جنکېري. داسې ليکوالان را معلوم دي چې همدې کتابونو افراطيت ته هڅولي او نن هم د اسلام هغه تعبير وړاندې کوي چې حجازي په داستان کې بيان کړی. مور په دې نه پوهېږو چې داستاني اسلام په حقيقي دنيا کې څنگه عملي کوو؟ داستان د اسلامي تعبير د بيان ځای نه دی. ځکه هغه مهال چې دې داستانونو را مخه کړه مور يو ډول نالوستي وو، لږ فيصدي مو د لوستو په کتار کې راتله.

له دې امله د حجازي داستانونو له مور څخه د اسلام داسې ناخبره فدايان جوړ کړل چې تر سر خلاصولو مو سر بايللو ته زړه کېدی. استاد غصنفر يادونه کړې چې ده د حجازي داستانونه ژباړلي او پر پښتو ادب يې احسان کړی. مگر دا اړخ يې نه دی را سپړلی چې دې احسان له

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۳۳

مور څخه څومره قرباني وغوښته؟ مور د دې احسان لا پورې یو او لا یې قرباني کېږو. زه دې ته حیران یم چې د استاد غصنفر غونډې یو لیکوال هم د مسلې یوه اړخ ته گوري. که یو څوک د چا داسې خدمت وکړي چې تر گټه یې زیان ورته زیات وي، نو ایا مور به یې یوازې د گټې اړخ ته پام کوو؟ یو څوک ښایي دا خبره هم وکړي چې د ده داستانونو خلک مطالعې ته وهڅول، لیکوالان یې کړل او زده کړو ته یې مخه کړه. زه هم دا منم. داسې کسان مې هم لیدلي دي چې د لوست سبب یې شوي، د زدکړو سبب یې شوي او ان لیکوالي ته به هم جگ شوي وي. اما هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې انتحاري شوو؟ هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې حقیقي ژوند بې معنا ورته ښکاري، د مسلمانانو په ماضي پسې مړ دی او یوازې په خیال کې ژوند کوي؟ هغه به څه کوو چې د دې داستان له امله نن د نړۍ والو استخباراتي شبکو منگولو ته ولوېدل او د نورو د گټو لپاره د جهاد تر مقدس نوم لاندې د خیالي خلافت لپاره زمور علمي کادرونه وژني؟ پوهنتون وړانوي، لېسه و مکتب بندوي، سرک تخریبوي، د نظام مقابله کوي او عامه تاسیسات د افراطیت په عینکو کې ورته کفر ښکاري؟ یوه مسله باید په مجرد ډوله ونه خپرو. یوازې گټې نه دي. پر پښتنو یوازې د احسان خبره نه ده. پښتون د دې دومره دروند تاوان ورکړی چې که قسم وکړم شفیقي صاحب یې د سل کاله مثبت کردار په کولو هم ولاکه جیره کړي.

جالبه دا ده چې استاد غصنفر یې د همدې کار ډېره ستاینه کړې ده. استاد ستا په شان له یوه لیکوال څخه مو په دې حالاتو کې داسې تمه نه وه. ایا تا فکر نه دی کړی چې د زبیر شفیقي صاحب ژباړل شوي

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۳۴

داستانونه زموږ د هیواد پر روان جنگ د تیلو اچولو کار کوي؟ د افراطیت په پراخولو کې تر ټولو لوی لاس د همدې داستانونو دی. تاسو یادونه کړې چې دا کتابونه څو واري چاپ شوي. نو پوهېږې چې دومره ولې پلورل کېږي؟ ځکه چې تیل دي او د اور بلولو لپاره په کارېږي. د نظام تخریب ته خلک هڅوي له دې امله ورته لمن وهل کېږي. له مدینه د تینټې لارې پکې ستایل شوې، ځکه زموږ سنتي ټولنه له وخته همدې فکر ته اماده وه. نن دا خدمت نه دی او نه یې پر پښتنو احسان کړی چې موږ له ژونده مرگ ته بوزي. له نظامه مو بې نظامۍ ته وهڅوي. د مینې پر ځای مو انسانیت ته په زړه کې د کرکې تخم وکړي. د حقیقي نړۍ د ژوند پر ځای خیالي دنیا راته ښایسته او هلته ژوند راته غوره وبریښوي. له نوې دنیا سره د ځان سمولو پر ځای موږ ماضي ته د ورگرځېدو په سبق اموخته کړي. له خپل هیواد و ملت سره د مینې پر ځای مو په زړه کې د خیالي خلافت، تخیلي برم او ټول امت مینه ځای پر ځای کړي. زما په اند ټول انسانیت د مینې حق لري، امت یې هم لري، خو دا هر څه دې موږ له خپل وطن او ملت څخه لرې نه کړي. له حقیقت څخه مو دې خیال ته بونه زي، له ژونده مو دې مرگ ته وړاندې نه کړي، د حال و ایینده پر ځای دې موږ ماضي ته کش نه کړي.

دا نو پر پښتو ادب کوم ډول احسان دی چې پښتانه یې ورته انتحاریان کړل؟ قلموال یې ورته افراطیان کړل؟ خپلو خلکو ته د گټې پر ځای د نورو گټې ورته اولیت لري؟ د شفیقي صاحب له داستانه مو همدا زده کړي و. یوازې زه نه لسگونه نور هم پېژنم. د همدې کتابونو اغېز وو چې ما د استاد شپون د (سمخې یاران) کتاب د فحشا خپرولو

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۳۵

په جرم له کتابتونه وایست. دا خدمت ما ته څه ارزښت لري چې خپل استادان، لیکوالان او د پښتو خپل ناولونه مې تر پام بد راولي؟
استاد په دې لیکنه کې وایي چې شفيعي صاحب د بل هر ژورنالیست په نسبت ډېرې سریزې کښلې. له دې امله نو د دې ډگر استاد یاد شوی.

له استاد غضنفر څخه مې د داسې قضاوت هیله نه وه. که له استاده پوښتنه وکړم چې ایا د زیر شفيعي ویسا ورځپاڼه تاسو نن گورئ؟
که یې وینې، نو ایا دا نن یې په سریزه کې تاسو د محمد بن قاسم، ناهد، قتیبه بن مسلم، موسی بن نصیر، طارق بن زیاد او ... نومونه نه وینئ؟ دا سریزه مور ته د دې نومونو په کتارولو، کوم پیغام را کوي؟ د نظام تر مثبتو کارونو منفي کارونو ته ډېر انعکاس ور کوي. په داسې حال کې چې تاسو په همدې کتاب کې یادونه کړې چې پر ټلويزونو منفي او د جنگ جگړو خبرونه زیات او مثبت یې کم دي چې د خلکو په نارامولو کې غوښنه برخه لري. که په همدې ټول د شفيعي صاحب ویسا ورځپاڼه وتلو، نو څومره به وزندهاره وڅېړي؟ په ویسا کې خو هره ورځ د هغه نظام تر مثبت منفي اړخونه ښه په تفصیل او ډراماتیکه توگه را اخیستل کېږي چې تاسو یې په همدې کتاب کې ننگه کوئ. هغه نظام چې تاسو پکې د ولسمشر فرهنگي مشاور یاست. په یوه کتاب کې مو دغسې دوه رنګه لیکنو ته سړی حیران شي؟ زه ستاسو نظر او شخصیت و علمیت ته په ډېر احترام او هم د شفيعي صاحب درانه شخصیت ته په پوره درنښت، دا پوښتنه له تاسو دواړو محترمو استادانو څخه کوم چې که یو لوستونکی د شفيعي صاحب په کتابونو خبر نه وي، ستاسو دا کتاب ولولي، نو د شفيعي صاحب د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۳۶

داستان ستاینې اغېزې تر همدې کتابونو ورسوي، دا خالي ذهنه تاند ځوان به کوم لورې ته بوزي؟ زما په فکر خو د همدې لیکنې اثر به دا وي چې یو لوستونکی د شفیقي صاحب کتابونه لومړی پیدا کړي، بیا د هغو په اغېز به لومړی ذهن تر حال ماضي خوند ورکړي، تر خپل نظام به خلافت ورته بڼه وایسي، تر ملت به امت ورته اهمیت پیدا کړي، تر ارامي ناستې او خلکو ته تر خدمت به د داعش یا طالب لیکې ورته د خدمت مناسب ځایونه ښکاره شي او که نور هیڅ نه وي، نو مالي مرسته به یې هم د ځان خلاصونې لپاره یو غوره فرصت وپولي او زموږ د تخریب لپاره به زموږ پیسې د هغه چا جیب ته ځي چې موږ تخریبوي او د دې لپاره به خام مواد زموږ درانه قلموال او استادان چمتو کوي. تاسو پوهېږئ په طالبی لیکو کې دې داستانونو ته ولې بڼه په خرپ کمپاین کېږي؟ ځکه هر څوک چې دا کتاب ولولي نو ذهن یې طالب او یا داعشی ترې جوړېږي. نو دا د ترهګرو لپاره خام مواد دي چې درانه استاد شفیقي صاحب ژباړلي، تاسو محترم پرې ستایلی او موږ غریبان یې تر لوستلو وروسته د سبق په عملي کولو لاس پورې کوو.

تر دې وروسته چې تاسو موږ ذهن هغه سبق ته جوړ کړو چې د حجازي داستان یې را ښيي، نو موږ اوس پر یو چې د دې درس عملي میدان ته هم ووزو. د درس د عملي کېدا مهال که تاسو، کار یا دفتر ته مو زیان ورسېدی نو خپه کېږئ به نه؛ ځکه ستاسو له کتابونو همدا فکر اخیستی او پر تاسو یې عملي کوو.

۲۰۱۷/اگست/۵

د چاپیریال اغېز

زه دلته پر طبعي چاپېرال نه رغېږم او نه یې هم د اغېزو په اړه بحث کوم؛ بلکې په انساني ټولنه کې چې د انسانانو د راټولېدو محیط او چاپېریال کوم اغېز لري په دې اړه غواړم یو څو خبرې وکړم. زه د داسې څه شاهد پاته شوی یم چې د یوې ټولني کاري او فکري محیط پر هغو کسانو سوکه- سوکه خپل اغېز زیاتوي چې نوي دې محیط ته راغلي وي.

د یو ازاد فکر خاوند کس مې پېژندی، ښه فکر یې در لود، د قلم خاوند و؛ خو افراطیانو ته په نژدې کېدو یو وخت پوخ افراطي شو. یو بل د خام فکر ځوان تاند طالب مې پېژندی چې وسله والو د ځان لور ته جلب کړی و. یو مهال له هغه سره داسې کسان ملگري شول چې له دې خشونت او جنگونو یې ښه نه راتلل، دوه کاله وروسته هغه طالب مدرسه او ټوپک دواړه رخصت کړل او خپل کور ته راغی، د کورني اقتصادي غورېدا کې یې برخه هم واخیسته او ځینې کورسونه یې هم تعقیبول.

د پاڅه عمر یوه کس راته کیسه کوله چې زموږ د سیمې یو هلک حکومت ونيوی، قضیه یې جرمي وه، خو له سیاسي بنديانو سره نژدې پاته شوی و، کله چې له زندانه خوشي شو نو پوخ طالب و او سمدستي د وسله والو لیکو ته ولاړ.

داسې نالوستي کسان مې لیدلي چې له ملایانو سره په ډېره ناسته پاسته داسې شوي چې پر ظاهري شکل، خبرو، عمل او ان تلو راتلو

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۳۸

یې د ملایانو اغېز معلومېږي. داسې ملایان مې لیدلي چې له عوامو خلکو سره یې اړیکې خورا پراخې وي، نو د ملایتوب ځینې خوښه یې بدل شوي وي او بیخي د عوامو غوندې ساده پاده ژوند کوي.

په یوه کور کې دوه وروڼه وي، یو یې په دنیاوي کار کې فعال او بل یې لټ وي. دا ممکن نور عوامل هم ولري خو یو مهم یې پکې چاپیریال هم دی. که له فعالو، زیارکښو او همتناکو کسانو سره د چا تگ راتگ وي، له هغو په اغېزمنېدو به حتمن د هغه په عمل کې بدلون راځي.

ما داسې کسان پېژندل چې ښه مزاج یې در لود، له خلکو او یارانو سره یې ډېر بې زحمته ژوند کاوه، خو کله چې به له لوړ پوړو کسانو سره په ناسته اخته شول، نو هلته واکمن چاپیریال ژر ور باندې اغېز وکړ او ورو- ورو یې په خویونو او چلند کې بدلون راغی ان چې ډېر نژدې ملگري ورته پردي غوندې شول او اړیکې یې هم سرې شوې.

پښتانه متل کوي چې اوسې په خوی به د هغو شې، بل متل هم دی چې وایي، په درنو به دروند او په سپکو به سپک شې. داسې هم ده، زموږ په وړاندې د دې ژوندي مثالونه شته. تاسو وگورئ چې د توکیانو یوه بېله ټولۍ وي، هغوی سره کېنې او ولاړېږي، که یو کس نوی ور شي، نو لږ وروسته هغه هم د دوی په رنگ رنګېږي.

دا خبره یوازې تر انساني عاداتو پورې محدوده نه ده، بلکې طبیعي چاپیریال هم زموږ په وړاندې دی او موږ یې طبیعي بدلونونه لیدلي دي. دا یو حقیقت بللای شو چې محیط د خلکو پر اخلاقو، کړنو، هڅو او شخصیت مثبت او منفي اغېز کوي. زه خپله په ځان کې د همداسې تغیراتو شاهد یم. زه یو مهال ډېر غوسه ناک وم، خو له نرم

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۳۹

مزاجه ملگرو سره په یوځای کېدو مې سوکه - سوکه دا عادت بدل شو او اوس هغه ډول نه یم.

زموږ په ټولنه کې د زغم په پراخېدا او غوړېدا کې د فیسبوک رول جوت دی. دلته له هر کارونکي سره مختلف الفکره کسان ملگري وي، د یوې مسلې په اړه اړینه نه ده چې نور کسان دي هم له هغه سره یو رنگ فکر ولري. کله چې هغه د یوې مسلې په اړه یو ډول غبرگون ښکاروي، په ځواب کې یې د نورو له عکس العمل سره مخېږي. خو وخت به انسان غوسه شي، یو به بلاک کړي، بل به له ملگرۍ ایسته کړي، یو به خپه کړي او بل په زهیر. خو اخیر د خپل عمل اصلاح کولو ته متوجې کېږي او له تونده غبرگون څخه لږ سوړ او بیا ډېر سوړ ته را کښته کېږي.

که موږ په ټولنه کې د ځان لپاره هڅاند، فعال، زیارکنس، د ښه فکر خاوندان، مینه ناک، خواخوږي او زړسواند ملگري وټاکو، نو لري نه ده چې پر نورو یې هم اغېز ژر ووينو. زموږ په ټولنو کې یو مشکل دا دی چې جمعي هڅې مو خورا کمې دي او له دې امله کم رنگې هم دي. دا ډېر بد کلتور دی، ځکه یو هڅاند او فعال ځوان چې له لري د ټولني يا گوند نوم اوري، هغوی ته ور گډېدا یې دزړه ارمان وي، خو کله چې ماینځ ته ورشي، بیا د هغوی له چاپېریاله په اغېزمنېدو یا فعالیت کم کړي، یا بد زړی شي او پوره مایوسي یې په مخه کړي، یا له ټولني او گونده په بیلېدا منفي خبرې پسې وکړي.

یو فعال او منظم کوند یا ټولنه د یوې معاشري لپاره ډېر ارزښت لري. ټولنه یا گوند جامعي ته خلک وړاندې کوي. هغوی ته که یو غیر فعال کس ور شي، نو د دوی له کړنو متاثرېږي او په خپل اینده ژوند

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۴

کې فعالیت زیاتوي. ما په خپلو سترگو لیدلي چې د سمو درنو خلکو محیط ته یو د کمزورو خویونو کس ورغلی، د هغوی په څنگ کې د هغه بد په ښو بدل شوي. هر چاپیریال ته چې څوک ور شي، ډېر ژر له هغه محیط سره ځان عیاروي. خدای دې وکړي چې مور دا اهمیت درک کړو او ور څخه د گټې اخیستنې لپاره هغه چاپیریال رامنځته کړو چې معاشري ته یې گټه ورسېږي.

۸ / ۴ / ۲۰۱۸

د دین په وړاندې دسیسې د چا له لورې؟

زموږ د زیاتره مسلمانانو اوس ذهنیت داسې جوړ شوی چې زموږ د اکثرو ستونزو پړه د نورو پر اوږو ور غورځوي. دې ته د توتې تیوري ویل کېږي. په دې توګه موږ یو خوا له مسوولیت څخه تښتو، بل لور ته ځانونه مظلوم ښکاره کوو، چې نور له موږ سره ظلم کوي، زموږ حقونه یې تلف کړي او له ملامتیا ځان خلاصوو چې که له موږ سره بل داسې نه وای کړي، نو موږ به هغه او دغه کارونه کړې وای، البته نور مو کار ته نه ايله کوي.

نور ولې زموږ په وړاندې دسیسې جوړوي؟ ځواب یې دا ور کوي چې زموږ دین نه شي زغملای. دا هر څه هغوی زموږ د دین له امله راسره کوي اوهر وخت چې اسلام موجود وي هغوی به همداسې خپلې دسیسې جوړوي. خو دلته یوه پوښتنه دا ده چې همدې نامسلمانو خو دا اوس هم په میلیونونو مسلمانانو ته ځای ور کړی او هیڅ ډول لاسوهنه یې په دیني چارو کې نه کوي، نو بیا له موږ سره څه ستونزه لري چې دلته د دین په ورکولو پسې راځي؟ بله نکته دا ده چې زموږ همدې فکر موږ ته په ډېرو ځایونو کې زیان رسولی دی.

مثلن: موږ ټولې اړیکې له ځان پرته له هر چا سره دین محوره کوو، په داسې حال کې چې نه د اسلام حکم دا دی او نه رسول الله ص داسې تگلاره در لوده. رسول الله ص په خیبر کې له یهودو سره د ځمکو د کښت پر سره معامله وکړه. د اصحابو تجارتي قافلې روم او

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۴۲

نورو هیوادونو ته تلې راتلې. د مکیانو د تجارتي قافلو لار یې هغه مهال هم بنده نه کړه چې له هغوی سره یې جنگونه کول.

له نورو کرکه مو په خټه کې ګډه شوه. مور فکر کوو چې نور زموږ د ارزښتونو په وړاندې پلانونه جوړوي او مور باید حتمن کرکه ځنې وکړو. دا کرکه اوس هغه اوج ته رسېدلې چې کنټرول یې بیخي سخت شوی دی. که څوک له دوی سره په همکاري تورن شو، نو وژل کېږي، د هغوی په وژل په هر ډول غدر او دوکه تر سره کېږي او داسې نور کارونه ترې پیدا شول چې په اسلام کې هم روانه دي؛ مگر زموږ کرکې دا هر څه په مور وکړل.

تر ټولو بده پایله یې د دین تر یوښښ لاندې هغو اقتصادي، سیاسي او فرهنگي جنگونو ته د مسلمانانو وړ دانگل وو چې لا اوس هم روان دي او مسلمانانو و اسلام ته یې د وړې ګټې پر ځای ستر تاوانونه ورسول. د مسلمانانو ځمکې پکې وبايلل شوې، خلک یې پکې له لاسه ور کړل، اقتصادي زیانونه ورته ورسېدل، له اخلاقي زوال سره مخ شول، فرهنگ یې د نورو تر برید لاندې راغی او مسلمانانو ته تر هر ارزښت مهم ارزښت دین یې ور سره بدنام کړ. ځکه په جنگي حالاتو کې هغه څه وشول چې نه یې اسلام اجازه ور کوي او نه یې انساني وجدان، خو له بده مرغه چې زموږ مسلمانانو د بل په دښمني کې داسې کړنې وکړې چې بل ته د زیان پر ځای یې خپل ارزښت پکې بدنام کړ. دا نن هم نامسلمانو دومره زیان اسلام ته نه دی رسولی لکه خپله اسلام ته منسوبې ډلې چې یې ور اړوي. د اسلام سلگونه ډوله تفسیر، په زرګونو ډلې پکې جوړول، دین د سیاست میدان ته راوستل او له دې ارزښت څخه د واک ساتنې او سیاست کولو لپاره ګټه اخیستل، د

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۴۳

مسلمان په لاس د مسلمان وژل، د ځینو مسلمانانو له لورې د نورو تکفیرول، د مسلمانانو په هیوادونو کې د شته نظامونو خلاف د نیابتي جنگ لپاره د اسلام له نوم څخه په سوء استفادې وسله پورته کول او داسې نور هغه کارونه دي چې اسلام یې نن نړۍ ته د سخت دریځي، جامد، له نورو د کرکې کونکي او افراطي دین په توګه ور پېژندلی دی. هر کار ته د توتیې د تیوري له نظره کتل سم کار نه دی. دا سمه ده چې ځینې کړۍ به د اسلام خلاف پلانونه چمتو کوي، خو ټول کارونه، پلانونه او جنګونه د اسلام خلاف نه وي. جنګونه یوازې د دین یا ادیانو له امله نه رامنځته کېږي، بلکې تر شا ګڼ لاملونه لري، مګر موږ بس همدا یوه کرکۍ لرو چې هرې پدیدې ته تر همدې یوه سر ورباسو او هر څه ته تر همدې یوه سوري ور ګورو.

نن که نامسلمان ته یو څوک د اسلام دعوت ور کوي او هغه پوښتنه وکړي چې زه کوم مسلمان سم؟ شیعه که سني، حنفي که شافعي، مالکي که حنبلي، ناصبي که خارجي، وهابي که صوفي، بریلوي که دیوبندي او سلګونه نورې ډلې ټپلې؟! په دې وخت کې به د یوه مسلمان ځواب څه وي؟

که ورته وایي چې یوازې مسلمان شه، نور هیڅ نوم ځان ته مه غوره کوه، لکه ذاکر نایک چې همدا توصیه کوي، نو بیا هم د نورو مسلمانانو تر نیوکو لاندې وي. او دا خبره به یوه داسې انسان ته چې د اسلام په اړه بیخي کم معلومات لري څومره د قناعت وړ وي؟ ځکه هغه فکر کوي چې دا نور هم مسلمانان دي، یو هم د اسلام له اساسي اصولو او ارکانو څخه منکر نه دي، نو بیا زما او د هغه په اسلام کې څه توپیر شته؟

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۴۴

دا پوښتنه هم ورته پیدا کېږي چې ټول پر اساسي شیانو، لکه: قران کریم، حدیث، رسول، قیامت، عبادت، بیا ژوند، حساب و کتاب، جنت و دوزخ، ثواب و عذاب، ښه نو بیا یو بل سره وژني ولې او پر سلگونو ډلو د وېشلو لامل یې څه دی؟ په دې صورت کې نو دې کس ته قناعت ور کول داسې دي لکه په رڼا ورځ چې د اسمان ستوري شماری.

ښه! دا یاد هر څه اوس موږ اسلام ته خدمت کړی که مو زیان ورسولی؟ د اسلام د نفاذ په نوم مسلمانان نن هم وژل کېږي او هغه ډلې هم تر خپل منځ سره وژني چې دواړه د اسلام نفاذ غواړي؟! د دې کار گټه د چا ده او زیان یې چا ته اوږي؟ زموږ اعمالو خپله د اسلام روښانه خپره پیکه کړه. نوره نړۍ د اسلام پیغام ته نه گوري، بلکې هغوی زموږ د اعمالو له مخې فکر پر کوي او له همدې زاویې فیصله پر کوي. دوی به لازمن دا فکر کوي چې که اسلام ښه پیغام در لودای نو تر ټولو ښه خلک به په نړۍ کې مسلمانان وای، وطنونه به یې ارام وای، ژوند به یې خوندي وای، له هر ډول بدو به یې ازاره او د هر ژوي له ازاره به لرې وای. مگر بدبختانه چې په هر ناولي ډنډه کې مسلمان ور سره لوبدلی وي او هر کس خپل کار ته د اسلام نوم ور کوي چې د اسلام نوم یې سخت ور سره بدنام کړي.

د هغو کسانو خبره رښتیا ده چې وايي، یوه ایډیالوژي په خپل ذات کې هغه ډول نه وي، لکه پیروان چې یې په خپل عمل او تعبیر نورو ته ور ښکاره کوي. لڼد او ژوندی مثال یې د اسلام او مسلمان دی چې څومره تفاوت سره لري؟ اسلام د سولې او امن دین او مسلمان د جنگ او جگړې انسان، اسلام د مینې او رحمت دین او مسلمان د کرکې او

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۴۵

ازار رسونې کس. اسلام د انساني کرامت د رعایت امر کوي، مسلمان د هر انسان وینه توی کړه او خپله یې دا امر مات کړ. اسلام کې هر عابد او عبادتخانه په هر حال کې خوندي ده، مسلمان له مسجد رانیولې بیا تر کلیسا او مندر پورې د ټولو معابدو احترام له منځه یووړی او هر عابد یې په هر څومره بې وسي او گونبه توب کې قتل کړ.

مور باید د نورو تر دسیسو مخکې د خپل ځان د خدمت او زیان کچه معلومه کړو. ایا مور خدمت ډېر ورته کړی او که مو زیان زیات ور اړولی؟ که زمور محاسبه دا معلومه کړي چې مسلمان تر بل هر چا د اسلام ښکلي پیغام ته زیان ډېر رسولی، بیا نو د بل پر ځای مور خپله ملامت یو او خپل ځان اصلاح د بلې هرې دسیسې تر مخنیوي اسلام ته گټوره تمامېږي. محاسبه باید له ځانه ور پیل کړو. دا هم د فکر وړ نکته ده چې اسلام یوازینی دین په نړۍ کې نه دی، نو بیا نوره نړۍ ولې یوازې د اسلام خلاف دسیسې جوړوي او نور ادیان یې ایله کړي؟ که مور پر دې دوو نکتو فکر وکړ ان شاء الله تر ډېره حده به خپل ځان ته متوجې شو او بیا به هغه اعمال نه کوو چې د اسلام د پیغام خلاف وي او د هماغو له امله بیا نوره نړۍ له مسلمان سره دښمني وکړي، نه له اسلام سره او مور یې داسې تفسیر کړو چې گواکې دا کار د اسلام خلاف روان دی.

نن سعودي او ایران د نورو په لمسونه یو د بل خلاف ولاړ دي؟ ایا دا کار یې د اسلام په گټه دی که په زیان؟ پاکستان د افغانستان خلاف دا ۴۰ کاله کېږي نیابتي جنگ مخته وړي، د دې زیان به اسلام ته کم رسېږي؟ ایا دا بل تر سره کوي که مور خپله د اسلام په جامه کې دا کړنې کوو؟

خدای پاک په قران کریم کې دا اصل بیانوي چې که یو قوم د خپل ځان حالت په خپله بدل نه کړي، خدای یې هم تر هغو د بدلولو تکل نه کوي. له دې ښکاري چې بل ته د ملامتیا تر گوتې نیونې دا د اصلاح، پرمختګ او ښیګڼې لار ده چې لومړی خپل اعمال اصلاح کړو، د ځان د بساینې کوښښ وکړو او د نورو د دسیسو ښکار نه شو. په مسلمانان نړۍ کې مالیزیا او اندونیزیا هم اسلامي هیوادونه دي او د غیر مسلمانې نړۍ سره د هر ډول اړیکو له درلودلو سره هم ارام دي او هم یې اسلام ته خدمت کړی. هغوی هیڅ داسې عمل نه دی کړی چې نوره نړۍ هغه د اسلام د بدنامولو لپاره کار ځنې واخلي. له دې ښکاري چې هره دسیسه زموږ په هڅو ناکامېږي او زموږ په کوښښونو مخته ځي. که موږ د خپل دین بدنامي او ورکېدل ونغوړو د نړۍ هیڅ طاقت یې نه شي ختمولای او که موږ دې اعمالو ته دوام ورکړو نو ډېر ژر به مسلمانان هم له اسلام څخه زړه توري کړو، نو نامسلمان خو به اسلام ته د راتلو پر ځای لعنتونه راباندې وایي. د ټولو ارزښتونو د ساتنې په وړاندې زموږ مسوولیت لومړی له خپله ځانه پیل کېږي. که موږ غواړو چې ډول ارزښتونه مو خوندي کړو لومړی به ځان اصلاح کوو او بل ته به د دسیسې جوړونې او بیا د کامیابي چانس نه ورکوو. په اوسنۍ نړۍ کې بس همدا یوه تګلاره د بریا چانس لري.

د طلوع افغان د ۹۷ کلیزې په پلمه

زه په دې لیکنه کې ښایي د طلوع افغان ورځپاڼې تاریخي مسیر ته ونه گرځم. د دې ورځپاڼې اهمیت، قدامت او له تاریخي سیر سره تړلیو مسلو ته یې ممکن نور مشران استادان ډېره څه ولیکي. زه دلته د طلوع افغان او زموږ د اوسني مسوولیت په اړه لنډې خبرې لرم.

د استاد معصوم هوتک په وینا چې طلوع افغان اخبار په هیواد کې لومړی اخبار و چې ټول پښتو چاپېده. د دې اخبار په څلولو او چلولو کې زموږ درنو استادانو ډېرې خواری کښلې دي. د لوی استاد علامه حبیبی غونډې لیکوالو په تېر کې ورته خدمت کړی او لوی استاد د دې اخبار د مدیر په حیث دنده هم مخته وړې ده.

ما یې پخوانۍ گڼې نه دي لیدلې. خو د استاد معصوم هوتک له مقالې راته ښکاره شوه چې دې اخبار د هیواد او په تېره د کندهار په کچه ډېر ذهنونه روښانه کړي دي. د هغې مقالې په اخیر کې مې د استاد دا وړاندیز خوښ شو چې د دې اخبار د مدیرانو د ژوندلیک په اړه یې کړی و. که د طلوع افغان په هره گڼه کې د یوه مدیر ژوندلیک یې خپور شي او بیا وروسته په کتابي بڼه د همدې ریاست له لورې چاپ شي دا به یې ډېر ستر کار شوی وي. هیله ده چې اداره دې وړاندیز ته پام وکړي.

څه موده مخکې چې په زه په کندهار کې وم نو کله ناکله به مې دا اخبار کتې، زړه مې ورته خوړل کېده؛ ځکه زیاتره لیکنې یې کاپي کولې، تولیدي لیکنې پکې بیخي کمې وې، کیفیت یې هم ډېر بد

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۴۸

خونده و. مور هغه مهال هم د دې اخبار په اړه رغیدلي وو او اوس هم ځینې مهم ټکي در سره شریکوم:

د اخبار چې اوس اونیزه شوی دی، لیکنې یې باید ټولې تولیدي، د ښې محتوا لرونکي، د اذهانو روښانونکي، له حالاتو سره مناسبي او د هیواد و ملت په گټه وي. که څه هم اوس د ټولنیزو رسنیو په دور کې ښایي ځینې کسان د اخبار پر مهموالي ټینګار خوښ نه کړي، اما زما په نظر اوس هم مهم دی.

زموږ په ټولنه کې د مطالعې کلتور لږ پیکه دی، که نه په نورو ټولنو کې اخبار خپل لوستونکي او لیکوال لري. ځانګړي کالمونه ورته لیکل کېږي او د نړۍ له گوټ گوټ څخه جالبې خپلو لوستونکو ته وړاندې کوي. په اخبار کې اوس خبرونه دومره مهم نه دي لکه نور کالمونه. ځکه په خبرونو اوس خلک ډېر ژر خبرېږي، که څه هم خبرونه باید پکې وي او ځای یې باید نورو مطالبو ته ایله نه شي، خو پر تولیدي کالمونو او مقالو هم باید ډېر کار وشي.

نن که یو اخبار یا اونیزه لوستونکي پیدا کوي، نو په ښو لیکنو او نوي فکر و طرز یې مومي. په لیکنو کې زړه کلېشي بڼه خپلول هم د لوستونکو په زړه ماتولو کې رول ادا کوي. تر وسه باید هڅه وشي چې نوي مطالب، نوی میتود، نوی فکر اونوی ډیزاین وړاندې کړي.

د دې ډول چاپي رسنیو یوه ښیګنه دا ده چې تاریخ ته پاتېږي. هر وخت یې د کتلو او تر لاسه کولو امکانات موجود وي. که نن لس سلنه کسان کار ترې واخلي ممکن سبا یې ګراف تر نن لوړ شي. له دې امله هم باید د دې ډول رسنیو کیفیت او کمیت دواړه په نظر کې ونیول شي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۴۹

رسنی د یوې ټولني نمايدگي کوي. که هر ډول يې رسنی وي په هماغه ډول به يې ټولنه هم وي. يو کار چې د ټولني روشنفرکان او قلموال يې د همدې رسنيو له لارې کولای شي هغه دا دی چې که هر څومره اقليت وي، په ټولنه کې ويښتيا، سمون او بدلون ته لار هوارولای شي.

زموږ د ټولو ليکوالو او په ځانگړي ډول د دې حوزې د ځوانو ليکوالو مسووليت ته چې طلوع افغان اونيزه په کيفي لحاظ هغه ځای ته ورسوي چې ټولنه زدکړه څڼې وکړي، د خلکو د اذهانو په تنوير کې رول ادا کړي، د يوې واقعي رسنی رښتني رول ولوبوي. دا کار يوازې په مور کېدای شي چې همت وکړو او د خپلې حوزې پښتو اونيزې ته ليکنې وکړو، د سمون لپاره يې نظرونه ورکړو، له نورو ژبو ترجمې ورته وکړو او د لوست لپاره يې هم خپله وخت ورکړو او هم له دې لارې د مطالعې د فرهنگ په عامولو کې گټه واخلو.

دا اونيزه کولای شي چې ځوانان وروزي، ځوانان د ليکوالۍ فن ته وهڅوي، د خپلو ليکلو خاميو ته يې متوجې کړي، له دې څخه ليکنې زدکړي، د مقالې ليکلو چم ترې واخلي. که موږ د خلکو زدکړه، د اذهانو روښانتيا، د ځوان نسل سمه روزنه، د مطالعې د فرهنگ غوړېدا، زموږ د کلتوري سمون چټکتيا، نورو او تاريخ ته د خپل وخت د يوه ښه کلتور يو غوره استازی پريږدو، نو نن لازمه ده چې دا اونيزه د کيفيت او کميت له مخې غني کړو. تر خلکو يې ورسو، د لوست لپاره يې زمينه برابره کړو، ليکنې ورته راغونډې کړو او داسې يوې مرحلې ته يې ورسوو چې نور ليکوال خپله را جذب کړي او هغوی له دې څخه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۰

په اغېزمنېدو دا د ځان مسوولیت وېولي چې طلوع افغان ته خپلې مقالې، نظرونه، مشورې، نقدونه او ستاینې را ولېږي.

دا کار ټول په مور پورې اړه لري. که همت وکړو نو ډېر څه ممکن دي او په ډېر لنډ وخت کې ممکن دي. د اخبار د کاپي فسټ مهال به به زه شرمېدم چې ولې په بسته جنوب غرب حوزه یو اخبار په سم ډول نه شو چاپولای؟

که دا اونیزه د دومره شاعرانو، لیکوالو، نقادانو، نظروالو، عالمانو او ژباړونکو په شتون کې همداسې بې کیفیته پاته شي، نو زموږ لپاره ډېر شرم په کار دی. په اونۍ کې د یوې مقالې لیکل یا تر جمه کول، یو شعر ورته لیکل، یو نظر ور کول، د نړۍ له مهمو پېښو د ځینو معلومات یې ورته برابرول، د ورزش له نړۍ لنډ په زړه پورې معلومات ورته لېږل نه گران کار دی او نه هیڅ بانه د دې مسوولیت مخه نیسي.

لکه زموږ مشرانو چې د اخبار په ښه چلولو هغه په لوړو سترگو تر مور را رسولی دی، مور باندې اینده نسل او اوسنی نسل دواړه حق لري چې هغوی ته یې تر پخوا په لاسه توگه ور ورسوو. دا مسوولیت زموږ د هر یوه له غاړې دی. د ټولنې هر وگړی چې نور یې هیڅ په وس پوره نه وي، د اونیزې لوست خو به کولای شي، تر یو چا خو به یې رسولای شي، یو نظر خو به ور کولای شي، که نور هیڅ نه وي، نو د ټوکو او طنزونو برخې ته خو یوه ټوکه یا طنز حتا هغه هم وړاندې کولای شي چې الف ته ډانگ وایي خو د اونیزې خبریال یا بل همکار ته یې شفاهي ویلای شي. نو راځئ خپل مسوولیت لومړی وپېژنو، بیا یې د ځان، ټولنې، هیواد او تاریخ په پار ادا هم کړو.

نقد څه دی او منتقد څوک دی؟

نقد و انتقاد که څه هم تر خپل منځ مفهومي توپیر ارو مرو لري، اما تر یوه حده اوس پر یوه ځای کارېږي. منتقد، منتقد او ناقد هم لکه د یوه باب چې وي داسې استعمالېږي. د یوه شي ښه او بد بېلولو ته نقد وایي، زرو ته له دې امله نقد ویل کېدل چې نقد (د خالص او ناخالص زرو بېلوالی) ته به وړاندې کېدل، د همدې کار لپاره پخوا یوه ډېره کارېده چې محک به یې بلله او د زرو کاروباریانو به نقد له هغې سره مېنل چې سوچه والی یې ورته معلوم شي.

په ادبي نقد کې هم د یوه اثر سوچه والی له نا سوچه والی بېلېږي چې د هغه اثر ارزښت او قیمت معلوم کاندې.

د یوې عربي مقالې لیکوال شیرین احمد په خپله مقاله تعریف النقد کې کاري چې د لغت له مخې نقد له دراهمو د اوسپنې جلاوالي ته ویل کېږي او د پلټنې و کشف په معنا هم راځي. دی لیکي چې اصطلاحن د یوه ادبي اثر تر لیکلو وروسته د هغه داسې ارزول دي چې ښه و ښه یې سره بېل شي او د ټاکلو معیارونو له مخې یې مرتبه معلومه او هغه کټګورۍ ورته وټاکله شي چې دا اثر ورسره د مرتبې له پلوه مشابهت ولري. شیرین احمد خپله مقاله کې د دوکتور بلیل عبد الکریم تعریف النقد کتاب د ریفرنس په توګه یاد کړی دی چې په (۲۰۱۲/۳/۲) کې چاپ شوی دی.

په یوه عربي سایټ کې د النقد-تعریفه-اهدافه-شروطه-مقاله کې د نقد لغوي معنا او تعریف داسې وړاندې کوي:

النقد في اللغة : هو بيان اوجه الحسن او العيب في شيء من الاشياء التي يطلع عليها الشخص .
اما تعريفه ادبيا : فهو دراسة النصوص الأدبية من الناحية الادبية
ليتم بذلك الكشف عما بها من الجمال والإبداع فناأخذ به، أو
العيوب والخلل ليتم إجتنابها وعدم الوقوع فيها وتصحيحها
ليعتدل بذلك النص الأدبي .

ژباړه: يوكس د يوه شي هغه ښېگڼې او بدگڼې چې دى پرې
پوهېدلى په ښه ډول بيان كړي نو همدا د لغت له مخې نقد دى . او ادبي
تعريف يې دادى چې له ادبي اړخه د ادبي متونو داسې ارزونه ده چې
ښكلا او ابتكار يې ښكاره شي او مور يې پيروي وكړو، كمزورى و
نيمگړتياوې يې هم واضحې شي چې نور ځانونه ترې وساتي او ادبي
متن د سمون لپاره تصحيح شي .

په عربي كتابونو او مقالو كې ما وليدل چې دوى نقد؛
قديم(پخواني) او حديث(اوسني) ته وپشلى دى . له دې معلومېږي چې
نقد يوه قديمه اصطلاح ده چې د زمانې په هر پړاو كې به يې حتمن
نوي او بېل ميتودونه خپل كړي وي . په پاس ياده شوې مقاله كې
ليكوال د حسان بن ثابت پر قصيده د يوه عرب ناقد نابغه نقد راوړى
دى چې د نقد مخينه په ثابتوي . د مثال لپاره يې يو بيت راوړى دى :

لنا الجففات الغر يلمعن في الضحى-واسيا فنا يقطن من نجدة دما
زموږ روڼه پوښونه دي چې په سهار كې ځلېږي او تورې موله
غيرته وينې خڅوي .

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۵۳

نابغه پرې خورا خوندور نقد کړی دی، په دې پاس بیت کې یې یو لنډکی مثال دی. د حسان (اسیافنا یقطن) په اړه یې ویلي دي چې د اسیافنا پر ځای باید سیوفنا وای، ځکه لومړۍ کلیمه د جمعې قلتې ده او دویمه د جمعې کثرتې، همدا شان یې ویلي د (یقطن) پر ځای باید یجرین ویل شوي وای، ځکه یجرین د وینو روانوالی او د مرو زیاتوالی ښيي چې د حسان هدف په دواړو ځایونو (اسیاف او یقطن) کې د تورو او وینو زیاتوالی وو؛ مگر په کومو کلیمو چې حسان د ثابتولو هڅه کړې ده هغه رښتیا هم نیمگړې ده، ځکه جمعه قله پر لږو دلالت کوي او دلته کثرتې ته اړتیا وه، همداشان یقطن د څخولو معنا ور کوي چې د وینو یا مرو زیاتوب نه شي ښودلای.

د یادې مقالې لیکوال وایي چې تر میلاد مخکې یونانیانو فني او ادبي نقدونه درلودل چې د (Kritikos) لفظ هغه مهال پر فن او ادب د حکم ور کولو په معنا و. بیا د ۱۵۹۵ پر مهال ایتالیا کې د (Critica) کلیمه ظاهره شوه چې فرانسې د اوولسمې پېړۍ په لومړیو کې ډېره وکاروله. په اتلسمه پېړۍ کې د نقد مفهوم ډېر پراخ شو او د هر عمل د ښه او ناښه په اړه نقد وکارېدی او د محمد کریم کواز له وینا سره سم په شلمه پېړۍ کې نقد حدیث په عربي ټاټوبي کې هم استعمال وموند. (۱)

د نقد کلتور:

که موږ غواړو چې په ټولنه کې مو د نقد کلتور وغوړېږي، نو لازمه ده چې لاندې ټکي به په نظر کې ساتو:

۱/ له نقده به هدف د چارو سمون وي؛

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۵۴

۲/ د مینې یا کینې له احساساتو به ځان ساتي یوه طرفه پرېکړه یا خواخوږي به نه کوي؛

۳/ د اصلاح لپاره به وړاندیزونه یا مناسبه حللار په گوته کوي؛

۴/ د استدلال چمتو کول او سند و لاسوند موندل؛

۵/ د ارزیابي مهال به خپل برداشتونه پرېکنده نه گڼي، ځکه انسان د

تېروتنې مجال هر وخت لري؛ خپل ځان او نقد به هم نقد او ارزیابي کوي؛

۶/ ځانگړي مثبتو او منفي اړخونو ته به یې بشپړه پاملرنه کوي؛

۷/ پر ټولنه حاکم رواجونو ته به خیال کوي، د لیکوال تگلارې ته به

پام کوي چې څومره د دود تابع شوې ده او څومره یې بغاوت ترې کړی دی؟؛

۸/ او د نقد په روش به ښه پوره خبرتیا لري؛

۹/ نقد به واضح او روښانه وي، مبهم، مغلق او پېچلی به نه وي،

چې د پوهېدا لپاره یې بل مفسر ته اړتیا پیدا شي؛

۱۰/ نقد به ایډیالوژیک نه وي، په دې معنا چې منتقد به وار له مخه

له ځان سره پرېکړه نه وي کړې، چې د خپلې ایډیالوژۍ له مخې یو اثر ناسم وبولي.

دا ټکي یوازې مو د نقد کلتور د پیاوړتیا په خاطر ولیکل او که خبره

نه اورېدېدای ځینې نور ټکي هم شته چې باید یاد شي اما دا مقاله یې د

ذکر کولو توان نه لري. که یو منتقد دې ټکو ته پام وکړي، نو نقد به یې

د ټولنې په گټه وي، سالم نقد ټولنې ته فایده لري او د خلکو له نقده

بد نه کېږي، بلکې د یوه گټور شي په سترگه ورته گوري چې د هر چا

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۰۰

پر هر کار یې اهل او وړ کس کولای شي او دا یې په ټولنه کې د غوړېدا لامل کېږي.

نقد کول د ټولنې په ګټه تمامېږي له دې امله په پرمختللیو ټولنو کې نقد ډېر وي او هغوی د نقد کلتور منلی دی او د یوه ارزښت په سترګه ورته ګوري. اما وروسته پاته او جامده ټولنه کې نقد ډېر کم کېږي او د خلکو احساسات وړ سره ملګري وي. زموږ په ټولنه کې د خلکو لوی نومونه هم د نقد مخه نیسي. ځکه خلک فکر کوي چې دا د هغه سپکاوی دی یا هم تر هغه بل څوک ښه نه پوهېږي له دې امله پر یوه مشهور شخص نقد یا هم پر یوه کتاب نقد کول ځینې وختونه د خلکو د منزوي کېدو سبب هم کېږي. د نقد منلو لپاره هم ځینې لاندې ټکي مهم دي چې د نقد مهال باید پام ورته وشي:

۱/ د خپل ځان او اثر په اړه له منفي احساساتو او یو طرفه فکر څخه

ځان ساتل؛

۲/ د نقد مهال د نورو رایو ته نظر کول؛

۳/ د خپلې سیلې او لیدلوري خلاف د نظرونو زغمل؛

۴/ له نقد څخه نه ډار؛

۵/ د کار مهال تېروتنه طبیعي ګڼل؛

۶/ پر خپل نظر بیا فکر کولو ته چمتوالی در لودل؛

۷/ د سنتي او متحجرو افکارو خلاف له نویو زاویو فکر کول او له

بشري افکارو پخواني ګردونه څنډل؛

دې نکتو ته پام کول د نقد منلو کلتور پیاوړی کوي، هر ناقد باید د

نقد مهال د دې خیال وساتي.

منتقد څوک دی؟

هغه څوک چې د نقد پر لازمونو روشو برلاسی وي هغه منتقد بلل کېږي. د برلاسی لپاره یې ځینې موارد شته چې هغه باید ځانگړی پام ورته وکړي؛ لکه:

۱/ د سالم نقد پر روش پوره برلاسی؛

۲/ هغه ځانگړنې او مشخصات به ورته معلوم وي چې په نقد کې ورته اړتیا وي؛

۳/ د ارزیابی مهال له کتابه د لیکوال مطلوب هغه مفهوم را ایستل چې یو عام لوستونکی یې نه شي اخیستلای؛

۴/ نورو ممکنه اړاؤ ته پاملرنه کول چې شونې ده د متن په تگلاره او د لیکوال په فکر کې وي؛

۵/ منتقد باید د نوي فکر خاوند وي، یعنې له نوې زاویې به ورته گوري.

دا پنځه هغه عناصر دي چې د منتقد کار او دنده د نقد په اړه مشخصوي. د نقد په اړه لوی مشکل یکطرفه نقد دی، ځینې کسان چې د نقد مفهوم یې سم نه وي درک کړی، نو د نقد مهال ځان بې پرې نه شي ساتلای او مسله ځنې یوه لور ته کږه شي.

د هرې موضوع په اړه چې څوک نقد کوي، باید په هغه فن کې متخصص وي، ځکه هر څوک نه شي کولای چې د یوه داسې فن مهمې نکتې را ویاسې چې هغه کس ورسره د تخصص تر درجې بلدتیا نه لري او نه هم لوستونکي د هغه چا خبرو ته ډېره توجه کوي چې تر مهمو ټکو یې پر هسي عامه ځایونو خپل وخت ضایع کړی وي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۵۷

د نقد لپاره د یوې لیکنې داسې کتل لازمي دي چې ټول اړخونه په نظر کې ونیول شي. د لیکنې په پیغام ځان پوه کړي، دا وگوري چې لیکوال خپله خبره په سم ډول رسولې ده که نه؟ په لیکنه کې نوموړی څومره د خپلو همعصره یا هم پخوانو تر اغېز لاندې دی؟ که ناقد په موضوع کې د تخصص تر کچې پوهه ونه لري، نو په دې ټولو اړخونو یې ځان نه شي پوه کولای او کله چې دا لومړي گامونه څوک سم وانه خلي، نو بیا وروسته گامونه خو بیخي سم نه شي اخیستای. ځکه مور تینگار کوو چې نقد اسانه کار نه دی او هر څوک ناقد نه شي کېدای، دویم دا چې نقد یوازې عیب بیانول هم نه دي؛ بلکې بڼه او بد دواړه به بیانېږي له دې امله نو هر شی پوره دقت غواړي او دقت یې یوازې مسلکي شخص کولای شي.

د نقد ډولونه:

۱/ تاریخي نقد، دا نوعه خپله دوه ډولونو ته وېشل کېږي: الف: داخلي نقد، ب: خارجي نقد.

د نقد په دې ډول کې د اسنادو، سرچینو او تاریخي متونو له نقد سره تړاو لري، دوه ډوله پوښتنې پکې مطرح کېږي: (یو) سند، سرچینه یا هم کتاب څومره اصلي و واقعي دی او جعلی نه دی؟ دا سوال له داخلي نقد سره تړاو لري.

دوه) سند یا سرچینه تر کومې اندازې حقیقت بیانوي؟ په دې ځای د سند د واقعیت یا جعلیت پوښتنه مطرح نه ده، سوال دادی چې څومره له واقعیت څخه سمه پرده پورته کوي؟ مثلن: که د یو تاریخي کتاب چې سید رضا ته یې نسبت کېږي او د عاشورا په اړه یې لیکلی دی، ارزیايي کړو، نو دا دوه سواله پیدا کېږي:

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۰۸

الف: ایا واقعن هم دا کتاب د سید رضا دی، یا دا سند جعلی دی؟
ب: که ثابت شوه چې سند اصلي دی، بیا دا پوښتنه کېږي چې سید رضا د عاشورا له پېښې باوري و سهي روایت کړی دی او که یې تاریخي حقایق تحریف کړي دي؟

۲/ فني نقد چې صوري نقد او محتوایی نقد ته وپشل کېږي.

په صوري نقد کې د جملو پر شکل، جوړښت، اوږدې او د ژبې د میزان او اصولو پر رعایتولو بحث کېږي. د نقد په همدې نوعه کې منطقي اصولو ته هم پام کېږي چې د قیاس مهال سمه نتیجه گيري وکړي، دې ته باید متوجې وي چې له خاصو مقدماتو یوازې خاصه پایله اخیستی شي؛ ځکه نو استدلالی ترکیب د منطقي گړدود د اصولو تابع وي.

۳/ اخلاقي نقد: په اخلاقي نقد کې د کتاب مطالب د اخلاقو په تله تلل کېږي، یعنې دې ته کتل کېږي چې دې مطالبو د ټولني اخلاقي چوکاټونه څومره په پام کې نیولي دي او کوم ځایونه یې سرغړونه ځنې کړې ده؟ د ودې او ښه والي سبب یې کېږي او که بالعکس په ټولنه کې د اخلاقي موازینو د تزلزل لامل دي؟.

۴/ اجتماعي نقد: په اجتماعي نقد کې دوه موضوعاتو ته پاملرنه

کېږي:

الف: د کتاب تالیف تر کومې اندازې له ټولنیزو شرایطو متاثر دی او په څنګه شرایطو کې لیکل شوی دی؟
ب: دا کتاب ټولني ته څه پیغام لري او تر کومه حده اغېزناک دی؟

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۰۹

۵/ د روان شناسي نقد: په دې نقد کې د لیکوال باطني يا داخلي احوال ارزيايي کېږي، د کتاب په تدوين کې د هغه وړتيا، ذوق، تخيل او د ترکيب قدرت تر رازيايي لاندې نيول کېږي.

۶/ توصيفي نقد (طبيعي): دا نقد چې د طبيعي علومو پر روشونو متکي دی د طبيعي نقد نوم هم ور کول کېږي. دلته د مقدار او اعدادو په وسيله طبقه بندي کېږي، مبهم ځايونه يې واضح کېږي.

۷/ تطبيقي نقد: په دې ډول کې تر ارزيايي لاندې کتاب له نورو کتابونو سره چې پخوا يا نور ځايونه ليکل شوي حتا که په نورو ژبو هم وي پرتله کېږي او له دې زاويې نقد هم ور باندې کوي. له دې ډول نقد څخه د درسي کتابونو په اړه ډېر کار اخيستل کېږي چې د نورو ژبو يا ځايونو له کتابونو سره يې پرتله کړي او د نقد وړ ځايونه يې هغو کتابونو ته په کتو نقد کړي.

د نقد دوه نور ډولونه هم بيان شوي دي:

۱/تاثيري نقد:

دلته منتقد د منل شويو معيارونو او اصولو له مخې نقد نه کوي، بلکې د خپل شخصي ميل او خواهشاتو پر بنا نقد کوي، منتقد په قانع کوونکو دلايلو پسې نه ځي او نه کولای شي چې لوستونکي قانع کړي، ځکه هغه له لومړي سره معيارونه له پامه اچولي وي، هغه بيخي سطحي روان وي او يوازې خپل زړه تشول غواړي. د نقد دا نوعه پخوا ډېره وه اما چې علومو وده وکړه د دې گراف هم ور سره راکم شو، خو د نوچکيانو، متعصبو او هغه څوک چې شخصي عقدي کې سړوي شمار اوس هم کم نه دی او دوی بيا هم دا ډول سطحي نقدونه کوي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۶

۲/ موضوعي نقد:

دا نقد له څېړنې او پلټنې سرچینه اخلي. ناقد خپل معین منهج نیولی وي او د هغو قواعدو پیروي کوي چې علماؤ پرې اتفاق کړی وي، په یوه وخت کې د خپل ذوق، عقل، فني او خپلې وړتیا پر بنسټ پرېکړه کوي او خپل ځانگړي میلان ته نه تسلیمېږي. خپله ادعا په دلایلو او براهینو ثابتوي او نقد یې مفصل او علتونه یې بیانوي. ناقد ادبي اثر گوري، ټول اجزا یې تر نظر تېروي، ښه او کمزوري ځایونه په گوته کوي، پر هر ځای باندې د دلیل له مخې حکم کوي بیا له جزي احکامو عامو ته راځي چې ادبي اثر پرې متکي وي او د نقد دا نوعه خورا زیات علم او معلوماتو ته اړتیا لري چې ناقد په ښه دقت تحلیل کړي او له لیکوال سره مناقشه وکړي. همداراز باید تجربه ناکه ذوق ولري چې ښه او بد سره تفکیک کړي، فني وړتیا ولري چې له قواعدو سره سم یې پرته وکړي، په دې نوعه کې د نقادانو نقدونه سره مشابهه او نژدې وي او تر منځ یې بیخي کم اختلاف موندل کېدای شي او هغه هم د ذوقونو له امله ممکن وي. (۲)

د کتاب د نقد په اړه مطرح کېدونکې پوښتنې:

۱/ دا کوم کتاب دی؟

۲/ د څه لپاره دی؟ کوم اهداف را نغاړي؟

۳/ د چا لپاره دی؟

۴/ دا کتاب په کومو شرایطو کې لیکل شوی دی؟

۵/ د کتاب لیکوال څوک دی؟ د هغه احوال، افکار او روحيات

څنگه دي؟

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۶۱

۶/ په کتاب کې د څومره معتبرو حقیقتونو په اړه بحث شوی دی او څومره علمي وزن لري؟

۷/ په کتاب کې د ژبې اصول تر لازمي بریده مرعات شوي دي؟

۸/ دې کتاب څه اغېزې در لودې؟

۹/ خلکو کتاب څومره خوښ کړی دی؟

۱۰/ ایا په کتاب کې نوي او ځانگړي څه هم شته؟

۱۱/ د کتاب مطالب تر کومه حده سره هماهنگه دي؟

۱۲/ د کتاب عنوانونه څومره له خپلو مطالبو سره اړیکه لري او

څومره پرې منطبق کېږي؟

۱۳/ کتاب د روزمره ژوند د مسایلو په حل کې څومره مرسته کوي؟

۱۴/ تر کومه بریده په کتاب کې د پېژندل شویو غوره معیارونو

پیروي شوي ده؟

۱۵/ کتاب له اخلاقي اصولو او معیارونو سره څومره سرخوري؟ ایا

په کتاب کې نااخلاقي نکتې هم شته؟

د منتقد شرطونه:

منتقد باید دا لاندې ځانگړنې ولري:

۱/ د نقد وړتیا: منتقد که د نقد وړتیا ولري، نو کولای شي چې هر

شي په سمه پیمانه تول کړي، د هر کار غوره له ناغورو څخه بېل کړي.

۲/ علمي وړتیا: منتقد به هغه کارونه نقدوي چې د هغه د تخصص

په ساحه کوي، د خپل تخصص په برخه کې هغه کولای شي په پوره

باور یوه رایه ور کړي.

۳/ عدالت او انصاف: د منتقد خبرې به پوره شفافې او له خواهشاتو

و تعصب څخه لرې وي، یعنې هغه به د علمي قواعدو په رڼا کې

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۶۲

تحلیل او تفسیر کوي، خپل شخصي-میلان او عواطف به پکې نه ځایوي، نه به بې ځایه د چا ستاینه کوي او نه به هم د یو چا ارزښت کموي.

۴/ ادب رعایتول: په نقد کې به نورو ته اذیت ورکول هدف نه وي په داسې الفاظو چې له ادبي چوکاټه بهر وي، فکر به نقدپري نه دا چې مخالفانو ته اذیت په ورسول شي حتا که هغوی خطا هم وي. (۳)

۳/۱۲/۲۰۱۸

سرچینې:

- (۱) (البلاغة والنقد المصطلح النشأة التجديد مخ: ۵۸)
- (۲) (مفهوم النقد وانواعه، د اسماعیل سعد، له مرسى الباحثين العرب وبيبانې).

(۳) (د شیرین احمد له مقالې [تعريف النقد])

هوښیار انسانان چېرې دي؟

چې کوچنی وم، له ملایانو به مې اورېدل چې انسان اشرف المخلوقات دی. کله چې لږ را لوی شوم، کتابونه مې لوستل، راډیو مې اورېده، مجلې مې کتلې او له لوستو کسانو سره به بانډارو کې شریکېدم؛ بیا به مو د انسان د پوهې، خدمتونو، استعداد، ځانگړتیاوو، عدالت، ښو خوینو، شرافت او دې ته ورته نورو ښو صفاتو خبرې اورېدې، لوستې او کتلې مو. زموږ چاپیریال داسې و چې د (ولې) کلیمه پکې چا نه کاروله، دا ټولې خبرې مو لېدلې/اورېدلې؛ خو د انسان په لاس روان وحشت ته مو نه کتل، د انسان په لاسونو چې د انسان تاریخ خراب شوی، هغه ته مو پام نه کاوه، هغه ظلمونه چې یوازې انسان پر انسان کړي دي، دې ته مو فکر لا نه کېده، چې انسان که دا ټول ښه صفات لري، نو دا کارونه چا کړي دي؟ د دې کارونو د کولو مهال د انسان هغه لوړ ښه خوینه چېرته ورک وي؟

انسان چې د ټیکنالوجي په ډگر کې څومره هم پرمختگ کوي، هغونه خپل ځان ته د ابدې زوال کنده کیندي. د انساني پرمختگونو په ترڅ کې د دوو نړۍ والو جنگونو پر مهال چې څومره انسانان ووژل شوو، ممکن تر ټیکنالوجي مخکې په سلو کلونو کې هم دومره لوی تعداد نه وي وژل شوي، دا هوښیاري ده که د ځان تباهي؟

انسانان کمپنۍ جوړوي چې نورو انسانانو ته سهولتونه پیدا کړي، خو په دې کمپنۍ کې مزدور انسان به هيڅ ډول سهولت نه لري، د کمپنۍ د مالک له لورې به تر ظلم لاندې وي، تنخا به یې پر وخت نه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۶۴

ور کوله کېږي، په داسې حال کې چې دا شتمن به د دې کسانو په مالي حالت خبر وي؛ البته د دې پر ځای چې مرسته ورسره وکړي، نور یې هم زیښي. دلته د انسان هغه ښه خویونه او صفات چا له انسانه کېښلي وي؟ او د کمپنۍ اصلي موخه هم د خپل ځان شتمني زیاتول دي، نه اصلن خدمت.

دا اوس په نړۍ کې له لس سلنه کسانو سره دومره سرمایه شته چې د نړۍ نور پنځوس سلنه کسان یې نه لري او حتا په دنیا کې ځینې انسانان له لوږې او تندي مري، د مرض پیسې نه لري، سر پنا نه لري، د شپې تېر لپاره یې د سمندر ماهیان خوري، خو شتمن انسان د خپلې دنیا کمه برخه هم د دې انسانانو د ژغورل کېدا لپاره ونه لگوله؛ دې ته د هوشیاری نوم مناسب دی او که...؟

په نړۍ کې نن لوی کاروبار د وسلو او قاچاقو دی، مور له رسنیو څخه اورو چې د نړۍ کمزوري هیوادونه سترو قدرتونو په جنگ سره اچولي چې خپلې وسلې پر خرڅې کړي او په مفت کې د هغو هیوادونو له هر ډول سرچینو استفاده وکړي، دا وسلې د چا لپاره جوړېږي؟ انسان یې د انسان د وژلو او نابودۍ لپاره نه جوړوي؟ د همدې اسلحو له امله انسان او ځمکنۍ کرې ته څومره زیان رسېږي؟ یوځل یې د جوړېدا مهال دودونو اسمان پر سر اخیستی وي، بیا د استعمال مهال د هوا د خرابېدا او گرمېدا سبب کېږي چې دا یې په اوږده مهال کې ستر خطر دی؛ اما فعلن یې انسان ته زیان دادی چې وژني یې، په دې تجارت کې ځینې انسانان گټه کوي او لوی شمېر یې قرباني وي، دلته د هوشیاری څرکونه چېرې معلومېږي؟

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۶۵

انسان د خپل ځان د چاغېدا لپاره د ځمکې پر سر او نس کې ټول شته کاروي، له دې وجې د ځمکې حالت ورځ تر بلې خرابېږي، د هوا خرابي او گرمېدا به اخير د انسان د نابودۍ سبب کېږي، مگر انسان له دې حقیقه غافل هر وخت د خپل جیب فکر کوي چې لږ بې نور هم وپرسوي؛ د ځنگلونو ورځ په ورځ کمی دا خطر نور هم زیاتوي او د انسانانو زیاتوب هم ستونزې ایجادوي، اما دا هر څه د انسان وړاندوینه ده خو بالمقابل یې داسې کارونه کوي لکه هیڅ چې نه پوهېږي!

زموږ په وطن کې ټول خلک پوهېږي چې اوبه کمېږي، کاریزونه وچېږي، چینې ختمې شوې، خلک باورې ته مجبور شول، بارانونه دا څو کلونه کم وو؛ تر دې هر څه وروسته بیا هم خلک اوبه بې ځایه کاروي، باورې ټوله ورځ چالانده وي او اوبه یې ضایع کېږي، بندونه نه تړل کېږي، سیندونه مو نورو هیوادونو ته بهېږي، ځنگلونه پرلپسې پسې رېبل کېږي او جنگ هم په شدت روان دی چې دا ټولې کړنې مو هم په تدریجي او هم سمدستي هلاکوي، لاکن موږ یې په افتخار کوو؛ ایا په دې ټولو کارونو کې د هوښیاری کوم څرک هم معلومېږي؟!

په مجموع کې انسان له لوږې ډارېږي، د همدې لپاره تل هڅاند وي، شخړې او ناغېږې هم د اقتصاد له امله راپیدا کېږي؛ اما که انسان د هغه نیمايي مصارف چې د جنگ، برلاسي او خیالي دښمنیو لپاره یې کوي، د انسان د مړولو په خاطر وکړي دا ټول مشکلات به حل وي او له تدریجي و سمدستي بدمرغیو به یې ځانونه خوندي کړي وي؛ انسان ولې د اسانه لارې پر ځای سخته لار غوره کړې ده؟ دا د هوښیاری پرېکړه ده که...؟

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۶۶

قاچاق کول د انسانانو لپاره د هلاکت سبب کېږي، د نشيي موادو کرل، خرڅول، په کمپنیو کې له خامو موادو څخه یې د استعمال لپاره مخدره ماده چمتو کول، د انسان مالي او فزیکي نقصان دی، دا گرده کارونه د غوڅ اکثریت په تاوان دی او د یوې وړې کتلې په ګټه، دا د انسانانو هوسنیاري ده که...؟

د یوه هیواد له بل سره دښمني، پر یوه هیواد د بل بندیزونه، له یوه هیواد سره د بل جنگ، دا هر څه د انسانیت په تاوان دي، یوه بله نکته دا هم ده چې د هیوادونو په دښمني کې ټول ملت د بل ملت په وړاندې کینه نه لري او نه دښمني ورسره کوي، اقتصادي بندیزونه هم د ټول ملت غوښتنه نه وي، دښمني یوازې د سیاستوالو ترمنځ وي، خو کېږي ځنې ټول ملت، دا هوسنیاري ده که بل نوم ورته مناسب دی؟

حکومتي ادارو کې دومره لویه بیروکراسي چا جوړه کېږي ده، خلکو د خدمت پر ځای ستونزې چا ایجاد کېږي دي، رشوتونو ته لارې چا جوړې کېږي دي، گراني څوک جوړوي او قیمتونه ولې لوړېږي؟ دا هر څه د یوې وړې ډلې له لورې کېږي، دا هوسنیار کسان کوي او که...؟ له دین څخه چا د چا لپاره دام جوړ کړی دی؟ ولې یې د شریعت او دین متن داسې تعبیر کړی دی چې د انسان لپاره د ګټې پر ځای د زیان سبب کېږي؟ له یوه دین څخه دومره ډلې را پیدا کول، ترمنځ یې داسې اختلافات پیدا کول چې د انسانانو د وژلو سبب کېږي، نفرتونه را پیدا شي، له یوه بل څخه یې بد وشي، کینې او بغضونه یې ترمنځ ډېر شي، دا د هوسنیار خلکو کار دی که...؟

د مارکس او اینګلز له هغې علمي اقتصادي نظریې څخه داسې عملي و علمي انګېرنه ولې واخیستل شوه چې د لکونو بلکې د میلیونونو

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۶۷

انسانانو ککړۍ یې د پلې کېدا لپاره ورغږېدې؟ ایا هغه مارکس چې د همدې نظریې د وړاندې کولو لپاره یې ډېرې سختې وزغملې، خپل نازک اولادونه یې قرباني کړل، خپل ژوند یې وقف کړ، هغه غوښتل چې د ده نظریه دې انسان ته د گټې پر ځای د زیان، د مینې پر ځای د کینې، د نژدې کېدا پر ځای د لرې کېدا، د حق رسونې پر ځای د حق اخیستنې سبب شي؟ دې کار ته د هوبنیاو انسانانو نوم ورکولای شو که...؟

۲۰۱۹م

په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند

زما پلار جان کابو د سلو کالو دی، په شاهي دوره کې یې دوه کاله عسکري هم کړې ده، مور ته به یې کله ناکله د خپلې عسکري د وخت کیسې کولې. ده به د هغه وخت د ځینو پېښو تاریخ هم یاد و، ویل به یې: په چهل و چهار کې دا پېښه وه، زه په چهل و دوو کې ولاړم او په چهل و چهار کې بیا راغلم همداسې نور تاریخونه.

زه د خپل ژوندی په هغه پړاو کې چې لا په کلي کې وم، په دې نه پوهېدم چې پلار مې ولې په فارسي تاریخونه یادوي؟ زه کشر وم ځکه نه پوهېدم، مگر اوس مور پوهېږو چې ادارو کې هر څه فارسي وو له دې امله یې عامو عسکرو هم فارسي ویله. بیا به مو یو مهال د کلي له ملا څخه خط نوشته کاوه. هغه به د خط په لومړي سر کې راته ولیکل: دعا و سلام از جانب فلان... مور به هم په دې ډول بیا وروسته پښتو خط نه لیکي، پر خپلو کتابونو به مو لیکلي ول چې این کتاب در ملکیت فلانی است دعوه دیگر کس نامنظور است. همداسې به مو پر خوله پښتو خو په قلم فارسي لیکله او په دې چاپیریال کې رالوی شوو. کله چې پاکستان ته ولاړم نو هلته بیا پښتنو له خپلې ژبې سره مینه نه در لوده، بلکې اردو یې لیکله. د اردو ورځپاڼه یې لوسته، کتابونه یې اردو کتل، اردو ژبې راډیو به یې اورېده او د اردو ژبې ټلويزيون به یې لیدی.

د ملایانو له جملې هم ډېر کم کسان وو چې پښتو یې لوسته یا لیکله، هغوی زیاتره عربي کتابونه لوستل، تر عربي ورهاخوا یې فارسي

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۶۹

او اردو کتل، پښتو ته د چا پام نه و. حتا په کوټه کې زما یو ملگری چې تر دولسمه یې په شخصي کورس کې هلکانو ته په پښتو ژبه د فزیک، بیالوژي، ریاضي او... زدکړې ور کولې، له هغه یوه پښتانه سوال کړی وو چې تا دا شیان په پښتو کې زدکړي دي؟ هغه ورته ویل: وو؛ شاگرد ډېر حیران شوی و چې پښتو کې نو کله دا شیان وو او څنگه یې زدکړي دي؟

تر دې وخت را وروسته چې کله دولتي ادارو ته راغلی يم، یا څومره معلومات ځنې لرم نو تر ۹۰ سلنې پښتانه فارسي لیکي، مکتوب یې فارسي وي، وړاندیز په فارسي کوي، احکام په فارسي نوشته کوي، نوټ په فارسي اخلي او که حتا په مجلس کې یو فارسي ژبی ناست وي، نو نهه پښتانه ټول په فارسي سره گډوي.

یوه ورځ په موټر کې ناست وم، یوه کس کرایه ټولوله؛ زما تر څنگ ناست سړي ته وایي: کرایه تان بیته! هغه په پښتو ځواب ور کړ. بل ځل بیا په فارسي ورته وږغېده. پښتون په ښه لور اواز ورته وویل چې پښتون سړی یې، زه پښتو درسره وایم ته بیا فارسي ته مخه کړې. هغه بل کس ډېر وشرمېد او هیڅ یې هم ونه ویل. زما په گومان دا په دولتي ادارو کې د اوسېدو اثر دی چې یو پښتون یې ترې اخلي.

له ماسره په یوه اداره کې تر نورو قومونو پښتانه زیات دي، خو تر پښتو لیکلو فارسي بیخي ډېره ده، لامل یې دادی چې خپله پښتانه هم فارسي لیکي. یو خو هغه زاړه مامورین وو چې هر څه یې کلېشه زدکړي وو او له هغو زده احکامو یا مکتوب یا وړاندیز پرته یې نور څه نه شوای لیکلای.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۷.

خو دلته وینم چې په لسو کې اووه کسان یې نوي تعليم يافته ځوانان دي، هر فورم چې واخلي ټول په فارسي ليکلی وي، ښه ځوان پښتون به ورته ناست وي، له تا سره په پښتو روغبړ کوي، کله چې د يوه شي راپور ورته وړاندې کوي، نو په قلم به ورته له فارسي درته ډکه کړي. يا هم له کمپيوټره چې پرنت درته وکړي، ټوله يې فارسي ليکلي وي.

زه د پاکستان له وخته پښتنو ته متوجې يم چې کله به پښتون دوکاندار ته اردو ژبې راغی نو اردو يې ور سره ويله، کله چې به هزاره ورته راغی بيا به يې فارسي ورته ويله او له پښتون سره به په خپله پښتو ږغېدی. خو زه کراچي او کوټه کې له زياتو اردو ژبو سره مخ شوی يم، هر يوه به خپله ژبه ويله. هغوی زما له امله خپله ژبه نه پرېښوده، که به زه په پښتو ورته ږغېدم هم هغوی اردو ويله، دا اوس چې زه کابل کې له فارسي ژبې سره مخېرم، نو که پښتو وایم که فارسي هغه راته خپله فارسي وايي. حتا د شمالي او غربي افغانستان پښتنو خو بيخي پښتو هېره کړې ده. زه يو مهال هرات کې وم، له يوه مومند پښتون څخه مې سرای کرایه کړی وو. هغه يوه ورځ ماته ويل: ما هم پښتانه يم، خو وس زياته ياد نه لرم، زما مور زده دي. دا مو د پښتنو حال دی. بل طرفته په کندهار و کلات کې له خورا زياته وخته تاجیکان پراته دي، هغوی په خپل منځ کې اوس هم په فارسي خبرې سره کوي، مگر د هغه ځای د اوسېدنې له وجې يې پښتو هم زدکړې ده.

زموږ د ولسمشر په خبرو کې هم تر پښتو فارسي زياته وي، د شاهي دورې شاه او وزيرانو خو په فارسي خبرې کولې او پښتو يې تر روغبړ هاخوا نه ويله. حتا شاه امان الله خان ته هم ستر پښتون فخر افغان پاچا

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۷۱

خان ویلي وو چې ته پښتون یې فارسي خبرې کوي؟ تر دې پیغور وروسته امان الله خان بیا پښتو هم زدکړه.

زموږ یو لورته دا کمزوري ده چې په پښتو کې مو علمي مواد کم دي، له دې امله خلک د پښتو زدکولو هڅه نه کوي، بله کمزوري مو داده چې موږ خپلې ژبې ته وفادار نه پاتېږو، که یو د بلې ژبې کس له څلورو پښتو سره وي، نو هغه ټول تر خپل منځ هم فارسي سره وايي. زه د فارسي سره تعصب نه کوم، فارسي ژبې ته نه وایم چې ته ولې په فارسي مکتوب، وړاندیز، نوټ او احکام لیکې، مگر پښتون ته څه ور پېښه ده چې د پښتو پر ځای یې په فارسي ژبه لیکي؟

خپلې ژبې ته د خپلو خلکو متوجې کول تعصب نه دی، هغه د پاچا خان خبره چې هر څوک خپله ژبه ورکه کړي، ورکېږي او چا ته چې خپله ژبه سپکه شي، سپکېږي، زموږ ژبه په مور بنایسته کېږي، که یې زه نه وایم نو څوک به پیدا شي چې زما ژبې ته خدمت وکړي؟ که زه د خپلې ژبې په ویلو شرم وکړم، نو بل به لا نورو ته د پیغور ښه ځای پیدا کړي چې که بل وخت بل کس ویله نو دوی به ورته وایي چې ته متعصب یې ځکه پلاني پښتون له موږ سره پښتو نه ویله نه یې لیکله نو ته ولې داسې کوي؟

که اردو ژبې په خپله ژبه د لیکلو او ویلو حق لري، فارسي ژبې یې لري، نو دا حق له ما چا وړی دی؟ زه ولې د خپل مور و پلار په ژبه خپرې شرم وگنم؟ نور یې ولې تعصب وبولي؟ پښتون که فارسي ژبې ښځه وکړې، نو دی هم کور فارسي وایي او راتلونکی نسل یې یوازې په فارسي پوهېږي. دا یوه اونۍ مخکې د یوه ملا کور ته ورغلم. له موږ سره یې پښتو ویله خو له اولاد سره به فارسي ږغېدی.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۷۲

دا هم له خپل ځان سره بې وفايي ده، هم له مورنۍ ژبې سره، هم له قوم سره. که څوک خپلې ژبې ته وفادار پاته نه شي نو بلې ته به څه وکړي؟ که په چا کې د خپلې ژبې او خپل قوم ته د خدمت همت نه وي، نو بل ته څه خدمتونه وکړي؟ زه د یوه پښتون په صفت هغه مهال زیات خپه کېږم چې یو پښتون راته د فارسي وړاندیز راکړي، یا پر وړاندیز راته فارسي احکام وليکي، یا هم نوټ په فارسي نيسي.. ځینې پښتانه مې داسې هم لیدلي دي چې په پښتو بیخي سم سهي لیکل نه شي کولای، مگر د فارسي قلم یې خورا تیز چلېږي. دا کار نور خورا زیات شو، پښتانه لیکوال او د پښتو خدمت کوونکي باید خپله پښتانه دې نیمگړتیا ته متوجې کړي، تر څو به مور د بل په ژبه لیکل کوو؟ بلې ژبې ته به خدمت کوو؟ خپله ژبه کې به یو مکتوب نه شو لیکلای، خو د بل په ژبه به لویې پیپرې لیکو؟ دا په داسې حال کې چې هغوی را څخه خوشاله هم نه دي او که دې درې خبرې پښتو درې فارسي وکړې، نو د متعصب تور هم درباندي پوري کوي، ښه! په دې صورت کې اړتیا چیشي ده چې د خپلې ژبه قلم واروم او د بل په ژبه لیکل ور کړم؟

په دې هیله چې پښتو هم یوه ورځ د علم او دفتر ژبه شي او نه یوازې پښتانه یې په لیکلو ویاړ وکړي، بلکې نور لږکي هم د فارسي په شان پښتو ته هم پاملرنه وکړي، که یې یومخیزه استعمال نه کړي د فارسي په نسبت له استعماله خو یې ډډه ونه کړي.

د نشیانو په اړه د حکومت مسوولیت

په هیواد کې د بې بندوباره نشیې توکو تولید د دې سبب شو چې د سلگونو نشیانو شمېر ورځ تر بلې زیات شي او اوس خو بیخي درې میلیونه کسان په نشو اخته دي. دا را پورونه ځورونکي دي او په ښارونو کې چې د نشیانو دا بده ورځ انسان ویني، نو سخت ځورېږي.

نشه د انسان لپاره وژونکې ده. پوهان وايي، نه یوازې دا چې له نشې څخه خپله مستقیم هغه په نشه ورورد کس ته زیان رسېږي، بلکې تاوان یې په ټولنه کې شته نورو انسانانو ته هم رسېږي. له دې امله نشه په شریعت کې منعه شوې ده. اخلاقیات او انساني نارمل وجدان یې ښه نه بولي او د قانون له مخې هم یو ناسم عمل دی.

نشه انساني ټولنې ته یوازې د صحت په برخه کې زیان نه رسوي؛ بلکې په لویه کچه مالي تاوان هم ورته رسېږي. د نشیې توکو اخیستل، هر وخت ناروغ کېدل او بیا یې د درملنې مصارف، په ټولنه کې غلاوې، اخلاقي فساد او له کورونو د شیانو تښتول، د بې کارۍ گراف لوړېدل، په ښارونو کې د شپې له لورې د خلکو شکول او په موټرو کې د جیبونو وهل او... یې ټول د مالي او اقتصادي اړخ زیانونه دي چې مور یې شاهدان یو او هره ورځ یې وینو.

تر دې هم ور هاخوا د نظافت نه مرعاتول د نشیانو یو بل ستر زیان دی چې جامعې ته یې رسوي او مور یې بیا هم له بده مرغه شاهدان یو. نشیان نه خپله ځانونه پاکوي او نه د ځای یا سرک پاکي ته پام کوي.

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۷۴

دوی چې هر ځای اوسي هلته چټلي وي، مردارخورگي وي، د نظافت هېڅ څرک نه لگېږي.

ټولني ته د نشيانو تر ټولو ستر زيان بيا دا دی چې سم وگړي په نشه اخته کوي او د شپې له لورې خلک شکوي او که يې د جيب شيان ور نه کړل، نو په برجه/چاقو يې وهي. دا څو ورځې مخکې د کابل په حضورې چمن کې پوليسو له شاوخوا ۱۵ نشيانو برچې را وايستې او دا ټول د شپې مهال د شکونو لپاره کاروي. پوليسو ويل چې بيخي ډېر واري له دوی څخه خلک په شکايت ورغلي او د شکونې خبر يې ور کړی.

په بنارونو کې چې نشيان اوسي د نورو کسانو د جلب او تمايل سبب طبيعي خبره ده چې کېږي. ولې سلگونه نشيان نن ميليونه شول؟ همدا لامل دی چې کله په ټولنه کې هر څوک حضور ولري، ځان ته د ټولني يوه کتله ضرور ور جذبوي. ما د کابل په حضورې چمن کې په سترگو وليدل چې نوي ځوانان راغلل او له نشيانو سره به ناست ول. يو کس مې وليد چې له يوه نشيي څخه يې د ديرش (۳۰) افغانۍ په مقابل کې يوازې د شيشې دوه دوده غوښتل. د ليسي زدکونکي ورته راغلي ول، لغړزني هلکان ور سره ول، د کورنۍ او اولادونو کسان يې په منځ کې ول. يو داسې هلک يې هم ترمنځ و چې پوست يې د سپين کاغذ په شان سپين و، عمر يې د ۱۷ او ۱۸ کلونو ترمنځ و، نوی په نشه اخته شوی و او د ورځي له مخې به نشيانو ته راتلی.

نشان د ټولني يوه برخه وه او اوس هم دي. حکومت چې د ټولني هر قشر-ته په خدمت مکلف دی د نشيانو په وړاندې هم ځيني مسووليتونه لري. په نورو ټولنو کې د هغوی لپاره روغتون جوړ شوی

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/ ۱۷۵

وي او ډاکټران يې وړيا درملنه کوي. هڅه کېږي چې روږدي کس بېرته خپل عادي او نارمل ژوند ته راستون کړي. زموږ په هیواد کې که حکومت د نورو ټولنو په شان کار نه شي ورته کولای، د سترو زیانونو د مخنیوي په خاطر خو دومره کولای شي چې د ښار له عمومي واپونو يې ټول کړي او په یوه ځانگړي ځای کې يې ایله کړي.

په دې ډول به يې د ښار نظافت هم ساتلی وي، د خلکو د جذب مخه به يې نیولې وي، د جیب وهونې او د لارو پر سر د خلکو د لټونې مخه به يې ډب کړې وي. په دې توگه به هغه کسان چې دلته په ښارونو کې نشي توکي پلوري د هغوی کار ته هم زیان رسېدلی وای او دا تجارت به يې ایله کړی وای. په هیواد کې د نشي توکو زیات کر و کښت به هم ور سره کم شوی وای او خلکو به د دې پر ځای نور گټور توکي کولای.

له ټولني د نشیانو په گوښه کولو کې هم د حکومت گټه وه او هم د ولس. د ولس بازار به خوندي وای، سړک، کوڅې او پارکونه به يې پاک وای، د جامعې نور غړي به يې له دې ناروغۍ ساتل شوي وای. حکومت ته به يې احصایه اسانه وای، د فساد، غلا، شکونې، اخلاقي بيماریو مخه به يې ژر نیولې وای، په ټولنه کې به اخير د نشیانو گراف را کم شوی وای، مصارف به يې ډېر نه کېدای. د نشیانو مړه کسان به یو ځای وای او خاورو ته سپارل به يې ورته اسانه شوي وای. اوس خو د ښار له مختلفو کونجیانو هره ورځ د نشیانو مړي را غونډېږي او بیا په گڼو موټرو کې هدیرو ته وړل کېږي.

پر حکومت هم عام ولس، هم نشیان او هم د حکومت خپله عمله دا حق لري چې د نشیانو په وړاندې د اوس په شان بې تفاوته پاته نه

لومړۍ برخه

پیغام درېیم/۱۷۶

شي. ولس ته يې مالي، فزيکي او رواني تاوان رسېږي. نشيان هم انسانان دي او د خدمت حق لري. د حکومت دستگاه غړي د دوی له لاسه سترې دي، غلاوي کوي، خلک شکوي، جيونه وهي، چتلي جوړوي، هره ورځ يې لسگونه کسان مړه وي او دوی يې راغونډوي. که يې سره يو ځای کړي، هم به يې ولس ته زيان نه رسېږي، نور انسانان به له دې مرض څخه وساتل شي او د حکومت عمله به هم د اوس په شان سترې او ستومانه نه وي.

ځينې نوي کسان يې په درملنه رغېدای شي، حکومت مسووليت لري چې د هغوی غم وځوري. د نورو کسانو د ورتگ يې مخه ونيسي. په ټولنه کې د ناروا کاروبارو رينسې وباسي. د نشيي توکو د مخ پر زياتېدونکي توليد د مصرف مرکزونه ور ختم کړي. په دې توگه يې توليد خپله کمېږي. د گندگيو، چتليو او مرداريو بناړونه او لويې لارې پاکې وساتي.

بدمرغي دا ده چې نشيان خپله د ځان لپاره حقونه نه سي غوښتای، ولس بې تفاوته دی دا زيان يې سم يا نه دی درک کړی او يا يې همداسې بې تفاوته پاته کېدل خوښ دي. حکومت هم په خپله دستگاه کې داسې کسانو ته ځای ور کړی چې د مسووليت سم احساس نه کوي. دا کار يې هم د ټولني حق دی ورباندي او هم د نشيانو او هم خپله د حکومت د عملې. مگر له بده مرغه چې دې لور ته نه ولس پام وکړ، نه حکومت ورته توجه وکړه او نه نړۍ والو د بشر-د حقونو مدافعينو ورباندې فشار راوړ چې مور بې له دې مشکل څخه خلاص کړي وای.

دويمه برخه:

د اجماع په اړه زما نظر

د اجماع لغوي معنا يوځای کېدل دي او په اصطلاح کې تر رسول الله ﷺ وروسته پر يوه ديني کار د امت د اهل نظر او اهل ذکر علماء اتفاق دی چې څو ټکي يې غواړم دلته په اړه وليکم:

اول: زما په نظر د اکثريت علماء اتفاق د اجماع معنا لري، ځکه نو که کمه فيصده کسان يې مخالف هم پاته شي اجماع ته زیان نه شي رسولای، ځکه د امت د ټولو اهل ذکر علماء اتفاق پخوا امکان نه درلود اوس وخت يې هم نه لري اما که شونې هم شي، بيا هم اړين نه دی له دې امله چې اوس د ملي هويتونو په سيوري کې ملي اجماع اړينه وي نه د امت، نو د امت د ټولو علماء اتفاق به نن هم ډېر سخت کار وي.

دوه: په اجماع کې د اهل ذکر او اهل فن خلکو نظر اړين دی نه د هر عالم يا مجتهد، خصوصن په اوس وخت کې؛ ځکه د علومو او څېړنو ساحه دومره پراخه شوې ده چې په ټولو برخو کې يو کس ته مشکله ده چې د هغه نظر دې له علمي او تخصصي-اړخه دومره د اهميت وړ شي چې په اجماع کې دې د هغه نظر اخيستل ضروري وگڼل شي.

درې: په اجماع کې د هغې سيمې د علماء اتفاق اړين دی، لامل يې دادی چې هغوی د زمان، مکان او قوم و سيمې غوښتنې په نظر کې نيسي او مسايلو ته ځواب وايي، له دوی پرته د بلې سيمې علماء دغه ټول شرايط نه شي پوره کولای نو ځکه يې په اجماع رامنځته کولو کې

دویمه برخه

پیغام درېیم/ ۱۷۸

نظر هم د اهمیت وړ نه دی. امام شافعي رحمه الله چې کله عراق کې و، یو ډول مسایل یې حل کول، بیا چې مصر ته ولاړ نو د ډېرو مسایلو په اړه یې نظر بدل شو، ځکه هلته یې د خلکو او سیمې غوښتنې بېلې ولیدې چې نظر یې هم ورسره تفاوت وکړ.

څلور: اجماع حلت او حرمت نه ټاکي، حلال او حرام تعینول د قران او سنت کار دی، له الله او رسول ماسیوا هیڅوک هم د حل او حرام په اړه د نظر ور کولو حق نه لري، یوازې الله او رسول یې په دې برخه کې د تشریح حق لري؛ بناءن اجماع یوازې پر هغو مصلحتي چارو باندې کېږي چې په قران او سنت کې یې یادونه نه وي شوې، یا هم مصلحت وجود ولري او هم له قران یا سنت څخه د هغې مسلې لپاره د استدلال یوه سرچینه وجود ولري، لکه د نیکه او انا لپاره په میراث کې حق ټاکل، که څه هم له پلار او مور څخه د هغوی لپاره استدلال سهي هم دی اما د قران کریم پر تعبیر اتفاق نظر هم د اجماع یوه گټه ده چې اختلاف له منځه وړي او له قرانه یو واحد قراءت امت ته وړاندې کوي. په دغسې مواردو کې اجماع شوې ده او اوس هم اجماع کېږي.

پنځم: اجماع باید اوس په ملي کچه شي، یوازې پر هغو مواردو دې د اسلامي نړۍ په کچه اجماع وشي چې له ټولې اسلامي نړۍ سره کار لري یا هم څو هیوادونه پکې بنکيل وي؛ ځکه د ملتونو ترمنځ لومړیتوبونه سره جلا دي، نو د گڼو هیوادونو د پوهانو اجماع سختوي، البته هغه موارد چې ټول پکې بنکيل وي د اړتیا له امله کولای شي چې د بنکيلو هیوادونو علماء یوه اتفاق ته ورسېږي. اما که د اسلامي نړۍ په کچه داسې یوه اداره جوړه شي چې د اسلامي نړۍ ټول علماء پکې غونډ او د هر هیواد مربوط مسایل د هغه ځای علماء لومړی ورته

دويمه برخه

پيغام درېيم/۱۷۹

تشریح او د زمان، مکان او ملي غوښتنې ورته وړاندې کړي بيا پر شوي
پرېکړه د هغوی نظر و غواړي نو د امت اجماع هم شونې ده، خو اوس
چې داسې اداره نه شته، نو ملي اجماع به ښه وي.

۱۳/۴/۲۰۲۱

د صدقاتو گټور میتود

صدقات د ټولني د رفاه په خاطر شريعت رامنځته کړي دي. د قران کریم په وينا چې مالونه په ټولنه کې دور وخورې او له خاصې ډلې سره پاته نه شي. د زکات هغه میتود چې اوس زموږ په ټولنه کې رواج دی د قران کریم هغه موخې نه شي پوره کولای چې د هغو لپاره قران کریم صدقات فرض کړي دي.

صدقات د اړو کسانو لپاره دي، دا که مسافر وي يا هم مقيم. په شريعت کې هر هغه کار چې د ثواب په نيت کېږي بايد خالص د الهي رضا لپاره تر سره شي. (۱) مگر د صدقاتو په مسله کې اوس دلته خبره سرچپه شوې ده. زموږ خلک فرضن يو لک افغانی صدقه داسې ادا کوي چې لس يا پنځلسو اړو کسانو ته يې ور کوي. يو کس چې اړ وي، کورنۍ يې ور له غاړې وي، د کال په يوه مياشت کې به هغه په لس يا تر دې هم په کمو افغانیو څه وکړي؟ دا يې د يوې مياشتې د کور مصرف هم نه کېږي، کاروبار خو پر لويه لار پرېږده.

شتمن ولې داسې کوي؟ ايا دوی د زړسوي له مخې داسې کوي که بل هدف لري؟ د شتمنو موخه بيا ځان ته د زياتو کسانو اړ کول، هر وخت د ده جيب ته کتل، له ده سره په ټول کال کې د همدې لسو زرو افغانیو لپاره غوړه مالي کول او که هغه هر وخت د يوه کار غوښتنه ځنې وکړه دوی يې بايد تر سره کړي ځکه له دې کس څخه د صدقې هيله لري.

دلته څو بدۍ پېښېږي. د شتمن نیت د الهي رضا لپاره نه دی چې دا ستره گناه ده. مال یې لگېږي خو د اخرت په ورځ به دا کس د خپل مال په مصرف اژرده وي. د اړو کسانو اړتیاوې نه شي پوره کولای او هغوی تر زکات وروسته هم اړ پاتېږي او د ژوند تر پایه همداسې وي. د یوه انسان له اړتیا ناوړه گټه ډېر بد اخلاقي جرم دی چې شتمن یې دلته هر کال تر سره کوي. د خپل زکات په لس زره افغانۍ یو کس د ټول عمر لپاره روږدول، هغه کس یو لور ته مفتخور اموخته کوي، نفسیات یې کوټل کېږي او دا چاره په ډېری انسانانو کې د سوال او فقر کولو باعث جوړېږي چې ټولني ته د گټې پر ځای زیان رسوي.

باید صدقات مور د رسول الله ص پر طریقه ادا کړو. دا اوس دود میتود په نبوي عصر کې نه و. د رسول الله ص په وخت کې به صدقات رسول الله ص ته ور کول کېدل. حتا له یمن او بحرین څخه به یوه صحابي د صدقې او خیرات مالونه مدینې ته راوړل او بیا به رسول الله بې وزلو ته ور کول. رسول الله په خپله ټولنه کې هم دیني مشر و او هم سیاسي. له ده سره د خپلې ټولني د فقیرانو لیست وو او همدغه ته له لرې ځایونو میلمانه راتلل. هغه پوهېده چې څوک اړ دي او دا مال پر کوم ځای ولگوم. لاندې به یې څو بېلگي را واخلم:

معاذ بن جبل رض رسول الله ص یمن ته لېږي او د شرعي احکامو په اړه توصیه ور ته کوي او د صدقې داسې لارښوونه ورته کوي:

فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَعْيَانِهِمْ فَتَرُدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ (۲)

ژباړه: نو دوی خبر کړه چې الله پر دوی صدقه فرض کړې ده، د دوی له شتمنو به اخیستل کېږي او فقیرانو ته به یې ور کول کېږي.

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۱۸۲

په دې حديث کې عمومي لارښوونه ده چې د دوی له شتمنو به اخیستل کېږي، له دې معلومېږي چې بل به يې ترې تسليموي او فقيرانو ته به يې هم يو څوک ورکوي. هغه مهال به دا کار د رسول الله ص له لورې ټاکل شوي عامل کاوه او گايه به يې دا مالونه مدينې ته هم وړل چې د هغه ځای فقيرانو ته به رسول الله ص خپله ورکول.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا آتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلَانٍ»، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى». (۳)

ژباړه: عبد الله بن ابي اوفی رض ويل: رسول الله ص ته چې به هر قوم خپله صدقه راوړه، ده به ورته ويل: الهي د پلاني پر کورنۍ رحمت وکړه. نو زما پلار خپله صدقه ورته راوړه، ده وويل: الهي د ابو اوفی پر کورنۍ رحمت وکړه.

عَنْ أَبِي حَمِيدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا مِنَ الْأَسَدِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ، يُدْعَى ابْنَ اللَّتْبِيَّةِ فَلَمَّا جَاءَ حَاسِبُهُ». (۴)

ژباړه: ابو حيمدي الساعدي ويل: رسول الله ص د اسد قبيلې يو کس د بني سليم قبيلې پر صدقاتو وگوماره، هغه کس ابن اللتبيه بلل کېده، کله چې راغی، رسول الله ص ورسره حساب وکړ.

له دې روايت څخه هم ثابتېږي چې د رسول الله ص په دور کې خلکو پر خپل سر صدقات نه ورکول، بلکې د رسول الله ص له لوري ټاکل شوی کس به راتلی او مالونه به يې ټول کړل، د کار تر پای ته رسېدا وروسته به رسول الله ص ورسره حساب هم کاوه.

دويمه برخه

پيغام درېيم/۱۸۳

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمَرَ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَقِيلَ: مَنَعَ ابْنُ جَمِيلٍ، وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَالْعَبَّاسُ عَمَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (٥)

ژباړه: ابوهريره رض ويل: رسول الله ص عمر فاروق رض د صدقي پر را ټولونې وگوماره. بيا رسول الله ص ته وويل شول چې ابن جميل، خالد بن وليد او د رسول الله ص تره عباس رض صدقه نه ده ور کړې. له دې روايت څخه جوتېري چې رسول الله ص له خلکو صدقات ټولول او وېش يې د امير کار و.

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُصَدِّقِينَ يَأْتُونَنَا فَيُظْلِمُونَنَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرْضُوا مُصَدِّقِكُمْ». (٦)

ژباړه: جرير بن عبد الله رض ويل: کوچيان رسول الله ص ته راغلل وې ويل: بېشکه ځينې صدقات ټولونکي موږ ته راځي او ظلم را سره کوي. رسول الله ص ورته وويل: د خپلو صدقاتو ټولونکي مو راضي کړئ.

که د احاديثو په ذخيره کې يو څوک په دې ډول رواياتو پسې لټه وکړي نو بېسته کتاب به ترې چمتو کړي. رسول الله ص معاذ بن جبل رض ته هم عمومي لارښوونه وکړه چې له تاسو به صدقات اخيستل کېږي او هم يې په خپل ټول مدني ژوند کې د صدقاتو اخيستلو طريقه دا ډول وه چې عامل به راتلی او هغه به له خلکو صدقات ټولول.

د حکومت له لورې که اوس هم يوه اداره د دې لپاره جوړه شي چې صدقات واخلي او بيا يې د ملت و ولس پر اساسي اړتياوو ولگوي زما په اند تر دې متفرقه صدقات ور کونکو به په څو وجوښه وي.

دويمه برخه

بيغام درېيم/ ۱۸۴

د خلکو نيت به پاک وي، ځکه دلته د خپل صدقې په وړ کړه له يو چا څخه د هغه د مجبورتيت په خاطر ناسمه گټه نه اخيستل کېږي. د ټول هيواد په کچه صدقات ميلیونه افغانۍ کېږي چې که دا د يوې شفافي ادارې له لورې د ولس پر بې وزلو او فقيرو کسانو ووبشل شي او د سم کاروبار زمينه ورته مساعده شي، نو د فقر د گراف په کمولو کې به يو مهم او غوره گام وي. د صدقاتو اداينه به هغه ډول شي لکه د رسول الله ص په دور کې چې مسلمانانو ادا کاوه. حکومت په ډېر ښه ډول پوهېږي چې د کوم ځای خلک څومره اړتيا لري، له دې صدقاتو څخه به د هغوی د لاس نيوي لپاره گټور کار اخلي چې پایلې به يې ملت او حکومت دواړو ته ډېرې ښې وي.

د صدقاتو لپاره دغه ډول ميکانيزم جوړول نه يوازې دا چې شريعت کې مخينه لري، بلکې نن زموږ د ملت يوه اشده اړتيا هم ده. يو اړ کس ته دومره مال ور کول شي چې هغه د خپل کور لپاره د کار او روزگار له لارې حلاله گوله پيدا کړي، نو ايا هغه به بيا د فقر له وجې کوم جرم وکړي؟ دا ميکانيزم کولای شي چې د فقر گراف کم کړي، د غلاو مخنيوی وکړي، خلکو ته کاري فرصتونه ايجاد کړي، د بې کارۍ درجه ورسره ټيټه شي، د مسلمانانو صدقات د خپل مصرف اصل ځای ته ورسېږي، په جامعه کې د ټولنيزو بديو مخه ورسره نيول کېږي. دا يو غوره اېشن دی چې که دولت کار ترې واخلي او په دې اړه عامه پوهاوی رامنځته کړي، نو زما په باور د جنگونو او اداري فساد په کمولو کې هم مهم رول ادار کولای شي.

د دې ادارې کارونه بايد دومره شفاف وي چې ملت ته يې په اړه هيڅ شک او شکايت پيدا نه شي. د ټولو راغليو مالونو احصايه به

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۱۸۵

انلاين كېږي او ملت ته به په ډاگه كېږي چې دا كال دومره مالونه له دې لارې تر لاسه شوي او د هيواد په هره برخه كې مو دومره بې وزلي او اړ كسان په نظر كې نيولي دي چې هر يوه كس ته به په متوسط ډول هومره مال ور كول كېږي چې هغه د خپلې كورنۍ لپاره كار په وكړي او حلاله روزي په وگتې. دومره تعليمي مركزونه په جوړوو، دومره پلان به جوړېږي، دومره مساجد، له دې لارې به د ټولني لپاره هر خيري كار كېږي، چې ډېر مهم به يې د نوي نسل د تعليم او هنر په گټه سمبالول وي.

د دې ميكانيزم جواز په قران كريم ثابت دی (۷) او روايات يې ما پاس ذكر كړل. تر رسول الله ص وروسته نه يوازې راشده خلفاؤ له دې ميتود څخه كار اخيست (۸) بلکې امويانو او عباسيانو هم دا تگلاره مخته وړه، له دې امله د هغه وخت په فقهي کتابونو كې پر دې موضوع ځانگړې بحثونه شوي دي.

صدقات په ټولنه كې د بې وزلو د لاس نيوي په خاطر مشروع شوي دي، نو د صدقې هره طريقه يا ميتود چې په ټولنه كې د غريبو لپاره گټوره تمامېږي هغه بايد د وخت حاکمان پلي كړي او په دې شرعي اېشن بې وزلانو ته گټه ورسوي. شتمن مسلمانان هم پر نورو د رحم، زړسوي او مهربانۍ له مخې بايد خپل صدقات د دولت هغې ادارې ته وسپاري چې د همدې ستر كار د مخته وړلو په پار رامنځته كېږي او په دې سره به يې په دنيا كې د خپلو صدقو په وسيله د څو غريبو سم او پر ځای لاس نيوی كړی وي او هم به يې خپل اخرت د ځان لپاره ښاد كړی وي.

پیغام در بيم/ ۱۸۶

دويمه برخه

سرچيني:

- (۱)سورت الدهر: ۹)
- (۲)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب اخذ الصدقة من الاغنياء و
ترد علي الفقراء حيث كانوا: ۱۴۹۶)
- (۳)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب صلاة الامام و دعائه
لصاحب المال: ۱۴۹۷)
- (۴)صحيح البخاري، كتاب الزكاة باب قوله تعالى (والعاملين عليها):
۱۵۰۰)
- (۵)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في تقديم الزكاة ومنعها: ۹۸۳)
- (۶)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في ارضاء السعادة: ۹۸۹)
- (۷)سورت التوبه: ۶۰)
- (۸)الردة مع نبذة من فتوح العراق وذكر المثنى بن حارثة، ذكر ارتداد
اهل حضرموت: ۱/ ۱۶۹، د محمد بن عمر الواقدي ليكنه، د يحيى
الجبوري په تحقيق او د دار الغرب الاسلامي بيروت چاپ)

د زياتو ملايانو د توليد ستونزه او د مدرسو نيمگړي نصاب

دا يو روښانه حقيقت دی چې د هر زمان و مکان غوښتنې او اړتياوې له بل وخت او ځای سره توپير لري. همدې حقيقت ته په کتو نوره نړۍ د خپلو تعليمي مرکزونو په نصاب کې هر وخت لازمي بدلونونه راوړلي او کوښښ کوي چې نصاب يې د وخت غوښتنو ته ځواب ووايي او د دوی شته اړتياوې په پوره شي.

د نوې عصري ټيکنالوجي په مټ اوس پرمختگ او بدلونونه په نوره نړي کې خورا تېز شوي دي، نو دا اړتيا تر بل هر وخت نن ډېره احساسېږي. همدا وجه ده چې په غربي دنيا کې تقريبن هر کال نوي مضامين نصاب ته اضافه کوي او په دې نژدې پاکستان کې هم هر څلور و پنځه کاله پس د نصاب په کتابونو او مضامينو کې بدلون راوستل کېږي.

ما د کراچي په مدرسو کې زدکړې کړې دي. زه چې کله د کوټې له مدرسې څخه کراچي ته ولاړم، نو د هغوی نصاب او د تدريس نوي ميتود ته هغه مهال ډېر زيات حيران شوم. هلته په مدرسو کې هره ورځ حاضري وي، دلته نه شته، هلته به زده کوونکي د کتاب عبارت لومړی استاد ته لوستی چې استاد ډاډه شي شاگرد يې ماښام کتاب کتلی دی او عربي عبارت په ښه پوره اطمینان ويلاي شي. دلته دا کار چا پيژندی هم نه. هلته طالب په يوه مدرسه کې داخله اخلي او بيا په يوه خاص صنف کې ناست وي بېلابېل استادان د تدريس لپاره ورته ځي راځي. مگر د کوټې په هغو سيمو کې چې افغانانو زدکړې کې کولې، خبره برعکس

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۱۸۸

وه. طالب به ټوله ورځ په سرکانو په تاخته وو چې هلته او دلته پر تره ناستو استادانو ته پر وخت رسيدگي وکړي. کله به د تدريس په مابينځ کې شاگرد راغی استاد ورکتل هم نه چې ته څوک يې، ولې ناوخته راغلې او څه دې زده کړي دي؟

د کراچي په مدرسو کې په عربي او اردو دواړو ژبو تدريس کېده چې له شاگردانو سره د عربي په بڼه زدکړه کې يې ډېره مرسته کوله، مگر په کوټه کې د حديثو د استاد هم په خوله دوه توري عربي نه وه زده. د عربي ژبې په اړتيا يو څوک هله بڼه پوهېږي چې ديني درسونه يې لوستي وي او بيا اړ شي چې په همدې برخه کې کار وکړي. هغه پوهېږي چې د ديني عالم لپاره د عربي ژبې زدکړه څومره اړينه ده. مگر زموږ د ملایانو په سلو کې د يوه کس ممکن زده وي.

هغوی نصاب ته نوي کتابونه اضافه کړي وو، له لومړۍ درجې بيا تر اتمې درجې يې په ټولو درجو کې نوي او د وخت له غوښتنو سره سم کتابونه زيات کړي وو، خو دلته لا هم د سونو کلونو مخکې نصاب لوستل کېده. د هغوی په نصاب کې د ټولنيزو مسلو هغه کتابونه داخل دي چې نوي ليکل شوي، د نبوي احاديثو ترڅنگ ځينې عربي متلونو هم پکې ځای پر ځای شوي او زده کوونکي په ټولنه کې بڼو اخلاقو او غوره تعامل ته رابولي. زموږ د مدرسو په نصاب کې تر ننه دې شي ته اړتيا هم نه ده احساس شوې.

د هغوی په مدرسو کې نظم او ډسپلين ته ډېر پام کېږي، د وخت پوره پابندي وي، د زده کوونکو ترمنځ اختلاط نه وي او د لويو درجو طالبانو بېل اطافونه لري او د کښته درجو دا ځنې بېل وي. استادان يې هر وخت څارنه کوي په مناسب وخت کې لازمي لارښوونې ورته کوي.

دويمه برخه

پيغام درېيم/۱۸۹

زموږ مدرسې لومړۍ ټاکلې نصاب نه لري، يوه مدرسه کې به شل استادان کېناستل، طالبانو په خپل کتابونه خپله انتخاب کړل او بيا به يې استادان هم د خپل انتخاب له مخې ټاکل. شاگرد په دې وخت کې نه پوهېږي چې کوم کتاب د هغه له سويې سره سم دی او کوم ترې لوړ دی؟ د استادانو په انتخاب کې هم شاگرد خطاووزي او د يوه سم استادان انتخاب ورته بيخي گران کار دی. همدا وجه وه چې زموږ د مدرسو شاگران د هغوی په نسبت ډېر ټيټ سويه ول، نظم يې نه مرعاتوه، د وخت پابندي يې نه درلوده، له امتحانه يې بدوړل، غيرحاضري يې زياتې کولې، اخلاق يې ډېر ټيټ ول، په کوټه کې د حويلو طالبانو څو وارې پر وړو خبرو په چرو سره ووهل او بيا د پاکستان په تانو کې بنديان ول، چې د پاکستاني ملايانو په توسط به راخوشي کېدل.

لنډه دا چې زموږ د مدرسو نصاب دومره نيمگړی دی چې نه د معنوياتو له اړخه چندان موثر ثابت شوی او نه د مادياتو. زموږ نصاب نه د هغوی روحي اړخ قوي کولای شي او نه يې په داسې هنر او کمال نازوي چې اينده ژوند کې د مادياتو اړخ په پياوړی کړی. د هغوی له مدرسې فارغ کس به هم په حکومت کې دنده تر لاسه کوله او هم به د مدرسو په برخه کې ژر جذبېدی، هم يې له شخصي-شکرتونو سره په مختلفو برخو کې کار کولای شوی، مگر زموږ د مدرسې فارغ يوازې زړې ته ناست وي او د کلي ملايي يې تر ټوله لويه دنده وي. له مدرسې څخه اخيستی سند يې نه حکومت مني او نه خصوصي شرکت کې کار په موندلای شي.

د هغوی د مدرسې فارغ په حساب پوهېږي، زموږ دا نه پرې پوهېږي. هغوی له پیله دیني زدکړې نه په کوي، بلکې حساب، انگلیسي، اردو ژبه، د عربي ژبې په اردو ژبه لیکل شوی گرامر، ځینې ټولنیزې او اخلاقي لارښوونې، په اردو ژبه د املا و انشا ځینې مضامین او... ورته وایي، خو موږ له لومړۍ ورځې قدوري او د فتوا کتابونه ور شروع کړو او په یوه کال کې طالب ته ځان تر ټولنه لوړ معلومېږي او تر خپلې سويې ډېرې لوړې او اوچتې فتواوي هم ور کوي.

د هغوی مدرسو به یوه خاصه دار الافتاء در لوده او دې دار الافتاء کې به د فتوا متخصص کسان ناست ول، که د مدرسې طالب ته پوښتنه پیدا کېده یا عوام الناس ته، دلته به راتلل او خپله پوښتنه یې په لیکلې یا شفاهي توگه ور کوله، هغوی سوال لیکي او بیا یې په لیکې بڼه فتوا ور کوله، پر دې فتوا به د هغوی ځانگړې ټاپه او د مشر مفتي لاسلیک وو او دې به خلکو ته یو ډول باور ور کاوه. حوالې او له شرعي سرچینو څخه نقل شوي نصوص به پکې ځای پر ځای شوي وو. خو زموږ په مدرسو کې هر طالب ځان مفتي احساسوه او په خاص ډول د کفر او اسلام په فتواو کې هر یوه یو بڼل فتواوې په جیب کې له ځان سره گرځولې. دا ځکه چې موږ ته د فتوا د اهلت او پر ځای ور کونکې اهمیت نه معلومېده، هغوی ته خپلو استادانو دا روښانه کړې وه چې فتوا څوک ور کوي، که هر سړی فتوا ور کړي تاوان به یې څه وي، کوم اصول لري چې باید دوه کاله ځانگړي ولوستل شي، که د خلکو اړتیا وي، نو هغه خاص ځای کې د فتوا اهل کسان ناست دي له هغوی دې فتوا طلب شي. هر استاد یې په هر شي ځان پوه نه باله. که به پوښتنه

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۱۹۱

ترې وشوه نو دار الافتاء ته يې رهبري کولې او دا يې يو ډول مسووليت هم باله چې خلک په دې حساسو او اساسو مسلو پوه کړي.

خو له دې هر څه سره د پاکستان مدرسې هم د نورې نړۍ په نسبت پر هغه معيار پوره نه خپري چې هغوی ورته ټاکلی يا نن ورته اړتيا ده. مگر زموږ د مدرسو نصاب د پاکستان د مدرسو له نصاب سره په هيڅ صورت د پرتلې وړ نه دی. دلته اصلن له ننني عصر سره سم د نصاب په نوم يوشی بيخي نه شته. دې اوسني گلووډو کتابونو ته د يوه نصاب نوم ورکول د نصاب له نوم سره بې انصافي ده. هغه کتابونه چې لس کاله وخت در ضايع کړي، خو په اخير کې دې نه په معنوي پانگه کې د پام وړ زياتوب را شي نه په مادي، نو دې کتابونو ته انسان د څه شي نوم ورکړي؟ زموږ فارغين له ملايي پرته بل هيڅ هنر نه زده کوي او يوازې په مسجد کې ملا وي او زموږ د مدرسو په شان يوه مدرس کې به د ځينو پخوانيو کتابونو استاد، خلاص! بده خو يې لا دا چې نه له ټولني سره په تعامل پوهېږي او نه له دولت سره په ژبه، دې کار د هغوی ژوند ډېر تريخ کړی او يو ډول انزوا ته يې تېل وهلي دي.

يو بل مهم ټکی دلته دا هم دی چې له زموږ له بې بندوباره مدرسو او نصاب څخه هر کال خورا په لويه کچه طالبان فارغېږي. زموږ هيواد د دومره لويې فيصدي فارغانو ته اړتيا نه لري، بلکې دا لويه شمېره ور باندې بوج ده. سيمه مو جنگ ځپلې، کارونه پکې کم دي، وچکالي هر کال پسې زياتېږي، ظرفيتونه دومره ټيټ او وضعه داسې خرابه ده چې په هيواد کې له شته معادنو او د اوبو له طبيعي زيرمو څخه استفاده نه شو کولای، گران قيمته بوتې او ډبرې مو بل را څخه وړي، دولت مو تر اوسه پر پنبو سم نه دی متکي شوی، د هيواد اقتصادي حالت مو ښه

دويمه برخه

بېغام درېيم/۱۹۲

نه دی او ورځ تر بلې خرابېږي. په دا ډول شرايطو کې له بيخي کمزوري نصاب څخه تر اړتيا د زياتو ملايانو فارغول هيواد او ملت ته د خدمت پر ځای جفا ده. ځکه د هغوی لوی تعداد کسان په سخته بېکاري او غربت کې شپې و ورځې تېروي، د محرومو مدرسو له چاپېرياله راوتلي د محرومې ټولني بېکاره او غربت ځپلي کسان به هغه مهال څه احساس کوي چې تر لس کاله زدکړو وروسته د يوې گولې ډوډۍ په پيدا کولو پسې يې نفس وڅېږي؟!

د پاکستان په مدرسو کې هم تر يوه حده د افراطيت تدريس کېږي او زموږ د افغانانو په بې بندوباره مدرسو کې نو د افراطيت د تدريس اوج دی. کله چې دا مدرسې له دې کمزوري نصاب څخه يوڅووک ټولني ته عرضه کوي او هغه په ټولنه کې حاکم فقر او غربت ويني، نو په ډېره اساني د سيمې استخباراتو ته په گير ورځي او د ډېر کم شي په بدل کې د خپل هيواد ملي منافعو پر ضد له دې محرومو او فقر ځپلو او بې روزگاره ملايانو و طالبانو څخه د خپل ملت او هيواد پر ضد د سيمې استخباراتي کړۍ کار اخلي. دا نو خدمت نه دی، بلکې د هيواد پر ضد د يوه لښکر چمتو کول دي چې د نورو نيابتي جنگ په نه څه زموږ په خارو کې پر مخ يوسي.

د مدرسو دا زور نصاب او تر اړتيا د زياتو ملايانو فارغېدل نن هم په يوه لوی سرخوږي او بنسټي او که دا کار همداسې دوام وکړي، نو يو لوی بحران به وزېږي. دا روان بهير هم زموږ د ملت، وطن او نظام په زيان دی او هم خپله د دې ملايانو او طالبانو په تاوان دی. ما پاکستان کې د پاکستاني ملايانو او طالبانو ښه ژوند، دندې او پاک کورنه ليدلي دي. مگر زموږ طالبانو د هغوی ژوند په خوب هم نه دی ليدلی. په

دويمه برخه

پیغام درېیم/۱۹۳

داسې حال کې چې نن د ټیکنالوجی د سریع پر مختګ په مټ زموږ طالبانو د هغوی له هستوګنځایونو، مدرسو او کارونو څخه خبرېږي، دوی هم انسانان دي او ټول هغه څه یې زړه غواړي چې نوره نړۍ کې یې د دیني مدرسو طالبانو او استادان لري. له دې امله زموږ ملایانو د نورو په مقابل کې د کمتری احساس کوي، محرومیت او فقر له وخته لا ښه ټکولي دي، بې کاري او په ټولنه کې منزویتوب یې نور هم عقدي وړ پړسوي او په ډېره اسانه د نورو دام کې لوېږي چې بیا یې تر مرګه هم دا له ماشومتوبه را پاللې عقدي نه سپړي او د یوه لوی ناوړین لپاره به پیلامه شي چې وروسته به یې مهارول زموږ د ملت او نظام له وسه وتلې چاره شي.

په دې اړه نن اقدام په کار دی، ژر په کار دی، پر ځای په کار دی او لومړی باید د دې ستونزې رینښې په سم ډول درک شي او بیا یې د مخنیوي او ترې د خلاصون پر سمو او بدیلو لارو چارو فکر وشي. که اوس دا فرض کار ایله کړو، نو بیا به لاسونه سره مروړو خو هیڅ به مو له لاسه نه کېږي او اوبه به تر ورځ را څخه تېرې وي.

هیله ده په دې اړه دولت او هغه بنسټونه د مسوولیت احساس وکړي چې په دې ستونزه پوهېږي او ژر تر ژره د عملي گام پورته کولو اړتیا هم احساس کړي.

۲۰۱۸/سپټمبر/۱۴

پر عبادت او عبادت ځايونو د كورونا اغېز

په نړۍ كې د كورنا وبا له شدت سره ځينې داسې پرېكړې حكومتونو وكړې چې وړاندې يې چا فكر نه كاوه او نه يې په دې ډول مخينه درلوده. د سعودي عربستان حكومت حرمين وټرل، ټول خارجي زيارت كوونكي يې خپل هيواد ته له ورتلو منع كړل او دا احتمال هم شته چې دا كال به حج هم لغوه كړي. له دې سره جوخت د نړۍ په گوټ گوټ كې د مساجدو په اړه هم فيصلې وشوې چې د وبا تر كمېدو يا وركېدو دې بند شي يا دې هم بيخي كم كسان د لمانځه لپاره ورته حاضرېږي چې د نړۍ په مسلمانو هيوادونو كې دولتونو په چټكۍ د دې لپاره گامونه واخيستل چې لنډ مثال يې پاكستان او سعودي عرب دي. ان پاكستان د يوه مذهبي ملا مولوي عبد العزيز خلاف كيس ثبت كړې دي چې هغه د حكومت له اوامرو سرغړونه كړې ده او د وبا په دې موجوده حال كې يې خلكو ته جومات كې خطبه ويلې او لمونځ يې وركړې دي. په دې اړه پښتو بي بي سي د ۱۹/۴/۲۰۲۰ تاريخ په ماښامني خپرونه كې راپور هم درلود.

خو زموږ په هيواد كې له نورو هيوادونو سره توپير دادې چې مذهبي كسان د مسجد بندولو يا د لمونځ كونكو راكمولو ته چمتو نه دي، له دې سره چې حكومت بازارونه او د كاروبار ماركتونه و هټې ټرلي دي، مدرسې، پوهنتونونه او مكاتب ټول رخصت دي خو د پنځه وخته لمانځه مهال جوماتونه تر پخوا دوه درې چنده ډك وي.

يا په دې ډول شرايطو کې شريعت اجازه ور کوي چې خلک کور
لمونځ وکړي، يا هم کم کسان جومات ته ولاړ شي؟
دين خداى د انسانانو د سهولت او اسانۍ لپاره رالېږلى دى، قران
کريم هم وايي:

{وَمَا جَعَلْ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ} [الحج: ۷۸]

ژباړه: الله پر تاسو په دين کې سختي نه ده لازمي کړې.

دې ته ورته يو حديث هم دى:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الدِّينَ
يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ.» (۱)

ژباړه: ابو هريره رض ويل چې رسول الله ص وويل: دين اسانه دى
او هر څوك چې ځان ته دين سختوي اخير ترې لاس مينځي.

دا د دين هغه عمومي روح دى چې ټول احكام يې د اسانۍ دي او
هيڅ د بشر تر طاقت لوړ شى يې پر انسانانو نه دى فرض كړى، له دې
وجې قران كريم وايي:

{لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا} [البقرة: ۲۳۳]

ژباړه: نفس يوازې په خپل وس مكلف دى.

د قران كريم يو هدايت دا هم دى چې د سختۍ په حال كې حرام
شيان هم حلال شوي دي، الهي قول دى:

{إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ
اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}.

[البقرة: ۱۷۳]

دويمه برخه

پیغام درېم/۱۹۶

ژباړه: پر تاسو مرزگه، وینې، د خنزیر غوښه او هغه شی چې د غیر الله ناروې شوې وي حرام دي؛ خو که څوک پر شو نه نافرمانه وي او نه تر اړتیا زیاتوب کوي پر هغه هیڅ گناه شته یقینن الله ډېرېڅښونکی مهربانه دی.

له دې ته ورته ایاتونو فقهاؤ هم داسې یوه قاعده استنباط کړې ده:
الْمَشَقَّةُ تَجْلِبُ التَّيْسِيرَ. الضَّرْرُ يُزَالُ. (۲)

ژباړه:، له سختي سره اساني شته او د ضرر (زیان) به مخنیوی کېږي. دا دوې قاعدې دي چې له دې پاس ایت یا دې ته ورته ایاتونو څخه استنباط شوې دي، نو همدې اصل ته په کتو وبا یو ضرورت دی، سختي و مشقت دی، زیان و ضرر دی، باید مخنیوی یې وشي، مخنیوی یې له دوا سره دا هم دی چې د رش او گنې گونې له ځایونو ډډه وشي، یو هم له هغو څخه مساجد دي، تعلیمي مرکزونه دي، بازار دی، ادارې دي، حج و عمره ده، نو د ضرورت له مخې دا کارونه نه یوازې دا چې جواز لري بلکې د انسانیت د بچاو لپاره اړین دي چې حکومتونه یې په زور وکړي.

ان رسول الله ص هغه کس لا مسجد ته له راتلو منع کړی وو چې وره یا پیاز به یې خوړلی وو:

أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَكَلَ تَوْمًا أَوْ بَصَلًا فَلْيَعْتَزِلْنَا، أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلِيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ» (۳)

ژباړه: جابر ویل رسول الله وویل: که چا وره یا پیاز خوړلی وي نو مور او زموږ مساجدو ته دې نه راځي او په خپل کور کې دې اوسي.

په یوه روایت کې دي:

حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا.

تر هغو دې په کور کې وي چې بوی یې ورک شي .
له دې روایته په ډاگه معلومېږي چې که انسانانو ته دې تکلیف
رساوه، نو په هیڅ صورت اجتماع او عباداتو کې گډون نه شي کولای
ان رسول الله له خپله لمانځه خلک منع کول په داسې حال کې چې د
رسول الله اصحابو به هغه کسان منافقان بلل چې د رسول الله په وخت
کې به د هغه په امامت جمعې ته نه حاضرېدل، نو په دې وخت کې هم
رسول الله د ورې، پیاز یا بل بوین شي په خوړلو خلک له مسجده منع
کړي دي، په داسې حال کې چې له دې ټولو یادو شيانو مرض نه پیدا
کېږي بلکې یوازې بوی کوي چې د نورو د اذیت سبب کېږي، مگر
اوس د وبا په وخت کې نورو انسانانو ته د مرگ او زیان خطر موجود
دی چې د شرعي اصولو له مخې یې باید تر ممکنه حده مخه ونیوله
شي دا که د مسجد بندول وي یا هم د لمونځ کوونکو کمول، ټول د
شرعي اصولو او متونو له مخې مباح کار دی چې د زیان د مخنیوي په
خاطر کله د وجوب درجې هم رسېږي.

اوس چې وبا په نړۍ کې سخت بد وضعیت رامنځته کړی دی، نو د
ټول انسانیت ته د ور پېښ خطر له وجې که مساجد تړل کېږي، یا
تعلیمي مرکزونه، حرمین بندېږي یا هم عمره و حج دا کال ځنډول
کېږي، پروا نه لري، بلکې د شریعت له مخې د مخنیوي لپاره ټولې
ممکنه لارې چارې لازمې دي چې وشي. دا وبا که په هر هیواد کې پاته
شي او ختمه نه شي نو که په ټوله نړۍ کې یې وجود ورک هم شي د
بیا خپرېدو امکانات یې خورا زیات دي، له دې امله نو لازمه ده چې تر
وسه هڅه وشي چې د ډېرې خپرېدو چانس ور نه کول شي. هغه کسان
چې وایي مسلمان نه وژني، یا هم وایي، د عبادت مهال یې د خپرېدو

دويمه برخه

پيغام درېيم/۱۹۸

امکان نه شته ناسمه خبره کوي، که تاريخ ته وگورو نو د اصحابو په زمانه کې هم وبا راغلې ده چې په زرگونه اصحاب يې وژلي دي، د طبابت له مخې يې مساجد يا دې ته ورته بند ځايونه د وبا د خبرېدو تر ټولو خوندي او ښه ځايونه دي، نو د سلگونو کسانو په راټولېدو سره د وبا د نشر امکان نور هم ډېرېږي.

که له هر کس سر د خپل ځان، کورنۍ، خپلوانو، هيوادوالو، مسلمانانو او ټول انسانيت غم وي، بايد د ډاکټرانو او حکومت سپارښتنې ومنې او د دې وبا په وخت کې ټول عباداتو په کور کې يوازې يا له د کور له غرو سره په جمعه وکړي چې د خدای له درباره به هغه ثواب ور کول کېږي لکه دوی چې پخوا جومات کې د جمعې لمونځ کاوه.

۱۹/۴/۲۰۲۰

سرچينې:

- (۱) بخاري، کتاب الايمان، باب الدين يسر ح: ۳۹
- (۲) الموسوعة الفقهية الكويتية (۲/ ۳۸۰)
- (۳) (سنن ابی دواؤد کتاب الاطعمه باب في اكل الثوم ح: ۳۸۲۲)

د ونو گټې

ونې او نباتات د اوکسیجن په چمتو کولو کې مهم رول لري. ونې سوځل شوی گاز (کاربن) ځان ته کشوي او په بدل کې یې د انسان لپاره تازه ناستعمال شوی گاز (اوکسیجن) چمتو کوي. همدارنگه ونې د هوا په صفا کولو کې جوت نقش لري.

د ونو گټې یوازې د انسان لپاره هم نه دي؛ بلکې له حیوانه تر مرغانو یې ټولو ته فایده رسېږي. حیوان هم گېډه ځنې مړوي او هم یې سیوری کاروي. مرغه هم ځاله کې جوړوي او هم خوراک ترې کوي. انسان له دې پاس کارو ماسیوا د سون لپاره لرگي، د کور لپاره تیران، دستک او بناخلې او همداسې نور کارونه هم ترې اخلي. په انساني ژوند کې د ونو گټو ته په کتو شرعي نصوصو کې یې هم یادونه راغلې ده چې ځینې یې دا دي:

د مسند احمد حدیث: عَنْ أُمِّ مَبَشَّرٍ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ غَرَسَ غَرْسًا، أَوْ زَرَعَ زَرْعًا، فَأَكَلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ، أَوْ سَبُعٌ، أَوْ دَابَّةٌ، أَوْ طَيْرٌ، فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ". (۱)

ژباړه: ام مبشر ویل چې رسول الله وویل: که چا نهال کېښود یا یې کښت وکړی، بیا که انسان، یا ځناور، یا حیوان یا هم مرغه خوراک ترې وکړ؛ د هغه لپاره صدقه ده.

د مسلم حدیث: عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَانَ مَا أَكَلَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ،

دويمه برخه

پیغام درېم/ ۲۰۰

وَمَا سُرِقَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ مِنْهُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَتِ الطَّيْرُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَلَا يَرْزُؤُهُ أَحَدٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ». (۲)

ژباړه: جابر رض ويل چې رسول الله وويل: هيڅ مسلمان نهال نه ردي مگر چې هر څه ځنې خوړل کېږي هغه يې صدقه ده، څه چې ترې غلا کېږي هغه يې صدقه ده، څه چې ځناور ترې خوري؛ دا يې صدقه ده، څه چې مرغان ترې خوري هغه يې صدقه ده او هيڅوک کمول نه ترې کوي مگر د ده لپاره به صدقه وي.

د بخاري حديث: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ» (۳).

ژباړه: انس بن مالک رض روايت کړی چې رسول الله ويل: هر مسلمان چې ونه ردي يا هم کښت کړي که بيا انسان يا مرغه او يا حيوان ترې خوراک وکړي؛ نو ده ته به هغه صدقه وي.

• د ونو او ځنگلونو گټې

ځنگلونه نه يوازي د انساني ژوند لپاره اړين دي، بلکې د حيواناتو د پايښت، زياتوب او خونديتوب لپاره هم ډېر گټور دي. د ونو له يو شمېر موادو څخه طب پوهان په طبي درملنو کې هم کار اخلي. ونې د سون توکي راکوي او د وادنيو په جوړولو کې هم له ونو گټه اخلو. ونې او ځنگلونه د سيمې د هوا په بدلون کې هم مهمه ونډه لري. د ونو له پاڼو د اوبو بخارات هوا ته وزي؛ نو په هوا کې د لنډوالي او نمي

دويمه برخه

پیغام درېم/ ۲۰۱

تناسب ساتي او هوانه خوشکپري. همدا بخارات چې لوړ ولاړ شي، نو د وریځو په جوړولو کې مرسته کوي، د باران امکان زیاتوي او پوهان وايي چې ونې وریځي خپل لور ته را کشوي.

که په یوه سیمه کې ونې او ځنگلونه نه وي، نو د باران تېزي اوبه ځمکه ورسره وړي، غاړې او لښتي په کې جوړوي او له دې سره جوخت په ځمکه کې له موجودو غذايي موادو څخه هم ځمکه بې برخې کوي. خو که ونې موجودې وي، نو د سیلابي اوبو په وړاندې د ونو رینښې ځمکه ټینګوي او د همدې رینښو او ځنگل په برکت د اوبو یاغي خپې مهارېږي، خلک یې له شره خوندي کېږي او اوبه په ځمکه کې جذبېږي. سیلاب ځمکه نه خرابوي او تر بارانو وروسته تېز بادونه هم ځمکې ته زیان نه رسوي. ځکه ځمکه د رینښو په وسیله ټینګه وي، پر سر یې زرغونه واښه شنه وي او تر ډېره حده د باران لنډوالی په ځمکه کې پاتېږي چې د وښو په را زرغونو کې لویه مرسته کوي. دې گټو ته په کتو نو پوهان توصیه کوي چې که هر ځای ونې پرېکړل شي، باید پر ځای یې نوري ونې ولگولې شي. ځکه ونې د انساني ژوند هغه اړین توکي چمتو کوي چې انسان په ژوندی دی. ونې سوځل شوی گاز (کاربن) اخلي او په اکسیجن یې بدلوي. پوهان وايي، یوه پنځه کلنه ونه د (۲۵) کسانو اکسیجن تولیدوي.

ځنگلونه پر غرونو، غونډیو او ځنگلي علاقه شوې واورې ژر ویلېدو ته نه پرېږدي. ځمکه لنډه ساتي. د هوا له بادېدو، د سیلاب له وړلو او غارونو څخه یې خوندي ساتي. د ځنگلي حیواناتو د خونديتوب، زیاتوب، خوراک، اوسېدنې او... ځای دی. د تختو په جوړولو، د سون د توکو په زیاتولو، د تعمیر او ودانۍ په کارونو کې له

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۲. ۲

ونو او درختو گټه اخيسته کېږي. له دې ټولو فايديو او گټو سره ونې او ځنگلونه طبيعي مناظر دي چې پر انساني فطرت ښه لگېږي. انسان د باغونو، ونو او ځنگلونو په ليدلو د خوښۍ احساس کوي. کله چې يو ځای خسته شي او په خپل چاپيريال کې د ديغت احساس وکړي؛ نو د باغ يا ځنگل لور ته وزي او هلته خپله خستگي او ذهني ستوماني لرې کوي او د طبيعي منظرو په ليدلو خپل نارمل حالت ته راگرزي. ډاکټران د عصبي ناروغيو مريضانو ته توصيه کوي چې باغونو او د ونو لور ته ووزي او خپل طبيعت نارمل وساتي.

۳۰/۶/۲۰۲۰

سرچينې:

- (۱) (مسند احمد، حديث ام مبشر امراة زيد بن حارثة ح: ۲۷۰۴۳)
- (۲) (مسلم كتاب المساقاة باب فضل الغرس والزرع ح: ۱۵۵۲)
- (۳) (بخاري كتاب المزارعة باب فضل الزرع والغرس اذا اكل منه ح: ۲۳۲۰)

د دین او شریعت تر منځ توپیر

د دین او شریعت په سرچینو او نصوصو کې دې ټکي ته اشاره شوې ده چې دین او شریعت سره بېل شیان دي. د انسانانو لپاره په راغلیو نصوصو کې بیا بدلون، د زمانې او ټولنې له بدلېدا سره د احکامو تغیر، د یوه ایت په بل منسوخېدا، د پخواني پر ځای د نوی حکم راتگ، د یو شي په اړه لومړی یو او بیا دوه اېشنه ور کول او داسې نور موارد هغه څه دي چې مور د دې دوو جلا شیانو توپیر ته متوجې کوي.

په قران کې کریم د یو شمېر نیانو او رسولانو تر ذکر وروسته الله تعالی وايي: {وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ} [المؤمنون: ۵۲]. دلته امت د دین په معنا راغلی چې دین ترې هدف دی. نو الله تبارک و تعالی وايي چې دین مو سره یو دی او زه مورب یم. مگر د شریعت په اړه یو ځای لولو: {لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا} [المائدة: ۴۸]. تاسو ته مختلف شریعتونه او تگلارې دي. له دې جوتهري چې دین یو دی او شریعت بېل.

له دې امله نو د دین په اړه وايي: {إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ} [آل عمران: ۱۹]. د الله په خوا کې دین یوازې اسلام دی. بیا وايي: {وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ} [آل عمران: ۸۵]

دويمه برخه

پیغام درېم/ ۲. ۴

که چا د اسلام له دین پرته د بل لټه وکړه نو ځنې وبه نه منل شي او په اخرت کې به له تاوانيانو وي.

له دې جملو او الفاظو موږ پوهېږو چې په مجموع کې دین عبادات او باورونه دي چې د کیفیت او کمیت له بدلیدا سره د هر نبي او رسول په زمانه کې وو او امر په شوی دی. موږ دین له دې امله عبادات او باورونه بولو چې د زمانې او ټولنې بدلېدا مو دې ته اړباسي او هم د ځینو قراني ایتونو غوښتنه زما په اند داسې ده. قران پاک کې یو ځای لولو:

{مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا}

[البقرة: ۱۰۶].

موږ یو ایت نه منسوحوو او نه یې هېروو مگر تر هغه غوره او یا مثل یې راوړو.

دا ایت ژور غور او فکر غواړي. دلته ولې ویل شوي چې ځینې ایتونه منسوخ یا بیخي له منځه وړو؟ بیا تر منسوخ شوي ایت یا هم ایتونو غوره څه معنا او مثل د چا راوړي؟

نسخه له دې امله رامنځته کېږي چې د وخت تېرېدا هر مهال د یوه حکم غوښتنه نه کوي. د زمانې تېرېدا بېلې غوښتنې کوي او شریعت هم دا لار خلاصه ایله کړې. د ټولنو بدلون هم د دې تقاضا کوي چې احکام یې له نورو څخه مخالف وي. ځکه خو دیني او شرعي متون د هرې ټولنې په ژبه، اصطلاح، استعارو، تشبیهاتو او له ژبې و کلتور سره تړلو هغو شیانو باندې راڅرخي چې خلکو ته د فهم او درک وړ وي. که عربو ته د پښتنو د اصطلاحاتو یادونه وکړي او زموږ په شان استعاري

دويمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۰۵

او تشبیهات ورته ذکر کړي، نو هغوی ته د فهم وړ نه دي او نه به په پوه شي.

د غوره والي او مثل معنا دا ده چې نوی حکم تر مخکني گټور، اسانه او یا هم په ثواب او ادا کولو کې د هغه پخواني په شان وي. خو دا چې د ټولني يا وخت تېرېدا له امله پخوانی حکم تغیر شوی، نو دا نوی حکم هم د هغه په شان ادا کېږي یا تر هغه هم تخفیف پکې راغلی.

د عباداتو او باورونو کمیت او کیفیت هم د شریعت برخه ده له دې امله نو په محمدي او موسوي شریعتونو کې توپیر سره لري. د عیسویانو او مسلمانانو روژه د کمیت او کیفیت له مخې فرق سره کوي. لمونځ یې همدا سې دی. قران پاک یو ځای وايي:

{وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ}. (الحديد: ۲۷)

مور د عیسی د پیروانو په زړونو کې نرمي او رحمت ځای پر ځای کړ او گوښه والی چې دوی رامنځته کړی و، مور نه وو پر لازم کړی. عیسویانو خدای ته د نژدېوالي په خاطر یوازیتوب غوره کاوه او هلته به یې عبادت کاوه چې خدای د هغه یادونه کړې ده او دا هم وایي چې مور دا طریقه نه وه ایجاد کړې، بلکې د دوی خپل ابتکار و. دا که هغوی ته هر څومره د عبادت یو ډول و، زموږ په شریعت کې نه شته. نو ثابته شوه چې په عباداتو کې کمیت او کیفیت د شریعت برخه ده چې بدلون موندلای شي. فرضن پر یو چا د روژې زمانه اوږدېږي، نو کولای شي چې د فدیې له اېشن څخه کار واخلي. قران پاک وایي:

{وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ}. [البقرة: ۱۸۴]

دويمه برخه

پیغام درېم/ ۲۰۶

او هغه کسان چې روژه په تکلیف نيسي د يوه مسکين د خوراک فديه ده.

دلته په ډاگه شوې چې د روژې لپاره يو اېشن دا دی چې وې نيسي او که روژه نه وي نو بيا صدقه دويم اېشن دی. د عقيدې کيفيت هم د شريعت برخه ده. له دې امله نو د خدای د صفاتو، قيامت، حساب و کتاب او دې ته ورته نورو شيانو په اړه د په اسلام کې دننه هم او له مسلمانانو پرته د نورو شرايعو ترمنځ هم اختلاف موجود دی، مگر په مجموع کې ټول پر خدای، حساب، قيامت او... باور لري.

له عباداتو او باورونو پرته نور احکام ټول د شريعت برخه ده او د بدلون او تغيير امکان يې هيڅ وخت نه شي ردېدای. درې طلاقه يو ځای ور کول د عمر فاروق په زمانه کې درې وبلل شول. که نه تر دې مخکې يو طلاق و. دا ځکه چې طلاق اصلي موخه نه ده؛ بلکې يوه وسيله ده. له زنا د مخنيوي لپاره نکاح روا شوېده، خو انساني ټولنه کې جنجالونه او شخړې پېښېږي، د دې لپاره چې يو انسان پر بل تېری ونه کړي، نو د طلاق اېشن رامنځته شوی چې انسانان يې د خپل وخت له غوښتنو سره سم عيارولای شي.

له ځانه د دفاع لپاره جهاد روا شوی دی چې هغه مهال د تورې او اسانو په وسيله کېدی. مگر نن اس، توره، نېزه، غشی، منجنيق او د هغه وخت نور وسايل نه کارېږي، بلکې نوې ټيکنالوجي استعمالېږي. ځکه هدف له ځانه دفاع ده نه وسايل، له دې امله نو پرون په توره دفاع ممکنه وه او نن په نوي وسايلو.

د رسول الله ص په زمانه کې د واړه اختر سرسايه په خورما، اورېشو، پڼې او کشمشو يا نورو خوراكي توکو ور کوله کېده، مگر د وخت

دويمه برخه

پیغام درېم/۲.۷

غوښتنې ته په کتو امام ابو حنیفه رحمه الله دینار او درهم (یا اوس کرنسی) ته اجازه ورکړه او دا یې ډېر پر ځای گام اخیستی.

د حج و عمرې لپاره حاجیانو ته د هر لوري میقات ټاکل شوی، مگر نن میقات اعتبار نه لري او نه چا ته معلومېږي. له دې امله نو حاجیان په هوایي ډگر کې لا احرام تړي.

قران کریم کې د هجرت یادونه شوې ده او رسول الله ص هجرت هم کړې و. خو رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله دا اعلان وکړ چې د مکې تر فتحې وروسته (فرض) هجرت نه شته، (لا هجرة بعد الفتح) ځکه هجرت یو موقتي حکم و چې یوازې د رسول الله ص په زمانه کې د مکې تر فتحې پورې و. څه وخت چې مکه فتحه شوه، نو د دې حکم فرضیت یې ختم کړ او د هجرت امر هم یوازې له مکې شوی و. په حبشه، حصرموت، یمامه، عراق او نورو سیمو کې مسلمانان اوسېدل او رسول الله ص هیڅکله هم د هجرت امر نه دی ور ته کړی.

په قران کریم کې د اهل کتابو په اړه د جزیې امر راغلی دی. رسول الله ص د قران په هدف پوهېده، له دې امله یې دا امر د خپلو وخت له یو شمېر خاصو اهل کتابو پرته بل ځای نه دی عملي کړی. که نه جگړې یې له عربي مشرکینو سره هم وکړې، خو دا امر نه قران د هغوی په اړه کړی او نه یې تر نزول وروسته رسول الله ص د هغوی په اړه دا تگلاره غوره کړې.

د مکې تر فتحې وروسته رسول الله ص عائشې رض ته وویل چې که ستا قوم نوی نه وای مسلمان شوی، نو ما به مکه په هغه ډول جوړه کړې وای چې ابراهیم علیه السلام اول جوړه کړې وه. تر رسول الله ص

دویمه برخه

پیغام درېیم/ ۲.۸

مخکې سیلاب د کعبې خونې وړانه کړه. عربو هڅه وکړه چې له روا لارو په تر لاسه شوېو پیسو یې جوړه کړي؛ مگر پیسې ور کمې شوې او حطیم یې له خونې بهر کړ. د فتحې په ورځ رسول الله ص دا کار ځکه ونه کړ چې اصل هدف د انسانانو وحدت، د خدای لور ته رجوع او په یوه موخه عبادت و. دا چې رسول الله ص اساسي هدف ته رسېدلی و، له دې امله یې نو د کعبې په خونې چې اصلن یوه وسیله ده، کار ونه کړ او پر خپل حال یې ايله کړه. عبد الله بن زبیر بیا د عائشې رض د حدیث له مخې سمه جوړه کړه، مگر حجاج بن یوسف بیا په خپل دور کې بېرته د عربو په شان جوړه کړه.

که تر دې هر څه را تېرو شو، نو د اوس وخت حقایق مو هم دې ته متوجې کوي چې دین او شریعت سره جلا کړو. عبادات او باورونه او بردمهالي او نور احکام لنډ مهالي، تغیر منونکي او د بدلون وړ وگڼو. دا نن وگورئ چې د یو انسان تر مرگ وروسته د فاتحې یا تعزیت طریقي د مسلمانانو په ټولنو کې څومره سره بېلي دي؟ زما په گومان هدف انسانانو ته تسلیت ور کول دي، دا که په هره طریقه وي، زما په اند هیڅ پروانه لري. ځکه هر سړی د خپلې ټولنې په هغه طریقه خوشالېري چې ده ته معرفي او ښه ور سره اشنا وي. که ناشنا طریقه وي، کېدای شي درنه ور باندي تمامه شي.

د لمانځه په طریقه کې اختلاف شته. د حج په ادا کولو کې اختلاف دی. زکات، اودس، غسل، سزاوې او نور هم د اختلاف ښکار دي. زما په فکر د سلفي لمونځ په حنفي پسې روا دی، د شيعه دا په سني پسې سهي دی او د هر مسلمان لمونځ له بل سره روا دی، ځکه هدف عبادت دی پر کیفیت یې اوس ډېر سخت کار دی. د تعبیرونو،

دويمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۰۹

تفسیرونو او فهمونو اختلاف هم د دې سبب کېږي چې احکام تغیر کړي.

د عبادت مفهوم که زموږ تر مروج مفهوم یو څه پراخ ونیول شي، نو ستونزه تر ډېره حلېږي، لمونځ عبادت دی، دا چې له غلامنه شوې ده، د خدای په منعه ځان منعه کول، هم عبادت دی، که یو څوک د غلاموکه پیدا کړي، له دې امله یې ونه کړي چې خدای منعه ځنې کړې ده، ثواب ورته لري، سود همداسې، زنا په دغه ډول.

نو له عبادت څخه یوازې لمونځ، روژه او حج هدف نه دي، هغه ثابت احکام او مستقل ارزښتونه چې قران کریم په واضحو ایاتونو او ثابتو نبوي سنتو ثابت دي، هغه د دین برخه دي او د تل لپاره به پر خپل حال پاته وي.

زموږ د پوهنتون دورې یو استاد و، هغه به ویل چې د شریعت ټول احکام هم موقت نه وي، بلکې په شریعت کې ځینې احکام له ثابتنو څخه دي، نو که غلام، زنا، سود او نورو شیان د شریعت برخه هم شي، د دغه استاد د دریځ له مخې بیا هم په تلپاتې حرامو او ممنوعاتو کې داخل دي.

یو شمېر کسان فکر کوي چې په واضحو نصوصو ثابت احکام تغیر نه کوي، مگر بل خوا بیا مؤلفه القلوب په قران کې ذکر شوي دي چې صدقه ورکول ورته روا دي، خو دوی اوس وخت له دې حکمه ایستلي دي او فکر کوي چې دا حکم یوازې د اسلام تر شروع پورې و، وروسته نه عملي کېږي. اصلن د احکامو نوعیت ته کتل لازمي دي،

دويمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۱

د دین او شریعت، هر حکم خو باید په نص ثابت وي، څوک یې له ځان نه شي ور کولای.

که د احکامو نوعیت ته وکتل شي، په خپله معلومېږي، چې یا د موقتو احکامو سره تړاو لري یا هم له ثوابتو سره.

د غلامانو په اړه هم قران کریم کې ایاتونه راغلي دي او هم حدیثونه پر شته، اما دا چې نن غلامان نه شته، دا ښه کار دی، هغه ایاتونه چې د غلام ازادولو یادونه یې کړې ده، د شریعت برخه دي او نن یې د عمل دور تېر شوی دی.

یوه برخه احکام بیا دوه اېشنه لري، کله په یوه عمل کېږي او کله بیا په پل، نو هر اېشن خپل وخت او محل لري، چې د خپل محل په راتلو بیا عمل په کېږي، دا احکام هم پر خپل حال پاتېږي، نه د منسوخ په ډله کې شاملېږي او نه له منځه ځي.

په هر حال دا یوه مهمه موضوع ده، هیله ده چې اوس وخت پوهان دې ته ځانگړې پاملرنه وکړي او د دین و شریعت پولې په ډېر روښانه ډول یو له بل سره بېلې کړي.

ولاء او براء

ولاء د لغت له مخې دوستي او مينې ته وايي، لسان العرب تر (موالاة) (لاندې همدا ترجمه کړې ده. المولى بيا په خورا زياتو معناؤ کارېږي چې زياتره وخت د مرسته کوونکي او دوست لپاره کار شوی دی. ولایة په زور سره د نسب، نصرت او ازادي (عتق) په معنا دی. نو موالاة د معاداة (دښمنۍ) او ولې د عدو (دښمن) ضد دي. ولي د نژدېکت او موالاة بيا د متابعت (پيروي) لپاره هم استعمالېږي. تولي کله د مخ اړولو په معنا وي او کله د پيروي، قران کریم کې دي (وان تتولوا يستبدل قوما غيرکم) بل ځای وايي: (ومن يتولهم منکم فانه منهم) په لومړي ایت کې د مخ اړولو معنا ور کوي او په دویم کې د پيروي او مرستې. (۱) ابن الاعرابي د براء په اړه ويلي چې د خلاصون، پاکي، لږبوالي او ډار په معنا دی. براء او بریء په يوه معنا دي. (۲)

د دې دواړو اصطلاحاتو په اړه شرعي يا اصطلاحي تعريف کې پخوا ډېر عموميت شوی دی. که اوس هم د افراطي ډلو تعريفونه وکتل شي نو ترې معلومېږي چې د قران کریم له دې اصطلاحاتو سره يې ظلم کړی دی او تر خپل هغه مفهوم يې ډېر عموميت ور کړی چې د قران په ایت کې له کوم سياق و سباق سره راغلي دي.

زه په دې ليکنه کې د نورو پخوانو يا اوسنيو افراطيانو تعريف نه را اخلم، لومړی د قران کریم يو ایت را اخلم او هغه ایت د دې دواړو سم شرعي تعريف وړاندې کړی دی چې وروسته يې تشریح کوم:

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ (البقره: ۲۵۷)

ژباړه: الله د هغو کسانو دوست دی چې ایمان یې راوړی، له تاریکیو یې رڼا ته باسي او هغو چې انکار یې کړی دی، د طاغوت دوستان دي چې له رڼا یې تیارې ته بیایي.

له دې ایت څخه په ډېره اسانې د ولاء او براء تعریف معلومولای شو. قران کریم دلته مومنان د الله دوستان او کافران د طاغوت وليان گڼلي دي. له دې ښکاري چې په قران کریم کې هر ځای د ولاء یا براء یادونه کوي، نو دیني او مذهبي دوستي یې هدف وي. قران کریم اصلن د لغت پوهنې کتاب نه دی چې د الفاظو پر معنا یا تعریف خبرې وکړي، خو د اصطلاحاتو له کارونې او سیاق و سباق څخه یې موږ تعریف معلومولای شو.

قران کریم یو بل ځای هم د دې وضاحت کړی دی:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ()
 إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (الممتحنة: ۸، ۹)

ژباړه: چا چې له تاسو سره د دین پر سر جنګ نه وي کړی او نه یې له خپلو سیمو پسې اخیستي یاست، الله مو له دې نه منع کوي چې نیکي او انصاف ور سره وکړئ؛ بېشکه الله انصاف کوونکي خوښوي.

دويمه برخه

پیغام درېم/۲۱۳

بلکې د هغه چا له دوستي مو الله بندوي، چې له تاسو سره یې د دین پر سر جنګ کړی وي، تاسو یې له خپلو سیمو شړلي یاست، ستاسو پر ایستلو یې کومک کړی وي او که چا له دوی سره دوستي وکړه، نو هغوی ظالمان دي.

په دې ایت کې دا په ډاګه شوه چې څوک له مسلمان سره د دین پر سر شخړه کوي، نو هغه د دوستۍ وړ نه دی، ځکه په اسلام کې اصل دادی چې (لا اکراه فی الدین) نو څوک چې دې اصل ته درناوی نه لري، هغه ګواکې اسلامي او انساني ارزښتونه نه شي پاللای، له دې امله د مسلمانانو د دوستۍ وړ هم نه دی. مګر بل پلو هغه کسان چې دا کار یې نه وي کړی، د هغوی له نیکی او انصافه الله تعالی منع نه ده کړې؛ بلکې مسلمانان یې دې ته هڅولي دي چې نیکی او انصاف وکړي، ځکه د الله همداکسان خوښ دي.

رسول الله په مدینه کې له یهودو سره تړون وکړ چې موږ و تاسو به سره حلیفان یو، مسلمانان او یهود یې یو سیاسي ائتلاف بللی دی او له مدینې د دفاع په خاطر یې له یهودو سره سیاسي او دنیوي دوستي در لوده، د یهودو په بازارونو کې مسلمانانو پېر و پلور کاوه او د ځینو مسلمانانو تجارتي کاروانونه د روم او فارس تر ولکې لاندې سیمو ته تلل، چې د رسول الله ص په ټوله لس کلنه نظامي سیاسي رهبرۍ کې هغه له دې څخه منع نه ده کړې او له ځینو عربي قبایلو سره چې یې د تجارت راکړه ور کړه بنده کړې وه، هغه هم د دین پر سره د شخړې له امله یو مجبوریت و، چې مکيان د دې ډلې په لومړي کتار کې ولاړ ول. اما کله چې هغوی د مسلمانانو له لاسه رسول الله ص ته شکایت وکړ چې زموږ د تجارت لار د بنوحنیفه قبیلې یو مشر- ثمامه بن اثال

رض بنده کړې؛ نو رسول الله ص هغه ته امر وکړ چې لار خلاصه کړه، ځکه زه خلک له لورې نه وژنم. د بخاري په کتاب المغازي او فتح الباري کې يې پوره تفصیل راغلی دی.

د ولاء او براء په اړه یو حدیث هم ډېر راوړل کېږي چې خلک له هغه څخه هم ناسم فهم اخلي، حدیث دادی:

«مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ، وَأَبْغَضَ فِي اللَّهِ، وَأَعْطَى لِلَّهِ، وَمَنْعَ لِلَّهِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ.» (۳)

ژباړه: که چا مینه او کینه دواړه دالله لپاره وکړل، ور کړه او منعه یې هم د الله له کبله وي، نو هغه ایمان بشپړ کړ.

دا او دې ته ورته روایات هم واضح دي زموږ له پورته تشریح سره یوډول ضدیت نه لري. ځکه د الله لپاره مینه او کینه هم په دین پوري تړلې وي، همداراز ور کړه او منعه هم. په دې خاطر چې الله د دین رالپړونکی دی، دیني چارې رانښيي، نو موږ چې د الله له امله له یو چا سره دوستي یا دښمني کوو حتمي خبره ده چې هغوی به پر دین راسره شخړه کوي که نه په دنیوي امورو کې خو هیڅ ځای الله امر نه دی کړی چې له چا سره دوستي او له چا سره دښمني وکړو؟

د الله لپاره هر څه یوازې تر دین پوري محدود دي؛ ځکه الله دیني لارښود دی، لومړی شارع دی، دیني چوکاټونه او حدود هغه ټاکلي دي، له دې امله به د خدای لپاره خپګان او خوشالي د هغه د دین پر سر وي، نه د هغه څه پر سر چې الله یې په اړه هیڅ نه دي ویلي. له دې ښکاره معلومېږي چې دین د سیاسي، اقتصادي، کلتوري او نورو دنیوي چارو په اړه هیڅ نه دي ویلي، بلکې په دین کې اړینه ده چې په دیني چوکاټ کې دننه به د هغه لارښوونې عملي کېږي، له دې امله که څوک

دويمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۱۵

خپه کېدل خپه دې شي او که څوک خوشالېدل خوښ دې شي. د همدې دين د پياوړتيا لپاره وړ کړه د الله لپاره وړ کړه او د دين د دفاع په خاطر يې بندول هم د الله لپاره دي.

د ولاء او براء تعريف داسې کول چې له نامسلمانو سره ټولې دنيوي اړيکې بايد پرېکړل شي، نه کوم ديني بنسټ لري او نه يې ځمکنی واقعيتونه مني. رسول الله ص په خپل وخت کې د مدينې له يهودو نيولې بيا د فارس تر اورپرستانو او د ورم تر اهل کتابو له ټولو سره اړيکې ساتلې وې، د مسلمانانو تجارتي قافلې همدې سترو نامسلمانو امپراتوريو ته تلې راتلې او د رسول الله ص د مرگ مهال هم د هغه زغره د يوه يهود سره گرو وه، د خيبر ځمکې يې يهودو ته د يو معاملې له مخې وړ کړې وې او داسې نور مثالونه. قران کریم هم يادونه کوي چې که مسلمان له تاسو مسلمانانو د دين پر سر مرسته طلب کړي، نو تاسو به مرسته وړ سره کوئ، اما نه د هغه قوم پر خلاف چې له تاسو سره تړون ولري. (النساء: ۹۰، ۹۲، الانفال: ۷۲)

زما په اند له مکيانو او يهودو سره د جنگ مهال ځينې احکام رسول الله ص د سياست او د وخت د غوښتنې له امله هم وړ کړي چې په دې ډول يې د خپلو پيروانو ترمنځ له دښمنه نفرت پيدا کوه او د هغوی اتحاد هم په دې ډول مضبوط کېدی. د جنگ مهال د يوه بريالي مشر- يوه ځانگړنه داده چې د خپلو کسانو ترمنځ دښمن بدنام کړي او هغوی بايد سخت نفرت ځنې وکړي، په دې ډول نه دښمن ته د نژدېکت، همکارۍ او جاسوسۍ هڅه کوي او په دې سره خپل منځي اتحاد هم ساتل کېږي.

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۲۱۶

له مکيانو او يهودو سره د جنگ مهال همدا د حالاتو غوښتنه وه، جگړه ييز حالات يو ډول احکام لري او د امن وخت بل رقم، د سختی مهال يو ډول اوامر وي او د سوکالی پر وخت تغيير کوي، د ضعف حالت بيا د قوت له حالت سره په ډېرو شيانو کې توپير کوي.

له دې امله د ولاء او براء يوازې يو تعريف چې هغه هم د قران او سنت پر نصوصو او اصولو برابر نه وي، نه معقول کار دی او نه يې د وخت غوښتنې ايجابوي. نن اړتيا ده چې مور ځينې فقهي اصطلاحات له نوي سره تعريف کړو، ځينې فقهي قواعد د وخت له حالاتو سره سم اېډيټ کړو او ځينې بيا نوي رامنځته کړو. په دې ډول مور کولای شو چې د دين د سم فهم لپاره لار اواره کړو او هغه ناسم پوهاوی چې اوس موجود دی، تر ممکنه بريده به يې گراف را کم شي.

د پخوانيو تعريفونو يوه ستونزه دا هم وه چې د يوه کس له لوري کېدل، هلته داسې يوه اداره موجوده نه وه چې د يوې قاعدې يا تعريف ټول اړخونه وسنجوي او بيا يې په اړه پرېکړه وکړي، بلکې د يوه کس د هڅو محصول دی چې گوره په خپل وخت کې به يې سمه نتيجه ور کړې وي که نه؟ اما اوس حالات بدل شوي دي، هغه تعبيرونه چې له دينه پخوا يوه کس يا يوې وړې ډلې کړي، دي نن زموږ غوښتنې نه پوره کوي، ځکه هغوی خپله د اوس له وخت له انکشافاتو خبر نه ول، دا مسلې ورته معلومې نه وې، زموږ د وخت له غوښتنو په هيڅ صورت هغوی نه وو خبر، له دې امله يې حلالار هم نه ده ټاکلې.

د همدې لپاره بايد نن هڅې وشي او د يوې مستقلې ادارې له لورې وشي چې د نورو علومو ماهر پوهان يې هم غږيتوب ولري، خو يې د جاني عوارضو په اړه هم فکر او سنجش وکړي.

پیغام در بیم/۲۱۷

دویمه برخه

۲۸/۱۰/۲۰۱۸

سرچینی:

(۱) (لسان العرب د ابن منظور: ۳/۹۸۵-۹۸۶، القاموس المحيط مخ:

(۲۹۴

(۲) (لسان العرب: ۱/۱۸۳، القاموس المحيط: ۱/۸)

(۳) (المعجم الاوسط باب الميم باب من اسمه مسلمة ح: ۹۰۸۳)

دښمن او مقاتل

عربي کې دښمن ته عدو وايي، د شيطان په اړه گڼ ځايونه الله تعالی ويلي دي چې داستاسو ښکاره دښمن (عدو) دی. او مقاتل خپله عربي توری دی چې مور ورتنه جنگيالی يا جگړه مار ويو.

قران کریم دا دوه اصطلاحات بېل-بېل کارولي دي چې مور ته هم په کار ده تفکیک يې وکړو. عدو عام دی چې په عموم کې يې د دښمن پر ټولو ډولونو اطلاق کېږي اما مقاتل پکې خاص شوی دی چې له عمومي دښمنه يې احکام هم فرق کوي. دواړو ته په يوه سترگه کتل يا يې په لوی لاس توپير ته نه متوجې کېدل هم له قراني مفاهيمو سره ظلم دی او هم له انسانیت سره.

قران کریم د دښمن په اړه يوځای وايي:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. (فصلت: ۳۴)

ژباړه: نيکي او بدې سره مساوي نه دي، د بدې ځواب ښځنه کړه، نو ته چې له چا سره ته دښمني لرې، هغه به دي ټينگ دوست شي.

دلته مور وينو چې د دښمن د بدې په مقابل کې يې د نيکي امر کړی دی، له دې ښکاري چې د عمومي دښمن احکام د مقاتل له احکامو څخه بېل دي. ځکه د مقاتل په اړه يوځای وايي:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. (البقره: ۱۹۰)

دویمه برخه

پیغام درېم/۲۱۹

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنگېږئ چې له تاسو سره جنگ کوي، او تېری مه کوئ یقینن الله تېریگر نه خوښوي.

دلته مو ولیدل چې له جنگیالی سره د جنگ امر کوي، خوګ چې له مور سره جنگ پیلوي مور یې هم له ځانو د دفاع په پار جنگ ته هڅولي یو. مګر له دښمن سره یې هیڅ کله هم د مقاتلې امر نه دی راکړی، له دې معلومېږي چې مقاتل باید له دښمنه بېل کړل شي.

د افراطیانو یو ستونزه همدا ده چې د قران کریم اصطلاحاتو ته یې خپله د قران په رڼا کې نه دي کتلي. دوی دې ټکي ته نه دي متوجې شوي چې قران کریم ولې د عدو لپاره یو ډول احکام ور کړي او د مقاتل په مقابل کې یې بل ډول؟

له دیني مفاهیمو سره سرسري چلند خو زیانه لري: یو؛ د دین د بدنامۍ سبب کېږي، دوه؛ مور ته د مشکلاتو پیدا کېدو لامل کېږي، درې؛ او د آخرت د خرابۍ وېره هم ور سره مله ده.

د دیني و شرعي مفاهیمو د تشریح لپاره اړینه ده چې ټول نصوص وکتل شي، بیا له موضوع سره تړلي ایاتونه و احادیث ټول یو د بل په څنګ کې د دې لپاره راوړل شي چې یو داسې فهم ترې واخیستل شي چې نه د اسلام له کلي پیغام سره ټکر ولري او نه مسلمانانو ته په خپلو روزمره چارو کې ستونزې ایجاد کړي. ځکه دین د انساني سوکالی لپاره راغلی، کله چې یو تعبیر د سوکالی پر ځای ستونزې ایجادوي، نو حتمي په بشري تعبیر کې نیمګړتیا موجوده ده چې باید نور پوهان یې درک او حللار ورته پیدا کړي.

دین له انسانه د نفرت امر نه دی کړی، بلکې له بدې یې د نفرت امر کړی دی؛ ځکه دین الهي رحمت دی او پیغمبر د انسانانو لپاره رحمت

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۲۲

راغلی دی، نو که د نفرت حکم وکړي، هغه کلي پيغام يې تر پوښتني لاندې راځي. د رسول الله ص په يوه حديث کې دي:

وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ مِنْهُ، كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَذَفَ فِي النَّارِ. (۱)

ژباړه: په اور کې د لوېدو په شان دا هم بده گڼي چې له کفره تر الهي نجات وروسته بيرته کفر ته ور وگرځي.

دلته مو وليدل چې اصلن کفر بد شی دی، يو مسلمان کفر ته ورگرځېدل بد بولي، کافر د همدې بد فعل له امله غندل شوی دی. د يوه عالم دا خبره مې پر زړه ولگېده چې که هر څوک د خپل دين پيغام نن په مينه او محبت خلکو ته وړاندې کړي، نو هغه به بريالی وي، مور ته په کار ده چې خپل زاپه تعريفونه نوي کړو، شرعي مفاهيمو ته له سره کتنه وکړو، د وخت له غوښتنو سره سم ضوابط جوړ کړو او د تجديد دين فلسفه په دې ډول را تازه کړو چې د زمان، مکان او محيط له غوښتنو سره ديني تعبير هم عيار او هماهنگ کړل شي.

۲۰۱۸م

سرچينه:

(۱) مسلم کتاب الايمان باب بيان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة

الايمان ح: ۶۷)

د خو عربي اصطلاحاتو پېژندنه

د قراني وينا له مخې چې هر قوم ته رسول د هغو په ژبه ورځي، خو خلکو ته خپل پیغام په ښه ډول ورسوي. (ابراهيم: ۴) رسول د هغه قوم اصطلاحات کاروي. د هغو له استعارو څخه کار اخلي. د هغوی په شان حقيقت و مجاز ته مخه کوي. د خپل قوم متلونه په مجلس او ینا کې يادوي. لنډه دا چې د قوم په ژبه د خدای پیغام خلکو ته رسوي، نور هر څه د قوم په شان دي. ژبه، کلتور، اصطلاحات، بيان، مثالونه، حقيقت و مجاز، استعارې، تشبیهات او له ژبې سره تړلي نور ډېر څه. قران خپل همدې اصل ته په کتو د عربو او ور سره پرتو اهل کتابو يو شمېر اصطلاحات راوړي. البته د ځانگړو فکري مکتبونو پلويانو له دې پرته چې د قران اصل ته پام وکړي، دا اصطلاحات په خپله گټه وکارول او د هغو خلاف يې ترې کار واخيست چې د دوی مخالفت يې کاوه.

مشرک، اهل کتاب، اميان يا امي، غافل، ام القری او... هغه اصطلاحات دي چې عربو، د ابراهيمي دين پيروانو او ورته څېرمه اهل کتابو يو بل ته کارول، نو قران همدې اصطلاحاتو ته په خپله غېږ کې ځای ور کړی او په هغو مواردو کې يې ياد کړي چې ورته اړتيا وه.

د ابراهيمي دين پيروانو هغو کسانو ته مشرکين ويل چې بتانو ته يې عقیده در لوده. د رسول الله ص تر راتلو وروسته چې دې کسانو خپله تگلاره پسې واخيسته او د رسول دعوت ته يې مثبت ځوان ور نه کړ، نو قران هم د تېرو احنافو (د ابراهيمي دين پيروان) اصطلاح ورته وکاروله

دويمه برخه

پیغام درېیم/۲۲۲

او دا یوازې په هغه صورت کې له شرعي اړخه د استعمال جواز لري چې پر خلکو اتمام حجت وشي. قران پاک د سورت غافر په (۸۳، ۸۴، ۸۵) نمبر آیاتونو کې دا اصل روښانه کړی چې د رسول تر اتمام حجت وروسته یو څوک مشرک او کافر بلل کېږي او د عذاب مستحق دی.

له دې پرته د نورو لپاره د دې الفاظو کارونه نه د دین له مخې جواز لري، نه عقل او فطرت دا مني چې د یو انسان له قانع کولو، پوښتنو ته د سم ځواب له ویلو او شکونو له رفعه کولو پرته دي هغه کافر، مشرک او د اخروي عذاب مستحق وبلل شي.

قران یوازې خاص قوم مشرکین بللي. د اهل کتابو لپاره یې د منکر (کافر) اصطلاح کار کړې، مگر غالبن مشرک یې یوازې مکيانو ته ویلي. ځکه د هغه ځای احنافو دا لفظ د قران تر نزول مخکې هم د بتانو پیروانو ته کاراوه او وړاندې لا یوه اصطلاح وه. همدې ته په کتو قران هم د هغوی لپاره د مشرک الفاظ کارول او له دې پرته یې نورو ته مشرکین نه ویل.

له رسولانو څخه د مخالفت ځانگړې ترتیبې هر قوم ته ور کول شوې. اهل کتابو ته د همدې مخالفت لپاره ځانگړی دا حکم نازل شوی چې که یې د الله او رسول سره مخالفت ته دوام ور کړ او له دینه یې مخ واړاوه، نو جزیه دي پر ولگوله شي. دا حکم یوازې د رسول تر ژونده و، ځکه دا سرزنش و او یوازې هغه اهل کتاب یې وړول چې اتمام حجت پر شوی وو. قومونو ته د سرزنش دا امرونه یوازې تر هغه وخته خاص وي او لامل یې هر ځای له نصوصو ښکاري چې د رسول مخالفت او مقابله وي.

په نړۍ کې یوازې یهود او نصارا د اسماني دین او کتاب دعوه نه لري، بلکې نور قومونه هم شته چې د اسماني دین او کتاب دعوه کوي. یوازې دا دعوه هم نه ده بلکې له اسلام، یهودیت او عیسویت سره مشترک ټکي هم لري، مثلن: د الله وجود، وحدانیت، قیامت، د شرک حرمت، د رسولانو راتگ، د خدای پیغام او داسې نور.

که مشرک د مکیانو اصطلاح نه کړو او اهل کتاب هم د هغوی خپله اصطلاح ونه گڼو، نو یو شمېر سختې پوښتنې را پورته کېږي. لکه: له عیسایانو او یهودو ماسیوا نور څوک اهل کتاب دي؟ ایا د صابې مذهب پیروان اهل کتاب دي؟ مجوسیان اهل کتاب دي؟ په داسې حال کې چې قران وايي هر امت ته مو رسول لېږلی. (النحل: ۳۶) که هر امت ته رسول لېږل شوی وي، نو ښايي ځینې نور اهل مذاهب هم دغه دعوه وکړي چې موږ هم اهل کتاب یو او کتاب مو اسماني دی. مکیان د ابراهیمي دین پیران گڼل کېدل، دوی هم دا دعوه کوله. پر ابراهیم علیه السلام صحیفې نازلې شوې، نو مکیانو هم اهل کتاب دي، ولې په دې نوم نه دي یاد شوي او د نکاح جواز یې ولې نه دی ور کړی؟

امي یا امیان هم د عربو یوه اصطلاح وه چې اهل کتابو عربو ته دا نوم ور کړی و. د امي معنا ته که پام وکړو نو د قران له هغې معنا سره اړخ نه لگوي چې عرب یې امیان بللي. ځکه امي، ام (مور) ته منسوب دی او هغه حالت ښيي چې د انسان هېڅ نه وي زده، معنا نالوستی. که په همدې معنا امي واخلو بیا خلو د عربو له حالت سره اړخ نه لگوي. ځکه په عربو کې زرونه کسان وو چې لیک لوست یې کولای شوی او په خط پوهېدل. احادیث او د دوی د تاریخ کتابونه ټول د دې شاهدي ور کوي.

نو بیا امي څه معنا؟ امي د اهل کتابو له لوری عربو ته ویل کېدل او هدف یې دا وو چې موبز کتاب لرو، پرلپسې را ته نیان راغلي او د دین تجدید مو شوی، مگر تاسو له دې څخه محروم یاست. عرب د ابراهیم علیه السلام په دین ول چې د اهل کتابو تر دین ډېر پخوانی او لرغونی دین و. تر دې وروسته نه بیا بل نبي ورته راغلی و او نه کوم کتاب. نو د اهل کتابو دا نوم ور سره لگېدی چې تاسو زمور په نسبت امیان یاست. گواکې امي عربو ته یوازې د اهل کتابو په مقابل کې ویل کېدل، نه دا چې هغوی له کتاب، لیک لوست او نړۍ سره نااشنا ول.

غافل د لغت له مخې ناخبره ته وایي. قران څو ځایه عربو ته د غافلین لفظ استعمال کړی. یوه پوښتنه دا ده چې له څه شي غافل؟ خبره صافه ده چې له دینه غافل. مگر دا پوښتنه رامنځ ته کېږي چې عرب کله له دینه غافل ول؟ د ابراهیمي دین دعوه یې کوله. د لمانځه، حج، زکات او نورو عباداتو شاهدي یې خپله قران ور کړې نو بیا څنگه غافل ول؟

زما په اند عرب نسبي غافل دي. د اهل کتابو په شان یو شمېر نیان او د تورات، انجیل او زبور په شان کتابونه نه دي ور ته راغلي او په خپله ژبه یې ځانگړی رسول نه در لود، له دې امله نو د نژدې اهل کتابو په پرتله غافل بلل شوي. که نه عربو هم دین در لود، هم یې خدای پېژندی او هم یې پر اخرت باور در لود. لکن له دې دین، عقیدې او اعمالو سره یې ځینې له ځانه جوړ شیان ور دننه کړې ول چې د اصلاح لپاره یې محمد رسول الله علیه السلام ورته راغی.

همدې ټکي ته د عربو هم ور پام و، ځکه به یې نو کله ناکله د اهل کتابو له علماؤ د یو شمېر مسلو په اړه پوښتنې هم کولې. اهل کتابو دوی

دویمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۲۵

ته هم د غافلین نوم ور کاوه او هم یې امیان بلل. دا هر څه یې له خپل ځان سره د پرتلې له امله ورته ویل. که نه عرب هم دینپاله وو او هم یې لیک و لوست زده وو. په مقابل کې یې قران کریم اهل کتاب اهل ذکر یاد کړي دي، ورته وايي: که تاسو نه پوهېدلئ، نو له اهل ذکر څخه پوښتنه وکړئ. (نحل: ۴۳، انبیاء: ۷)

قران د مکې لپاره د ام القری نوم غوره کړی دی. له دې نوم څخه ځینو کسانو دا فکر اخیستی چې په لومړي ځل د ځمکې غورېدا له دې ځای څخه شروع شوې. ځینو بیا ویلي چې د ځمکې مرکز همدا مکه ښار دی او داسې نورې دعوي. خو که دې ته فکر وکړو چې مکه ولې قران ام القری بللې؟ دا په داسې حال کې چې له عربو ماسیوا د نورو دینونو پیروانو د الهي عبادت پر ځای کعبې ته مخ نه کاوه. نو په داسې حال کې د مکې ښار ته ام القری ویل له دې پرته بله توجیه نه لري چې دا د عربو یو لرغونی نوم و چې مکې ته یې کاروه او د تقدس په سترګه یې ورته کتل. قران چې د عربو په ژبه نازلېده نو لازمي خبره ده چې د هغوی اصطلاحاتو ته به یې پام کاوه او په هغه ژبه به نازلېده چې عربو ته شناخته او هره ورځ په هغه ژبه له یو بل سره رځېدل.

عربو مکې ته دا نوم کاراوه او قران هم دا نوم ورته غوره کړی. نه قران دا دعوه کړې چې د ځمکې مرکز ده او نه یې ویلي چې د ځمکې خپرېدا له دې ځایه شوې. دا پیل موضوعات دي او قران یو دیني کتاب دی له دې موضوعاتو سره یې کار نه شته.

دعوت؛ څنگه، چاته او د چا دنده؟

دعوت هم عربي کليمه ده چې مور پښتو کې ورته بلنه وايو. د قران کریم په استناد د نيانو او رسولانو اصلي دنده الهي لارې ته د انسانيت رابلل وه. خو بشري هڅې تل نیمگړتياوې لري، له دې امله د نيانو پيروانو کله ناکله کلي يا اصیل پيغام نه وي درک کړی او په جزي شيانو پوري دومره ومنبلي چې اصلي پيغام پکې ورک شي.

که مور د مسلمانانو تاريخ ته وگورو، يا د رسول الله ص په اړه ليکل شويو کتابونو ته پام وکړو، نو زما د پاس خبرې تاييد به تقريبن ډېر کسان را سره وکړي. مور د رسول الله د ۲۳ کاله دعوت په اړه دومره کتابونه نه دي ليکلي، لکه د هغه د لس کلنې تحميلي جگړې په اړه چې ليکل شوي دي.

د دين او شريعت اساسي هدف دا نه وي چې خلک دښمنۍ ته وپاروي او ترمنځ يې د داسې اختلافاتو بسنت کېنېږدي چې د بشريت په زيان وي؛ ځکه دين د سوکالي او بشري گټې لپاره نازل شوی دی، نو که هر څوک د بشر ضد کار ځنې اخلي يا هم نفرت، اختلاف او وژنو ته لار په جوړوي، دا کار يې د دين له اساسي پيغام سره ټکر دی، په دې سره هغه دين ته دومره زيان رسوي چې دښمن يې هم نه ورته رسوي.

د نيانو او رسولانو د اصلي تگلارې امر امت ته هم شوی دی، قران کریم وايي:

اَوَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ} [آل عمران: ۱۰۴]

ژباړه: او ارو مرو دې له تاسو يوه ډله وي چې خیر ته بلنه کوي، په معروف امر وکړي، له بدو منعه او همدا کسان بريالي دي.

د دعوت او بلنې لپاره هر مهال ته دا امر متوجې دی چې هيڅکله به له دې اړين کار څخه امت نه غافله کېږي، د نيانو و رسولانو اصلي مسووليت هم دعوت و، له دې امله امت ته امر کېږي چې له تاسو دې هم ارو مرو يوه ډله وي چې دا اړين او له ارزښته ډک کار مخته يوسي. د دعوت تگلاره او هغه کسان چې دعوت به ورته کېږي د قران په دې ايت کې ورته اشاره شوې:

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ
بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ} [النحل: ۱۲۵]

ژباړه: ستا د رب لارې ته په حکمت، غوره نصيحت بلنه کوه او له دوی سره ډېر ښه ډول مجادله وکړه. بېشکه ستا رب پر هغه چا ښه علم لري چې دده لارې گمراه دي او دی په هدايت شويو هم پوره علم لري.

په دې ځای کې معلومه شوه چې دعوت په ښه طريقه وي، حکمت دادی چې له وخت او چاپيريال سره مناسب انسان خپل دعوت وړاندې کړي، د مخاطب ذهنيت ته پام کول او د هغه وخت، ځای و فرهنگ حساسيتونه و غوښتې په نظر کې ساتل حکمت دی، دا د اسلامي دعوت تگلاره ده چې هر انسان به په خپل وخت کې ورته پام کوي.

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۲۲۸

دعوت هغه چا ته کېږي چې منکر وي او ستا سره د دعوت په اړه اختلاف ولري، هغوی در سره بحث کوي، نه یې مني، حتا ممکن ستوغې خبرې وکړي، مگر د شریعت تگلاره داده چې تر ټولو په ښه طریقه به مجادله او بحث کېږي ددې لپاره چې دعوت اغېز وکړي لازمه ده چې د هغوی ستوغې خبرې وزغمل شي.

زموږ مسوولیت د خدای پیغام د هغه تر مخلوقه رسول دي، هغه موږ امر کړي یو چې په ښو الفاظو او سمه طریقه یې ورسو خو خلک عقده وانخلي او دعوت په ښه سم ډول تر هغوی ورسېږي، د خدای په خپل مخلوق خوا بدېږي له دې امله امر کوي چې زما له بندگانو سره نرم چلند کوئ، مومن هم د خدای بنده دی او منکر هم، خدای یوه ډله په دې امر کړي چې زما پیغام هغوی ته ورسوه نور اضافه کاري به نه ور سره کېږي له دې امله اړینه ده چې زموږ د ناسم عمل په وجه د خدای بندگان د هغه له دین څخه لرې نه کړو؛ د حساب و کتاب مسله د خدای خپل کار دی چې موږ یې نه یو مکلف کړي، له دې امله هغه ویلي چې زه په تاسو او دوی دواړو علم لرم له هغوی سره د انکار حساب کوي او له موږ سره د دعوت په اړه.

پاته سوه یوه پوښتنه چې دعوت د چا دنده ده؟

دا پوښتنه ډېره مهمه ده او د قران دعوت باید هغه څوک وکړي چې

د قران له بیان شوي معیار سره سم وي. قران کریم وايي:

{ فَاعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ لِدُنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ

وَالْمُؤْمِنَاتِ}. [محمد: ۱۹]

ژباړه: نو پوه شه چې له الله پرته بل معبود نه شته او د خپلې او د نرو

ښځینه مومنانو گنا ته بخښنه غواړه.

بل ځای وایي:

{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ} [النحل: ۳۴]

ژباړه: نو که تاسو نه پوهېدئ له پوهانو پوښتنه وکړئ.

د قران کریم له دې دوو آیاتونو ثابته شوه چې دعوت د هغه چا کار دی چې په دین پوه وي، قران یې زده وي او د رسولانو مسوولیت یې درک کړی وي. تر ایمان مخکې به علم لري، ځکه په ایمان که څوک پوه نه وي نو څه فایده ورته لري؟ تر استغفار مخکې به د هغه په اړه علم لري که نه ولې یې غواړي؟

دویم شی زړسوی، شفقت او مهرباني ده، که یو څوک له انسانیت سره مینه لري او خلکو ته احترام لري، نو هغه یې د ښېگڼې کار کوي. قران وایي:

{فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ}.

[آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم یې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به دې له شاوخوا تللي وای، دوی ته بخښه کوه، استغفار ورته غواړه او په چارو کې مشوره ور سره کوه. دعوت په مینه او مهرباني کېږي، که یو څوک دعوت کوي، خو تر نرمښت سختي ډېره پکې کوي، نو د گټې پر ځای به زیان ډېر وکړي. تر دې دعوت یې نه دعوت ښه دی، باید لومړی د بلنې اسلامي تگلاره زده کړي وروسته دې کار ته ملاوتري.

دويمه برخه

پیغام درېم/ ۲۳

د اجرت او مزدوری په مقابل کې به یې نه کوي، بلکې دا به خپل انساني او وجداني وظیفه بولي او د انسانیت د خیر و گټې لپاره به د الهي رضا په نیت دا کار کوي. قران وایي:

{أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَّغْرَمٍ مُثْقَلُونَ} [الطور: ۴۰، القلم: ۴۶]

ژباړه: او که ته له دوی د مزدوري غوښتنه کوي چې دوی ته یې زیان دروند تمامېږي.

له دې ایت څخه معلومېږي چې رسول پر خپل دعوت له خلکو اجرت نه اخیستی، له دې امله هغه څوک چې همدا دنده مخته وړي، د مزدوری هیله به نه کوي، که څوک ور سره مرسته کوي د هغوی خپل کار دی، مگر دوی به خپله دنده پوره کوي او د الهي رضا و بشریت د خیر په نیت به دا کار په بشپړه وفاداري مخته وړي.

غوره اخلاق، زیات صبر، د خلکو د خطاگانو بخښل، ځان سترې کول، د انسانانو د چارو سمون ته پام کول او ځینې نور صفات دي چې مبلغین به یې په ځان کې لومړی پیدا کوي او بیا به خپله دا لویه وظیفه پر غاړه اخلي.

۲۳/۱۱/۲۰۱۸

د جنگ اسباب او شرایط

زه دلته د هر جنگ په اړه بحث نه کوم. هدف مې هغه جنگ دی چې دیني ایډیالوژیکه صبغه ولري. زموږ دین موږ ته د جنگي اقدام اجازه نه ده راکړې، بلکې دلته د دین ټولې چارې سوله ییزې بلل شوي دي، د قران کریم هدایت دی:

{قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ () يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} [المائدة: ۱۵، ۱۶]

ژباړه: يقينن تاسو ته د الله له خوا نور او څرگند کتاب راغلی دی چې په دې سره د الهي رضا پيروان د سلامتيا لارو ته هدايتوي او په خپله خوښه يې له تيارو د رڼا لور ته بيايي او دى هغوى نېغې لارې ته برابروي.

قران دلته د دین او شریعت ټولو لارو ته چې یو مسلمان عمل په کوي او الله ورته هدایت کړی وي، د سلامتیا لارې وویل، تر دومره وضاحت وروسته هیڅوک نه شي کولای چې جنگ د دین اساسي غوښتنه معرفي کړي، بلکې جنگ د انسان په ژوند کې یوه بده پدیده ده چې کله ناکله په عارضی ډول پېښېږي. قران د جنگ لپاره دا اصل بیان کړی دی:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (البقره: ۱۹۰)

دویمه برخه

پیغام درېم/۲۳۲

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجگېږئ چې له تاسو سره جنگ کوي او تیری مه کوئ بېشکه الله تېریگر نه خوښوي.

دا د جنگ په اړه عمومي اصل دی، له جنگ سره تړلي نصوص به ټول پر همدې اصل تلل کېږي او د دغه اصل په رڼا کې به تعبیر او تفسیرېږي. ځکه د قران ځینې احکام محکم دي چې یو قاطع او باوري قانون بیانوي خو د شک او شېبې ځای پکې پاته نه شي لکه همدا ایت، نور بیا د همدې فرعې دي چې اصل ته په ردېدا سم واضح مفهوم ور کوي.

په لوړو دوو ایتونو کې دوه واضح پیغامونه بیان شول، یو د اسلام د سوله ییزتیا په اړه دی او بل د جنگ قانون دی چې مور به تیری نه کوو ځکه الله تېریگر نه خوښوي، دینپالان یوازې له ځانه د دفاع حق لري. د وژلو یا جنگ په اړه چې هر څومره ایتونه راغلي د همدې پاس ایت په رڼا کې داسې تعبیر و تفسیر ترې را وزي چې نه له عقل سره ټکر دی او نه له قران سره، له دې امله باید دا اصل په پام کې وساتل شي. عمومي پیغام سوله او د بشریت گټه ده اسلام د همدې لپاره راغلی دی او د همدې لپاره باید ترې کار واخیستل شي که اړتیا شوه له ځان د دفاع حق هر انسان لري.

یعنې په شریعت کې انکار یا کفر د جنگ سبب نه دی، بلکې سبب یې پر نورو تېری دی، مسلمان هغه وخت جنگ پیلوي چې بل تیری پر وکړي.

اما د همدې جنگ لپاره بیا شرایط هم شته چې قران یا سنت کې ذکر شوي دي، مثلن: دومره وس به لري چې دښمن ترې سترگه وکړي، لکه **اَوْأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوًّا**

دويمه برخه

پيغام درېيم/۲۳۳

اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ} [الأنفال: ۶۰] کې چې د همدې خبرې يادونه شوې ده. يو امير به وي، لکه چې رسول الله ص په خپل وخت کې يوازینی امير و، خپلواکه سرپنا به لري، لکه مدينه چې د رسول الله او اصحابو وه. که نامسلمان هم په دې جنگ کې داخلېږي نو بايد د يوه تعهد او تړون له مخې وي، لکه رسول الله ص چې د مدينې له يهودو سره د ميثاق مدينه په نوم د سياسي ائتلاف يو تړون کړی و. د جنگ په اړه به د سيمې له مسلمانانو او اوسېدونکو سره سلا و مشوره شوې وي او د هغوی په غوښتنه به دا کار کېږي (الشوری: ۳۸) همداشان به يې مسلمانانو ته گټه رسېږي نه دا چې تر بدو يې بدتر کړي، که په يوه جنگ کې دا شرايط پوره شي او اسباب يې هماغه وي چې مور لور بيان کړل، نو بيا جنگ جواز لري، که نه هسې بانې د جنگ مجوز نه دي چې د خلکو ارام ژوند ورتنگ کړي او تر بدو بدتر ور په برخه کړي.

۲۴/۱۱/۲۰۱۸

عمومیت او خصوصیت

هغه احکام چې د وخت، مکان او ټولني غوښتنې يې د تغيير تقاضا نه کوي هغه همداسې عمومي پاتېږي. ديني احکام د عمومي احکامو په کتگورۍ کې راځي. مثلن: پر خدای ايمان راوړل يا ټول نيان حق بلل، پر اخرت باور در لودل يا هم تر مرگ وروسته پر حساب و کتاب ايمان راوړل، د قطعي اوامرو او نواهي لست، د لمانځنې برخه، نه د وخت له غوښتنو سره ټکر راوړي نه مکان د دې د تغيير تقاضا کوي او نه هيڅ کلتور و فرهنگ دې ته بدلون ور کوي.

دا ديني برخه ده او د دين لارښوونې عمومي وي، په اسماني اديانو کې يوه لويه برخه احکام هغه دي چې د انسانانو له ژوند او ورځنيو مسایلو سره تړلي وي. دا د شريعت برخه ده چې هر وخت يې د بدلېدا، تغييرېدا او بيخي ختمېدا احتمال وجود لري او خپله شرعي احکام همدا معنا لري چې لنډمهالي او خصوصي وي، يعنې په يوه زمانه کې کار ور کوي خو بله زمانه کې خلکو ته سختېږي، يو مکان يې د اداينې لپاره مناسب وي، بل کې بيا نه کېږي او يوه ټولنه يې غواړي، خو بله ټولنه بيا د بل ډول احکامو غوښتونکې وي.

د عمومیت او خصوصیت په موضوع پوهېدل له مور سره د زیاتو مشکلاتو په حل کې مرسته کوي. نړۍ بدلېږي او غوښتنې له بدلېدا سره زیاتېږي هم؛ په دې صورت کې مور ته په کار ده چې اسماني احکام پر دوو برخو تقسیم کړو. دين او شريعت، لکه څنگه چې قران کریم

دويمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۳۵

بېل یاد کړي مور یې هم سره بېل کړو او تر منځ یې د بېلوالی واضحې کړنې وکارو.

د خصوص په برخه کې ځینې احکام یوازې د انبیاؤ ځانگړنه وي، ځینې د ټولنې برخه وي، ځینې کلتوري بڼه لري، ځینې یوازې په یوه زمانه او خاص ځای کې را مطرح کېږي او داسې هم شته چې د ټولنو پرمختگ او د ټیکنالوجی را پیدا کېدله کاره اچولي دي.

که مور د دې احکامو په اړه فکر وکړو نو ژوندي مثالونه به یې پیدا کړو. دلته به مور ته د ځینو ایاتونو تفسیر او پرې پوهېدا هم اسانه شي لکه د دین د تکمیل موضوع چې قران یاده کړې ده، خو شریعت یې نه دی یاد کړی. هغه استدلال چې د نړۍ د هر وخت هر ډول مسایل په قران کې شته او حل یې هم وړاندې کړی، ناسم فکر دی، نن زمانه کې په هیڅ صورت د تطبیق وړ نه دی او خلک یو ډول شکمن هم شي، که مور د احکامو دا توپیر بیان کړو خپله دا مشکلات حلېږي.

یو بل مهم ټکی دا هم دی چې ټولنه مویا د هر ډول تحول او تغیر لپاره ذهنن چمتو وي، د دین په نوم به د پرمختگ ځنډ نه جوړېږي او د هر پرمختگ مخه به له دین سره د ټکر په نوم نه نیسي. که زور تعبیر مور سم ونیسو او د تعمیل کوښښ یې وکړو، نو یو لور ته خو هیڅ امکان نه لري؛ ځکه ځمکنی شرایط هیڅ ورته جوړ نه دي او دویمه نکته داده چې د گټې پر ځای زیان لري. اسلامي نړۍ د همدې زاړه تعبیر له امله په مشکلاتو کې راگېر ده. زاړه تعبیرونه باید نه وي، هر وخت او مکان نوی لوبښی دی چې نوې غوښتنې یې نوي احکام غواړي او دا یوه دنیوي چاره ده چې تر ډېره له اسماني احکامو سره تړاو هم نه لري، نو د دې لپاره لازمه ده چې نوي قوانین جوړې شي او

دويمه برخه

پيغام درېيم/۲۳۶

هغه قوانين د خداى د احكامو مقابل ونه بلل شي، ځكه د خداى احكام د يوه شي په اړه دي او دا د بل شي، هغه تر يوه خاصه وخته، مكانه او ټولني ځانگړي دي او دا د بل وخت، ځاى او ټولني غوښتنه ده، هغه له ثواب و عذاب سره تړلي مسایل دي چې يوازې ديني يا شرعي صبغه لري خو دا د دنيا مسایل دي چې ثواب و عذاب ور سره کار نه لري.

له لويه سره دا دوه بېل موضوعات دي چې بايد تفكيك يې وشي، نه دې د قانون په جوړولو مسلمانان كافران گڼل كېږي، ځكه د وخت غوښتنه ده او نه دې د دنيوي مسلو هرې برخې ته شرعي و ديني احكام ور ننباسي، چې په لوى لاس خپل ځانونه او نور انسانان په مشكلاتو اخته كړي.

دينونه يا شرايع د انسانيت د گټې لپاره دي، كه يوه تعبير گټه نه كوله انسانان يې بايد په هر وخت كې تبديل كړي، ځكه د شريعت يا دين له عمومي اساسي پيغام سره سمون نه لري او تغيير يې حتمي دى، دا مهم اصل دى چې په هر وخت كې د تطبيق وړ دى او په قران و سنت كې د دې لپاره خورا زيات دلايل هم وجود لري.

د دې مسلې په اړه زه د دين او شريعت توپير تر سرليك لاندي هم رغبډلى يم چې هلته يې دلايل او مثالونه هم كتلاى شئ او هم د پيغام د لومړي ټوك په دغه «پر شرعي تعبير د زمان، مكان او كلتور اغېز» مقاله كې له مثالونو سره بحث پر شوى دى.

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟

په دې برخه کې څو ټکي اړين دي چې لومړی پکې د اجتهاد تعريف دی، تر هغو وروسته چې اجتهاد وپېژندل شي، بيا يې پر دې اړخ رڼا بايد ولوېږي چې څوک د اجتهاد حق لري او ولې يې لري؟ ايا اوس هم لکه د تېر وخت د مسائلو د حل لپاره د يوه مجتهد اجتهاد کفايت کوي او که په دې اړه بايد زړه تگلاره تبديل شي، تر دې ښه بدیلونه ورته وموندل شي، چې هغه د يوې کمېټې له لارې مسائلو ته ځواب ويل دي، چې نن په ډېر ښه ډول دا کار ممکن هم دی؟ لومړی يې تعريف ته راځم:

الإجتهاد في اللغة مأخوذ من الجهد بفتح الجيم وضمها وهو المشقة والإجتهاد والتجاهد بذل الوسع والمجهود والتجاهد بذل الوسع كالإجتهاد وعلى هذا يُقال اجتهد في الأمر أي بذل وسعه وطاقته في طلبه ليلبغ إلى نهايته سواء كان هذا الأمر من الأمور الحسية كالمشي والعمل أو الأمور المعنوية كاستخراج حكم أو نظرية عقلية أو شرعية أو لغوية فيقال بذل طاقته ووسعه في تحقيق أمر من الأمور التي تستلزم كلفة أو مشقة فقط ولا يُقال اجتهد في حمل قلم أو كتابة سطر أو سطور عما ليس فيه مشقة. (۱)

ژباړه: اجتهاد په لغت کې له جهد نه اخیستل شوی دی چې د جیم په زور یا پېښ مشقت ته وایي، اجتهاد او تجاهد د وس او هغه څه چې

په وس یې پوره وي کارول دي، تجاهد هم لکه اجتهاد د وس کارول دي، له دې امله ویل کېږي چې (اجتهاد في الأمر) یعنی خپل وس او توان یې د هغه په طلب کې مصرف کړ خو یې وروستی پایلې ته ورسېږي دغه چاره که له حسي امورو سره اړه لري لکه تگ او کار یا له معنوي امورو سره تعلق ولري لکه د حکم او رایې استخراج هغه که عقلي وي، یا شرعي یا هم لغوي، نو پر همدې اساس ویل کېږي چې هغه خپل وس او توان د هغې چارې په را برسیرولو کې ولگاوه چې تکلیف او مشقت ورته حتمي و، یوازې په همدې برخه کې، داسې نه ویل کېږي د قلم په وړلو، یا یوې لیکې یا څو لیکو په لیکلو کې چې اصلن مشقت نه لري، خپل وس مصرف کړ.

الإجتهد هو استفراغ الوسع وبذل المجهود في طلب الحكم الشرعيّ عقليا كان أو نقليا قطعيا كان أو ظنيا على وجه يحس من النفس العجز عن المزيد عليه. (۲)

ژباړه: اجتهاد معنا په خپل ټول توان د یوه معقول شرعي حکم چې که قطعي وي یا ظني، را ایستل دي، ان پر دې حکم د زیاتوب توان به په ځان کې نه ویني.

اجتهاد په لغوي معنا کې هم د خپل وس کارونې ته ویل کېږي او اصطلاح کې هم د لغوي معنا په رعایتولو کې زیاتونې پر شوې دي، له دې ښکاري چې څوک په دې لار کې د وس کارونې توان نه لري، لکه هغه څوک چې په عربي ژبه نه پوهېږي، هغه څوک چې شرعي متونو په معنا نه پوهېږي، هغه څوک چې د شریعت مقاصد، مفاهیم او موخې نه شي تشخیصولای او په دې لار کې نور هغه اړین ټکي چې د وس له کارونې سره په یو ډول نه یو ډول تعلق پیدا کوي، هغوی له لویه

سره د اجتهاد کولو ظرفیت نه لري، په ناحقه دې د خلکو وخت نه ور ضایع کوي او نه دې په ناحقه فتواؤ خلک کمراهی ته تپله کوي چې هم ځانونه په خراب کړي او هم د نورو دنیا و اخرت ور تبا کړي.

حَقِيقَةُ الإِجْتِهَادِ عَلَى مَا يَفْهَمُ مِنْ كَلَامِ الْعُلَمَاءِ اسْتِفْرَاغُ الْجُهْدِ

فِي إِدْرَاكِ الْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ الْفِرْعِيَّةِ مِنْ أَدْلَتِهَا التَّفْصِيلِيَّةِ. (۳)

ژباړه: د اجتهاد حقيقت د علماؤ له ويناؤ داسې فهمېږي چې د شريعت له تفصيلي دلايلو د يوې شرعي فرعي مسلې د ادراک لپاره خپل ټول توان مصرفول دي.

وَالِاجْتِهَادُ: بَدَلُ الْوُسْعِ فِي بُلُوغِ الْغَرَضِ. (۴)

ژباړه: هدف ته په رسېدو کې له ټوله توانه کار اخيستل اجتهاد دی. تر دې ځايه د اجتهاد پر تعريف خبره وه، زما په اند اوس به واضحه شوې وي چې اجتهاد د لغت او اصطلاح له مخې پوهان څه ته کاروي؟ تر دې وروسته بحث بايد پر دې وکړو چې مجتهد څوک کېدلای شي؟ د دې لپاره کوم شرايط شته؟ که وي هغه په عقلي او نقلي ټول څومره پوره دي؟ راځو همدې بحث ته:

د اجتهاد لپاره هغه اړين شرايط چې فقهاؤ ورته تعين کړي دي، ځينو يې زيات بنودلي او نورو کم، د ځينو شرايطو يادونه به يې دلته وکړم:

إِنْ شُرُوطُ الإِجْتِهَادِ الَّتِي قَرَرَهَا الْأَصُولِيُونَ فِيهَا بَعْضُ الإِخْتِلَافِ مِنْ حَيْثُ الزِّيَادَةِ وَالنُّقْصَانِ وَيُمْكِنُ لَنَا أَنْ نَقْسِمَ هَذِهِ الشُّرُوطَ قَسْمَيْنِ حَتَّى يَحْتَوِيَا كُلَّ مَا ذَكَرَ فِيهَا بِالْإِيجَازِ الْقِسْمَ الْأَوَّلَ الشُّرُوطَ الْعَامَّةَ شُرُوطَ التَّكْلِيفِ وَهِيَ ١ الإِسْلَامَ ٢ الْبُلُوغَ ٣ الْعَقْلَ

دويمه برخه

بيغام درېيم/ ٢٤

القسم الثاني الشُّروط التَّاهيلية وَهِيَ تَتَنوعُ إِلَى نَوْعَيْنِ الْأَوَّلِ الشُّرُوطِ الْأَسَاسِيَّةِ وَهِيَ ١ مَعْرِفَةُ الْكِتَابِ ٢ مَعْرِفَةُ السَّنَةِ ٣ مَعْرِفَةُ اللَّغَةِ ٤ مَعْرِفَةُ أَصُولِ الْفِقْهِ ٥ مَعْرِفَةُ مَوَاضِعِ الْإِجْمَاعِ الثَّانِي الشُّرُوطِ التَّكْمِيلِيَّةِ وَهِيَ ١ مَعْرِفَةُ الْبَرَاءَةِ الْأَصْلِيَّةِ ٢ مَعْرِفَةُ مَقَاصِدِ الشَّرِيْعَةِ ٣ - مَعْرِفَةُ الْقَوَاعِدِ الْكُلِّيَّةِ ٤ مَعْرِفَةُ مَوَاضِعِ الْخِلَافِ ٥ الْعِلْمُ بِالْعُرْفِ الْجَارِي فِي الْبَلَدِ ٦ مَعْرِفَةُ الْمَنْطِقِ ٧ عَدَالَةُ الْمُجْتَهِدِ وَصَلَاحُهُ ٨ حَسَنُ الطَّرِيقَةِ وَسَلَامَةُ الْمَسْلُوكِ ٩ الْوَرَعُ وَالْعِفَّةُ ١٠ رِصَانَةُ الْفِكْرِ وَجُودَةُ الْمَلَاخِظَةِ ١١ الْإِفْتِقَارُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَالتَّوَجُّهُ إِلَيْهِ بِالِدُّعَاءِ ١٢ ثِقَّتُهُ بِنَفْسِهِ وَشَهَادَةُ النَّاسِ لَهُ بِالْأَهْلِيَّةِ ١٣ مُوَافَقَةُ عَمَلِهِ مُقْتَضَى- قَوْلِهِ. (٥)

ژباړه: د اجتهاد هغه شرطونه چې اصولينو مقرر كړي، د زياتوب او كمي له اړخه يو څه اختلاف پكې شته، شونې ده چې مور يې دوو كټگوريو ته تقسيم كړو، خو دواړه برخو كې هغه څه په لنډ ډول راونغاړل شي چې په اړه يې ويل شوي، لومړى ډول يې عام شرطونه دي د تكليف يا مكلفيت شرطونه بلل كېږي، لكه: ١- اسلام، ٢- بلوغ، ٣- عقل، دويم قسم شرطونه يې د اجتهاد د اهل جوړنې دي چې دا بيا هم دوه ډوله لري، لومړى ډول يې اساسي شرطونه دي، لكه: ١- د قران كريم معرفت، ٢- د سنتو معرفت، ٣- د عربي ژبې معرفت، ٤- د فقهي اصولو پېژندگلوي، ٥- د هغو مسائلو پېژندنه چې اجماع پر شوي وي، دويم ډول شرطونه د لومړي بشپړونكي دي، لكه: ١- د براءت ذمه معرفت، ٢- د شريعت د مقاصدو پېژندنه، ٣- د كلي قواعدو پېژندنه، ٤-

دويمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۴۱

د اختلافي ځایونو معرفت، ۵- په ښار کې د شته عرف په اړه پوهاوی،
۶- د منطق (فن) معرفت، ۷- د مجتهد عدالت او غوراوی، ۸- غوره
طریقه او بهتر مسلک، ۹- تقوا او پاک لمني، ۱۰- پیاوړی فکر او دقت
نظر، ۱۱- الله تعالی ته اړتیا احساسول او هغه ته دعا کول، ۱۲- پر خپل
ځان باور او پر اجتهادي وړتیا یې د خلکو شاهدي، ۱۳- عمل یې باید
د وینا د غوښتنې پر اساس وي.

په دې شرایطو کې که غور وشي، بیخي پر ځای شرایط او د عقل و
نقل له مخې ډېر مهم هم دي. اسلام، بلوغ او عقل خو د مکلفیت
دورې ته لا اړین دي، نو اجتهاد ته خو تر لمر روښانه ده چې ضروري
دي، د قران کریم، سنتو، عربي ژبې او فقهي اصولو پېژندنه ځکه اړینه
ده چې له دې پرته اجتهاد ممکن نه دی، هغه مسایل چې اجماع پر
شوی وي؛ ځکه باید وپېژندل شي چې څوک اجماع حجت بولي لکه
اهل سنت والجماعت نو د اجماع له مخالفته به ځان وساتي له دې امله
باید د اهل سنت والجماعت مجتهد دغه موارد وپېژني، براءت ذمه باید
ځکه وپېژني چې له دې سره د احکامو تعلق دی، د شریعت مقاصد
باید مجتهد ته معلوم وي، که داسې ونه کړي، نو په خپل اجتهاد کې به
سترې غلطۍ وکړي چې د شریعت عمومي روح ته به زیان ورسوي،
کلي قواعد باید وپېژندل شي چې په جزئیاتو کې د هغو حق تر پښو
لاندې نه شي، اختلافي او نااختلافي ځایونه باید ورته معلوم وي، په
هغه ځای کې شوی اجتهاد باید وپېژني، که اړتیا شوه خپله هم د
اجتهاد لار غوره کړي، که د اختلاف ځای درک نه شي کړای، نو د
اجتهاد درجې ته هم نه رسېږي، د هیواد او ښار عرف ډېر مهم دی، د
ځینو شرعي مسلو لوری او مسیر همدا کلتور او عرف ټاکي، له دې امله

بايد د خپل ښار او هيواد له عرف سره بلدتيا ولري، د منطق علم يو مهال ډېر اړين بلل کېده، ځکه يې د مجتهد په شرايطو کې راوړی البته له هغو کتابونو پرته چې د دغه فن اصطلاحات يې په خلاص مټ راوړي که د هغو پوهاوي ته اړين وبلل شي، خو سهي ده؛ اما له دې پرته فکر نه کوم چې د يوه مجتهد لپاره دې هماغه پخواني منطق اړين وي، د دې پر ځای اوسنی فلسفه، تاريخ، ټولنپوهنه او ځينې جديد علوم که لازمي شي، ښه به وي. مجتهد بايد عادل او نیک انسان وي، که داسې نه وي په اجتهاد کې ممکن له انصاف او حق څرگندولو ډډه وکړي، خلکو ته د خير او خواخوږۍ له مخې به له انصافه ډکه تگلاره او د غوره مسلک بنسټ بردي، تقوا او عفت د خلکو د باور لپاره اړين دي او هم د هغه ديانت لپاره، که څوک تقوا ونه لري، هغه ممکن په لوی لاس د شريعت مسايل په خپلو ناسمو اجتهادونو د ريڅښند کړي، ځکه بايد مجتهد تقوا ولري او هم عفت، د ښه او تېز فکر خاوند وي، که روغ فکر او ژور ليد ونه لري، د مسايلو عمق ته نه شي متوجې کېدلای، له دې امله بايد دقت نظر ولري او د مسايلو گڼ اړخونه ورڅخه پټ پاته نه شي، الله تعالی ته اړتيا احساسول انسان له تکبر او بې ځايه غرور څخه ساتي، که څوک متکبر وي، هغه ته ممکن د خپل ځان او د هغه د اجتهاد په نسبت نوور علماء او د هغوی هڅې کمې وپريښي او هيڅ وخت له خپلې ناسمې خبرې د پر شا کېدلو تايبا ونه لري، غرور او تکبر انسان پر خپل مسلک او خپل دريځ که څه هم ناسم وي، درېدلو او ثابت قدمۍ ته هڅوي چې د يوه مجتهد له شان سره نه ښايي، پر ځان باور په هر شي کې اړين دی، که يو څوک د کمترۍ په احساس اخته وي، هغه بيا دومره ستر کار ته اوږه هم نه شي

دويمه برخه

پیغام درېیم/۲۴۳

ور کولای، نو لومړی باید مجتهد ډاډه شي چې زه د دې کار اهل یم او سر ترې ایستلای شي، له دې سره د هغه کار ته په کتو باید خلک هم ډاډ ور کړي، د مسایلو په حل کې رجوع ورته وکړي او دا شاهدي ور کړي چې هغه په خپلو هڅو د هغوی ستونزو ته ځواب ویلای شي، خو د هغه حوصله زیاته شي، د خپل کار پر اهمیت ډاډه شي او عملن یې وویني چې ټولنې ته یې ګټه رسېږي، که د عمل او ینا ترمنځ تضاد پیدا شي، بیا د خلکو باور هم کمېږي او دا کار یې له تقوا سره هم ټکر دی، قران کریم دا خبره واضحه کړې ده چې په خپله وینا عمل نه کول د الله په نزد لویه ګناه ده، نو که مجتهد خپله دا کار کوي، هغه نه یوازې د خلکو باور ته زیان رسوي؛ بلکې د تقوا او پرهیزګارۍ له لیسته وزی چې د یوه مجتهد په توګه به په ټولنه کې ځای ونه لري.

اجتهاد ولې باید وشي؟ په ټولنه کې څه وخت اجتهاد ته اړتیا پیدا کېږي او که ونه شي نو څه به پېښ شي؟
د اجتهاد د اهمیت په اړه پوهان وايي:

إِنَّ الإِجْتِهَادَ فِي الإِسْلَامِ أَقْوَى دَلِيلٍ عَلَى أَنَّ دِينَنَا الْحَنِيفَ هُوَ
الدِّينَ الشَّامِلَ الْخَالِدَ الْوَحِيدَ الَّذِي يُسَاطِرُ رُكْبَ الْحَضَارَةِ
الإنسانية عبر العصور والأجيال ويرحب بِكُلِّ التَّغْيِيرَاتِ الطَّارِئَةِ
والمشاكل الناجمة من تجدد الظروف والمصالح على اختلاف
المجتمعات الإنسانية في مَشَارِقِ الأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا ويعرض لَهَا
حلولاً مُنَاسِبَةً فِي ضَوْءِ الأَحْكَامِ الكُلِّيَّةِ وَالأَصُولِ الثَّابِتَةِ من
الكتاب وَالسَّنة. (٦)

ژباړه: په اسلامي دين كې اجتهاد هغه پياوړی دليل دی چې زموږ حنيف دين هر زمان ته شامل او يوازینی هغه تل پاتی دين ښيي چې د انساني تمدن له كاروان سره يې په هره زمانه او هر نسل كې هممهاله سفر كړی دی، هر ډول ناڅاپي تغيراتو او د حالاتو له نوي كېدا يا هم په ختيځ و لويديځ كې د انساني ټولنو د اختلاف له امله چې كومې ستونزې رادېره كېږي، هغو ټولو ته هركلی وايي او د كلي احكامو او له كتاب و سنت څخه د ثابتو اصولو په رڼا كې مناسب حل ورته وړاندې كوي.

ياد كتاب ليكي:

إِنَّ مَسَائِلَ الْعَصْرِ تَتَجَدُّ وَوَقَائِعُ الْوُجُودِ لَا تَنْحَصِرُ - وَنصوص
الكتاب وَالسَّنة محصورة محدودة فَكَانَ الْإِجْتِهَادُ فِي الْأُمُورِ
المستحدثة حَاجَةً إسلامية ملحة لمسيرة ركب الْحَيَاة الْإِنْسَانِيَّة
تَلْبِيَّة لِهَذِهِ الْحَاجَةِ قَدْ قَامَ الصَّحَابَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَمَنْ بَعْدَهُمْ
مِنَ التَّابِعِينَ وَأَتْبَاعِهِمْ وَأئمة الْإِسْلَامِ وَفُقَهَاءِ الْأُمَّةِ بِالْإِجْتِهَادِ فِي
الْمَسَائِلِ الْمَسْتَجِدَّةِ فِي عَصُورِهِمْ وَصَارَ الْإِجْتِهَادُ مَنَحَةً رَبَانِيَّة
مستمرة يتمتع بها الْمُسْلِمُونَ بجهود الْمُجْتَهِدِينَ الْأَكْفَاءِ فِي كُلِّ
زَمَانٍ وَمَكَانٍ وَلَمْ تَكُنْ حَاصَّةً بَعْضُ دُونَ عَصْرِ وَبَعْضُ دُونَ مِصْرٍ - دُونَ مِصْرٍ -
حَتَّى يَفْهَمُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ تَعَالَى أَنْ رَحْمَةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ صَارَتْ عَقِيمَةً
بَعْدَ ذَلِكَ وَانْقَطَعَتْ عَنِ الْعُلَمَاءِ الْمُتَأَخَّرِينَ الْمُتَأَهِّلِينَ وَلَا شَكَّ أَنَّ
هَذَا الْإِعْتِقَادَ بِإِنْتِهَاءِ الْإِجْتِهَادِ وَالْمُجْتَهِدِينَ تَحْجُرُ رَحْمَةُ اللَّهِ
الواسعة وَحَكْمَ عَلَى قَدْرِهِ وَقَضَائِهِ بِدُونِ عِلْمٍ يَشْبَهُ بِصِيحَةٍ فِي وَادٍ

وَنَفَخَ فِي رِمَادِ أَمَامِ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ {وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لِمَا يُلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ} الْجُمُعَةَ: ۳۲.

ژباړه: د زمانې مسلې نوې کپړي او د پېښو وجود معلوم تعداد نه لري، د قران کریم او احاديثو نصوص محصور او محدود دي، نو په نوې چارو کې اجتهاد یوه اړینه اسلامي اړتیا وه چې د انساني ژوند قافله ورسره روانه پاتې شي، همدې اړتیا ته په کتو اصحابو رضي الله عنهم، تر دوی وروسته تابعینو، اتباع تابعینو، اسلامي امامانو او د امت فقهاؤ ټولو په خپلو وختونو کې د نویو مسایلو لپاره اجتهادونه کړي دي، اجتهاد یوه تل پاتې الهي لورینه ده چې مسلمانان په هره زمانه او مکان کې د وړ مجتهدینو له اجتهاده په استفادې وړ نه گټه واخلي، دا الهي پیرزوینه په یوه خاصه زمانه پسې ځانگړې نه ده او نه هم تر یوه خاص ښار پوري، چې بله زمانه او ښار کې به نه شي کېدلای، په دې کې شک نه شته چې د اجتهاد او مجتهدینو د ختم باور د پراخ الهي رحمت رابندول او د هغه پر قدر و فیصلې له علم پرته حکم دی چې د دې الهي قول په وړاندې په یوه دره کې د نارې یا هم ریگو ته د ور پوکلو حیثیت لري چې وايي: او له دوی پرته ځینې نور دي چې دوی نه دي ورسره مخ شوي، دی غالب د حکمت خاوند دی، دغه الهي پیرزوینه ده چې الله یې غواړي هغه ته یې وړ کوي او الله د سترې پیرزویني خاوند دی.

وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يَدْرِي أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ، هَذَا

وَلَا يَسْوَغُ لِأَحَدٍ أَنْ يَدْعِيَ أَنْ الْأُمَّةَ الْمُجْتَهِدِينَ الْمُتَقَدِّمِينَ
استوعبوا كل ما هو كائن إلى يوم القيامة لأن استيعاب ما كان وما
يكون من صفات الله عز وجل التي لا يُشاركه فيها أحد غيره. (۷)
ژباړه: او له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روایت دی چې
رسول الله ﷺ وویل: زما د امت مثال د باران په شان دی چې د اول او
اخیر د خیر په اړه یې څوک نه پوهېږي، له دې وجې باید هیڅوک دا
ادعا ونه کړي چې تېرو مجتهدینو تر قیامته ټولو پېښېدونکو مسایلو ته
ځواب ور کړی؛ ځکه د تېرو او راتلونکو پېښو علمي احاطه له هغو
الهي صفاتو څخه ده چې هیڅوک له الله تعالی سره په دې صفت کې
شریک نه دي.

د پېښو په اړه هیڅوک حد نه شي ټاکلای چې دومره به وي، اما د
شریعت متون په خاص شمېر او تعداد کې را محدود شوي دي، که د
اجتهاد دروازه خلاصه نه شي، نو د مسایلو ځواب ویل به گران شي،
خلک به له ستونزو سره مخ شي، ژوند به ودرېږي او د بشري ټولنو له
تېز او په لنډ وخت کې له تغییر منونکي کاروان څخه به دینپالان پاته
شي، د وخت غوښتنو ته به ځواب نه شي ور کولای او بالاخره به بشر-
مجبور شي چې د دین کمبله ور ټوله کړي؛ د دې لپاره چې دین او
شریعت پر خپل ځای پاته شي، خلکو ته د سرخوږي پر ځای د هغوی
د ستونزو درمل شي، باید د اجتهاد لار پرانیسي وي.

اجتهاد نن هم باید لکه د پخوا په شان د یوه فرد کار او مسوولیت
وي، که نن حالات داسې شوي دي چې دغې تگلارې ته بدلون ور
کړل شي؟ د اجتهاد په اړه د یوه فرد هڅې ډېرې بریالی دي او که د
یوې ډلې او کمېټې؟ زما په اند ډله هره وخته تر فرد مصؤنه وي، نو د

دويمه برخه

پیغام درېیم/۲۴۷

اجتهاد په اړه هم جمعي هڅې تر فردي هغو گټورې دي، ځکه په فردي کې د خطا امکان زيات وي او جمعي هڅې که څه هم له خطا پاکې نه شي بلل کېدلای، اما نسبتن تر فردي هغو سبې گڼل کېدلای شي، همدې نکتې ته په يوه حديث کې هم اشاره شوې ده:

عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا».(۸)

ژباړه: له ابو موسی الاشعري رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وويل: يو مومن د بل مومن لپاره ودانۍ حيثيت لري چې يوه برخه يې بله ټينگوي.

دا بيخي بهترين مثال دی، د يوه مجتهد کمزوري بل ورته په گوته کوي او هغه ترې تېرېږي، که يوه خطا کړې وه بل يې ورته په گوته کوي او هغه خپله خطا پرېږدي، د تېرو امامانو له خطاگانو سره وروسته مجتهدينو همداسې وکړل يا هم د هغوی د عصر فتواوې چې د دوی له عصر سره يې سمون نه درلود، علماؤ همداسې چلند ورسره وکړ، ځکه اجتهاد په غير منصوبي مسلو کې کېږي چې وخت ناوخته تغيير هم کوي او له يوې زمانې بلې ته د زيات تغيير امکان لري، حتا په يوه زمانه کې د ټولنو په تغيير دغه مسايل تغيير کوي چې ښه مثال يې د امام شافعي رحمه الله قديم او جديد مذهب دی چې اول يې په عراق او دويم يې په مصر کې پنځولی دی. په قديم مذهب کې هغه د يوه شي په اړه يو ډول نظر ورکړی دی او د جديد مذهب له مخې يې بل ډول حکم پرکړی دی، دا ځکه چې د ټولني غوښتنې يې په نظر کې نيولې دي او د هغو تقاضا همدا وه چې حکم ته تغيير ورکړي. پوهان يې په اړه وايي:

وأن الاجتهاد الجماعي يجعل الثقة أكبر في الأمور التي تم التوصل إليها في الفتاوى والأحكام، سواء في نفس المجتهد، أم في نفس القارئ، أو المستفتي. وذلك لأن رأي الجماعة أقرب إلى الصواب من رأي الفرد، مهما كان الفرد قد بلغ ونبغ في العلم، فعندما تجتمع العقول، وتلتقي الأفكار، ويكثر النقاش، قد تبرز أشياء لم يكن أحد ليحسب لها حساب، وقد تتغير الفتوى من أجل بعض المناقشات. (٩)

ژباړه: جمعي اجتهاد د هغو چارو د فتوا او احكامو په اړه چې پرېكړه پرې شوې وي ډېر زيات باور رامنځته كوي، دا باور كه د مجتهد په اړه وي، يا د لوستونكي يا هم د پوښتونكي. دا ځكه چې د يوې ډلې رايه د فرد تر رايې كه څه هم ډېر زيات علم يې كړى وي، حق ته نژدې وي؛ نو كله چې گڼ عقولونه سره يوځاى شي، بېلابېل افكار سره كېوزي، مناقشه زياته شي، داسې څه را برسیره كېږي چې هيچا به يې په اړه فكر لانه وو كړى، او كله د ځينو مناقشو له امله فتوا ته تغيير ور كول كېږي.

كما أن التحديات والنوازل، وكثرة الأمور المستجدة، وظهور القضايا المعقدة في هذا الزمان، والتي تحتاج إلى شرح مفصل من أهل الاختصاص الثقات، والتي قد ينتج عنها تفرعات كثيرة جدا في القضية الواحدة، تؤكد ضرورة الاجتهاد الجماعي، ويتحتم على المجتهدين أن يجتمعوا ليقولوا كلمتهم الجماعية، التي تخدم مصلحة الإسلام، والتي تكون بعيدة عن أي مؤثرات خارجية.

ومما يزيد من أهمية الاجتهاد الجماعي في هذا العصر، وجود جماعات إسلامية كثيرة، وكثرت النزاعات حتى وصل الخلاف في بعض الأحيان، أن تختلف الجماعات في أصول الدين، وفي صلب العقيدة، فلا بد من وجود العلماء الكبار الذين تثق بهم الأمة ليفضوا هذا النزاع، ويعيدوا الأمة إلى الدين الحق الذي يريده الله ورسوله. (۱۰)

ژباړه: نن سبا چېلنجونه، پېښې، نوي امور او ډېرې پېچلې قضیې رامنځته کېږي چې د باوري متخصصو کسانو له لوري باید په مفصل ډول تشریح شي، داسې قضیې چې ممکن د یوې قضیې گڼ بعدونه را برسیره کړل شي چې دا نور هم د جمعي اجتهاد پر اړتیا ډېر ټینگار کوي، مجتهدینو ته په کار ده چې یوځای شي څو یې خبره د یوې ډلې شي چې د اسلامي مصلحت لپاره اړینه ده او همداشان به د جماعت درېځ له هر ډول خارجي اغېز څخه لرې ساتل شوی وي.

د گڼو اسلامي ډلو او هغو اختلافاتو وجود چې ځینې وختونه دغه ډلې د دین او عقیدې په اصولو کې شخړو ته اړباسي، هم یې نن سبا د جمعي اجتهاد اهمیت ډېر کړی دی؛ په دې وخت کې د داسې سترو عالمانو شتون حتمي دی چې امت پرې باور وکړي، هغوی دغه اختلاف ختم کړي او امت هغه حق دین ته را وگرځوي چې الله او د هغه رسول یې غواړي.

دا بیخي روښانه خبره ده چې د یوه کس په نسبت ډېر کسان ښه پرېکړه کولای شي، ځکه نو الله تعالی د دغه امت یو صفت د چارو په اړه د مشورې هم یاد کړی دی، شورا یې ډېر بهترین اصل دی، که د

دويمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۰.

واک او قدرت په چارو کې مشوره اړینه وي، نو د علم او دین په اړه بیخي اړینه ده، ځکه دا مسایل پر اجتماعي او فردي ژوند اغېز لري، نو که ناسمه فتوا ور کړل شي، ممکن د خلکو ژوند ناحقه ډېر متاثر کړي، د دې لپاره اړینه ده چې د مسایلو په ور کړه کې له ډېر احتیاط څخه کار واخیستل شي چې تر یوه مجتهد دغه کار یوه ډله ډېر ښه کولای شي.

نن یوازې هغه مسایل هم نه دي چې صرف دیني بعد ولري، له دیني او شرعي بعد سره اقتصادي، طبي، سیاسي، نظامي، کلتوري، تاریخي، ټولنیز او داسې نور بعدونه هم لري، له دې امله یو کس دې ټولو بعدونو ته نه نظر کولای شي او نه دومره علم څوګ لري چې پر دې ټولو ابعادو دې ژور نظر وکړي چې ور کړې فتوا یې په یوه برخه کې هم ټولنې ته ستونزې او حساسیتونو را ولاړ نه کړي. د دې لپاره چې ټولنه هم ارامه وي، له دین سره د خلکو د تنفر او فاصلې اخیستلو سبب هم نه شي، اړین ده چې د فتوا چارې یوه داسې ډله مخته یوسي چې له دیني عالمانو نیولې بیا د یادو برخو تر تخصصي کسانو پورې ټول پکې برخه ولري او د فتوا تر ور کړې مخکې د دې ټولو کسانو نظرونه په داسې فضا کې واخیستل شي چې بشپړه د بیان ازادي او د انساني حقوقو درناوی موجود وي، هر کس خپله رایه د خپلو علمي، منطقي او معقولو دلایلو په رڼا کې وړاندې کړي، چې ممکن همدغه مناقشات د ځینو فتواؤ مسیر بدل کړي.

۲۹/۵/۲۰۲۱

سرچینې:

(۱) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۷)

- (٢) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ٨)
- (٣) عقد الجيد في أحكام الاجتهاد والتقليد (ص: ٣)
- (٤) مقام الرشاد بين التقليد والاجتهاد (ص: ٢١)
- (٥) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ٨-١٠)
- (٦) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ١١)
- (٧) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ١١-١٢)
- (٨) مسلم: ٢٥٨٥.
- (٩) المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ١٧)
- (١٠) (المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ١٨)

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه

عبادات له دې سره چې د الله لپاره دي، ثواب لري، د زړه سکون او روحي ډاډ پکې شته، ځینې مهم پیغامونه د انساني ټولني او ژوند لپاره هم لري، چې هغو ته یې له بده مرغه مسلمانانو توجه نه ده کړې.

د لمانځه په صف کې دې نژدې سره درېږي، چې د یوه پښه له بل سره ولگېږي او اوږه یې له اوږې سره ولگېږي (۱)، په دې توګه به هم صف منظم و برابر شي او هم به هغه حکمت تر لاسه شي چې په دې کې نغښتی دی. د نژدې درېدلو یو حکمت د مسلمانانو ترمنځ مینه پیدا کول دي، د هغوی زړونه سره نژدې کول دي، ځکه څوک چې سره خپه وي هغه نژدې نه درېږي، حتمن هڅه کوي چې یو څه ځنې جلا ودرېږي، خو حدیث امر کړی دی چې نژدې ودرېږي، نو په دې سره یو بل ته نژدېکت پیدا کېږي او ترمنځ یې د مینې سبب کېږي.

اما که زړونه سره بېل وي، خو پښې سره نژدې وي، نو بیا اساسي پیغام نه دی تر لاسه شوی، ځکه د دین د راتلو اساسي هدف له بدې ورځې خلک سمې ته راوستل دي، نو که د انسانانو د بڼې ورځې سبب نه شي، معلومه خبره ده چې اساسي هدف ورک دی او خلک یې په موندلو نه دي بریالي شوي.

د وږي، پیاز او گندني د بوی تر ورکېدا له مسجد څخه منعه هم د دې لپاره وه چې نورو انسانانو ته له دې بوی څخه په عبادت او عبادت خانه کې اذیت ونه رسېږي، زموږ خلک اوس د وږې پر ځای نسوار،

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۲۰۳

چرس، هېرويين، پان او دې ته ورته نور شيان کاروي چې تر گندنې او پياز يې بد بوی ځي.

د موټرو مستري د کار په جامو کې جومات ته راځي چې هم مسجد گنده کوي، هم يې بوی ځي او هم ورسره د نژدې ولاړ کس جامې خرابوي، دا يې وره نه خوړلې، خو تر اوږه يې ډېر زيان جومات، خلکو او د هغوی جاموته ورساوه.

پنځه وخته اودس کول، که جنب وي، غسل کول، هر وار خوله پاکول، پزه پاکول، مخ مينځل، لاسونه او پښې مينځل، پر سر لاس تېرول، د غوږونو پاکي، دا بيا انسان ته د ښه باډسپلينه اوسېدلو، پاکي خيال ساتلو، د خولې بوی نه تلو، په مجلس کې په پزه گوتې نه وهلو، د پښو له بوی څخه خلاصون، د خيران غوږ پر ځای پاک غوږ ساتلو او د نامنظمو ويښتانو پر ځای د منظمو ويښتانو جوړولو پيغام راکوي، خو له بده مرغه چې څوک ډېر لمنځونه کوي، اودسونه کوي، هغه تر نورو په دې شيانو کې ډېر بې پروا وي او هيڅ خيال يې نه ساتي.

د پنځه وخته لمونځ، په کال کې پر معلوم وخت روژه، هر لمانځه لپاره ټاکلی وخت، د حج معين شوی وخت مسلمان ته په خپل ژوند کې د منظم اوسېدنې پيغام ور کوي، يو مسلمان بايد په خپل ژوند کې د هر کار لپاره مهال وپش ولري، د هغه دين ده ته مهال وپش ور کړی دی، د لمانځه لپاره وختونه، د روژې لپاره وخت، د حج لپاره وخت، د اعتکاف لپاره وخت او ځای، د کاروبار په لين کې ځينې کارونه حرام او نور بيا روا، د يوه شي پر بل مخته کول، لکه اودس تر لمونځ، دا هر يو يې بېل بېل پيغام لري.

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ٢٥٤

مهال وېش مور ته رابښي، د وخت او زمان غوښتنو ته پام کول را په گوته کوي، ځينې کارونه چې د انسان په گټه وي هغه کول او له بېهوده کارونو د ځان ساتنې پيغام را کوي، د لومړيتوب په اهميت مو پوه کوي.

عبادت ته د پاکې جامې، پيغام دادی چې له حرامو به هم ځان ساتي، په روژه کې له څښاک او خوراکه منعه همدا پيغام لري چې د بل مال به نه خوري، له غيبت او کنخلو منعه همدا را ښيي چې خلکو ته بايد په ژبه او لاس زيان ونه رسول شي، پر پاک ځای درېدل، دا په گوته کوي چې د بل ځمکه به نه غصب کېږي، پر همدې غصب ځمکه لمونځ نه روا کېږي، ځکه لمونځ پاکي غواړي او دا ځای پاک نه دی. د استنجا هدف دادی چې انسان به خپل دواړه فرجونه له حرامو کارونو ساتي، يوازې دا کار چې له بولو يې پاک کړه، پر پيغام بايد بسنه ونه شي، عمق ته يې بايد ورسېږو، قران کریم يادونه کړې ده چې صلوات له فحشا او بدو کارونو منعه کوي (عنکبوت: ٤٥)، همدا راته ښيي چې نه يوازې بايد له بولو پاک وي، بلکې له حرامو کارونو به بايد وساتل شي. که د الله په امر يو کس خپل فرج له بولو پاکوي، نو د الله په امر يې بايد له حرامو کارونو هم وساتي.

د صدقاتو ور کولو، سرسايې اداينه، خيراتونه او نور همدا پيغام لري چې د ټولني يوه برخه تر پښو لاندې کول غير انساني کار دی، هغوی ته لاس ور کړئ را پورته يې کړئ، په ستونزو کې مرسته ورسره وکړئ، مالي مشکلات يې حل کړئ چې هغوی هم ستاسو په شان شي او دا دولت د يوې ډلې په لاس کې پاته نه شي چې د ټولني لپاره بدې

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۲۰۰

اغېزې لري، دا رنگه له بيت المال څخه د ټولني بې وزلانو ته بايد مرستې ووبشل شي (حشر: ۷).

د انسان وقار او شرف د ساتني لپاره شريعت مسلمان ته لار ښوونې كړې دي، كه له يوې ښځې سره مخ شي، بايد خپل وقار په سپي سپي كتلو تر پښو لاندې نه كړي، سترگې دې ټيټې كړي، دا حكم نه يوازې نر ته دى، بلكې ميرمنې ته هم دى، هغه هم بايد شرافت او وقار وساتي، حتا كه لمانځه ته ورتگ وي، هم بايد په ځغاسته ورنه شي، په دې سره هغه خپل وقار د خلكو په سترگو كې ختموي، لمانځه ته بايد ډېر ارام وړ شي، په بې ځايه درز و دروز او هله هوله دې خپل وقار تر پوښتنې لاندې نه راوولي. (۲)

له بل كس سره دې مخامختيا ښه په وړين تندي وي، د ټولني له خلكو سره دې ښې خبرې كوي (بقره: ۸۳)، په ټولنه كې يو انسان هم د يو چا زوى وي، د بل چا پلار وي، د بل كس ورور وي، د بل گاونډى وي، له بل سره په سفر ملگرى وي، د نورو بيا قريب وي، نو له دې امله بايد يو د بل احترام وساتل شي، له مور و پلار سره ښه كول، له خپلوانو سره، له يتيمانو سره، له مسكينانو سره، له قريب گاونډي سره، له هر ډول همسايه سره، د لارې له ملگرې سره، له مسافر سره، له مزدورانو سره ښه كول د دين امر دى (نساء: ۳۶) كه لمونځ كول او روژه نيول د الله امر وي، خلك يې له همدې وجې كوي، نو دا پاس ټول هم د الله امرونه دي، بايد د لمانځه په شان يې خيال وساتل شي، ډېر د افسوس ځاى دى چې مسلمانان پر لمانځه سر وړ كوي، خو خپلوي نه ساتي، د همسايه خيال نه ساتي، په موټر كې در سره ناست كس په سگريټ او نسوارو خپل د څنگ ملگرې او د ټولو موټر كسانو ته

دويمه برخه

پیغام درېم ۲۰۶

تکلیف رسوي، د ټولنې بې وزله او بې وسه طبقه تر پښو لاندې کوي او حقوق یې نه ور کول کېږي، زموږ اخلاق انساني او شرعي نه دي، موږ د هغه چا احترام کوو چې یا تر موږ په زر او زور کې بالا وي یا هم نه احترام یې په ټولنه کې راته پېغور گرځي؛ له دې پرته د بل چا احترام کول، ښه په ورین تندي ورسره روغېر کول، زموږ د پښتنو عادت نه دي او نه د دې لپاره زموږ په تعلیمي نصاب کې یو څه شته او نه زموږ ویناوال دې لور ته پام کوي.

له دې سره چې په دین او شریعت کې پر نظافت ډېر ټینګار شوی دی، هر لمانځه ته د پاکي امر دی، د مسواک امر راغلی دی، د جامې د پاکي او ځای د طهارت امر راغلی دی، خو بیا هم د پښتنو کوڅې، د کور مخ، د دوکان مخ، له کور او دوکان سره شته لښتي یا چری، موټر، موټرسایکل، گوټ، خپلی، خپل کور، د اوسېدنې خونه، د خښاک او خوراک لوښي به خیرن وي، له دې ښکاري چې د دین اساسي پیغام نه موږ ته رسول شوی دی او نه یې موږ د پوهېدنې هڅه کړې ده.

شریعت کې د اودس لپاره د یو وار مینځلو او درې واره مینځلو جواز راغلی دی، که د بدن غړي پاک وي، نو یو وار مینځل هم کفایت کوي او که خیرن وي، په دوږو وي، خولې شوي وي، بیا دوه یا درې واره و مینځل شي، خو تر دې اضافه نه، که اړتیا وه په صابون یا شامپو دې و مینځي، حتا که د ویالې پر غاړه ناست وي، لا به هم تر درې واره اضافه مینځل نه کوي. دا یې له اسرافه د مخنیوي لپاره ورته ویلي دي، نو یو څوک چې د اودس په اوبو کې اسراف باید ونه کړي، هغه باید له اوبو او د ژوند لپاره له بل هر اړین شي سره څومره احتیاط وکړي؟ مگر زموږ خلکو د اوبو یو اینچ پېپ کوڅې ته را ایستلی وي، موټر په

دويمه برخه

پيغام درېيم/۲۰۷

مينځي. دا فکر نه ورسره پيدا کېږي چې موټر په کمو اوبو هم مينځل کېږي، نو دومره اوبه ولې بايد ضايع شي؟

په قران کریم کې د خوراک او څښاک تر بيان وروسته الله وايي اسراف مه کوئ (انعام: ۱۴۱، اعراف: ۳۱)، خو زموږ د واده ولیمه، خيرات او ميلمستياوې خوراکي توکي پر امبار خوځوي. جالبه داده چې په اسلامي هيوادونو کې داسې يوه اداره نه شته چې اضافه خوراکي توکي يې تر اړمنو کسانو رسوي، خو په غير اسلامي هيوادونو کې شته. که رښتيا ووايم نو په اسلامي هيوادونو کې بايد مسکنت ختم شوی وای، ځکه د صدقاتو، سرسايې، خيرات، ميراث، خپلوانو ته ورکړه، مهر، د لاسنېدو په ورځ ورکړه او داسې نورو ورکړو ترڅنگ د مسلمانانو چارواکو ته امر شوی دی چې له بې وزلانو سره له بيت المال مرسته وکړي چې د ټولني طبقاتي سيستم ختم شي، يوه ډله بله تر پښو لاندې نه کړي، شتمنه طبقه د ټولني د سرخوږي سبب نه شي، له دې ټولو سره بايد په اسلامي هيوادونو کې مسکنت او فقر له منځه تللی وای، خو له بده مرغه چې له منځه نه دی تللی، بلکې غير اسلامي هيوادونه له اسلامي هيوادونو سره مرسته کوي چې د هغوی د فقيرانو لاس نيوی وکړي او هلته شته د فقر گراف را کم کړي.

له دې بنکاري چې زموږ ټولنه څومره د دين له اساسي پيغامونو لرې شوې ده، څومره يې يوازې شکليات را ټينگ کړي دي او له ماهيته يې ناخبره دي.

۱۱/۴/۲۰۲۲

سرچينه:

(۱) بخاري، کتاب الاذان، باب الزاق المنکب بالمنکب...ح: (۷۲۵)

(۲) بخاري، کتاب الاذان، باب لا یسعی الی الصلاة مستعجلا، وليقم

بالسکينة والوقار، ح: (۶۳۸)

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان

د قران کریم د ترجمې لپاره باید وړ کسان را مخته شي، قران د اسلام اساسي کتاب دی، ناسمه ترجمه او تفسیر یې گټې ستونزې را ټوکوي. له بده مرغه چې په افغانستان او پاکستان کې ډېر داسې کسان دغه کار کوي چې نه یې قران کریم په سم ډول درک کړی دی، نه یې عربي ژبه زده ده، نه د اسلامي عمومي او خصوصي احکام پېژني، نه اصول او فروع سره جلا کولای شي او نه هم د دین او شریعت پولې بېلولای شي.

نااهل کسان که دې چارې ته لاس ور واچوي، ټولني او حکومتونو ته ډېر سرخوړی جوړولای شي، ځکه د قران کریم احکام له ټولني سره مستقیمه اړیکه لري، که یو مفسر یې ناسم تفسیر کړي، له ټولني سره یې ټکر کړي، د حکومت او د وخت د نظام خلاف یې له قران کریم څخه د بغاوت تفسیرونه ور کړل، نو یوه ارامه ټولنه به تشنج ته ټپله کړي.

د تفسیر لپاره ځینې مهم اصول ما د دې لړۍ په مخکې کړۍ کې تشریحي کړي دي، دلته یې یوازې پر زیان خبرې کوم چې څوک په عربیت نه پوهېږي، له بلاغي علوم سره اشنا نه وي، گرامر یې نه د خپلې ژبې زده وي او نه د عربي، په حقیقت و مجاز یې شک نه وي، تمثیل یې ورته حقیقت بنکاري، اخروي مسایل یې دنیوي کړي وي، د خدای کارونه یې انسان ته خاص کړي وي، د انسان کار یې خدای ته ور کړی وي، له قران کریم څخه یې دا فهمولې وي چې د الله او رسول

دويمه برخه

پیغام درېیم/۲۰۹

ځینې واکونه مور هم لرو، له قرانه یې دا زده کړې وي چې په ټولنه کې ډلې او فرقې جوړې کړي، نفرت خپور کړي، خلک سره خپه کړي، هر کس یې ځان ته تگلارې وټاکي چې مخالفت یې د هغې ډلې له مفکورې سره سم د کفر معادل وي.

دا د ټولني لپاره ناسور دی، ټولنه به تر هغه وخته له دې ناسور څخه کړېږي چې هوښیار او پوه کسان ددې ستونزې د حل لپاره له مناسبو حللارو سره را وړاندې نه شي. د حکومتونو مسوولیت دی چې له دیني چارو سره تړلې ادارې یې دغه فرصت ناهلو کسانو ته ور نه کړي او په ټولنه کې دې خلا ته مناسب کسان ومومي او د ټولني دا اړتیا پوره کړي، د ستونزو په حل کولو ټولنه له ناسور څخه خلاصه کړي.

دلته نه یوازې د الله له کتاب سره ظلم کېږي، بلکې له ټولني، الهي مخلوق، حکومت، افرادو، ډلو او قومونو سره هم کېږي. دوی نه د الله کتاب په پیغام سم خبر شوي دي او نه یې د فهمولو سمه هڅه کړې ده، نه د قران په ژبه پوهېدلي دي، نه یې خپله زده ده، ترجمه یې داسې وي لکه په خټو کې چې مزل کوي، احکام یې د ټولني، زمان او مکان له قید څخه وتلي وي، د دې پر ځای چې ټولني ته په خیر تمام شي، شر ورته پېښوي، د نظام د پښو ټینګولو پر ځای یې پښې کاري، د خلکو د اتحاد پر ځای بې اتفاقي جوړوي، قوم ته د گټې پر ځای تاوان راوړي، د الله په کتاب ډلې جوړوي، یوه یې بله کافره بولي، حکومتونه کافر گڼي، د ټولني د کاروبار مخه نیسي، هر څه سود ورته ښکاري، خو په زیارت کې منجور ته ور کول کېدونکي پسونه، غواوې، پیسې بیا پروا نه لري، هغه نه سود دی، نه حرام دی، نه بدعت دی، راډیو بدعت وه، تېلفون حرام و، ټیلیویزیون حرام و، عکس ناروا و، ټولنیزې رسنۍ د

دويمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۶

کفارو مشابېت و، پتلون د کافر لباس و، ټاپي کافره شوې وه، مکتب د کفر مرکز و، بانک د سود په نوم د حرمت ټاپه و خوږه او د دې ورته ډېر نور کارونه چې یوازې یې ټولني ته سرخوړی جوړ کړی دی، حکومت یې له چلنجونو سره مخ کړی دی او خلک یې د خدای پر ځای مخلوق ته روان کړي، کعبې ته تللي لار یې ورکه کړې ترکستان یې په مخه کړی، په دې توگه یې هم ځان بې لارې کړی او هم ټولنه. قران کریم د دې لپاره تفسیرېږي چې د خپلو مسلکونو موقف په ثابت کړي، د قران کریم یو ثابت ایت داسې تاویلېږي چې له یوه کمزوري، خبر واحد حدیث سره یې تطبیق پیدا کړي، د قران کریم تفسیر خپله قران کې نه کتل کېږي، ان پر قران کریم زیاتوب د کمزورو روایاتو او پوهانو د خبرو په وسیله لا کېږي، دغه به څه ډول تفسیر وي؟ که د الله کتاب دومره کمزوری شي چې واضح ایت یې د یوه حدیث لپاره تاویل شي، د عالم قول په ثابت شي، د خپل موقف لپاره پکې وکتل شي چې تاییدونکي مواد ځنې چاڼ شي، دا به له کتاب الله سره انصاف وي او که د هغه په حق کې سراسر ظلم؟!

قران کریم باید په قران تفسیر شي، تصریف آیات د قران تر ټولو غوره تفسیر دی، که نه په عربي محاوره کې د دې لپاره غوره مثالونه شته چې د قران کریم په متن زموږ سر را خلاص کړي، قران کریم باید داسې وکتل شي چې هغه څه وايي، بس حق وگنل شي، د خپل مذهب، موقف او وختي له جوړ شوي ذهنیت سره یې د برابرولو هڅه د قران کریم په حق کې ظلم دی، دا باید په هیڅ توگه ونه شي.

د مسیار نکاح او شرعي حکم یې

لیکوال: محمد عدنان القماز

ژباړه: زبیر افغان

مسیار نکاح د نورو مشهورو نکاحي تړونو په شان یو تړون دی، چې د نکاح ټولو شرطونه پکې پوره وي. مثلن: د مېړه و ماینې وجود، له دې سره تړلي داسې شرعي موانع به نه وي چې د نکاح صحت ته زیان رسوي، میرمن به ولي لري، عادل شاهدان به موجود وي، د قاضي په مخکې به تړون کېږي، یعنې د بل تړون په شان پوره باوري کېږي. د شکل له مخې سل په سلو کې سهي دی. مگر د موضوع له مخې له نورو سره توپیر لري؛ ځکه میرمن دلته تر خپلو ځینو حقونو تېرېږي، لکه: نفقه، سرپنا او له دې سره د مېړه شپې تېرول.

دکتور یوسف قرضاوي یې په اړه وایي: دا هم شرعي نکاح ده، له عادي نکاح سره دا توپیر لري چې میرمن تر ځینو هغو حقونو تېرېږي چې پر مېړه یې لري.

شرعي حکم یې:

که د نکاح شرطونه پکې پوره شي د مسیار نکاح روا ده. د نکاح دا نوعه له پخوا څخه وه، یوه مېړه به خپلې هغې میرمنې ته چې میلان به یې ورته در لود، ویل: ستا او د بلې میرمنې مساوي حقوق نه شم در کولای، لکه: نفقه، سرپنا او د شپې ورتگ. کله به مېړه دا شرط کړه چې یوازې د ورځې به ورځي شپه نه ور سره تېروي. میرمنې هم په دې کې تر خپلو حقونو تېرې شوې دي، ممکنه ده چې خپل مال ولري،

دویمه برخه

پیغام درېیم/۲۶۲

سرپنا یې وي؛ ځکه یې له مېړه نه غواړي. که یې د ورځې پر راتلو توافق سره وکړ یا هم پر دې سره سلا شول چې د بلې میرمنې په نسبت دې ته کمې شپې ورکوي، پروا نه لري.

له دې سره چې په مسیار نکاح کې میرمن تر خپلو ځینو حقونو تېرېږي، خو بیا هم حرام نه شي گڼل کېدای، ځینو علماؤ له حرمت پرته بد ځنې وړي دي؛ اما د شرطونو او ارکانو د بشپړتیا له وجې بیا هم جواز لري.

عوامل یې:

- ۱— د ولورونو (مهورونو) جگېدا.
- ۲— د ځوانو (پېغلو) نجونو زیاتوب.
- ۳— د طلاق ډېرېدل.
- ۴— په نرانو کې تر یوې میرمنې له زیاتو سره د متعې (موقته نکاح) کولو میلان.
- ۵— د دویمې میرمنې په اړه د لومړۍ نه رضایت، له خپلې لومړۍ میرمنې ډار او د کور خرابي هم، مېړه دې ته اړ کړي چې له میرمنې په پټه نکاح وکړي.

تاوانونه یې:

دا نکاح هم یو ډول د متعې لور ته ځي، ځکه نر له یوې میرمنې بلې ته ځي او میرمن هم ممکن داسې وکړي.

له حقیقي مفهومه نکاح وزی، ځکه مېړه و ماینه باید کورنۍ جوړه کړي، ترمنځ یې دوستي او مینه موجوده وي او تل پاتې یوځایي سرپنا ځای ولري.

کله چې مېړه په کور کې نه وي، د ماینې چلند هم تغیر کوي، کېدای شي داسې کار وکړي، چې ځان یا ټولنې ته زیان ورسوي.

په دې اړه فتوا:

شیخ عبد العزیز بن باز رح د مسیار نکاح ته جواز ورکړی. له ده پوښتنه وشوه چې که یو څوک دویمه میرمن په نکاح کړي، خو هغه د خپل پلار کره اوسي او مېړه یې په بېلابېلو وختونو کې هغې ته ورځي، دا څنگه ده؟ ده ځواب ورکړ: که د شرعي نکاح شرطونه کې پوره شي، پروا نه لري. لکه: د ولې او مېړه و ماینې رضایت، د عادلو شاهدان وجود، له موانعو څخه د مېړه او ماینې سلامتیا. ځکه رسول الله ص ویل: (احق ما أوفیتم من الشروط ان توفوا به ما استحلتم به الفروج) یعنې په کومو شرطونو چې مو ځانو ته میرمنې روا کړې هغه باید پوره کړئ. بل ځای یې ویلي: المسلمون علی شروطهم. مسلمانان خپل شرطونه پوره کوي. که مېړه و ماینه پر دې موافق شي چې ښځه به د پلار کره پاتېږي یا هم د هغې وخت ورځ ده نه شپه یا هم خاصې ورځې یا شپې، هیڅ پروا نه لري خو په دې شرط چې نکاح به پټه نه وي.

د جواز دلایل یې:

- ۱) په مسیار نکاح کې د نکاح ټول شرطونه او ارکان پوره کېږي. ایجاب و قبول، د طرفینو رضایت، د ولې وجود، مهر او شاهدان.
- ۲) په حدیث کې راغلي چې سودې رض خپله ورځ ام مومنین عایشې ته ورکړې وه، نو رسول الله ص په خپل تقسیم اوقات کې د عایشې رض لپاره دوې ورځې ټاکلې وې، یوه یې د عایشې رض خپله او بله یې د سودې رض ورځ وه. رواه البخاري.

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ٢٦٤

له حديث څخه د استدال ډول: کله چې سودې بنت زمعه رض خپله ورځ عايشې رض ته ورکوي او رسول الله ص هم دا مني، دا په زبات رسپري چې ميرمن کولای شي خپل هغه حق ساقط کړي چې شارع ورته ټاکلی، لکه نفقه او د شپې د مېړه ورتگ. که جواز يې نه وای؛ نو رسول الله ص ولې له سودې رض څخه د عايشې رض په گټه د ورځې ترېدل ومنل؟

٣) د مسيار په نکاح کې ډېر مصالح شته. د ميرمنې فطري غريزه اشباع کوي، کله د اولاد په نعمت هم نازوله کېږي، هغه پېغلې چې له نکاح بې برخې شوې وي، يا مطلقي يا هم کونډې ميرمنې، (د دوی شمېر خورا زيات دی) په دې ډول يې شمېر راکمېږي. هغه نر خپله پاکي په ساتلای شي چې د بل ډول واده مصارف نه شي پرېکولای.

٢٠١٨م

مشوره (جرگه) په اسلام کې

د انسانانو په تاریخ کې جرگې ښه اوږده مخینه لري، دا که زموږ د پښتنو تاریخ وي یا هم د نورو قومونو. تر اسلام مخکې عربو د جرگو لپاره د دار الندوه په نوم یوځای درلود چې هلته به یې د مهمو ټولنیزو، دیني، اقتصادي او سیاسي مسلو په اړه مشرانو بحثونه کول.

اسلام نه یوازې دا اصل همداسې وساته؛ بلکې الله تبارک و تعالیٰ په قران پاک کې د مسلمانانو یو صفت همدا وباله چې د مهمو خپلمنځي چارو په اړه خپلمنځي مشورې کوي (وامرهم شوری بینهم) [الشوری: ۳۸] همداراز قران کریم رسول الله ص ته امر وکړ چې په چارو کې له اصحابو سره مشوره کوه. (وشاورهم فی الامر) [ال عمران: ۱۵۹]

رسول الله ص هم په دې امر عمل کاوه او د مهمو چارو په اړه یې له اصحابو سره مشورې کولې. کله چې د احد غزا ته مشرکانو تیاری کاوه او رسول الله ص یې په اړه خبر شو، نو له اصحابو سره یې مشوره وکړه چې زموږ دفاعي اقدام به څه وي؟ تر مشورې وروسته یې د وتلو پرېکړه وکړه، بخاري په کتاب المغازي کې په دې اړه مهم لاسوندونه راوړي دي.

همداشان د خندق د غزا په اړه مشهور روایت دی چې رسول الله ص د خبر له تر لاسه کولو وروسته د مشرانو اصحابو یوه جرگه وغوښته او په دې اړه یې مشوره ځنې طلب کړه. مشهور صحابي سلمان فارسي رض پیغمبر علیه السلام ته د خندق کښلو مشوره ورکړه چې له همدې

امله دا غزا د خندق په نوم یاده شوه. بخاري شریف په کتاب المغازي د خندق د غزا تر سرلیک لاندې یې په اړه احادیث راوړي دي.

پر همدې اصولو باندې مسلمانانو د تاریخ په اوږدو کې عمل کاوه او زموږ د پښتنو په تاریخ کې تر اسلام مخکې هم موږ جرگې او مرکې درلودلې او د ډېرو مهمو پرېکړو په اړه زموږ ولسونو له ډېر لرغوني دور څخه مشورتي جرگې درلودې. د انسانانو په اجتماعي ژوند کې دا ډېر مهم پرمختګ دی، په دې ډول انسانان د وینې تویولو مخه نیسي، جنگ ختموي، پخوا به همدې جرگو د اجتماعي ژوند لپاره ځینې اصول غوره کول چې په سیمه ییزه کچه به یې د قانون حیثیت درلود او خلکو ترې سرغړونه نه شوای کولای، د اسلام له راتلو سره هغو ملتونو ته چې مسلمانان شول، جرگې له تاریخي او کلتوري بعدونو سره دیني جنبه هم پیدا کړه چې د خلکو په عقیدو او ایمانو کې یې ځای وموند. زموږ د هیواد په مهمو مسلو کې هر وخت واکمنو د ولس استازي راغوښتي او د ډېرو مهمو چارو په اړه یې د ولس رایه غوښتې ده، لکه څنگه چې دولت پر ولس باور کړی دی او د چارو په اړه یې د هغوی مشورو او پرېکړو ته لیک ويلي دی، همدارنگه ولسونو هم هر مهال د دولت غوښتنې ته لیک ويلي او په سختو حالاتو کې تل د خپل نظام تر څنګ درېدلې او د هر هغه چا په وړاندې یې یو صف جوړ کړی چې زموږ ملت او وطن یې گواښلي دي.

د وخت په تېرېدو ځینې ارزښتونه خپل ځای نورو ته ایله کوي یا هم شکل یې بدلېږي. مشوره یو شرعي، کلتوري او تاریخي ارزښت دی، خو حتمي نه ده چې زموږ د هیواد اوسنی جرگه دې په همدې بڼه نوره هم وغزېږي. دا خبره سمه ده چې جرگه زموږ په تاریخ او کلتور

دويمه برخه

پيغام درېيم/۲۶۷

کې ډېر مهم ځای لري، شريعت مو هم په دې امر کې دی، له دې هر څه سره به څوک د مشورې له ارزښت څخه انکار نه کوي، خو بيا هم په خپله پخوانۍ بڼه د جرگې ايله کول، د مهمو سياسي، ټولنيزو او اقتصادي چارو لپاره يې دايروول، ارزښت لري، خو که د دې يو بل بدیل وړاندې شي هغه ممکن تر دې ډېر موثر واقع شي چې د جرگې يو پر مختللی شکل به يې وگڼو.

که د سياست په برخه کې د جرگې ځای انتخابات ونيسي، د ټولنيزو او اقتصادي مسلو په برخه کې که د وخت واکمن د پوهانو په مټ تر يو لړ مهمو اصولي پړاونو وروسته قوانين جوړ کړي، دا به د اوس وخت لپاره د ملت په گټه وي، فيصله به په لنډ وخت کې کېږي، د وخت له شرايطو سره به سمون لري، په کمو مصارفو به دا هدف تر لاسه کېږي او گڼې نورې گټې.

په اوسنۍ جرگه کې ځينې نيمگړتياوې شته چې د انتخاباتو په نسبت د اوس وخت لپاره لويې بلل کېږي، که څه هم دا کمۍ يې پخوا هم درلودې، اما هغه وخت يې دومره بڼه بدیل نه وو وړاندې شوی، اوس چې د يوه حکومت د مشروعيت لپاره جرگه وړاندیز کېږي، تر دې دا بڼه خبره ده چې انتخابات يې شرط وگڼل شي، دا به هم يوه حکومت ته ملي مشروعيت ورکړي او هم به له نړۍ وال مشروعيت څخه برخمن شي.

پخوا جرگه او شورا په يوه بڼه وه، د اوس وخت لپاره که د حکومت د مشروعيت لپاره جرگه يادېږي، نو بڼه بدیل يې انتخابات دي، چې هر حکومت د ولس په رايه وټاکل شي هغه دې مشروع وگڼل شي، د شورا پر ځای پارلمان دی چې د ولس استازي پکې وي، هغوی هم قوانين

جوړوي، تصویب یې کوي، پر حکومت څارنه کوي، دغه بڼه یې تر پخوانۍ ډېره گټوره ده.

کاش مور پوه شو چې ارزښتونه هغه وخت ارزښت لري چې ټولني ته په گټه وي، ټولنيز قراردادونه پر همدې بنياد رامنځته کېږي، که دغه معيار يې له منځه ولاړ شي، نو د هر ارزښت خپل اهميت له منځه ځي. ځينې تغيير ته اړتيا لري، نور بيا بدیل غواړي، يو څه يې وخت او مکان په مرگ محکوم کړي وي، حتمي به مري ځای به يې نور نيسي، داسې هم کېدلای شي چې يوازې نوم دې بدل شي، يو څه کم دې په شکل کې تغيير راشي، خو اصل هدف او د ولس رايه دواړه پکې تر لاسه شي، نو که انسان په دې پوه شي، ممکن د ډېری ستونزو حل په همدې توگه را پيدا او ټولني ته را پيدا شوي مشکلات له منځه ولاړ شي.

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې

الحمد لله وكفى والصلاة والسلام على رسوله المجتبي، اما بعد!

په دې کې شك نه شته چې سوله تر جنگ غوره او سوله بيز ژوند تر جگړه بيز ژوند بهتر دی، په دې اړه نه يوازې عقلي دلايل خورا زيات دي؛ بلکې د قران کریم او مبارکو احاديثو دلايل هم کم نه دي. قران کریم د مومنانو ترمنځ جنگ ته په (وان طائفتان من المؤمنین) اشاره کړې ده چې هدف یې د جنگ استثنائي نبودل دي، ځکه د اسلام له نظره مسلمان ته عمومن د امن پیغام ور کول کېږي، مسلمان ته د نوم په غوراوي کې هم دا تلقین ور کول شوی چې ته د سولې استازی یې او د سولې پیغام باید ولېږدوې. د خدای پاک السلام نوم هم پر سوله دلالت کوي او هر پیغمبر ته د مسلمانۍ امر هم ددې یوه بڼه بېلگه ده چې رسولان د سولې مبلغین وو. قران کریم یو بل ځای هم یادونه کړې ده چې جنگ به مسلمان نه پیلوي، بلکې مسلمان ته يوازې د دفاع اجازه شته: (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) [البقره: ۱۹۰]

يعني د الله په لار کې له هغو سره و جنگېږئ چې هغوی له تاسو سره جنگ کوي او تاسو تېری مه کوئ بېشکه الله تېرېگر نه خوښوي.

له دې هم معلومه شوه چې قتال يوازې استثنائي صورت دی او په هغه وخت کې جواز پیدا کوي چې مسلمان دفاع ته اړ شي. د سولې د بڼه والي او فضيلت په اړه د قران کریم اياتونه نور کم نه دي او عمومن له مسلمانانو څخه پت هم نه دي؛ ځکه نوزه نور بحث نه پر کوم يوازې يو حديث يې د فضيلت په اړه رااځلم:

دويمه برخه

بيغام درېيم/ ۲۷.

(أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مِنْ دَرَجَةِ الصَّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ، قَالُوا: بَلَى، قَالَ: صَلَاحَ ذَاتِ الْبَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ) (۱)

ايا تر روژې، لمانځه او صدقې افضل كار در ونه ښيم؟ دوى وويل: ولې نه! ده وويل: د خلكو ترمنځ اصلاح كول، ځكه خپل منځي فساد يې دين له منځه وړي.

دا طبيعي خبره ده چې د سولې تر دومره فضيلت وروسته هر انسان سوله ييز ژوند ته اړتيا لري او حتا هر ژوى، خو مور افغانان چې نسلونه مو په جنگونو كې رالوى شوي دي، تر بل هر چا سولې ته زياته اړتيا لرو. په هيواد كې د سولې لپاره خوشيښتيا زياته وه، اما د طالبانو خپلسرى زور د دې سبب شو چې د سولې فرصت له لاسه ووزي، په زور د يوه نظام پر ځاى د بل راوستل، د دې سبب كېږي چې خشونت او زورزياتي ته لار پرانيستل شي. پر يوه ډله زور اچول د دې سبب كېږي چې بله ډله عكس العمل وښيي، كه زور شوى وي، زور به ورسره كېږي او كه جنگ شوى وي جنگ به ورسره كېږي.

زموږ د ملت بدبختي داده چې له واکه يې يوه ډله ايسته كېږي، بله چې پر راشي، د بخښنې او له شخصي-انتقامونو د تېرېدلو پر ځاى خشونت كوي، انتقامونه اخلي، خلك وژني، چور و فساد ته مخه كړي، ملت ته په واک كې سهم نه ور كوي، د تېر نظام غړي په گڼو پلمو ځورول كېږي، له واکه محرومېږي، كډوالۍ ته مجبورېږي، كاروبارونه يې زيان وي، كورنۍ يې په بد وضعيت كې وي، دا ټول حالات د دې سبب كېږي د سوله ييز ژوند پر ځاى خلك خشونت اميزه ژوند ته مخه كړي، د سولې ځاى جنگ وښيي، سم لور ته د تلو پر ځاى حالات ناسم لور ته ولاړ شي.

په يوه ملت کې د گڼو ژبو، مذهبونو، سمونو، قومونو او اديانو خلک وي، د دې لپاره بايد د ټولو خيال وساتل شي، په واک کې سهم ور کول شي، د هغوی لومړيتونه وارزول شي، حکومت کار پر وکړي، قومي، ژبني، مذهبي، سمتي او ديني چارې د دې سبب نه شي چې ملت سره بېل شي، خلک يو له بل سره په شخړه شي، د ملت د ټوټې کېدلو سبب شي، د سترو ملي مسایلو پر ځای حکومت او ولس دواړه په قومي، سمتي او ژبنيو وړو خبرو اخته شي.

مور بايد نور دا زده کړو چې متنوعي افکار، قومونه، مذهبونه، دينونه، ژبې او... د شخړې سبب نه کېږي او نه يې بايد کړو، د انتقام پر ځای بخښنه ډېره گټوره ده، تر تنگنظري زغم او تحمل ډېرې ښې پایلې لري، د يوه نظام پايښت زموږ د ټولو په گټه دی، خو که يې مور له لويه سره بنيادونه کمزورې کښېږدو، په خپلو اعمالو يې ولږزو، بيا به دا نظام خنګه پايښت وکړي؟ زموږ د هر نظام چارواکي بايد د خپلو شخصي، مذهبي او گوندي گټو پر ځای ملي گټې په نظر کې ونيسي، په دې توگه به هم نظام وچلېږي، هم به ملت او وطن له بدبختيو وساتل شي، شرعي، ملي، تاريخي او کلتوري ارزښتونه به د پايماله کېدلو پر ځای خوندي کړي، اما که هر څه د دې برخلاف وشي، بيا به نه سوله راشي، نه به نظام وچلېږي، نه به ارزښتونه خوندي شي، نه به ټولنه تنوع ته پاته شي او ملت به د اجتماع پر ځای سره وپاشل شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

سرچينه:

(۱) ابوداؤد، کتاب الادب، باب في اصلاح ذات البين: ۴۹۱۹.

د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟

څو ورځې وړاندې د علماؤ شورا خبر ور کړ چې په تېرو ۱۵ کلونو کې ترهگرو د نظام ملاتړي ۱۰۰۰ کسه علماء شهیدان کړي دي. دا په داسې حال کې چې په دې تېره روژه کې د مولی ریحان او مولوي کامه وال ارقام هم پر ور زیات شول.

مور باید دا پوښتنه را مطرح کړو چې ترهگر ولې علماء وژني او اصلن له دې څخه څه تر لاسه کوي؟

که د جنګ جهت، شعارونه او د دوی ادعا شوي اهدافو ته فکر وکړو، نو پوهېږو چې د علماؤ له وژلو د هغوی څو اهداف دي:

۱/ په هیواد کې شته جنګ یو نیابتي جنګ دی، د دې جنګ تر شا چې کوم هیوادونه لاس لري هغوی زموږ د هیواد هر هغه قشر- چې د هغو هیوادونو له اړتیا مو خلاصوي، وهي؛ څو زموږ هیوادوال د زیات وخت لپاره د هغوی محتاج پاته شي. د افغان نوموتو علماؤ له وژلو یو هدف دادی چې دلته د هغو علماؤ تشه احساس شي چې زموږ ټولنه ورته اړتیا لري او مور اړ شو چې د دې تشې د ډکولو لپاره دوی ته رجوع وکړو.

۲/ زموږ هغه نظامونه چې د هیواد، ملت او ملي ګټو لپاره لږ یا ډېر کار کوي، هغه د ګاونډیو نه دي خوښ. د دې لپاره دا جنګ روان دی او تر بېلابېلو نومونو لاندې زمینه سازي ورته کېږي. د همدې نظام تر چتر لاندې چې هر څوک را ټولېږي، هغوی د ترهگرو په اند د وژلو وړ دي؛ علماء بیا ځکه مهم دي چې د دوی موجودیت د نظام

دويمه برخه

پيغام درېيم/۲۷۳

مشروعيت قوي کوي، ترهگر کونښن کوي چې د يوې نيابتي جگړې د غزولو لپاره له نظامه مشروعيت و تروروي او بيا يې پر ضد د ولس په منځ کې ځانو ته ځای پيدا کړي او خپلو ليکو ته خلک جذب کړي.

۳/ ترهگرو د خپل جنگ لپاره يو ديني و مقدس پوښ جوړ کړی او تر دې نوم لاندې خپل ټول اعمال توجيه کوي. دا چې زموږ ولس په دې ميدان کې زياته پوهه نه لري، ترهگر په اساني کولای شې چې د ناسم استدلال په کولو پر ولس خپلې خبرې او اعمال تېر کړي او د هغوی يوه لويه کتله له ځانو سره مل کړي. نو کله چې د دين يو عالم رامخته کېږي او د هغوی له څېرې نقاب پورته کوي، ولس ته يې اصلي موخې ور ښيي، د شريعت او د دوی ترمنځ فاصله په گوته کوي او ملت د هغوی له دام څخه را باسي، نو حتمي خبره ده چې ترهگر به عکس العمل ښيي. د يوه مخالف نظروال په وړاندې ردعمل خو ډوله کېدای شي، مثلن: ډيالوگ کولای شي، په رد کې يې کتابونه ليکلای شي، د ولس په وړاندې يې مخامخ مناظرې ته رابللای شي او نور... اما که د مخالف په وړاندې يو چا په هر ډگر کې خپله ماتې حتمي بلله، بيا نو له وژنې پرته بله لار هغوی نه ويني او همدا تگلاره به د ځان په اړه گټوره بولي، ترهگر نن همدې پايلې ته رسېدلی دي. هغوی د علماؤ په وړاندې د استدلال او ډيالوگ ميدان بايللی دی، د قلم او علم په ميدان کې هغوی پاته دي، له دې امله يې يوازې زور او توپک ته پنا وړې ده، نو که يې هر څوک د اهدافو په وړاندې خنډ کېدل، هغوی به له منځه وړي او علماء چې په دې برخه کې تر نورو ښه کردار ادا کولای شي، له دې امله به تر ټولو لومړی هدف وي.

دویمه برخه

پیغام درېیم/۲۷۴

۴/ په افغاني ټولنه کې علماء ښه ډېر اغېز لري. د علماؤ همدې رول ته په کتو هغوی هغه چاته انگېزه ور کوي چې د ترهگرو د نيابتي جنگ په وړاندې درېږي. د علماؤ برغ پر افغانانو زيات تاثير لري، هغه علماء چې د وطن او ملت ساتنې لپاره د خپلو امنيتي دفاعي ځواکونو په څنگ کې درېږي، روحیه ور کوي او له خپله وطنه دفاع د شريعت له مخې يو مشروع عمل بولي، ترهگر يې د خپلو موخو په وړاندې تر ډېرو نورو مخالفو کسانو د ځانو لپاره زيات خطر بولي. له همدې امله په تېرو ۱۵ کلونو کې د علماؤ له وژلو مخ نه اړوي او د ټولو جنگي اصولو خلاف يې د علماؤ پر وژلو اقدام کړی او هيڅ ډول افغاني کلتور، شرعي اخلاق و اصول او نړۍ وال قوانين يې په پام کې نه دي نيولي او دوی فکر کوي چې د دوی هدف وسيله توجيه کوي، نو همدې اصل ته په کتو يې خپل هدف ته د لاس رسې په خاطر هر ډول وسايل وکارول.

۵/ د علماؤ له وژلو د هغوی بل هدف دادی چې د خپل ځان په وړاندې د علماؤ مخالفت ختم کړي، څوک شهيدان کړي، څوک زخمي، څوک له وطنه فرار ته مجبور کړي او نور په زور دې ته اړ کړي چې د هغوی له مخالفته لاس واخلي او دوی په اساني خپلو موخو ته ځانونه ورسوي.

۶/ د افغان نظام د ملاتړو علماؤ وژل او کمېدل په ټولنه کې دا فرصت رامنځته کوي چې خلک د ترهگرو د علماؤ لور ته توجه وکړي او د هغوی اغېز سوکه-سوکه پر پراخېدو شي. په دې ډول هغوی خپلو اهدافو ته ځانونه نژدې کوي.

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۲۷۰

۷/ په افغاني رنگ د رنگېدلو علماؤ وژل د دين پوهانو يوه لويه تشه رامنځته کوي، د ډکولو لپاره يې يا د ترهگرو ملاتړي مدعي دين پوهان رامنځ ته کېږي يا هم د ديني علومو زدکونکي د علم لپاره خارج ته ځي. په دواړو حالاتو کې د هغوی گټه ده. که خارج ته ولاړ شې له هغه لورې يو داسې فکر راوړي چې په يوه بله ټولنه کې توليد شوی وي، د هغوی د اړتيا له مخې پيدا شوی وي او د هغې ټولنې د کلتور رنگ يې اخيستی وي، کله چې زموږ ټولنې ته راځي نو په ټولنه کې د منلو خاص چانس نه لري او د ټولنې و يوې ډلې علماؤ ترمنځ فاصله رامنځته کېږي او دا اختلاف د زمانې په تېرېدو پراخېږي چې يو مهال په وسله وال خشونت هم بدلېدای شي. لکه دا نن داعشي او ديوبندي افکار چې يو له بل سره ښکر په ښکر دي. دا خو يې يو لوری دی، که بيا داسې وشي چې د علماؤ تشه د ترهگرو ملاتړي پوهان ډکه کړي نو هغوی په لوی لاس د ماشومانو اذهانو ته ترهگريز افکار ور انستالوي چې دا زموږ د ټولنې لپاره د يوه خطرناک اينده پيغام راکوي او دا حالت د ترهگرو او مغرضو گاونډيانو په گټه دی.

دا واقعن يو بد وضعيت دی، د افغان دولت او ولس لپاره څه اړين

دي چې بايد وې کړي؟

په دې باب څو کاورنه مهم دي، که وشي؛ ممکن ښې پايلې ولري:
اول: په هيواد کې د افغاني ديني فکر د توليد لپاره بايد دولت او ملت همدلته ديني مرکزونه جوړ کړي، هغه علماء زيات کړي چې د افغانانو له اړتيا سره سم ديني فکر توليد کړي او زموږ لپاره د مشکلاتو سبب نه شي؛ بلکې ستونزې مو حل کړي.

دويمه برخه

پیغام درېیم/۲۷۱

دویم: د دیني مرکزونو لپاره د یوه داسې نصاب جوړول چې د اوس له غوښتنو سره برابر وي. دینپوهان باید یوازې تر امامته او صرف دیني چارو محدود نه وي؛ ځکه د هغوی محدود بدل هغوی ته اقتصادي زیان لري او په فقر کې ژوند هغوی د مختلفو کړیو په دام کې غورځي چې هم زموږ په تاوان دی او هم د دین. ددې لپاره اړینه ده چې د دیني علومو زده کونکي نور هنرونه هم زدکړي، خو د ژوند په اوږدو کې که د دیني مراکزو له خوا جذب نه شي هم هغه له ټولني ځان پردی احساس نه کړي او په نورو هنرونو وکولای شي ځان ته مشغله پیدا کړي، چې هم ځان پر ټولنه بوج احساس نه کړي او هم ټولنه له هغه څخه ستومانه نه شي او کله چې هغه کار ولري، له اقتصادي وضعیتو خوشاله وي؛ نو د مخربو کړیو په دام کې له لوېدو هم ځان ساتلای شي.

درې: ملت او دولت دواړه دې حالن د هغو دینپوهانو ساتنه وکړي چې د دې خاورې، د دې ملت او نظام د حفاظت لپاره یې غږ کړی دی، له دوی سره اوږه په اوږه درېدلې دي او د نورو مخربو کړیو بلنې یې په کلکه نه یوازې منلې نه دي؛ بلکې په مقابل کې یې درېدلې دي، په دې ډول به ولس او دولت څو کارونه کړي وي: خپل ملاتړي علماء به یې ساتلي وي، د ولس باور به خوندي کړي، د نورو علماؤ د را پیدا کېدو چانس زیاتېږي، د ترهگرو ملاتړي ملایان د ولس په منځ کې ځای نه شي موندلای، د ولس ځوانان به مو زیات نه بې لارې کېږي، مخربې کړې به د اوس په کچه زیات تخریبي فعالیتونه نه شي کولای او

...

دويمه برخه

پيغام درېيم/۲۷۷

هره انساني غميزه فاجعه ده، خو د پوهانو او علماؤ وژل بيا لويه فاجعه ده. هيله مو داده چې د علماؤ د ساتنې او رول لور ته توجه زياته شي او په اينده کې يې تر ډېره حده مخه ونيول شي چې د مړه کېدونکو کسانو په شمېر کموالی راشي او وور-ورو دا لړۍ بيخي صفر شي.

۱۵/۶/۲۰۱۹

جنگي ډلې ولې خپلې خبرې بدلوي؟

د روسانو خلاف جنگ کې چې نژدې لس کاله يې دوام وکړ، مجاهدينو؟ په خپله ټوله جهادي دوره کې دغه ډول بريدونه نه دي کړي، لکه اوس چې يې جنگي ډلې کوي. د روسانو تر وتلو وروسته چې مجاهدين بريالي شول، نو د واک پر سر يې هغه ډول وحشونه تر خپل منځ سره وکړل چې په تېره لس کلنه جهادي دوره کې يې نه وو کړي. تر دې وروسته چې طالبانو حرکت پيل کړ، نو دوی او مجاهدينو يو د بل خلاف هغه څه وکړل چې مخکې نه وو شوي.

تر هغه وروسته چې طالبې نظام ښکته شو او پر ځای يې نوې اداره رامنځته شوه؛ طالبانو يې پر ضد حرکت پيل کړ. په لومړيو کې که به د طالبانو په بريدونو کې لږ هم ملکي کسانو ته مرگ ژوبله اوبستې وه، نو طالبانو به چورلټ انکار کاوه چې دا کار د دوی جنگياليو نه دی کړی. ورو- ورو جنگ سختېده او د ملکيانو تلفات هم ورسره زياتېدل، طالبانو له تعرضي بريدونو بمې بريدونو، خانمړگي حملو او ډله ييز خانمړگو بريدونو ته خپل جگړه ييز تکتیکونه بدلول چې په نتيجه کې يې د هر تکتیک تر ايجاد وروسته د ملکيانو مرگ ژوبله هم ورسره زياته شوې ده.

په تېرو دوو يا درو کلونو کې جنگ دومره خونړی شوی دی چې د يوه عسکر له وژلو سره جنگي ډلو لس ان شل تر دې هم اضافي ملکي کسان وژلي دي. په تېرو اتلسو کلونو کې د جنگ قوانين او جنگي اخلاق په دا ډول تر پښو لاندې شول چې په تېره دوره کې يې مثال نه شي وړاندې کېدای.

د طالبانو او داعش په نوم اسلامي جهادي ډلو خپلو موخو ته د رسیدو لپاره له هیڅ وسیلې ډډه ونه کړه او هیڅ ارزښت یې هم پرېښود چې د خپلو موخو لپاره یې استفاده نه وي ورڅخه کړې. طالبانو مسجد کې انفجار وکړ، جنازه یې په نښه کړه، په لنگوټه کې یې ماین ځای پر ځای کړ، د ښځو جامې او حجاب یې استعمال کړل، واده یې خپلې خوښۍ ته پرېښود، ورا یې په غمونو واړوله، ناوې او زوم یې ووژل، قران کریم کې یې بم کېښود، د خلکو ترمنځ یې پر یوه کس باندي ځانمرگی وکړ، لوبو ته یې بمونه خښ کړل، د مکتب ماشومان یې شهیدان کړل، پوهنتون یې وران کړ، علماء یې ووژل، خبریالان یې ذبح کړل، په بازارونو کې یې انفجارات وکړل، منبر او محراب یې په وینو ولړل، د جومې د لمانځه مهال یې پر عبادت ولاړ کسان ووژل، په روژه کې یې قتلونه وکړل، خلک یې له محکمې پرته ووژل، د یوه بانکي کارډ پر سر یې خلک د موچي په تار ذبح کړل، په یوه تش تور یې خلک له ژونده محروم کړل، د عسکر د کورنۍ ښځې او کورنۍ یې د مرگ په خوب بیدې کړې، لکه د هلمند د دادو قومندان کورنۍ، تر خپل منځ یې جنگونه وکړل، د طالب او حزب اسلامي ترمنځ د قدرت پر سر جنگونو کې دوی او عوام دواړه قتل شول، له داعش سره خونړي جنگونه وشول، د مرو انسانانو په سروبو پوځیال وشو، غوږونه له معلم څخه پرې شول، نجونې په جنگ کې استعمال شوې، ماشومان وکارېدل، حتا لیوني انسانانو ته یې په غوتو کې بمونه ورکړل او په ریموټ یې هغه مهال منفجر کړل چې عسکرو ته به نژدې شول، تر داسې حاله چې حیوانات یې هم د ځانمرگي بریدونو لپاره وکارېدل. لنډه دا چې هیڅ ډول قوانین او ارزښتونه پاته نه شول چې جنگي ډلې

دويمه برخه

بيغام درېيم/ ۲۸.

هغه ته احترام ولري او د هغه شي د نوم په اخیستلو دوی ته هغه شفیع کړي او د یو ډول نه یو ډول رحم و ترحم غوښتنه یو انسان ترې وکړي. طالبانو او داعش ټولې عامه المنفعه پروژې او تاسیسات په ډېر برنډه ډول د خپلو موخو لپاره وکارول او د هرې هغې پروژې په وړاندې یې خنډونه ایجاد کړل چې دوی ته پکې سهم نه وو ور کول شوی. دوی د دین، وطن او ملت تر نوم لاندې نه یوازې خپلې شخصي گټې خوندي کړې، بلکې د نورو هیوادونو استخباراتي کړیو ته یې هم پریمانه خدمات وکړل. د اوبو بندونه وړانول، د برق ستنې الوزول، پلونه و پلچکان انفجارول، په بازارونو کې ځانمرگي کول، په لویو لارو کې بمونه خښول، د لارو پر سر خلک په ویره اخته کول، خلک تښتول، د لارو پر سر له موټرو او مسافرو پیسې اخیستل، د دولت او خارجیانو د کمپنیو په نوم د شخصي خلکو موټر او مالونه د پیسو لپاره راگرځول، د یوې کمپنۍ یا شرکت له لورې دوی ته د دې لپاره پیسې ور کول چې د ده شرکت ناکامه کړي او زموږ هغه په هر ځای کې خوشي کړل شي، دا او دې ته ورته نور موارد ټول هغه څه دي چې نه قوانین ورته جواز ور کوي اونه انساني اخلاق.

اما جنگ لومړی دې ارزښتونو او اصولو ته په خورا درنښت را پیل شي، خو د وخت په تېرېدا داسې مرحلې ته ورسېږي چې بیا هیڅ ډول اخلاق او ارزښتونه پکې نه خوندي کېږي او په لوی لاس دا هر څه تر پښو لاندې کړل شي.

طالبانو د ۲۰۱۹ کال سپټمبر د میاشتې په پروان، کابل، ننگرهار او زابل کې هغه بریدونه په جگه غاړه ومنل چې لسگونو ملکي کسانو ته پکې مرگ ژوبله اوښتې وه. همدا شان د داعش وسله والې ډلې د کابل

په یوه سالون/هال کې د واده برید په نړه توره ومانه چې تر ۹۲ ملکي کسان پکې مړه او تر سل زیات کسان پکې ژوبل شول.

له انساني تجربو او د جنگ و وحشت له تاریخونو څخه دا په ډاگه کېږي چې هره جنگي مرحله لومړی دومره وحشي نه وي لکه وروسته چې وحشت او بربریت ته مخه کېږي، ځکه انسان چې په هر ډول محاول او چاپېریال کې واوسي هماغه بڼه اخلي. د تیرې دورې مجاهدین چې وروسته یې تر خپل منځ او بیا له طالبانو سره وحشتونه وکړل، همدا شان اوس طالبان او داعشیان چې هم له دولت سره اخته دي او هم تر خپل منځ سره ښکېل دي هغه جنگي جنایتونه کوي چې د انسان ژبه یې له بیانه او قلم یې له لیکلو هم ستومانه کېږي او هم ورته عاجز دي. مثلن: په زابل کې پر یوه ملکي روغتون داسې ځانمرگی برید چې لسگونه انسانان یې په خوب کې ووژل او تر سل پورې کسان یې زخمیان کړل، خو له دې سره طالبانو په ډېر ډاډه ډاډه ومنله او ادعا یې وکړه چې دولت ته یې زیان رسولی دی. په داسې حال کې چې ټول ملت نارې وهي ملکي کسان دي، خو طالب بیا هم په ډېر جرأت وایي چې نه دولت ته مو زیان رسولی دی.

زموږ د دې خبرو هدف دادی چې جنگ، جنگ زیروي، هغه انسان چې خپل نیمايي ژوند په جنگ کې تېر کړي، ممکن تر هغه انسان لږ عاطفي وی چې ټول ژوند یې په جنگ کې تېر شوی وي. هغه څوک چې لوی جنگ ته ورشي، شونې ده تر هغه چا لږ رحم په زړه کې ولري چې له ماشومتوبه یې همدا کار وکسب پاته شوی وي.

زموږ په هیواد کې د جنگ دا څپه تر دې هم خونړۍ کېدای شي، که یو کال نور هم پر واورې، نو د نن جنگ به خلک ورته کم بولي، دا

دويمه برخه

پيغام درېيم/۲۸۲

نن وحشتونه به د خلکو هېر شي، اود جنگي ډلو زاړه مشران چې مړه کېږي ځای يې نوي کسان نيسي چې تر خپلو اسلافو په څو چنده سخت زړي او د وينو تړي وي، له دې امله بايد له افغان ملت او دولت سره نړۍ واله ټولنه د انسانيت په خاطر دا همکاري وکړي چې جنگ بند کړي او جنگي ډلې په ډيالوگ يا هم زور سوله ييز ژوند ته وهڅوي.

۲۰۱۹/اگست/۲۰

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه

شریعت هغو اعمالو ته چې په کولو یې خلک امر کړي دي خپل چوکاټونه ټاکلي دي، مثلن: لمونځ یو فردي عمل دی، شریعت ټول پیروان په امر کړي دي، خو د اداینې لپاره یې گڼ شرایط وضع کړي دي چې د هغو په نه رعایت کولو لمونځ د شریعت له مخې نه سهي کېږي. وخت، د الهي رضایت، قبله پېژندل، طهارت، د مکان پاکي او... که دا هر یو یې پوره نه شي لمونځ صحت نه لري.

جهاد د لمانځه برخلاف یو ټولنیز عمل دی، کله چې شریعت د یوه فردي عمل لپاره خپل شرطونه بیانوي او یو چوکاټ ورته تعینوي نو د یوه ټولنیز عمل لپاره خو حتمن تر هغه سخت شرایط وضع کوي. زه دلته د شرایطو په اړه خبره نه کوم، یوازې د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه را اخلم چې د شریعت له مخې څوک حق لري د جهاد اعلان وکړي؟ په همدې اړه د ځینو مشهورو فقهاؤ نظرونه په لاندې ډول دي:

په الموسوعة الفقهية الكويتية کې د جهاد د اعلان په اړه وايي:
 إِذَا اسْتَنْفَرَ الْإِمَامُ قَوْمًا لَزِمَهُمُ النَّفِيرُ مَعَهُ إِلَّا مَنْ لَهُ عُدْرٌ قَاطِعٌ؛
 لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْتَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ}.

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتَنْفَرْتُمْ فَأَنْفِرُوا وَذَلِكَ لِأَنَّ أَمْرَ الْجِهَادِ مَوْكُولٌ إِلَى الْإِمَامِ وَاجْتِهَادِهِ، وَيَلْزَمُ الرَّعِيَّةَ طَاعَتُهُ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ ذَلِكَ. (١)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به ضرور ورسره وزي، مگر هغه څوک چې ښکاره عذر ولري ځکه الهي وينا ده: اي مومنانو! کله چې تاسو ته وويل شي د الله په لار کې ووزئ نو په تاسو څه شوي چې ځمکې ته ځانونه کشوئ، ايا د اخرت په مقابل کې د دنيا په ژوند راضي يئ؟ د اخرت په مقابل کې د دنياوي ژوند گټه ډېره کمه ده!

او رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي: د مکې تر فتحې وروسته هجرت نه شته مگر جهاد او نيت (به باقي وي) او که د وتلو غوښتنه در څخه وشوه نو ووزئ، دا ځکه چې د جهاد د اعلان امر تر امام او اجتهاده تړلی دی او په هغه څه کې چې امام يې مناسب گڼي پر ولس يې اطاعت لازمي دی.

ياد کتاب په همدې بحث کې دې لاندې کتابونو ته حوالې ور کړې

دي:

حاشية الدسوقي ٢ / ١٧٥، وجواهر الإكليل ١ / ٢٥٢، والمغني ٨ /

٣٥٢، والمحلّى ٧ / ٢٩١.

همدا شان الموسوعة الفقهية الميسرة في فقه الكتاب والسنة المطهرة

د جهاد په بحث کې کارې:

إذا استنفر الإمام قوماً لزمهم النفير معه. (٢)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو دوی به له هغه سره يوځای

وزي.

دويمه برخه

بيغام درېيم/ ۲۸۵

وهبة بن مصطفى الزحيلي په خپل کتاب الفقه السلامي و ادلته کې ليکي:

إذا استنفر الإمام قوماً، لزمهم النفير معه، لقول الله تعالى: {يا أيها الذين آمنوا ما لكم إذا قيل لكم انفروا في سبيل الله اثأقنتم إلى الأرض} [التوبة: ۳۸/ ۹] وللحديث المتفق عليه: «إذا استنفرتم فانفروا». وهذا الحكم المذكور في فرضية الجهاد باتفاق الفقهاء. (۳)

ژباړه: که امام له خلکو وتل وغوښتل نو له هغه سره وتل پر لازم دي، ځکه الهي وينا ده: ای مومنانو! په تاسو څه شوي چې کله درڅخه وغوښتل شي د الله په لار کې ووزئ تاسو ځمکې ته ځانونه کښوئ؟ او په متفق عليه حديث کې دي: که د وتلو طلب در څخه وشو، ووزئ، او د جهاد د فرضیت په بحث کې پر دې یاد حکم د ټولو فقهاؤ اتفاق دی.

د دې کتاب لیکوال لاندې کتابونو ته د دې عبارت په اخير کې حواله ور کړې ده:

البدائع: المرجع السابق: ص ۹۸، تبيين الحقائق: ۳/ ۲۴۱، فتح القدير: ۴/ ۲۷۸، الدر المختار: ۳/ ۲۳۹، آثار الحرب: ص ۸۷.

د قران کریم له پاس ایت او د رسول الله له هغه حديثه چې لوړ ذکر شوی و، داسې معلومېږي چې د جهاد اعلان د يوه برحاله نظام چاره ده چې له دې پرته په شريعت کې هيڅ اساس نه لري. رسول الله صلى الله عليه وسلم په مکه کې تر مدينې زيات وخت تېر کړی دی، خلک يې شهيدان شوي دي، هجرت ته اړ شوي دي، اصحابو د اقدام اجازه هم

دويمه برخه

پیغام درېیم/۲۸۱

ترې وغوښته؛ مگر دا چې دوی هلته نظام نه درلود، د افرادو یا ډلو په شان یې د جهاد اعلان نه کاوه ځکه په دې صورت کې یې تر گټه تاوان زیات و.

جهاد یو مشروع عمل دی، له خپله حقه د دفاع لپاره اجازه ورکول شوې ده، اما که په عملي کېدا یې دین ته تر گټې زیان زیات وي، بیا به نه عملي کېږي. د رسول الله ص له تگلارې او د قران کریم له واضحو ایاتونو څخه معلومېږي چې جهاد ډلې او افراد په خپل سر نه شي کولای، نه یوه ډله او فرد د خپل دښمن په مقابل کې هغه ډول تصمیم نیولای شي لکه یو نظام چې یې نیسي. جهاد ظاهرن یو تخریبي عمل دی، خو اهداف یې تر شا سپېڅلي وي، نو که افراد لاس په پورې کړي هغه اضرار چې د خپل مقاومت مهال یې ټولنې ته اړوي، بیا یې جبرانولای نه شي او په عیني حال کې ډلې اړې دي چې له نورو دولتونو مرسته تر لاسه کړي، په داسې حال کې چې دلته انډول نه شته، یوه ډله که له برحاله نظامه مرسته غواړي، نو په تړون کې به دوه درې چنده به نظاموالو ته په گټه قایلېږي او د هغوی غوښتنې او گټې به تامینوي، بیا به هغوی ته د مرستې لاس ورکوي؛ نو دا بل تاوان شو چې یوه مستقل هیواد ته د نورو دولتونو لاسونه را اوردوي، همدا شان پر خپلو افرادو کنټرول نه شي ساتلای، ځکه دوی له بېلابېلو هیوادونو سره اړیکې ساتي او هغه هیوادونه خپله هڅه کوي چې د دوی ترمنځ خپل اعتمادی کسان پیدا کړي، دوی یو موټی ایله نه کړي، دوی کې داسې کسان را پیدا کړي چې هر وخت دوی ته وفادار پاته شي او داسې نور اغراض هم شته چې نور هیوادونه متحده جبهه نه غواړي، هغوی داسې کسان غواړي چې د دوی هره خبره ومني او که یوازې شک یې هم پر

دويمه برخه

پيغام درېيم/۲۸۷

راشي، حتمن يې يا وژني يا هم نور افراد يې له شاوخوا څخه بېلوي چې بله ډله را پيدا کړي، خپل نفوذ پر زيات کړي او په هر ډول حالاتو کې يې بيا د خپل ځان په گټه وکاروي.

دې ټولو اضرارو ته په کتو د اسلامي شريعت فقهاؤ له وخته دا لازمه کړې وه چې د جهاد اعلان به د برحاله نظام له لورې کېږي، امير به خلکو ته د وتلو امر کوي، هغه به يې چارې تنظيموي او د شکست په صورت کې به هغه ځای ته مجاهدين ستنېږي چې د امير تر واک لاندې وي او دوی پکې خوندي وي، له دې پرته جهاد د فايدي پر ځای شريعت، هيواد او ملت ته زيانونه رسوي.

۱۰/۱۲/۲۰۱۹

سرچينه:

(۱) (الموسوعة الفقهية الكويتية، حرف الجيم، كتاب الجهاد، باب متى يصير الجهاد فرض عين؟: ۱۶ / ۱۳۱، د دار السلاسل دويم چاپ کويټ، ۱۴۰۴-۱۴۲۷)

(۲) (ياد كتاب، الجهاد، باب متى يتعين الجهاد؟: ۷ / ۱۱، د حسين بن عوده ليکنه، د المكتبة الاسلامية (عمان اردن) او دار ابن حزم (بيروت لبنان) لومړی چاپ له ۱۴۲۳-۱۴۳۹)

(۳) (الفقه السلامي و ادلته، القسم الخامس: الفقه العام، الباب الرابع: الجهاد و توابعه، الفصل الاول: حكم الجهاد و قواعده، فرضية الجهاد، ان كان النفيير عاما: ۸ / ۵۸۴۸، د دار الفكر خلورم چاپ، دمشق سوريه)

د قاضي او قضا حینې اړین شرطونه

قضا په انساني ټولنه کې ډېر دروند مسوولیت دی. د محاکمو په تاریخ کې له لرغونې زمانې بیا تر ننه انسانانو بېلابېل سیستمونه پنځولي دي چې کله یې د وخت په تېرېدا عیبونه ور معلوم شوي دي؛ نو د بل په لټه کې شوي دي چې اخیر یې د محاکمو نوي اصول وضع کړي. د انسانانو پر حقونو فیصلې کول اسانه کار نه دی، له دې امله په اسلامي و غیر اسلامي ټولنو کې د محکمې او قاضي لپاره شرایط وضع شوي دي چې له هغو اصولو په سرغړونه محکمه او قاضي پر یوه تورن د پرېکړې حق نه لري. که په یوه سیمه کې نظام موجود وي، نو د دې ډول ناغېریو مخه نیسي او کونکې یې عدالت ته وړاندې کوي او که د نظام لاس نه ورسېږي، نو بیا د خالق محکمې ته حواله دی چې هره سزا یې ور کوله هغه د هغه له شان سره مناسبه ده.

په مسلمانانو کې که د هر مذهب فقهي ولوستل شي، نو د قاضي شرطونه یې بیان کړي او هر څوک که له دې شرایطو خالي وي د قضا دنده مخته نه شي وړلای. اصلن قضا او محکمې جوړول د برحاله نظامونو کار دی، څوک چې برحاله پر یوه سیمه کنټرول ونه لري، نو د مجرم نیول هم نه شي کولای او نه هم د یوې یوې قضیې په اړه لازم تحقیقات کولای شي.

زموږ په هیواد کې له کلونو را په دې خوا طالبانو او داعش ډلو خپلې بیابانې محکمې جوړې کړې دي چې ان خلکو ته د مرگ سزاوې هم

ور کوي؛ يعنې نورې پرېکړې خو حتمن کوي، حتا د يوه انسان د ژوند او مرگ فيصلې هم خورا زياتې کوي.

د محکمو لپاره سيستمونه شته، اسلامي محکمې خپل خصوصيات لري، زه لومړی د اسلامي محکمو د سيستم په اړه لږ وضاحت کوم:

۱-: د دعوې د حل لپاره د يوه ځانگړې سرچينې جوړول. د رسول الله په زمانه کې هغه دا چاره سمبالوله، تر ده وروسته اصحابو په دې اړه مشوره کوله او ځينو سيمو ته يې ځانگړي قاضيانو لېرلي وو؛ لکه د عمر فاروق په وخت کې سلمان بن ربيعه الباهلي يې کوفې ته د قاضي په توگه لېرلی و او داسې نور.

۲-: د محکمې په جريان کې د قاضي مداخله. رسول الله ص له يوه متهم څخه د واقع شوي جرم په اړه پوښتنې کړې دي، حتا هغه ته يې مخالف نومونه اخيستي دي چې داسې کار دې وکړ او که هغسې؟ د قضيې د ښه روښانتيا په خاطر قاضي چې هر ځای مناسبه وېولې مداخله به کوي، خو يوازې د روښانتيا لپاره نه د نورو اغراضو له کبله.

۳-: د مسلکي قاضيانو گومارنه. پرېکړې يوازې شرعي جنبه نه لري، بلکې داسې مسايل هم شته چې پخوانيو فقهاؤ ياد کړي هم نه وي، له دې امله نو د قاضي لپاره له شرعي علم سره نور اړين علوم هم ضروري دي. فقهاء هم په دې اند دي چې قاضي بايد په فقهي قضايو او معاصرو علومو عالم وي چې عدالت په ښه ډول تامين کړي. رسول الله ص د علمي او قضايي چارو لپاره خاص کسان درلودل، کله يې هم په علمي قضايي چارو پسې خالد رض نه دی لېرلی، مگر معاذ بن جبل رض يې ورته غوره کړی دی. بل طرف ته يې په جنگي چارو کې تر نورو خالد رض ته ترجيح ورکوله، ځکه لکل فن رجال!

دويمه برخه

پیغام درېیم/ ۲۹

۴-: د محاکمو لپاره یو داسې اداره لازمي ده چې شوې پرېکړې پکې خوندي وي. د فیصلو لیکل ځکه اړین دي چې ممکن یو کس بله ورځ بیا د فیصله شوې دعوي اعاده بېرته وکړي. نو د اینده خطر د له منځه وړلو لپاره لازمي ده چې باید فیصلې ولیکلې شي او د شر سد باب وشي.

۵-: محکمه باید علني او ښکاره وي. د محکمې علني کېدل د عدالت لپاره هم گټور دي او هم د فساد مخنیوی په کېږي. قران کریم هم امر کړی دی چې د مسلمانانو یوه ډله دې د سزا مهال راشي چې عبرت واخلي، لازمي خبره ده چې هلته به قاضي خپله پرېکړه اعلاني او د جرم ثابتونې وروسته به سزا ورکوله کېږي.

۶-: متهم ته له ځانه د دفاع حق ورکول. په غیر اسلامي هیوادونو کې هم متهم ته وخت ورکول کېږي چې له ځانه دفاع وکړي او خپله ځان ته مدافع وکیلان نیول کېږي. مسلمان قاضي باید تر هغو د محکمې پرېکړه اعلان نه کړي چې له متهم کسه پوښتنه ونه کړي چې د دې پرېکړې خلاف ته نور دلایل هم لرې که نه؟ کله چې د متهم کس ټول شبهات ختم شول او دلایل یې له ځانه د دفاع نور نه درلودل، بیا قاضي کولای شي چې خپله پرېکړه اعلان کړي.

د اسلامي محاکمو لپاره دا اصول بیخي منل شوي دي، حتا په غیر مسلمانو هیوادونو کې هم تر ډېره حده دا اصول عملي کېږي او محکمې د یادو اصولو څخه سرغړونه نه کوي. اوس به راشم دې ته چې د طالبانو او داعش په شان ډلې کولای شي چې دا اصول په خپلو محکمو کې عملي کړي که نه؟

دويمه برخه

پيغام درېيم/ ۲۹۱

د لومړي شرط په اړه ممکن طالبان او دوی ته ورته ډلې ټپلې ادعا وکړي چې موږ هم محکمې لرو؛ اما د دولتونو په شان محکمې نه دي. دولت جرایم او دعوې سره وپشلي دي، بیا یې د هرې یوې لپاره خپل قانون د حنفي فقهيې په رڼا کې جوړ کړی او ځانگړي قاضيان لري چې په خپل مسلک کې د هر یوه پوهه ورته لازمي شوې ده. د دعوې د اثبات لپاره هم دولتونو خپل میتودونه لري او هغه یې په قوانینو کې روښانه کړي دي.

که اوس له طالبانو او ورته ډلو پوښتنه وشي چې تاسو سمه ده چې محکمه لرئ اما د محکمې لپاره قاضي ته کوم شرایط لرئ؟ محکمې مو د کومو اصولو له مخې تورن کسان محکمه کوي او یا د مدعي و مدعي عليه پر و ناپر څنگه سره معلوموي کوم قانون دا ټکي روښانه کړي دي؟

دویم شرط دادی چې قاضیان د محکمې په جریان کې مداخله کولای شي. مداخله هم د شواهدو یا ثبوت په رڼا کې وي، که یو تورن یو څه وايي، نو قاضي د خپلو معلوماتو په رڼا کې چې څارنوال یې ور کوي له هغه پوښتنې کوي، که یې ناسمې خبرې کړې وي هغه په دلایلو ردولای شي. وسله والې ډلې د معلوماتو د راغونډولو لپاره څوک لري؟ پر هیڅ ځای باندې واک نه لري، نو معلومات څنگه راټول کړي؟ له یوه قاضي ماسیوا د څارنوال په نوم هیڅوک نه لري، نو مداخله څنگه وکړي؟

د قضا لپاره د مسلکي کسانو ټاکل اړین دي. وسله والې ډلې په خپلو گروپونو کې د لمانځه د امامت څوک نه شي پیدا کولای، نو د قاضي لپاره اړین شرطونه به څنگه پوره کړي؟ یوازې دیني علوم شرط

دویمه برخه

پیغام درېم/۲۹۲

نه دي، بلکې نن خو ټیکنالوجي ده، ډېری داسې دعوې پیدا کېږي چې له ټیکنالوجي سره اړه ولري، یو تورن یا مدعي و مدعي علیه ښايي رواني مشکل ولري، بل یو کار کړی وي، خو پر یوه کس یې تاوان کړی وي، دا مشکلات به یوازې یو کلیوالي ملا په فقهي کتابونو څنگه حلوي؟

د قضایاو تر حل وروسته دا اړینه ده چې قضا خپل ډیټابیسټ ولري چې اسناد پکې ثبت شي، د وسله والو ډلو په گرزنده محکمه کې به دا ډیټابیسټ له کومه شي او د اسنادو ثبت به هلته څوک کوي؟ دوی خو تر یوې ونې لاندې کېني مسله سره ور حل کړي او پر موټرسایکل پښه واړوي روان شي، د اسنادو ثبت څنگه وکړي؟

محکمه باید علني وي، وسله والې ډلې خو لومړی یو څوک مړ کړي، ویډیو یې وکړي او بیا یې تر مرگ وروسته نشر کړي، د درو یا سنگسار تر اجرا وروسته اعلامیه خپره کړې چې اسلامي امارت یا اسلامي دولت پلانی ځای پر دونه مجرمینو حدود جاري کړل؟! محکمه هیڅ ملي یا نړۍ وال بنسټ نه ويني او نه یې له جریانه خبر وي، همداسې څارايي محکمې دي او انسانانو ته په کې د مرگ و ژوند پرېکړې کېږي.

یو بل مهم ټکی دا هم دی چې تورن باید له ځانه د دفاع حق ولري. ممکن ناسم تور په هغه پسې تړل شوی وي، امکان لري هغه عذر ولري، د یوې دعوې د اثبات لپاره معقول دلایل ولري، یو کار یې هیڅ نه وي کړی مگر د یوې شهبې له مخې راورل شوی وي. وسله والې ډلې چې هره ورځ د خلکو د حقونو په اړه پرېکړې کوي، یا حدود په پټه جاري کوي، ایا تورن ته له ځانه د دفاع حق ور کړل شوی؟ چا تر

دويمه برخه

بيغام درېيم/۲۹۳

اوسه ليدلي دي چې يو کس په جاسوسي تورن شوی، هغه له وسله والو سره شو میاشتي یا کلونه بندي وو چې هغه له ځانه د دفاع شواهد وړاندې کړي یا هم مدافع وکیل ونیسي؟ جالبه ده! دوی تر اوس په دې هم نه پوهېږي چې یو څوک مجرم بلل یوازې د یوې محکمې کار دی چې په رسمي ډول به هغه مجرم گڼي او ټول شواهد به د اخيري پرېکړې مهال ذکر کوي، مگر د وسله والو محکمې خو هیڅ ملي یا نړۍ وال بنسټ نه شي لیدلای بیا به هلته جنائي عدالت څنگه راشي؟ د جنائي عدالت هدف دادی چې هیڅ مجرم باید له سزا گاللو پرته پاته نه شي او هیڅ بې گنا کس ته باید ناحقه سزا ور نه کړل شي.

دولت خو د جرایمو د معرفي و تعريف لپاره قوانین لري، د جرم د اثبات لپاره ځانگړې ادارې دي چې د یوه تورن کس دوسیه مکمله څارنوالي ته لېږي، په هغه دوسیه کې کشفی ادارې یا پولیس و اردو چې په کوم حالت کې څوک نیولی وي او هغه شواهد چې له هغه سره د نیولو په حال کې یا تر اقرار وروسته یې لاس ته راغلي وي ټول څارنوالي او هغه یې تر کره کولو وروسته د قاضي په واک کې ور کوي، نو وسله والې ډلې د محاکمو په جریان کې ایا دا پروسیجر لري؟

زموږ له سیمو څخه زه معلومات لرم چې د بسته ولسوالي لپاره وسله والو یو کس د قاضي په نوم معرفي کړی وي، هغه حقوقي دعوي مخته وړي، هغه طریقه چې دولتونه یې د محکمو لپاره لري تر اوسه یې وسله وال نه پېژني او نه یې په دې تاخه او راتاخه کې د عملې کېدا امکان شته.

د وسله والو محکمې یو لور ته د خدای له مخلوق سره ظلم دی او بل لور ته د دیني و ملي ارزښتونو سپکاوی دی. دوی په دې محکمو

دويمه برخه

پیغام درېیم/۲۹۴

نه یوازې د ځان رنگ بدوي، بلکې دین هم ورسره بدنامېږي، هم نن او هم سبا په تاریخ کې د خندا او سخرېې وړ گرځي. وسله وال که له حکومتونو سره سیاسي مخالفت لري هغه پر خپل ځای مگر محکمه د هغه چا کار نه دی چې په غره کې تر یوه ونه لاندې ناست وي او د حق و ناحق پرېکړې کوي، اسلام او قانون د حق و ناحق ثابتونې لپاره اوږده پروسه ټاکلې ده چې تر هغه پروسیجر یوه قضیه تېره نه شي حق و ناحق یې نه معلومېږي، بناءن وسله وال دې د خپلو څارايي محکمو پر ځای خلک دولتي محکمو ته ولېږي او له دولتي محکمو سره دې د حل و فصل په اړه مرسته وکړي نه دا چې په وچه و لنده خلکو ته پرېکړې ور وکړي.

۲۷/۵/۲۰۱۹

سرچینې:

- ۱) مجله کلية ادا، د انور عبد الکریم عبد القادر لیکنه
 - ۲) اصول محاکمات جزائي د پوهان دوکتور حفیظ الله دانش لیکنه کابل چاپ ۱۳۹۷
 - ۳) اخبار القضاة، ۳ ټوک، ۳۱۲ مخ، د وکیع لیکنه
- په ویکی بوک ویبسایټ کې د شیخ مخلص احمد الجدة په نوم یوه عالم د النظام القضائي فی الاسلام تر سرلیک لاندې غټه مقاله لیکلې ده چې د قاضي او قضا پر مهمو مسلو یې بحث پکې کړی دی، ما هم ورڅخه گټه اخیستې ده.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**